

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
ANABİLİM DALI
2020-YL-119

**ALEVİ TOPLUMUNDA SİYASAL DAVRANIŞ:
HACI BEKTAŞ VELİ ANADOLU KÜLTÜR VAKFI
KUŞADASI ÖRNEĞİ**

HAZIRLAYAN

Seyit Kenan GEYİK

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Atakan HATİPOĞLU

Aydın / 2020

T.C
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Seyit Kenan Geyik tarafından hazırlanan “*Alevi Toplumunda Siyasal Davranış: Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı Kuşadası Örneği*” başlıklı tez, .../.../..... tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

	Ünvanı, Adı Soyadı	Kurumu	İmzası
Üye	Doç. Dr. Atakan Hatipoğlu	Adnan Menderes Üniversitesi	
Üye	Prof. Dr. Fatma Neval Genç	Adnan Menderes Üniversitesi	
Üye	Doç. Dr. Hasan Şen	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu Yüksek Lisans tezi, Enstitü Yönetim Kurulunun ..... tarih .....sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Enstitü Müdürü
İmzası

T.C
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

... / ... / 2020

İmza

Seyit Kenan Geyik

ÖZET

ALEVİ TOPLUMUNDA SİYASAL DAVRANIŞ: HACI BEKTAŞ VELİ ANADOLU KÜLTÜR VAKFI KUŞADASI ÖRNEĞİ

Seyit Kenan GEYİK

Yüksek Lisans Tezi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Atakan HATİPOĞLU

2020, XIII, + 168

Aleviler toplumumuz içerisinde, kimlikleri ile ilgili talepleriyle öne çıkan, önemli bir kesimi ifade etmektedirler. Çalışma Alevi toplumunun siyasal davranışlarına odaklanmaktadır. Tarihi süreç içerisinde Aleviliğin göçebelikten yükselmesi ve merkezi otoriteye muhalefet etmiş olması, Aleviliğin kendine özgü bir inanç karakteri oluşturmasına neden olmuştur. Bugün Alevi inancına mensup bireylerin siyasal davranışlarında Aleviliğin kendine özgü inanç karakterinin izleri bulunur. Bu anlamda modern siyasal yelpazenin soluna eğilimli bir grubu ifade ederler. Çalışmanın birinci savı Alevilerin siyaset içerisinde öz kimlikleri ile bir özne olmaya istekli olmadıklarıdır. Aslında Aleviler kimlikleri ile ilgili talepleri olan bir grup oldukları için Alevi kimliği ile siyaset içerisinde yer almaları beklenebilirdi. Bu doğrultuda siyaset sahnemizde Alevi kimliği ile kurulan iki parti bulunmaktadır. Ancak iki parti de ciddi başarılar elde edip uzun süre siyaset sahnemizde kalamamıştır. Çünkü Aleviler taleplerinin karşılanmaması halinde inançları ile ilgili var oluşsal bir kaygı yaşamadıkları için öz kimlikleri ile siyaset içerisinde yer almaya istekli değildirler. Ayrıca sol, demokrat, liberal bir partinin iktidarında bu taleplerin karşılanacağına inanmaktadırlar ve din temelli siyasete, kendi inanç kimlikleriyle dahi olsa, karşıdırlar. Çalışmadaki ikinci sav Alevilerin MHP'yi çok kısıtlı miktarda desteklediği şeklindedir. Aleviliğin göçebe Türkmen inancı olması, inancın içerisinde İslamiyet öncesi Türk inançlarına ve törelerine ait göndermelerin olması nedeniyle Alevilerin bugün siyaset sahnemizde olan MHP'ye eğilimli olmaları beklenebilirdi. Ancak 1970-1980 arası yaşanan çatışmalar ve MHP'nin sahiplendiği Türk-İslam sentezi iddiası nedeniyle Sünni İslam

söylemini benimsemesi, Alevilerin MHP yönelimini son derece kısıtlamaktadır. Çalışmanın son savı Alevilerin bugün yoğun bir şekilde CHP'ye oy verme eğilimi bulunmasıyla ilgilidir. Aleviler 1990'larda yükselen ve Aleviliği tamamen reddeden ya da Sünni İslam içerisinde tanımlayan siyasal İslam'dan korunabilmek için en geniş cephe olarak gördükleri sosyal demokratlara yönelmektedirler. Böylece Alevilerin CHP etrafındaki konsolidasyonları artmaktadır.

Bu çalışmada Alevi toplumunun oy verme davranışı incelenmektedir. Alevilerin siyasal eğilimlerinin anlaşılabilmesi için Aydın'ın Kuşadası ilçesindeki Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı'nın şubesinde yöneticilik yapmış on kişi ile mülakat gerçekleştirilmiştir. Çalışmada bulunan savlar belgesel gözlem, literatür taraması ve seçim istatistikleri kullanılarak sınanmasının yanında Kuşadası'ndaki H.B.V.A.K.V.'de gerçekleştirilen saha çalışması ile sınanmıştır.

Anahtar sözcükler: Alevilik, Göçebelik, Alevi Kimliği, Alevi Talepleri, Alevi Sivil Toplum Kuruluşları, Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı

ABSTRACT

POLITICAL BEHAVIOR IN ALAWITE SOCIETY:

KUŞADASI HACI BEKTAŞ VELİ ANATOLIAN CULTURE FOUNDATION

EXAMPLE

Seyit Kenan GEYİK

Masters Thesis, Department of Political Science and Public Administration

Thesis Advisor: Assoc. Dr. Atakan HATIPOĞLU

2020, XIII, + 168

İn our society, Alevis, expresses an important segment with their demands regarding their identity. The main focus of this research is the political behavior of Alevis. The rise of Alevism from nomadism and its opposition to the central authority in the historical process caused Alevism to form a distinctive belief character. Even today, the political behavior of alevian individuals is partly affected by their own core traditional beliefs. Because of this effect, alevian individuals are aimed to be leftist on political action. The first assertion of this research claims that Alevis do not want to take a role in the political area of their racial identity. Alevis care so much about their identities. That's why they expected to use their identity in the political area, but interestingly they never ask to use their etchnical identity. However, even they do not want to use their alevian identity, there were two political parties established by Alevis. Additionally, the parties established by Alevis couldn't achieve their goals and vanished from the political area in a sort-time. By the way, even if the demands of Alevis don't support by the authorities, they never thought that their beliefs would have any existential problems; that's why Alevis always wanted to keep separate the relations of religion and state affairs. At the same time, any left-view, liberal, and democrat parties also aware that this kind of demand, which only represents a group of peoples' needs, could not be supported; because of this belief, they are also against the religion based politics like Alevis. Another assertion of this research is pointed out that Alevis individuals have too little support for MHP. Moreover, Alevis were also Turkish

nomads in Anatolia as much as MHP supporters, and Alevis are also similar to MHP supporter in terms of their old beliefs and morals; in light of this similarities, alevis are expected to support MHP more than the other parties in political are, but they don't. The Alevis attitude against the MHP is because of the supporters' attitude between the times of 1970-1980. In that time, people who support the MHP have adopted the idea of Sunnism and using Islamic talks push the Alevis away from the MHP. The final assertion of this research is pointed out that Alevis expected behavior of voting, they are aimed to use their votes on CHP. In the 1990s, Alevis started to reject and not accept by Sunnism because of this reason to protect against this Islamic behavior, Alevis support the CHP, after that because of the rising of Islamic politics, Alevis couldn't quit their support on CHP.

To sum up, this research examining the voting behavior of Alevian society, and in order to understand and analyze the Alevian society political behaviors, there were ten interviews made with persons who were managers at Hacı Bektaş Veli Anatolian Culture Foundation in Kuşadası/ Aydın. Moreover, this research includes literature reviews, review documents, statistics from the elections, and fieldwork from H.B.V.A.C.F to get more reliable and supporting findings.

Keywords: Alevism, Nomadism, Alevi Identity, Alevi Demands, Alevi Non-Governmental Organizations, Hacı Bektaş Veli Anatolian Culture Foundation

ÖNSÖZ

Tarih içerisinde neredeyse her dönem acı çekmiş ve şahsına münhasır özgünlükler taşıyan Alevilik özellikle son dönemlerde birçok alandan ve açıdan inceleme konusu edinilmeye başlanmıştır. Bu çalışmanın oluşmakta olan Alevilik literatürüne küçük bir katkı sağlayabileceği ümidini taşımaktayım. Her şeyden önce hayatımın her aşamasında desteklerini esirgemeyen aileme minnettarım. Ayrıca saha çalışması esnasında kıymetli görüşlerini tüm içtenlikleriyle paylaşan H.B.V.A.K.V. yöneticilerine teşekkür ederim. Elbette bu çalışmanın oluşabilmesini sağlayan benimle birlikte büyük emek harcayan tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Atakan Hatipoğlu'na tüm içtenliğimle teşekkür ederim.

TABLolar DİZİNİ

Tablo 3. 1.1969 Genel seçimlerinde Birlik Partisi'nin başarı gösterdiği illerdeki seçim sonuçları.....	68
Tablo 3. 2. Barış Partisi'nin 1999 genel seçimlerinde Alevilerin yoğun yaşadığı illerdeki sonuçları.....	77
Tablo 4. 1. DP ve CHP'nin 1950 genel seçimlerinde Alevilerin yoğun yaşadığı şehirlerdeki sonuçları.....	79
Tablo 4. 2. DP ve CHP'nin 1954 genel seçimlerinde Alevilerin yoğun yaşadığı şehirlerdeki sonuçları.....	80
Tablo 4. 3. DP ve CHP'nin 1957 genel seçimlerinde Alevilerin yoğun yaşadığı şehirlerdeki sonuçları.....	82
Tablo 4. 4. CHP'nin 1973-1977 genel seçimlerinde Alevilerin yoğun yaşadığı şehirlerdeki sonuçları.....	90
Tablo 4. 5. ANAP'ın 1983-1987-1991 genel seçimlerinde Alevilerin yoğun yaşadığı şehirlerdeki sonuçları.....	93

KISALTMALAR LİSTESİ

AABF	: Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu
AB	: Avrupa Birliği
ABTM	: Alevi Bektaşı Temsilciler Meclisi
AÇNR	: Alevi Çalıştayları Nihai Raporu
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
BP	: Barış Partisi
CEM	: Cumhuriyetçi Eğitim Kültür Merkezi Vakfı
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DBH	: Demokratik Barış Hareketi
DGM	: Devlet Güvenlik Mahkemesi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DP	: Demokrat Parti
DSP	: Demokratik Sol Parti
DYP	: Doğru Yol Partisi
FP	: Fazilet Partisi
HADEP	: Halkın Demokrasi Partisi

HBAKV	: Hacı Bektaş ve Anadolu Kültür Vakfı
HBVAKV	: Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı
HDP	: Halkların Demokratik Partisi
HP	: Halkçı Parti
HP	: Hürriyet Partisi
MDP	: Milliyetçi Demokrasi Partisi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
PSAKD	: Pir Sultan Abdal Kültür Derneği
RP	: Refah Partisi
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
SHP	: Sosyaldemokrat Halkçı Parti
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
(T)BP	: (Türkiye) Birlik Partisi
TCF	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
İHL	: İmam Hatip Lisesi
YTP	: Yeni Türkiye Partisi

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI.....	iii
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
ÖNSÖZ.....	ix
ÇİZELGELER/TABLolar DİZİNİ	xi
KISALTMALAR LİSTESİ	xiii
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM.....	8
1. DİN, SİYASET VE OY VERME DAVRANIŞI	8
1.1. Din ve Siyaset.....	9
1.2. Türkiye’de Din ve Siyaset	13
1.3. Oy Verme Yaklaşımları.....	19
1.3.1. Sosyolojik model.....	19
1.3.2. Parti kimliği modeli.....	20
1.3.3. Ekonomik oy verme modeli	21
1.4. Din ve Oy Verme Davranışı	22
II. BÖLÜM	28
2. ALEVİ İNANCININ SİYASAL YÖNÜ	28
2.1. Tarih İçinde Alevilik	28
2.2. Heterodoks Göçebeler ve Selçuklular	37
2.3. Osmanlı Devleti’nde Alevilik.....	43

2.3.1. Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Aşamasında Halk İslam'ı ve Heterodoks Öğeler	43
2.3.2. Osmanlı Safevi Savaşı Sonrasında "Kızılbaşlığa" Giden Süreç	48
III. BÖLÜM	57
3. ALEVİLİĞİN SİYASALLAŞMASI.....	57
3.1. Cumhuriyet ve Aleviler.....	57
3.2. Kentleşme ve Alevi Taleplerinin Görünür Hale Gelmesi	61
3.3. Çok Partili Dönemde Alevi Örgütlenmesi	63
3.3.1. Türkiye Birlik Partisi	63
3.3.2. Sivil Toplum Kuruluşları.....	71
3.3.3. Barış Partisi.....	74
IV. BÖLÜM.....	78
4. ALEVİLER VE OY VERME DAVRANIŞI	78
4.1. Demokrat Parti ve Aleviler	78
4.2. Sosyalist Sol ve Aleviler.....	83
4.3. Milliyetçi Hareket Partisi ve Aleviler	85
4.4. Cumhuriyet Halk Partisi ve Aleviler.....	88
4.5. Siyasal İslam'ın Yükselişi ve Alevi Siyasal Talepleri.....	92
V. BÖLÜM	102
5. ALAN ARAŞTIRMASI VERİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	102
5.1. Araştırmanın Yöntemi.....	102
5.1.1. Araştırmanın Amacı.....	102
5.1.2. Araştırmanın Savları	103
5.1.3. Araştırmanın Teknikleri.....	104
5.1.4. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi	105

5.2. Alevi İnançının Siyasal Eğilimlere Etkisi	106
5.3. Alevi Toplumunu ve Alevi Kimliğiyle Siyaset	111
5.3.1. Alevi Kimlik Partisi'ne Oy Verme Davranışı	114
5.3.2. Alevi İnanç Taleplerine Yaklaşım.....	120
5.3.3. Taleplerin Karşılanmasında İzlenecek Yollar	125
5.4. Milliyetçi Hareket Partisi ve Aleviler.....	131
5.5. Siyasal İslam ve Aleviler	141
5.5.1. Alevi STK'larının Alevi Toplumundaki Siyasal Davranışlara Etkisi	154
SONUÇ.....	160
KAYNAKÇA	163
EK-1.....	167

GİRİŞ

Aleviler, kesin rakam bilinmemekle birlikte 15 milyon kadar olduğu tahmin edilen nüfuslarıyla¹ toplumumuz içinde önemli bir kesimi oluşturmaktadır. Bu kesimin cem evlerinin resmi ibadethane kabul edilmesi, Diyanet İşleri Başkanlığı'nda (DİB) Alevilerin temsil edilmesi ya da bu kurumun yeniden yapılandırılması ve zorunlu din derslerinin yapısı ve içeriği ile ilgili talepleri bulunmaktadır. Aleviler bu taleplerin meşru olduğunu düşünmekte ve devlet tarafından hakkaniyet çerçevesinde karşılanmasını beklemektedirler.

Siyaset kurumuna yönelik Alevi inancına özgü kamusal talepler 1990'lı yıllarda gelişen Alevi dernekleri ve vakıfları aracılığıyla dile getirilmektedir. Günümüzde Alevi dernek ve vakıfları Alevilerin çözüm bekleyen temel sorunlarının neler olduğu konusu üzerinde uzlaşmış konumdadır. Ancak sorunların çözümü noktasında ayrışmaktadırlar. Örneğin "Alevi muhafazakâr" kimliğiyle öne çıkan Cumhuriyetçi Eğitim Kültür Merkezi Vakfı (CEM) DİB'in içinde bir Alevi masası kurularak Alevilerin de DİB'de temsil edilmesini ve zorunlu din derslerinin yapısında bir değişiklik yapılarak Alevilik konusunun dersin içeriğine eklenmesi gerektiğini savunmaktadır. Pir Sultan Abdal Kültür Derneği (PSAKD) ise DİB'in tamamen kaldırılmasını ve zorunlu din derslerinin seçmeli hale getirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Alevi kuruluşlarının talepler konusunda farklı düşüncelere sahip olmaları, Alevi kitlesinin heterojen niteliğine işaret etmektedir. Ayrıca bu heterojenlik hali taleplerin karşılanması yolunda mesafe kat etmelerini güçleştirmek gibi bir sonuç doğurmaktadır. Esasen bu bölünmüşlük hali yeni bir durum değildir.

Cumhuriyet tarihinde Alevilerin siyaset sahnesinde kendi inanç kimlikleriyle ilk kez görüldükleri tarih 1970'lere kadar geri gitmektedir. Gerek o yıllarda faaliyet göstermiş olan Türkiye Birlik Partisi (TBP), gerekse 1990'ların Barış Partisi (BP) Alevi kimliğini temsil etme iddialarına rağmen, kayda değer seçim başarılarına ulaşamamış ve sürekliliklerini koruyamamışlardır. Günümüzde bu talepleri temsil edecek doğrudan Alevi kimliğiyle siyaset yapan bir parti yoktur. Mevcut partilerin ise Alevilerin taleplerini yeterli ve derinlikli biçimde temsil edebildiği konusunda soru işaretleri bulunmaktadır. Sonuç olarak, Alevi

---

¹ Bugün ülkemizdeki Alevi nüfusunun ne kadar olduğu tam olarak bilinmemektedir. Berna Zengin Arslan 2015'te yayınlanan Aleviliği tanımlamak: Türkiye'de Dinin Yöntemi, Sekülerlik ve Diyanet adlı makalesinde, Alevi nüfusu için yaklaşık 12 milyon demektir. Harald Schüller, 1999'da yayınlanan Türkiye'de Sosyal Demokrasi Particilik Hemşehrilik Alevilik adlı kitabında Alevi nüfusunu yaklaşık 15 milyon olarak verir. CHP milletvekili Durdu Özpolat 2014'de Hacı Bektaş Veli Kültür Derneği tarafından düzenlenen "Yerel Yönetimler ve Aleviler" adlı panelde Alevi nüfusunu 12 milyon olarak belirtmiştir. Ayrıca farklı haber kaynaklarında 8 milyon, 15 milyon, 20 milyon, 25 milyon gibi sayılar ifade edilse de, hakkaniyet çerçevesinde Alevi nüfusunun yaklaşık 15 milyon olduğu kabul edilebilir.

taleplerinin doğrudan siyasal parti düzeyinde bir temsili karşılığı bulunmamaktadır. Bu durum bir temsiliyet eksikliği olarak mı algılanmalıdır? Eğer öyleyse bu konu üzerinde yapılacak bir çalışmanın Türkiye'nin demokratikleşme sürecini problem haline getirmesi gerekecektir. Ancak Aleviler homojen bir talep grubu olarak algılanmaması gereken dolayısıyla tek bir parti veya STK tarafından temsil edilmeleri mümkün olmayan bir kitle olarak görüleceklerse, Türk siyasal partiler sistemine hangi değer sistemi üzerinden eklemlediklerini ortaya koymak faydalı olacaktır. Bu sayede toplumsal bütünleşme süreçlerine olumlu katkı yapan kültürel değerlerin Aleviler örneği üzerinden nasıl işlev gördüğünü anlamak mümkün olabilecektir. Bu çalışmada Alevilerin oy verme davranışlarını etkileyen faktörler incelenmekte ve Alevi alt kültür grubuna mensubiyetin oy verme davranışı üzerinde ne ölçüde etkili olduğu araştırılmaktadır.

Alevi-Sünni tarihsel gerilimi içinde biçimlenen Alevi inanç sistemi, kazandığı yapısal özellikler bakımından modern siyasal ideolojiler yelpazesinde liberal ve sol değerlere yatkınlığa işaret etmektedir. Büyük Selçuklu Devleti'nden Osmanlı Devleti'ne kadar göçebe Türkmenler merkezi iktidar tarafından iskân edilmek ve yerleşik hayata geçirilmek istenen bir topluluk olmuşlardır. Bu devletler ticaretin ve meta ekonomisinin görece gelişmiş olduğu kent merkezlerinde kurulmuşlardır. Ekonomik yapı ve yerleşiklik hali, inanç sistemi düzeyinde Sünni İslam tarafından çerçevelenmiştir. Yerleşik hayat, sosyo-ekonomik düzeyde Sünnileşmeye uygun düşmektedir. Göçebe Türkmenler ise sahip oldukları aşiret düzeni ve sosyo-ekonomik yapıları gereği Sünnileşmemiş, aksine eski Türk inançları, yerel-bölgesel inançlar ile İslam'ın bağdaştırılmasından (senkretizm) oluşan heterodoks bir İslam yorumunu benimsemişlerdir. Sonraları Safevi hükümdarı Şah İsmail'in etkisiyle Kızılbaşlık adı verilecek olan görece daha homojen bir topluluk haline gelmişlerdir.²

Aleviler Büyük Selçuklu-Anadolu Selçuklu-Osmanlı yönetimlerinde yerleşiklik/göçebelik farklılaşması nedeniyle ve bu yönetimlerdeki hâkim sınıfın mezhebinin bir parçası olmadıkları için tarihsel olarak otorite ile uzlaşamayan bir konuma yerleştiler. Bu durum hem fiili bir etki olarak hem de yüzyıllar içinde inancın kendine özgü değer ve pratiklerine yansiyacak biçimde, Aleviliğin otorite karşısı bazı boyutlar

---

² Irene Melikoff'a göre, etimolojik açıdan Ali'nin soyundan gelmek anlamına gelen Alevi sözcüğü, 19. yüzyıla kadar Anadolu Aleviliğini anlatmak için hiçbir yerde kullanılmamıştır. Merkezi devlet yönetimi düzeyinde Rafizi, mülhit, zındık gibi aşağılayıcı ve dışlayıcı ifadelerle etiketlenen heterodoks İslam toplulukları, kendilerini tanımlamak için Kızılbaş deyimini kullanmaya gelmişlerdir. Bu sırada Bektaşilik ise daha çok kentli ve eğitilmiş heterodoksiyi ifade etmek için kullanılmıştır. 19. yüzyılda Kızılbaş deyiminin çeşitli isyanların etkisi ile Kürtlük ve isyancılık ile ilişkilendirilen bir anlam kaymasına uğraması sonucu, Alevilik sözcüğü dolaşıma girmiş görünmektedir. Bkz. Melikoff, 1993: 25-26

kazanmasına hizmet etmiş görünmektedir. Göçebe-çoban topluluğu içindeki demokratik toplumsal ilişkiler, Alevi inanç sisteminin, bireylerin özgür iradelerine, eşitliğine vurgu yapmasına neden olmaktadır. Türkmen toplulukları İnsan-Tanrı-Evren arasında kurdukları ilişki gereği inancın merkezine insanı almış ve bu nedenle de modern toplumun “hümanist” bakış açısını benimsemelerini kolaylaştıran bir yatkınlık geliştirmişlerdir. Tarihsel olarak yaşadıkları otoriteyle uzlaşamama, dışlanma, kendi aralarında geniş sınıfsal farklılıklara izin vermeyen toplumsal yapı, eşitlikçiği dayatan üretim ve yaşam tarzı, geçmişlerinin yarattığı kültürel birikim ve inanç değerlerinin bir sonucu olarak “hümanist” oluşları bugün Alevi toplumunun sol ve liberal siyasal düşüncelere göreceli olarak daha eğilimli olmasına neden olmaktadır.

Çalışmanın dayandığı üç sav bulunmaktadır. İlk sav, Alevilerin Alevi kimliğiyle siyasal bir özne olmak istemedikleridir. Geçmişte Alevi kimliğini esas alarak kurulan TBP'ye ve BP'ye verilen desteğin son derece sınırlı kalmasının başlıca nedeni budur. Siyasal temsil sorunu yaşayan bir topluluğun siyasetin içinde bir özne olmasının, taleplerinin karşılanmasına olumlu katkı yapacağı ve bu nedenle bir Alevi partisine kitlesel destek vermekte istekli davranacakları düşünülebilirdi. Ancak Alevi taleplerinin çok acil, olmazsa olmaz, Aleviliğin var oluşu için ertelenemez olmaması, Alevilerin siyaset içinde kimlikleri ile hareket etmekte çok istekli olmamalarına neden olmaktadır. Alevilerin, sol ve/veya liberal nitelikli partilere verecekleri desteğin sonunda, inançsal taleplerinin er ya da geç karşılanacağını umdukları ya da bunların karşılanmaması halinde Alevi kimliğinin ortadan kalkacağına ilişkin var oluşsal bir kaygı yaşamadıkları da söylenebilir. Şüphesiz, geçmişte deneyimlenmiş Alevi partisi pratikleri, Alevilerin sanıldığından daha heterojen bir topluluk olduklarını da ortaya koymuştur. Böylelikle, salt inançlarına ilişkin bazı talepler üzerinden tarif edilemeyecek kadar girift, katmanlı ve çoğul bir toplulukla karşı karşıya olduğumuzu belirtmemiz gerekir. Bu durumda Alevi seçmenin oy verme davranışında, Alevi olma halinin bir rol oynadığını fakat Alevi seçmen davranışını kendi inanç sistemine indirgeyerek anlamının yeterli olmadığını iddia etmek mümkündür.

Çalışmanın dayandığı ikinci sav, “Türklüğün en yalın en canlı hali” olarak tanımlanan Alevilerin, Türk milliyetçisi olmakla bilinen Milliyetçi Hareket Partisi'ne (MHP) yöneliminin genel bir eğilim olarak düşük oranda olduğudur. Çeşitli milliyetçi sosyal bilimcilerin çalışmalarında, Alevilik, Orta Asya kökenli geleneklerin taşıyıcısı olması bakımından öz Türklük halinin taşıyıcısı olarak görülür. Ancak MHP'nin siyasal

konumlanışının Türklüğe olduğu kadar Sünni İslam anlayışına da yakın duran sentetik konumu, Alevilerin MHP'ye eğiliminin görece düşük düzeyde kalmasına neden olmaktadır. Ayrıca 1970'lerde Alevilerin bir kısmının sosyalist solda yer aldığı dönemde, Türk milliyetçilerinin "komünizmle mücadele" fikrine dayalı olan sokak eylemlerinde sosyalistlerle, dolayısıyla Alevilerle karşı karşıya gelmiş olmaları ve yakın tarihimizin karanlık noktalarından olan Sivas-Malatya-Maraş-Çorum olaylarında Alevilere yönelik saldırıların MHP ile ilişkilendirilmesi, kolektif hafızada olumsuz izler bırakmıştır. Kürt sorunun yükselişi karşısında, Alevi toplumu arasında yükselen milli birlik ve beraberlik eğilimi, yer yer kendisini milliyetçilik vurguları ile dışa vurmaktadır. Bu durum, Aleviler arasında MHP'ye oy verme yönünde kolaylaştırıcı bir faktördür. Ancak MHP'ye yakınlığı ile bilinen çevrelerde Aleviler ile Sünnilerin milli birlik ve beraberliğine yapılan vurgunun, Alevi inanç sisteminin Sünnileştirilmesi yönündeki pederşahi yaklaşımla el ele yürütülmesi, Aleviler arasında MHP'ye muhtemel yönelimin bizatihi MHP tarafından sınırlandırılması diye adlandırılabilen bir rol oynamaktadır.

Çalışmanın son savı, Alevi toplumunun günümüzde çoğunlukla Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) etrafında kümeleşmiş bir oy verme davranışı sergilediği, ancak bu yönelimin ideolojik bir içselleştirmeden çok siyasal İslam'ın yükselişi karşısında duyulan tedirginlik ve politizasyonun yarattığı pragmatik boyutlar taşıdığıdır. Alevilerin CHP etrafındaki konsolidasyonu 1990'larda "siyasal İslam"ın yükselmesiyle artmıştır. Siyasal İslam Aleviliği Sünni hegemonya içinde tanımlayıp bünyesinde eritmeyi hedeflemekte ya da Aleviliği tamamen reddetmektedir. Aleviler bu yüzden 1990'lardan sonra siyasal İslam karşısında kendilerini koruyabilmek için en geniş cephe olarak gördükleri sosyal demokratlara oy vermeye yönelmişlerdir. Şüphesiz bu gelişmede sosyalist solun siyasal iddiasını kaybetmiş olmasının yarattığı boşluk da önemli bir rol oynamıştır. Bu bakış açısından bakıldığında, bugün siyaset sahnesinde barajı aşabilecek solda CHP'den başka bir sosyal demokrat ya da sosyalist bir parti; sağda ise demokrat kimlikli, liberal, merkez sağ bir parti olsaydı bu partilere de bir yöneliş olması beklenebilirdi. Nitekim Alevi toplumunun bir kesiminin geçmişte sağda Demokrat Parti (DP)'ye, Anavatan Partisi (ANAP)'ne; solda ise Türkiye İşçi Partisi (TİP)'ne oy verdiği görülmüştü. Günümüzde de benzer bir durum Halkların Demokratik Partisi (HDP)'ne yönelme eğiliminde gözlenmektedir.

Çalışmanın savlarına konu olan siyasal davranış eğilimleri, Alevilik üzerine özellikle 1990'larda genişleyen literatür dikkate alındığında, sosyal bilim çalışmalarının konusu

olmak yerine gözleme dayalı tartışmaların konusu olmuş gibi görünmektedir. Alevilik üzerine yapılmış bilimsel çalışmalarda, meseleyi dinsel, müziksel, folklorik, tarihsel vb. açılardan ele alan çok sayıda çalışma göze çarpmaktadır. Alevilik üzerine yayınlarda ilk olarak, Alevi inancının genel özellikleri, içeriği, ritüelleri ve tarihsel oluşumunu anlatan geniş bir literatür oluştuğu görülmektedir. İkinci olarak, Alevi kimliğinin yeniden keşfedilmesine bağlı biçimde, Aleviliğin güncel sorunlarına odaklanmış çalışmalar ve son olarak Aleviliğe yönelik saldırılara cevaplar ya da Aleviliğin mezziyetlerinin öne çıkarılması türünden polemik eserleri bulunmaktadır. Sosyal bilimcilerin yaptıkları çalışmalarda ise monografilerin yanı sıra tarihsel ve sosyolojik boyutların incelenmesine ağırlık verildiği dikkat çekmektedir. Konuya siyaset bilimi çerçevesinden yaklaşımların son derece yetersiz olduğu söylenebilir. Bu alanda yapılan çalışmaların büyük kısmı kuramsal çalışmalar ya da belgesel gözlem tekniğinin sınırları içinde yer alan araştırmalardır. Özellikle siyasal davranış ve oy verme konularının yeterince ele alınmadığı söylenmelidir.

Ömer Yaprak'ın 2015'de yayınlanan "Alevi Çalıştaylarına Yansıdığı Biçimiyle Alevilerin Toplumsal Talepleri" adlı yüksek lisans tez çalışmasında, Alevi taleplerinin neler olduğu Alevi Çalıştayları üzerinden incelenmektedir. Çalışmada Alevi talepleri temel olarak cem evlerinin resmi ibadethane kabul edilmesi, zorunlu din derslerinin kaldırılması ya da yapısal değişikliğe gidilmesi, DİB'in kaldırılması ya da Alevileri de temsil edecek şekilde düzenlenmesi olarak ifade edilmiştir. Alevi çalıştaylarında istenilen sonuca ulaşamadığı belirtilmektedir. Yaprak çalışmasında Alevilerin kendi taleplerinin siyasi olduğu ve köklü değişikliklere gidilmeden çözülebileceğini iddia ettiklerine yer vermiş ve gerçekleştirilen çalıştayların Alevilerin ve taleplerinin bilinirliğini arttırdığını, Aleviler arasındaki etkileşimin arttığı ve geçmişin olumsuz etkisinden uzaklaşıldığı ölçüde çözümez görülen problemlerin çözülebileceğini ifade etmiştir. Bu çalışma farklı olarak düzenlenen Alevi çalıştaylarını değerli bulmakla birlikte, Alevi çalıştaylarının Aleviliği Sünni hegemonya içinde değerlendirdiğini iddia etmektedir. Ayrıca Yaprak'ın çalışmasında Alevi seçmenin siyasal tercihlerine yönelik bir boyut bulunmamaktadır.

Tuğba Atalar'ın 2015'de yayınlanan "Alevi Kimliği İçinde Farklı Alevilik Algıları: Pir Sultan Abdal Kültür Derneği ve Cem Vakfı Örneği" adlı yüksek lisans tez çalışmasında, modernleşme ve küreselleşmenin ulus-devlet yapısı içindeki kimliklerin görünürlüklerine etkisi, Alevilik kimliğinin gerçekleşen süreçteki tanımlanması ve tanımlar arasındaki farklılıklar işlenmektedir. Çalışmada İstanbul Ataşehir'de yer alan PSAKD şubesi ile

Bahçelievler’de yer alan CEM vakfının şubesinde mülakatlar yapılmıştır. Çalışma Alevilik tanımları, Aleviliğin İslam içi mi dışı mı olduğu, cem evlerinin statüsünün ne olması gerektiği, devletten taleplerin ne olduğu konularına eğilmektedir. Bu çalışmada ayrı olarak, farklı Alevi kimliklerinin doğmasının Alevi taleplerinin temsil edilmesine nasıl yansıdığı, Alevilerin gözünden incelenmektedir.

Sabır Güler’in 2007’de yayınlanan “Bir İnanç Sistemi Olarak Alevilerin Siyasal Örgütlenmesi Türkiye Birlik Partisi Deneyimi (TBP)” adlı yüksek lisans tez çalışmasında, TBP’nin siyaset süreci anlatılmaktadır. Daha çok bir program incelemesi olan çalışmada, Alevi seçmenden hareketle değil, partinin resmi belgelerinden hareketle bir inceleme yapılmıştır. BP’nin programının CHP’nin altı ilkesinin referans alınarak hazırlandığı ifade edilmiştir. Kemalizm’den ayrıldığı noktanın Türkiye’de DİB’ce temsil olunan Sünniliğin Hanefi mezhebinden ayrı olmak üzere farklı mezhep inançları olan vatandaşların varlığına işaret etmesi ve bu vatandaşların baskı altında oldukları ifade ederek, örtülü bir biçimde Aleviliğe atıfta bulunması ile laikliğin uygulanışına getirdiği itiraz olduğu savunulmaktadır. Partinin girdiği ilk seçimlerde aldığı oylar değerlendirilmiş ve ilk seçimlerde Alevilerin yoğun yaşadığı şehirlerde aldığı oyların, genel seçimde aldığı oylardan daha fazla olduğu belirtilmiştir. Zamanla partinin iç tartışmalarla güç kaybettiği, bu kaybı önlemek için daha sola yöneldiği ancak sonuç alınmadığı ifade edilmektedir. Güler’in tezinden farklı olarak bu çalışmada, Alevi partilerinin bütün Alevi seçmenin oylarını almakta başarısız olması, Alevilerin kimlik odaklı bir siyasal yönelime istekli olmadıkları şeklindeki savımızla sınırlanmaktadır.

Kazım Ateş’in 2010’da yayınlanan “Türkiye’de Milliyetçilik, Yurttaşlık ve Aleviler: Öztürkler ve Heretik Ötekiler” adlı doktora tez çalışmasında, modern yurttaşlığın kurumsallaştığı mekân olan ulus-devlet içinde milliyetçiliğin farklı ekolleri üzerinden Alevilik değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme modern yurttaşlık ve ulus-devlet içindeki yeri, Osmanlı modernleşmesinde yurttaşlık kavramı ve emperyal yurttaşlıktan ulusal yurttaşlığa geçiş süreci incelenerek yapılmaktadır. Çalışma Aleviliğin yurttaşlık içindeki “öztürkçü” ve “heretik öteki” olarak çift statülü yerine işaret etmektedir. Aleviler seküler milliyetçiler tarafından “öztürkçü” değerlendirilirken, muhafazakâr milliyetçiler gözünde “heretik ötekiler” olarak algılanmaktadır. Ateş’in tezi, bu çalışmanın savları arasında yer alan Alevilerin MHP’ye görece kısıtlı desteklemesinin sebeplerinden biri olarak gösterilen MHP’nin Türk-İslam sentezini savunduğu iddiası ile Alevilerin milliyetçiler tarafından

algılanan çift statülü yerine gönderme yapmaktadır. Fakat çalışma, iddiasını Alevi seçmenler üzerinde sınamaya yönelmemiş, kuramsal bir gözlem düzeyinde bırakmıştır.

Caner Erdoğan'ın 2011'de yayınlanan "Antalya'daki Alevilerin Siyasal Eğilimleri" adlı yüksek lisans tez çalışması, Alevi topluluğunun oy verme davranışına yönelik bir saha araştırması içermesi bakımından önem taşımaktadır. Bu tez kapsamında Alevilerin CHP etrafındaki kümeleşme hali ve 2011 itibariyle Alevilerin oylarının sağ'a kaydığı yönündeki iddialar Antalya'da Alevi köyü olarak bilenen 6 köyde mülakatla araştırılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre, 10 Alevi'den en az 9'u CHP'yi desteklemektedir. Çalışmada Antalya ölçeğinde Alevi oylarının sağa kaydığı öngörüsünün doğru olmadığı, aksine 1995-2007 yılları arasında sol partilere % 80 olan oy verme eğiliminin 2011 itibariyle % 93-97 civarına çıkarak tavan yaptığı tespiti yapılmaktadır. Çalışmamızın savlarından biri olan siyasal İslam'ın yükselmesi karşısında Alevilerin CHP'deki konsolidasyonunun arttığı iddiası Antalya'nın köylük bölgelerinde sınınmış ve doğrulanmıştır. Bu çalışmada ise Kuşadası örneğinde, derinlemesine görüşme tekniği uygulanarak ele alınacağından, daha farklı ve nedensellik bağı kurmamıza izin verecek bulgulara ulaşmak hedeflenmektedir.

Alevi seçmenin oy verme davranışı ve siyasal yönelimlerine ilişkin önemli çalışmalardan bir tanesi Necdet Saraç tarafından yazılmış olan Alevilerin Siyasal Tarihi (1300-1971) adlı kitaptır. Adından da anlaşılacağı üzere kitapta, Alevilerin siyasal davranışları, 1971 yılına kadar getirilmekte ve belgesel gözlem tekniği ile incelenmektedir. Basım tarihi 2013 gibi görece yeni bir tarih olsa da, çalışmanın ilgi odağı ve verileri, bu çalışmada sınınan savları doğrudan etkilememektedir.

Bu çalışmanın metodolojik özelliği, Alevi toplumunun oy verme davranışını etkileyen faktörleri derinlemesine mülakat tekniği aracılığıyla ortaya koymaya yönelmesidir. Sınınanacak olan savların belgesel gözlem, literatür taraması ve seçim istatistikleri teknikleri kullanılarak sınınmasının yanında Aydın'ın Kuşadası ilçesi örneğinde saha verileri aracılığıyla da sınınması söz konusudur. Bu amaçla, Kuşadası'ndaki Alevi seçmenleri temsil eden Hacı Bektaş Anadolu Kültür Vakfı'nın geçmişte ya da günümüzde yöneticiliğini yapmış/yapmakta olan on kişi ile görüşmeler yapılmıştır. Bu kimseler, Kuşadası Alevi toplumunda kanaat önderi niteliği taşıdıkları düşünüldüğü için seçilmişlerdir. Elde edilen mülakat verileri, çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan tarihsel ve belgesel verilerle ilişkilendirilerek sınınmış ve nitel analiz teknikleri yardımıyla yorumlanarak somut bulgulara erişilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde dini inanç ve değerlerin siyasal davranışlar üzerinde ne kadar bağlayıcı olduğu konusu, siyaset biliminin ve sosyolojinin bu alana yönelik kuramsal çerçeveleri açısından tartışılmıştır. Bu sayede, dinsel bir çevre olan Alevi toplumunun, siyasal davranışlarında dinselliğin oynayacağı rolün sınırları kuramsal olarak işaretlenmiştir.

İkinci bölüm, Aleviliğin tarihsel süreç içinde kazandığı özgün karaktere odaklanmaktadır. Bu inanç çerçevesinin yapısal özelliklerinin günümüz modern siyasal sisteminde ne tür ideolojik değer sistemleriyle diyaloga geçebileceğini ortaya koymak, bu bölümün temel amacıdır.

Üçüncü bölümde Alevi toplumunun siyasal bir özne halini alma süreci tartışılmaktadır. Modern zamanlarda din ve siyaset arasındaki ilişkinin, Aleviler açısından hangi eksenlerden geçerek inşa edildiği, bu sürecin kendine özgü boyutlarının Alevi siyasallaşmasına ne tür özgünlükler kazandırdığı sorularının cevabı bu bölümde ele alınmaktadır.

Dördüncü bölümde Alevi toplumunun oy verme davranışının çok partili dönem boyunca ne yönde değişimler gösterdiği ortaya konulmuştur. Bu bölümde Alevi seçmenin oy verme davranışındaki heterojen yön, Alevilerin yoğun biçimde yerleşmiş olduğu seçilmiş bazı illerde partilerin aldığı oylar üzerinden tartışılmıştır.

Beşinci bölüm saha araştırması verilerini içermektedir ve üç savın tartışılmasına ayrılmıştır.

I. BÖLÜM

1. DİN, SİYASET VE OY VERME DAVRANIŞI

Çalışmanın birinci bölümünde din ve siyaset ilişkisi incelenmektedir. Devletlerin meşrulaştırma aracı olan din, modern dönemde de bireyin parti seçiminde oldukça önemli bir yeri ifade etmektedir. Bu açıdan Türkiye siyasetinde, özellikle son dönemlerde, siyasi partiler arasında program ve ekonomi politikaları açısından ciddi farklar bulunmamaktadır. Bu durum bireylerin seçmeni olacağı siyasi partiyi belirlemede partilerin dine yaklaşımını önemli bir konuma taşımaktadır. Seçmenin partilerin dine yaklaşımına göre konum alışında Aleviler laiklikten duydukları memnuniyet nedeniyle Cumhuriyet Halk Partisi'ne daha eğilimli bir hale gelmektedir.

1.1. Din ve Siyaset

Emile Durkheim, Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri adlı çalışmasında, genelde dinsel olarak tanımlanan şeylerin en belirgin özelliğinin doğüstü kavramı olduğunu ifade eder. Doğüstü, kavrayışımızın sınırları içerisinde anlamlandıramadığımız, bilinmeyenler evrenidir. Bu nedenle din, bilimin ve duru düşüncenin anlamlandıramadığı her şeyin üzerindeki bir tasarlama (Durkheim, 2018: 51). Toplumlarda hâkim olan bugünkü din anlayışı nedeniyle ilkel klanlarda yaşayan insanların da din inancının merkezinde tanrı olduğu kabul ediliyordu. Ancak bu insanların inançlarında tanrı düşüncesi önemli miktarda bulunmamaktadır. Onların dini törenlerinde seslendikleri güçler, bugünkü din anlayışındaki güçlerden oldukça farklıdır. Ancak ilkel klan insanların inancını anlamak bugünkü inançları anlamak için oldukça önemlidir. En şaşırtıcı söylentiler, en kaba ya da en tuhaf dinsel törenler insanların ihtiyaçlarının bir sonucudur ve hayatın toplumsal ya da bireysel niteliklerini anlatırlar. Bu nedenle hiçbir din yoktur ki yanlış olsun. Bütün dinler kendilerince doğrudur. Çünkü farklı şekillerde de olsa, insan hayatının belli şartlarına yanıt vermektedirler (Durkheim, 2018: 23-28). Durkheim dini toplumsal bir olgu olarak ele alır. Ona göre din toplumsal tasarımın ürünüdür. Söz konusu çalışmada Avustralya'nın yerlilerinin ilkel dinlerini inceler ve karşılaştırır. Bu incelemenin benzerlikleri ve farklılıkları üzerinden dinin toplumun dinamikleri ile geliştiği sonucunu çıkarır.

Din insana özgü bir kavramdır. Nedenleri öğrenme isteğinden, başlangıçların düşünülmesinden, şeylerin birbirlerini takip etmesinden ve gelecek kaygısından doğmaktadır (Hobbes, 2007: 82). İnsana özgü bir kavram olan din bireyin sosyal-siyasal-ekonomik ilişkilerinde oldukça etkili bir konumdur. Farklı toplumlarda farklı dinlere mensup bireyler kendi dinlerinin içyapısına göre biçimlenmiş bir sosyal ağ içinde yaşarlar. Ayrıca aynı toplum içinde ruhani bir sınıfa mensup olmak, bir dinin mensubu olmak bireyi

sosyal statü olarak üst bir konuma taşıyabilmektedir. Din ve siyaset kavramlarında ise her iki kavramın üst bir otoriteyi ifade etmesi bu iki kavramın birbirini etkileyen bir ilişki ağı geliştirmesine neden olmaktadır. Tarih içerisinde dini ve siyasal açıdan yönetme iddiasının bir kişide toplandığı teokratik yönetimler bulunduğu gibi dini ve siyasal yönetme iddiasının farklı erklere bölündüğü yönetimler de bulunmaktadır. Dinsel yönetme iddiası ile siyasal yönetme iddiasının farklı erklere bölündüğü yönetimlerde bu iki erkin arasındaki ilişkinin nasıl olacağı tartışmalara ve iç savaşlara neden olmuştur. Thomas Hobbes'a göre üç hükümet tipi bulunmaktadır. Bunlar monarşi, aristokrasi ve demokrasidir. Bu hükümet biçimleri altında yaşayıp hükümet biçiminden memnun olmayan bireyler monarşiye, tiranlık; aristokrasiye, oligarşi; demokrasiye, anarşi adını vermektedirler (Hobbes, 2007: 139). Devlet iktidarı ve toplumsal güç, temel prensipler oluşturma ve izin verme gücüne sahip olmasından aynı şeydir ve bir devletin varlığına işaret eder. Bu durumda devlet biçimi içerisinde ruhani ve cismani olmak üzere iki egemen bulunmaktadır. Böyle bir devlet içerisinde yaşayan bireyler ise ayrı ayrı bu egemenlere bağlıdır. Tek bir krallık olacaksa bu iki egemen kuvvetten birinin diğerine tabii olması gerekir. Birleşmenin sağlanamadığı devletlerde iki gücün karşı karşıya gelmesi ve iç savaşın ve dağılma tehlikesinin olmaması olanaksızdır (Hobbes, 2007: 230-231). Hobbes hükümet biçimlerinden monarşinin daha doğru bir yönetim olduğu izlenimindedir. Ancak monarşi, aristokrasi, demokrasi hükümet biçimlerinden herhangi birinin kurulu olduğu bir devlette hangi yönetim biçiminin en doğru olduğu tartışmasının anlamsız olduğunu ve mevcut olan yönetim biçimiyle devam edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca, hangi yönetim biçiminin doğru olduğu konusu ayrı bir egemen olan kilise ve papazlar için bir şey ifade etmez. Çünkü kilise ve papazların işi cismani egemenliğe yönelerek bireylere emirler yağdırmak değil onları eğitmek ve bir anlamda öğretmenlik yapmaktır. Üç hükümet tipi olan monarşide, aristokraside, demokraside iktidar ailede babanın iktidarı gibidir. Oysa Papalık ve hâkimiyeti altındaki kiliseler açısından iktidar sadece öğretmenin iktidarına benzer (Hobbes, 2007: 379-380). Hobbes ideal mutlak hâkimiyet öngörüsünde ruhani egemenliği cismani egemenliğin altına koyar. Böylece kiliseyi bağlı bulunduğu papalıktan kopararak hükümetin altında konumlandırır. Hobbes siyasal yönetimin ve dinsel yönetimin farklı erklere bölündüğü toplumlarda siyasal yönetimi dinsel yönetimin üstünde konumlandırır. Tarih içerisinde bu iki erkin mücadelesi çok sık karşılaşılan bir durumdur. Niccollo Machiavelli de Hobbes gibi siyasal yönetimi dinsel yönetimden ayırır ve siyasal yönetimi daha üst bir noktada konumlandırır.

Niccollo Machiavelli, hükümdara öneriler niteliği taşıyan, ünlü eseri Prens'te (aynı eser Hükümdar adıyla da basılmıştır) Rouen kardinaline Fransızların siyaset yapmayı bilmediklerini ifade etmektedir. Machiavelli'ye göre eğer Fransızlar siyaset yapmayı bilselerdi kilisenin bu kadar güçlenmesine izin vermemeleri gerekirdi. Kilisenin İspanya'da ve İtalya'da kuvvetlenmesine Fransızlar neden olmuşlardır ve ardından güçlenen kilise Fransa'nın yıkılmasına neden olmuştur. Buradan çıkarılacak sonuç, başkasının kuvvetlenmesine yol açan kişi kendi sonunu hazırlar. Çünkü bu kuvvetin sebebi ya becerinin ya zor kullanmanın neticesinde elde edilmiştir ve kuvvetli olan kişi için bu iki özellikte tehlikelidir (Machiavelli, 2012: 82). Machiavelli Papanın güç kazanmasıyla İtalya'nın güç kaybettiğini ifade eder. Çünkü İtalya'da büyük şehirlerin soylulara karşı isyan etmesi sırasında kilisenin ayaklanmacılara kendi gücünü arttırmak için destek verdiğini ve sıradan bireylerin çok sayıda İtalyan şehrinde yönetici olduğunu ifade eder. Bu nedenle İtalya'da yönetim askerlikten ve siyasetten anlamayan sıradan bireylerin ve rahiplerin eline geçmiştir (Machiavelli, 2012: 147). Böylece Machiavelli'nin birleşik İtalya hedefinde devlet temel gayedir ve dinden arındırılmıştır.

Max Weber, Protestan Ahlâkı ve Kapitalizm Ruhü adlı eserinde Protestanlık ile kapitalist ekonomik sistem arasındaki ilişkiyi inceler. Weber'e göre sermaye sahipleri, patronlar, yüksek seviyede ticari ve teknik eğitim almış çalışan, hatta eğitim almış işçi sınıfının üst kesimi, Protestan nitelikler taşımaktadır. Kapitalizmin nüfusun ihtiyaçlarına göre mesleki ve toplumsal sınıflaşmayı belirlemek için, serbest gelişme sürecinde, müdahale ettiği her yerde bu durum söz konusudur. Bu doğrultuda zenginlerin önemli bir kesimi, imparatorluğun kendi kaynakları ve gelişmiş ilişki ağları açısından uygun alanları, özellikle zengin şehirlerin önemli bir kısmı, 16.yy'da Protestanlığı kabul etmiştir ve bugün ekonomik mücadelede bu nedenle var olabilmektedirler (Weber, 1999: 29-30). Bir ülkenin dini atmosferi, aile ve çevrenin yönlendirmesiyle edinilen ruhsal nitelikler, bireylerin meslek tercihlerini ve mesleki kariyerlerini etkilemektedir. Katolikler daha sakindir ve daha az kazanma dürtüsüne sahiptirler. Az bir gelirleri dahi olsa, emin oldukları yaşam şeklini, nihayetinde zenginlik ve onur elde edebilecekleri heyecanlı ve tehlikeli bir yaşam şekline tercih ederler (Weber, 1999: 32-35). Weber'in iddiasında meslek kavramının Püriten (16-17.yy'da kilise reformlarına karşı olan Protestan doktrini ve ibadet biçimi) yorumunun ve asketik (fazla tüketimden ve dünya zevklerinden kaçınmak) yorumunun kapitalist yaşam şekline etkileri oldukça önemli bir yer teşkil eder. Asketizm var gücüyle varlıktan zevk duyulmasına ve bu zevkin hazzına ulaşmaya karşıdır. Püriterizm devlet için

zararlı olan otorite karşıtı asketik yönelimleri kırmaktadır (Weber, 1999: 143-144). Püriterizm bu başarıyı dünyevi asketik Protestanlıkla elde etmektedir. Bu görüş mülk kazanmakla ulaşılan zevke olabildiğince karşıdır, tüketimi, özellikle lüks tüketimi azaltmıştır. Bununla beraber mülk kazanmayı geleneksel ahlâk kurallarından koparmış, kazanç elde etmeyi yasal hale getirmiş, hatta bu uğraşı doğrudan tanrının isteği olarak kabul ettirmiştir. Böylece mülk arttıkça tanrının şanı için kaybetmeden elinde tutmak ve sürekli çalışarak mülkü artırma sorumluluğu doğmaktadır. Protestan ahlâkının bu yönü açıkça kapitalizmin gelişmesine hizmet etmiştir (Weber, 1999: 146-147).

Devletler dini, siyasal ve yönetsel amaçları doğrultusunda bir araç olarak kullanmaktadır. İktidar sahipleri tarafından bu araç bazen haçlı ordularını kurmak için bazen yeni fetihlerin kutsal gayeleri olan “kâfirin üstüne cihat” çağrılarında kullanılmıştır. Böylece kitleler iktidarın hedefleri doğrultusunda çok daha rahat kenetlenmiş, dinin gereğini yaptığını düşünmüşler ve bu doğrultudan şaşmayı dine ihanet olarak atfedener dahi olmuştur.

Din siyasal iktidarlara yönetilenlerin nazarında meşrulaştıran, onlara itaatleri kolaylaştıran bir düzen olarak işlev görmektedir. Siyasal iktidarın meşruluğu açısından dini bu kadar değerli kılan, dinin siyasal iktidarı kutsayıcı nitelik taşımasıdır. Hemen hemen tüm iktidarlara dini kendi meşrulukları için araç olarak kullanmışlardır. Hatta din dışı olduğunu iddia eden iktidarlara dahi, dinin toplumsal bütünlüğe hizmet eden ritüellerini kullanmışlardır. Siyaset tarihinin en önemli meşruiyet aracı olan din bugün bile modern değerlere uygun bir biçimde gücünü korumaktadır. Modernizm, dini inanışların bütünlleştirici etkisini yenecek güce henüz ulaşamamıştır. Bunun en net örneği günümüzde bulunan antidemokratik ve teokratik eğilimler gösteren siyasal rejimlerdir (Turan vd., 2015: 89).

Hıristiyan dünyada din-devlet ilişkisi açısından kilisenin en başında arzuladığı şey, siyasal iktidardan bağımsız olabilmektir. Ancak siyasal iktidar güç kaybedince kilise siyasal iktidardan üstün olduğu iddiasında bulunmuştur. Bu iddiaya göre, siyasal iktidar bedeni, dinsel iktidar ise ruhu yönetmelidir. Ruh bedenden üstün olduğu için dinsel iktidar siyasal iktidarın üstündedir (Kışlalı, 1991: 23). Hıristiyan dünyada din-devlet ilişkilerinin uzun bir dönem etkili olduğu görülmektedir. Bir tarafta dinin en üst makamı olan kiliseler ve Vatikan bulunmaktayken, merkezi iktidarlara krallıklar oluşturmaktadır, ayrıca feodal düzen içerisinde yerel güçler olan derebeylikleri vardır. Söz konusu bu üç kurumun ilişkilerinde ve

Hıristiyan dünyanın dış ilişkilerinde (başka dinlere sahip devletlerle savaş ya da Kudüs'ün fethinde olduğu gibi) din oldukça önemli bir yer tutmaktadır.

Tarım ekonomisine sahip olan feodal düzenin yerine ticaretin de gelişmesinin etkisiyle ulus devletler geçti. Ticaretin bölgeler arasında etkileşimiyle diller Latinceye birleşti ve ulusal diller meydana geldi, etkileşimin sonucu kültürel birliğin olduğu uluslar oluştu. Bu ortamda tek merkezden yönetilen, Papa'ya bağlı, Latince ibadeti zorunlu kılan Katoliklik, bazı bölgelerde ulusal dillerde ibadeti tasarlayan Protestanlığa yerini bıraktı. Katoliklerin Protestanlığa hoşgörü göstermemesi neticesinde kanlı mezhep savaşları yaşandı. Luther hareketi, din ve devlet işlerini birbirinden ayıran bir anlayışa yöneldi. Laiklik bu koşullar altında, değişik inançları benimseyen grupların barış halinde yaşayabilmesinin ön şartı olarak gündeme geldi.

Laiklik genelde din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması olarak tanımlanmaktadır ve bu kavram içerisinde din ve vicdan özgürlüğü de bulunmaktadır. Ancak bir düzende din ve vicdan özgürlüğünün bulunması o toplumun laik düzene sahip olduğunu göstermez. Mesela Osmanlı İmparatorluğu'nda dinsel hoşgörü bulunmaktaydı, fakat laiklik yoktu. Laik toplum düzeni, tüm dinlere ve inançlara mensup insanların, eşit şartlarda aynı kurallara uymak zorunda olduğu, hiç kimseye dinsel üstünlük ve ayrıcalık gösterilmeyen toplum düzenidir (Kışlalı, 1991: 30-31). Oysa Osmanlı İmparatorluğu'nda özellikle 16.yy'dan sonra bir din devleti söz konusudur ve Sünnilik tek hâkimdir. Dolayısıyla devlet içerisinde Sünni Müslümanlar gayri Müslimlere göre üstün konumdadır. Gayri Müslimler ise Sünni olmayan Müslümanlara yani Alevilere/Kızılbaşlara kıyasla daha iyi bir konuma sahiptir.

Batılı devletlerde laiklik, siyasal-toplumsal-ekonomik bir süreç sonunda güçlendi ve kurumsallaştı. Bugün çağdaş toplumlarda laikliğin iki temel görevi vardır. Bunlardan ilki, din temelli devletin özgür düşünceye ve bilimsel gelişmeye uygun kurum ve kuruluşların oluşmasını zorlaştıran yönünü ortadan kaldırmaktadır. İkincisi, din temelli devletin farklı inanç ve mezheplere rahat yaşam alanı bırakmaması nedeniyle mezhep ve din savaşlarının yaşanmasının önüne geçmesidir. Laiklik din temelli devletin bu iki olumsuzluğunu gidermektedir. Laiklik farklı inançtan kimselerin eşit haklarla donatılmış “yurttaş”lar olmasının, bir toplumun “ulus” olabilmesinin ön şartıdır. Ulus olamayan bir toplum ise çağdaşlaşmamaktadır (Kışlalı, 1991: 34).

1.2. Türkiye’de Din ve Siyaset

Osmanlı İmparatorluğu'nda yükselme devrinde dinsel iktidar hükümdara bağlıydı. İmparatorluk güç kaybedince dinsel iktidar her alanda hâkim olmaya başladı ve “din” toplumun çağa uymasını engelleyen bir görünüm aldı. 1858’de ilk gözlemevi, Şeyhülislam fetvası ile dine aykırı bulundu ve yıkıldı. Dine aykırı bulunan astronomi ve felsefe kitapları toplatıldı. Tıp ve astronominin “yararlı bilim” olduğu 18.yy’da kabul edilmeye başlandı, felsefe ise hep zararlı görüldü. 1543’de Kopernic güneş merkezli güneş sistemi ile içinde bulunduğumuz sistemi aydınlatmıştı. Oysa Osmanlı’da 1800’lerde dahi dünya merkezli güneş sistemi okutuluyordu. Osmanlı İmparatorluğu’nda başka dinden olanlara hoşgörülü davranıldığı halde gayri Sünni olan Müslümanlara aynı hoşgörü gösterilmedi. Mesela Aleviler ancak Cumhuriyet’in laik düzeninden sonra rahatlayabildiler (Kışlalı, 1991: 34-35).

Geleneksel Osmanlı bürokrasisinde, bürokratların din ve devlet formülüyle ifade edilebilecek, hikmet-i hükümet adında, bir görüşleri vardır. Bu görüşe göre, dinin korunması devletin yaşaması için son derece önemlidir. Bu nedenle devletin din üzerinde bir önceliği vardır. Osmanlı idari uygulamasında hâkim olan bu görüş nedeniyle devletin, yani bürokratların, denetimi dışındaki her dini unsurla şiddetli bir mücadeleye girilmiştir. Heterodoks nitelikleri olan ve geniş halk kitlelerinin desteğini alan dini liderlere karşı hoşgörülü olunmamıştır (Mardin, 2017: 115-116).

Din temelinden yükselen bir devlet tek doğruyu temsil ettiğini iddia eder ve bu doğruya uymayana hoşgörü göstermez. Bu doğrultuda Osmanlı Devleti gayri Müslim olanlara belli bir hoşgörü göstermişse de, aynı tutumu Müslüman Türk halkına göstermemiştir. 15.yy’ın ortalarından itibaren Türkçe Kuran “günah” kabul edilip yasaklanmıştır. Üstelik bugün halkın büyük çoğunluğunun bağlı bulunduğu kabul edilen Ebu Hanife’ye göre, Kuran tercümesi de Kuran kabul edilmektedir ve Kuranda çeviri yapılabileceğine dair ayet bulunmaktadır. Ancak bunlara rağmen Türk halkı, Kuran’ı ancak laiklik sonrasında Türkçe okuyup anlama olanağına ulaşmıştır. Hıristiyanlık adına Engizisyon işkenceleri uygulandığı ne kadar gerçekse, İslam adına Allah aşkı inkâr edilemez Hallac-ı Mansur’un derisinin yüzüldüğü de o kadar gerçektir. Laik bir düzende hiç kimse namazını kılana, orucunu tutana karışamaz. Ancak din temelli bir devlette namaz kılmayana, oruç tutmayana, başörtüsü örtmeyene baskı uygulanabilir, hatta insanlar bu nedenle öldürülebilirler. Örneğin Suudi Arabistan’da, dine uyum sağlama maksadıyla, halka baskı yapabilme gücüne sahip “din polisi” bulunmaktadır (Kışlalı, 1991: 32-33).

Osmanlı İmparatorluğu'nda gerileme dönemi yaşanırken, gerilemenin nedeni konusunda ulema ve bürokratlar arasında iki farklı görüş bulunmaktaydı. Ulemaya göre gerilemenin nedeni Osmanlı İmparatorluğu'nun dini ihmal etmiş olmasıydı. Geçmişteki kudretlerini kaybetme nedenleri inançlarındaki zayıflamaydı. Askeri ve bürokratik memur zümre ise gerilemenin nedeni olarak yönetim mekanizmasının çökmüş olmasını görüyordu. Bu görüşe göre ehliyetsiz kişilerin önemli mevkilere yerleştirilmesi, rüşvetin hâkim olması ve tahsilâtların yanlış bölüşülmesi söz konusuydu. Tanzimat'ın ilanından sonra nizami kanun ile dini kanun arasındaki çatlak daha da derinleşti. Tanzimat'ın yeni düzeni esas itibarıyla laik idi. Osmanlı'daki idari uygulamanın dayanağı olan dini temel, mantığın ve hukukun dışında kaldı. Yeni düzenlemelere uygun bürokratların yetiştirilebilmesi için Mülkiye Mektebi açıldı ve medreselerde eğitim alan kadıların yetkilerinin yeni bir tip memura aktarımı gerçekleştirildi (Mardin, 2017: 41-43).

Tanzimat ile gerçekleştirilen yeniliklerle, resmi bir belgeye dayanmamakla birlikte, teamüllerdeki değişikliklerden yola çıkarak yarı laik bir sistemin kurulduğu söylenebilir. Elbette bu yeniliklerle devletin siyasi, idari ve sosyal işlerinde hukuki yol göstericiliği bulunan dinin etkileri ortadan kalkmamıştı, ancak bu etkinin ortadan kalkmasına giden süreç başlamış oldu. Tanzimat ile diğer din ve mensuplarına devletin bakış açısı değişti ve o güne kadar var olan “dinsel siyasal kimlikten” ayrı bir siyasal kimliğin çerçevesi çizildi. 1876'da Kanuni Esasi'nin kabul edilmesi ile din özgürlüğü ve serbestliği devlet tarafından güvenceye alındı. Böylece Tanzimat'taki yarı laik konum yasallaşmış oldu. Ancak Kanuni Esasi'nin katı laik bir uygulama getirdiği de söylenemez. Çünkü 2. maddesinde devletin dininin İslam olduğu, 4. maddesinde ise halifenin devlet lideri olduğu, İslam dininin en üst ruhani lideri olduğu ve İslam dininin hamisi olduğu ibaresi bulunmaktadır (Ateş, 2018: 41-42).

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde din ve siyasetin yakın ilişkisine örnek olarak milli mücadele dönemi gösterilebilir. Damat Ferit Paşa hükümetleri sırasında Ankara ve İstanbul hükümetlerinin arasındaki mücadelenin bir yansıması olarak, işgal kuvvetleriyle iş birliği halinde olan hükümetler halkın nazarında Kuvayi Milliye güçlerini etkisizleştirmek için dini araç olarak kullanmışlardır. Milli Mücadele aleyhindeki eylem ve söylemler fetvalarla desteklenmiştir. Milli mücadele taraftarları da dini temalar kullanmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) hükümetleri kendi politikalarını ve kararlarını fetvalarla desteklerken, bu dönem TBMM'ye karşı çıkan isyanların büyük bir kısmında din önemli bir

dayanak noktası olmuştur. Din-siyaset ilişkisinin Türkçülük akımının sonuçlarıyla net bir şekilde karmaşıklığa sürüklendiği söylenebilir. Bu akım sosyal – idari – ekonomik – hukuki yaşamın millileştirilmesi gerektiğine inanmaktadır. Tüm bu alanlarda hâkim konumda olduğu söylenebilecek din olgusunun da millileştirilmesi gerekmektedir ve millileştirme politikasının “Türkçe Kuran”, “Türkçe hutbe” ve “Türkçe namaz” olmak üzere üç temel dayanağı bulunmaktadır (Ateş, 2018: 52-57).

Hıristiyanlık din ve devlet ilişkileri bakımından üç model yaşamıştır. İlk dönemde Papalar İmparatorları aforoz edebilmektedir ve din siyasal iktidarın üstündedir. İkinci dönemde, Bizans örneğinde olduğu gibi, kral Tanrının yeryüzündeki gölgesi kabul edilmektedir ve siyasal iktidar kilisenin üzerindedir. Üçüncü dönemde ise şartlarında etkisiyle laiklik Hıristiyan dünyada üçüncü bir model olarak ortaya çıkmıştır. Aynı üç modeli Türklerin Anadolu’da yaşadıkları söylenebilir. Anadolu Selçuklu’da ve Osmanlı’da yükselme devrinde devlet dinin üzerindedir. Duraklama ile başlayan gerileme ile güçlenen zaman içerisinde dinci unsurlar devlete egemen olmaya başlamıştır. Mustafa Kemal Atatürk’ün liderliğindeki Cumhuriyet devrimi ile laiklik ilk kez bir İslam devletine hâkim olmuştur (Kışlalı, 1991: 32).

Türkler Anadolu’ya yerleşirken Anadolu’daki kültürlerle bir sentez kurdular ve eski kültürlerinin etkisi ile farklı olana hoşgörü ile bakmayı öğrendiler. Arap ve İran tarikatları “Allah kokusu” üzerine kurulurken, Anadolu tarikatları “Allah sevgisi” üzerinden yükselmiştir. Bektaşilik, Babailik, Mevlevilik bunun somut delilleriyle doludur. Aynı kökten ilerleyen Orta Doğu Şii’leri ile Anadolu Alevileri arasındaki fark çarpıcı ve düşündürücüdür. Mustafa Kemal Atatürk, laikliği de kapsayan “aydınlanma devrimi”ni gerçekleştirirken bu kültürel ve toplumsal yapı olmasaydı, İslam ülkelerinin hâlâ gerçekleştirmeye cesaret dahi edemedikleri devrim, herhalde çok daha zor gerçekleştirdi (Kışlalı, 1991: 36-37). Osmanlı Devleti’nin yıkılmasının ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nde yeni devletin anlayış ve ruhuna uygun bir takım kararlar alındı. Bu doğrultuda 1 Kasım 1922’de saltanat kaldırıldı, 29 Ekim 1923’te Cumhuriyet ilan edildi, 3 Mart 1924’de hilafet kaldırıldı, tevhid-i tedrisat kanunu getirildi ve medreseler kapatıldı. 8 Nisan 1924’de Şer’i mahkemeler kapatıldı. 30 Kasım 1925’de tarikatlar yasaklandı. 4 Ekim 1926’da medeni kanun kabul edildi. 10 Nisan 1928’de anayasadaki devletin dini İslam’dır ibaresi kaldırıldı aynı yıl Latin alfabesi kabul edildi ve 5 Şubat 1937’de laik kabul edildi.

Atatürk gerileme dönemindeki bürokrat ve ulema farklılaşmasından devletin tarikat ve ulema etkisinden korunması gerektiği düşüncesini devralmıştı. Onun önceliği “modern devlet”ti ve modern devlet “yurttaşlık dini” ile desteklenmeliydi. Din ancak marjinal ya da ikinci derece bir role sahipti. Tanzimat’tan Cumhuriyet’e laik kanunların sayısı artmış ve toplumun etnik kimlik anlayışında bir gelişme yaşanmıştı. Bu kimlik, modern toplumdaki yurttaşa daha fazla sorumluluk yüklemekteydi. Atatürk’ün katı bir şekilde laiklik uygulamasının sebebi, devlet dini olan İslam’ın yurttaşa gerekli olan özerkliği vermiyor olduğuna inanmasıydı. Bu açıdan Atatürk’ün düşünceleri mirasçısı olduğu geleneksel Osmanlı bürokrasisinden tamamen zıttı (Mardin, 2017: 119-120).

Batıda uzun ve kanlı bir süreç sonunda tabandan, yani halktan, başlayarak laikliğe ulaşılrken; Türkiye Cumhuriyeti’nde aydın bir sınıfın mücadelesi sonucunda laikliğe ulaşılmıştır. Bu nedenle batıda laiklik daha çok katı olarak din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasını ifade ederken, Türkiye Cumhuriyeti’nin şahsına münhasır koşulları nedeniyle laiklik daha çok dinin devlet tarafından üstlenilerek radikal şeriatçı eğilimlerin önüne geçilmesini ifade etmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti’nin sosyo-politik yapısının en önemli ögesi laikliktir. Laikliğin dini kontrol etme gibi kendine özgü bir yönü bulunmaktadır. Bu özgün laiklik üzerinden yükselen devletin, din alanındaki düzenlemelerine bazı eleştiriler getirilmektedir. Ülkemizdeki din-toplum-devlet bağı incelenirken, anayasamızın devlete yüklediği yükümlülüklerden birisi vatandaşların din eğitimi almalarını sağlamaktır. İlk itiraz dini eğitiminin hangi ilkeler etrafında ve nasıl karşılanacağı konusunda gelmektedir. Bu konuda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Laikliği evrensel boyutta anlamlandıranlar, laik düzende devletin din eğitimi vermeyeceğini bu nedenle, din eğitiminin özelleştirilmesi gerektiğini ifade etmektedirler. Bu öneriye devletin din eğitimi vermemesi durumunda din eğitiminin radikal cemaatlerin eline geçeceği eleştirisi getirilmektedir. Din eğitimi konusunda bir başka öneri, din eğitiminin seçmeli ders haline getirilmesidir. Bu öneride din eğitimi alma talebi ile din elemanı yetiştirme konuları beraber ele alınmaktadır. Öneri sahipleri ayrıca örgün öğretimde seçmeli din derslerinin konulması durumunda İmam-Hatip Liselerine (İHL) yığılma olmayacağını ileri sürmektedir. Zorunlu din dersi ile seçmeli din dersinin arasında nasıl bir fark olacağı tartışma konusudur. Seçmeli din dersinin yanında seçmeli İslam dersinin olması, hatta diğer dinlere ve ülkemizde Hanefilikten sonra en büyük nüfusa sahip olan Alevilikle ilgili düzenlemeler yapılması önerilmektedir. Bu öneriye getirilen en büyük

eleştiri seçmeli din dersinin ülkenin bazı bölgelerinde “zorunlu” hale geleceği ve bu durumun daha büyük sorunlara neden olacağıdır. Devletin din alanındaki düzenlemelerine getirilen eleştirilerden birisi de İHL konusundadır. İHL’ler müspet, münevver din adamları yetiştirmek amacıyla açılmıştır. “Cumhuriyet projesi” olarak açılan İHL’ler 1970’li yılların sonuna gelindiğinde başlangıcındaki amacından sapmıştır. Bu yıllarda İslami çevreler tarafından İHL’lerin sayısının artırılması gerektiği talepleri gelişmiştir. 12 Eylül askeri darbesinin ardından İHL mezunlarının üniversitede her bölüme gidebilmesi yönünde düzenlemeler yapılmıştır. 28 Şubat sürecindeki sekiz yıllık kesintisiz eğitim kararı ise İHL’lerin önce niceliksel zaman içerisinde ise niteliksel olarak düşüş yaşamasına neden olmuştur. Bu süreçte anarşi ve terörden uzak kuşaklar yetiştirilmesi amacıyla sadece Tunceli’de yeni İHL’lerin açılması, Alevi köylerine cami yapılması eleştiri konusu olmuştur. 1990’lı yıllarda “siyasal İslam’ın arka bahçesi” olarak “tehdit unsuru” algılanan söz konusu eğitim kurumlarının süreç içerisinde sayıları artmış ve muhafazakâr iş adamları ile İslam’a duyarlı siyasetçilerin çocuklarını gönderdiği eğitim kurumları halini almıştır. Üçüncü eleştiri konusu ise 1924 yılında başbakanlığa bağlı idari bir kurum olarak yapılanan Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) ili ilgilidir. Bu konudaki en büyük eleştiri DİB’in sadece Sünni-Hanefi mezhebe hizmet verdiği ancak ülkede başka mezheplerinde bulunduğu. Aralarında farklı yaklaşımlar bulunsa da DİB’ce hizmet ve temsil talebi konusunda en yoğun eleştiri Alevilerden gelmektedir. Ayrıca Avrupa Birliği (AB) süreciyle Aleviler, Alevi Sivil Toplum Kuruluşları (STK) aracılığıyla kimlikleriyle ilgili sorunları insan hakları konusu altında dile getirmeye başlamıştır. Bu konuda, Alevilerin zorunlu din dersini hak ihlali olarak gündeme taşınması, kültürel hakların talebi anlamında önemli bir örnektir (Polat, 2010: 105-117).

Siyaset ve din insan davranışlarının içeriği ile ilgilendir. Dinlerin de siyasal ideolojiler olduğu söylenebilir. Çünkü dinler kendi taraftarlarına bir kimlik verir, nasıl davranması gerektiğini öğretir. Dinler toplum içindeki bireylerin davranışlarına etki ettiğine göre siyasette bu etki alanın içindedir. Demokratik düzenlerde bireyin en önemli siyasal davranışı iktidarı belirleyecek olan oy verme davranışdır ve oy verme davranışları sosyolojik model, parti kimliği modeli ve ekonomik model ile açıklanmaya çalışılmaktadır.

1.3. Oy Verme Yaklaşımları

1.3.1. Sosyolojik model

Kolombiya Okulu mensupları tarafından pazar araştırmalarına benzeyen bir yaklaşımla ABD’de başkanlık seçimlerinde medyanın ve propagandanın seçmenlere etkisinin saptanabilmesi için bir araştırma gerçekleştirildi. Araştırmanın sonucunda bireylerin medyadan ve propagandalardan etkilenmediği, din ve sosyal sınıf yönünden kendileri gibi olan bireylerle ilişki kurmaya yöneldikleri ve aileleri, arkadaşları ve iş çevresinde buldukları ilişkilerde fikir birliğine aykırı olan şahıslarla ilişki kurmaktan kaçındıkları görüldü. Buradan tıpkı giyim şeklinin, edebiyatın, müziğin, konuşmanın, sosyal pratiklerin kültürel yansımanın unsurları olması gibi, bireylerin politik seçimlerinin de sosyal sınıflarının ve etnik geçmişlerinin bir sonucu olduğu çıkarımı yapılabilir. Kısaca, bireylerin oy verme davranışında sosyo-ekonomik konumları, eğitimleri, gelir düzeyleri, yaşadıkları yer gibi değişkenler belirleyici konumdadır (Aydoğan Ünal, 2016: 97-98).

Genel itibari ile sosyolojik yaklaşımda bireylerin parti tercihleri aidiyet ve vazgeçilmez alışkanlıklar olarak görülür. Bireylerin her seçimde kullandığı oy kendi kimliklerinin teyididir. Burada oluşturulan temel, bireyin kimliğini de ortaya koymaktadır. Sosyolojik model bireyin tutum ve tercihlerinin sosyal hayatta ilişkide bulunduğu insanlardan etkileneceğini ileri sürmektedir. Bireylerin siyasal eğilimlerinin ve tutumlarının oluşmasından, kullandıkları oyları belirlemeye kadar, içinde buldukları sosyal kimlikler başat rol oynamaktadır. Sosyolojik yaklaşıma göre birey şahsi olarak değil kolektif olarak düşünmekte ve oy vereceği partiyi içinde yaşadığı sosyal çevreye göre belirlemektedir (alışır, 2017: 147-148).

Sosyolojik model, geniş bir zamanda süreklilik arz eden oy verme davranışını açıklayabiliyorken, aynı bireyin farklı seçimlerde farklı yönde oy vermesini, ekonomik şartların değişmesiyle seçimden seçime değişkenlik gösteren oy farklılaşmalarını açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Ayrıca bu model aynı sosyal gruba mensup bireylerin farklı partilere oy vermelerini de açıklayamamaktadır. Örneğin, işçi sınıfına mensup bazı bireyler muhafazakâr sağ partilere oy verirken, yine aynı sınıfa mensup başka bireyler sol partilere oy verebilmektedir. Bu bireyler arasında günlük uygulamalar, genel tutumlar, sınıfsal özellikler açısından pek çok yönden benzerlik bulunmasına rağmen, parti tercihleri farklı olabilmektedir (Aydoğan Ünal, 2016: 100). Sosyolojik model tüm bunları açıklamakta yetersiz kalmaktadır.

1.3.2. Parti kimliği modeli

Parti kimliği modelinde sosyolojik modelden farklı olarak bireylerin oy verme eylemiyle görüşlerini ifade ettikleri düşünülür. Bireylerin herhangi bir parti ile kurdukları bağ ön plandadır. Buna göre bireylerin çocukluktan itibaren ailesi ve sosyal çevresi içerisinde gerçekleşen siyasal sosyalleşmesi ile siyasal tutumları ve ideolojileri gelişir. İleriki yaşlarda oy verme davranışında belirleyici olabilen bu öğrenilen tutum ve ideolojiler bireyin bir partiye aidiyet duymasına, o partinin kimliğini taşımasına neden olabilmektedir (Çalışır, 2017: 149).

Parti kimliği modelinin öncülerine göre partizan etki, algısal bir ayıklama görevini üstlenerek bireyin partisinin durduğu yere göre kendisini konumlandırmasıdır. Birey, çok az bilgi sahibi olduğu ya da hiç bilgi sahibi olmadığı konularda partizanlık bağıyla partisinin konumunu göre tercihlerini belirlemektedir. Bireyin, partisile bağı ne kadar güçlüyse, algısında gerçekleşen bu yanılısama da o kadar güçlü olacaktır. Örneğin ülkemizde milliyetçi bir partiyle aidiyet hissi kurmuş olan bir birey, anadilde eğitim konusunda bilgi sahibi olmasa dahi seçmeni olduğu milliyetçi partinin anadilde eğitime karşı olması nedeniyle, bu konuya karşı bir tutumu benimseyebilmektedir. Bu modele göre bireyin partizanlık bağı kurduğu partiden uzaklaşıp başka bir partiyle bağ kurması çok az görülebilecek bir durumdur. Özellikle aile aracılığıyla kurulan siyasi sosyalizasyon bireyin siyasal tutumlarını, tercihlerini uzun vadede etkilemektedir. Ülkemizde de bireyin siyasal tercihlerinin oluşmasında etkili olan faktörler arasında aile önemli bir yer teşkil etmektedir (Aydoğan Ünal, 2016: 102-103). Çünkü bireyin siyasal eğilimlerinin oluşmasında ve oy vereceği partiyi belirlemede ailesi ile duygusal bir bağ kurması beklenebilir. Ayrıca bireyin çocukluk dönemindeki öğrenme sürecinde aile başat faktördür ve birey siyasal davranışları ilk olarak ailesinden öğrenir.

Ailenin seçmen davranışları üzerindeki etkisi Kocaeli ilinde 620 seçmenin katılımıyla gerçekleştirilen anket ile araştırılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, birey ve ailenin ideolojik benzerliğinin veya oy verilen siyasi partilerin tamamen zıt olması düşük oranda iken, birey ve aile arasında genelde siyasal benzerlikler bulunmaktadır. Araştırmada ulaşılan diğer sonuçlara göre, oy verme davranışında ailelerin seçmenleri etkileme oranlı cinsiyet, yaş, çalışma durumu, medeni hal, aile ile yaşama durumlarına göre farklılaşmaktadır. Erkekler kadınlara kıyasla ailesinden daha az etkilenmektedir. 25 yaş ve altında olan seçmenlerin ailelerinden daha çok etkilendiği görülmüştür. Çalışan bireyler ailesinden daha

az etkilenmektedir. Dul/boşanmış bireyler evli veya bekâr bireylere göre ailesinden daha az etkilenmektedir. Ailesiyle yaşayan bireyler ailesinden daha çok etkilenmektedir (Aydın vd., 2004: 157-165). Araştırma sonuçlarına göre ailenin bireyin siyasal tutum ve davranışlarında oldukça etkili olduğu görülmektedir. Ayrıca benzer sonuçların ülke geneli içinde geçerli olduğunu varsayabilir. Çünkü kültürel özellik olarak aile toplumumuzda önemli bir yeri ifade etmektedir.

Parti kimliği modeli bir parti ile partizanlık bağı kurmuş olan kimi bireylerin neden başka bir partiye oy verdiğini ya da hiç oy kullanmadığını açıklamakta yetersiz kalmaktır. Ayrıca 1990'lı yıllardan itibaren siyasal partiler arasında ciddi farkların kalmaması, partilerin çoğunun siyasal yelpazenin merkezinden politikalar sahiplenmeleri bu modelin önemini yitirmesinin bir başka sebebidir. Partiler daha fazla oy alabilmek için ekonomiden dış ilişkilere, sivil haklarından azınlık haklarına kadar birçok konuda uç politikalar üretmektense merkez politikaları benimsemektedirler ve böylece bireyin bir partiye partizanlık bağı kurabilmesi zorlaşmaktadır (Aydoğan Ünal, 2016: 103-104).

Bireyin oy verme davranışlarını açıklamaya çalışan modellerden sosyolojik model bireylerin sosyal çevreleriyle bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiğini öngörmektedir. Bu modelde birey içinde bulunduğu çevrenin yansımalarına göre oy kullanmaktadır, yani birey ile oy verdiği parti arasında sosyolojik bir ilişki bulunmaktadır. Parti kimliği modelinde ise birey partisine aidiyet hissetmektedir ve partiside aralarında partizanlık bağı bulunmaktadır. Bu modelde birey ile parti arasında psikolojik bir bağ bulunmaktadır. Söz konusu iki modelde bireyin farklı seçimlerde neden farklı oy kullandığını açıklamakta yetersiz kalmaktadır.

1.3.3. Ekonomik oy verme modeli

Ekonomik oy verme modeli oy dalgalanmalarını açıklayabilmek için ipuçları sunmaktadır. Ekonomik yaklaşıma göre birey çıkarları doğrultusunda hangi partinin ya da adayın kendisine daha yararlı olabileceğini düşünüp o alana yönelmektedir. Sosyolojik modelin ve parti kimliği modelinin aksine bireyin oy vereceği partiyi belirlemesinde içinde bulunduğu çevre, eski alışkanlıklar ya da parti aidiyeti değil; çıkarları doğrultusunda belirlediği hedef önemlidir. Bu modelde birey çıkarları ile örtüşen rasyonel tercihlerde bulunmaktadır. Rasyonel tercihler bireyin hedefe ulaşmasında önemli araçlar olarak ortaya çıkmaktadır (Çalışır, 2017: 149-150).

Ekonomik modelin içerisinde çıkan stratejik oy verme modeli olarak adlandırılan bir oy verme modeli daha bulunmaktadır. Stratejik oy verme modeli bireyin en çok istediği partiye oy verdiği varsayımını sorgulamaktadır. Mesela, bir genel seçimde bireyin tercih ettiği parti iktidar olamayacaksa birey seçimi kazanma ihtimali olan ve ideolojik olarak yakınlık hissettiği ikinci partiye oy verebilmektedir (Aydoğan Ünal, 2018: 1415).

Mersin, Adana, Osmaniye'nin kırsal bölgelerinde 370 katılımcı ile Çukurova kırsalının oy verme davranışı araştırılmıştır. Bu araştırmanın sonuçlarına göre ağırlıklı olan oy verme davranış modeli %54,7 ile sosyolojik modeldir. Parti kimliği modeline göre oy kullanan %22'lik bir grup bulunmaktayken, ekonomik modele göre oy kullananların oranı %23'tür. Başka bir deyişle siyasal tercihlerde değişme oranı %23 civarındadır. Katılımcılar %54 oranı ile çoğunlukla aynı partilere oy vermektedir. Bir partiyi sahiplenip o partiden vazgeçmeyenlerin oranı ise %22'dir (Çalışır, 2017: 154-155). Çukurova kırsalında ortaya çıkan bu sonuçların benzerinin Türkiye geneli içinde geçerli olduğu varsayılabilir. Ülkemiz daha çok sosyolojik olarak cemaat tipi bir örgütlenmeye sahiptir. Bireyin sosyal hayatında ailesi, akrabaları, arkadaş çevresi oldukça önemli bir yer tutmaktadır ve din oldukça önemli konumdadır. Tüm bu sosyal ağ içerisinde yaşayan birey siyasal tutum ve davranışlarını sosyal çevresinden edinmekte ve yine sosyal çevresine paralel olan siyasi partilere yönelmektedir.

1.4. Din ve Oy Verme Davranışı

Dinin toplum içindeki bireylerin dayanışmasını artıran bir işlevi bulunmaktadır. Bu işlev gereksinimlerin giderilmesi yolunda bir beklentiyi ve yaptırımlardan çekinme duygusunu barındırmaktadır. Geleneksel toplumlarda din, insanların doğayla ve diğer insanlarla olan bağlarındaki kuralların büyük bir kısmını oluşturmaktadır ve insanlar farklılaşmamış sosyal düzenleri nedeniyle bağlılık duygularını tatmin edebilmek için dine yönelmektedir. Dinsel inançların hâkim olduğu toplumlarda, bireylerin küçük yaşlardan itibaren çevresinden ve ailesinden gördüğü dini bilgi ve görgü bireyin ilerideki yaşlarında da etkili olmaktadır. Dinsel ve kadercil eğilimle yetişen birey ileriki yaşlarda sosyal çevrenin durağan olmasının da tesiriyle çevresindeki herkes gibi olmaya karar verecek ve saygıdeğer bir mümin olmaya yönelecektir (Polat, 2010: 35-36).

Ülkemizde dinin siyasal hayata etkisi çok partili sistemde de devam etmiştir. Bazı partiler etki alanını genişletebilmek için dini unsurları bir şekilde kullanmıştır. Ancak siyasal hayatımızda tüm programını dinsel temele oturtan bir parti bulunmamaktadır. Birçok

örnekte, din destek bir güç olarak görülmüştür ve bu örnekler sadece dinsel söylemle iktidar olunamayacağını göstermektedir. Bunun en önemli nedeni olarak uzun süredir laik bir düzende yönetiliyor olmamız gösterilebilir. Dine saygı besleyen büyük çoğunluk, din üzerinden yükselen bir devleti düşünmemektedir. Ayrıca Cumhuriyet'in milliyetçilik akımı, ulus yerine ümmetin yükseltilmesini ya da dinsel değerlerin ulus değeri yerine tercih edilmesini zorlaştırmaktadır. Aynı şekilde toplumumuzca benimsenen özgürlükler ve demokratik hakları kullanma alışkanlığı da din devleti uğruna elde edilmiş bu haklardan vazgeçmeyi zorlaştırmaktadır (Kışlalı, 1991: 27).

Bireyin bir partinin seçmeni olmasından o partinin militanı olma seviyesine kadar birey ve partiyi birbirine bağlayan çeşitli faktörler bulunmaktadır. Bu faktörlerin en önemlilerinden birisi dini tutum ve davranışlardır. Batı'da partilerin toplumsal tabanlarındaki parti bölünmeleri incelendiğinde, din temelli partiler ile dine kayıtsız partilerin seçmen tabanlarının ve parti üyelerinin buna göre şekillendiği görülmektedir. Ateist bir birey Hıristiyan partilere genelde oy vermezken, düzenli kiliseye giden bir birey de sosyal demokratlara genelde oy vermemektedir. Türkiye örneğinde de partilerin ekonomi politikalarının temelde aynı olması, partiler arasındaki siyasal bölünmelerin en önemli ayağının din unsuru olmasına neden olmaktadır. Bu duruma örnek olarak, yöntem ve teknik farklıda olsa, toplumun alt tabakalarının refahını artırmak ve gelir adaletsizliğini kaldırmak isteyen Demokratik Sol Parti (DSP) ile Refah Partisi (RP) arasındaki en önemli ayrımın iki parti arasındaki din anlayışı olması gösterilebilir. Ülkemizde Cumhuriyet öncesinden başlayıp bugünde süren din konusundaki tartışmalar, din konusunda farklı düşüncelerin meydana gelip gelişmesiyle sonuçlanmıştır. Din konusundaki farklı düşünceler siyasal alandaki partilerde de görülmektedir. Bununla beraber partilerin programlarında din konusunda net ve kayda değer farklılıklar bulunmamaktadır. Partiler laikliğe ve din ve vicdan özgürlüğüne bağlı olduklarını belirtmektedirler. Laiklik konusundaki farklılıklara programlarda geniş yer verildiğini söylemek çok zordur. Ancak uygulamalarda farklılıklar bulunmaktadır ve tartışmalar genelde laiklik konusunda kilitlenmektedir. Bu tartışmaların temelinde dini tanımlama bulunmaktadır. Çünkü ülkemizde laiklik sosyolojik açıdan çok felsefi, fikri ve ideolojik temelde değerlendirilmektedir. Bu durum dinin toplumdaki yerinin ne olduğunun anlaşılmasından çok, dine hangi konumun verileceği tartışmalarının başlamasına neden olmaktadır. Ülkemizdeki partiler, vatandaşlara din konusunda nasıl bir tutum ve davranış içinde bulunmaları gerektiğini doğrudan bildirmemektedir. Ancak din konusunda benzer düşüncelere sahip seçmenlerin aynı parti etrafında birleştikleri

gözlemlenmektedir (Köktaş, 1997: 215-216). Bu doğrultuda siyasal hayatımızda kendini daha muhafazakâr, mütedeyyin tanımlayan bireylerin daha çok Demokrat Parti (DP), Milli Selamet Partisi (MSP), Anavatan Partisi (ANAP), RP, Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) gibi partilere yöneldiği söylenebilir. Yine aynı şekilde kendisini laik olarak tanımlayan, daha seküler bir hayat anlayışını benimsemiş bireyler ile tarihsel birikimlerinin bir sonucu ve Cumhuriyet değerlerinden – özellikle laiklikten – en çok yararlanan Alevilerin ise daha çok Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)’ne yöneldiği söylenebilir.

Niğde il merkezinde 2052 kişi ile gerçekleştirilen bir çalışmada katılımcılar üç siyasal kimliğe ayrılmıştır. Sosyalist, sosyal demokrat, ulusalcı, Atatürkçü/Kemalist, liberal demokrat kimliklerinin yer aldığı sol siyasal kimlik grubunda kendini tanımlayanların oranı %21,8’dir. Dinci, muhafazakâr, Türk milliyetçisi kimliklerinin yer aldığı sağ siyasal kimlik grubunun oranı %73,8’dir. Kürt milliyetçisi ve diğer siyasal kimliklerin yer aldığı üçüncü siyasal kimlik grubunun oranı ise %4,4’dür. Dinci olduklarını söyleyen seçmenin büyük oranı (%24,9) “dinin gereklerine siyasal ve ideolojik olarak da inandıklarını” beyan ederken, muhafazakâr olduğunu ifade eden seçmenin önemli bir kısmı (%32,9) “dinin tüm gereklerini yerine getiren oldukça dindar bireyler” olduklarını ifade etmektedir. Türk milliyetçisi olduğunu söyleyen seçmen büyük oranda (%21,7) “dinin tüm gereklerini yerine getiren oldukça dindar kimseler” olduklarını ifade ederken, kendilerini Kürt milliyetçisi olarak tanımlayan seçmen de büyük oranda (%20,8) “dinin tüm gereklerini yerine getiren oldukça dindar bireyler” olduklarını ifade etmektedir. Kendilerinin sosyal demokrat olduklarını ifade edenlerin %32,7’si, ulusalcı olduğunu ifade edenlerin %34,9’u ve Atatürkçü/Kemalist olduğunu ifade edenlerin %33,2’si “dinin gereklerini pek yerine getirmediklerini” beyan ettikleri görülmektedir. Bu sonuçlar bireylerin dinsel tutumlarının siyasal kimliklerini etkilediği, bireylerin kendilerini tanımladıkları siyasal kimlikler ile dinsel tutumları arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir (Turan vd., 2015: 92-95). Ayrıca bu sonuçlar toplumumuzda kendisini muhafazakâr olarak tanımlayan bireylerin DP, AKP gibi partilere daha ciddi yönelirken, kendisini sosyal demokrat, seküler tanımlayan bireylerin CHP’ye daha ciddi yöneldiği çıkarımını desteklemektedir.

Siyasi partiler politikalarına dini unsurları bir şekilde almaktadırlar ve buna uygun mesajlar vermektedirler. Ülkemizde dinsel siyasal mesajlara örnek olarak CHP’nin başlattığı çarşaf açılımı gösterilebilir. Siyasal yelpazenin diğer tarafından örnek olarak ise AKP’nin ılımlı İslam politikalarının bir uzantısı olan üniversitede türban süreci

gösterilebilir. Türkiye, kendisini liberal olarak konumlayan partilerin; hem dine araç olarak bakan hem de din fikrine dayanan düşüncelerinin iletişimine maruz bırakılmıştır (Uçanok, 2010: 146-147).

Toplum içindeki bireyler kendilerine kimlik tanımları yaparlar ve kendi kimlikleriyle oy vereceği partinin söylem ve programı genelde uyuşan unsurları içermektedir. Bu anlamda bireyler kendi kimlikleriyle bir siyasi konuma oturmaktadırlar ve siyasi konumlanışları yüzünden siyasal alternatifleri daralmaktadır. Başka bir deyişle bireyler, kendi sosyal değerlerine uygun lidere, programlara ve söyleme yönelecektir ve bu uyumu sağlayamayan partileri ciddiye almayacaktır. Bireyin oy verme davranışında azımsanamayacak kadar önemli olan unsurlardan biri kendi kimliğini tanımlamasıdır ve bu tanımlamada dinin oldukça önemli bir yerinin olduğu rahatlıkla söylenebilir. Çünkü dinin sosyal düzenin oluşmasında önemli bir konuma sahip olduğu açıktır. Bireyde yaşadığı sosyal çevre içerisinde bir algıya sahip olarak kimlik tanımları yapmaktadır. Ayrıca birey, dinin oluşmasında oldukça etkili olduğu sosyal çevresi içerisinde siyasal inançlar edinmektedir. Dolayısıyla aynı siyasal inancı paylaştığı kişilerle bir arada olarak, dayanışma içerisine girerek bir doyuma ulaşacaktır (Turan vd., 2015; 90). Aynı şekilde birey, siyasal düzende kendi kimliğini tanımlamakta ve taşıdığı siyasal inançları ile bir partinin seçmeni haline gelmektedir. Bireyin kimlik tanımında, siyasal inançlarının oluşmasında ailesi, arkadaş çevresi yani kısaca sosyal çevresi önemli etken konumundadır. Tüm bu ilişkiler içerisinde ise din oldukça önemli bir yer tutmaktadır.

Bilindiği gibi Türk siyasetinde en önemli faktörlerden birisi parti liderleridir. Bireyler oy verme davranışında liderin tutum ve davranışlarını önemsemektedir. Bu durum Karaman il merkezinde 400 katılımcı ile gerçekleştirilen anket çalışmasının sonuçlarına da yansımaktadır. Araştırmaya katılan seçmenlerin oy verme davranışı ile eğitim düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Araştırmaya katılan katılımcılardan eğitimsizlerin %70'inin, ilkokul mezunlarının %62.2'sinin, orta okul mezunlarının %49.3'ünün, lise mezunlarının %49.6'sının, üniversite mezunlarının %43.9'unun oy verme davranışında parti liderlerinin etkili olduğu görülmüştür. Lisansüstü mezunlarının oy verme davranışında ise %63.6 ile en çok parti ideolojisinin etkili olduğu görülmüştür. Yaş gruplarına göre incelendiğinde 18-30 yaş arası seçmenlerin %43.7'sinin, 31-45 yaş arası seçmenlerin %55.6'sının, 46-60 yaş arası seçmenlerin %50.4'ünün, 61 ve üstü yaşta olan seçmenlerin %44.9'unun oy verme davranışında etkili olan faktörün parti lideri olduğu görülmüştür.

Siyasal hayatımızda siyasilerin dini söylemi üzerinde durulan konular arasında yer almaktadır. Yapılan araştırmada dini unsurlara yapılan vurgu ve liderlerin dindarlığı seçmenler açısından önemli olarak görülmektedir. Bu önem görece olarak farklılıklar göstermektedir. Cinsiyet açısından erkekler dini unsurlara yapılan vurguyu ve siyasi liderin özelliklerini daha fazla önemli bulunmaktadır. Yaş faktörüne göre dindarlık ve dini unsurlara yapılan vurgu önemsenmezken, siyasi lider özellikleri önemsenmektedir. Eğitim faktörüne göre dindarlık ve dini unsurlara yapılan vurgu ile siyasi liderin özellikleri eşit düzeyde önemsenmektedir. Gelir durumuna göre dar gelir düzeyindeki seçmenler yüksek gelir düzeyine sahip seçmenlere kıyasla dindarlık ve dini unsurlara yapılan vurguyu ve siyasi lider özelliklerini daha fazla önemsemektedir. Bu sonuçlar seçmenler açısından siyasi liderin dini yönünün önemli bulunduğu anlamına gelmektedir (Dilber, 2019: 65-73).

Türkiye genelinde 2006 yılında 1492 kişinin katılımıyla bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Çalışmada kimlik sorunları için iktidarın öncelikle hangi politikayı uygulaması gerektiği yönünde dört soru sorulmuştur. Bunlar Kürtlerin devlet okullarında talep edilirse anadillerini öğrenebilmelerinin sağlanması, üniversitelere türbanlı öğrencilerin devam edebilmeleri, üniversiteye giriş sınavlarında İmam-Hatip liselerine düz liselere uygulanan kat sayıların uygulanması ve cem evlerine mali açıdan devletin destek vermesidir. Kimlikle ilgili sorunlarda öncelikli olarak hangisinin çözüm bulunması gerektiği yönündeki bu soruya sırasıyla, %11,4, %43, %17,6, %5,3 oranında öncelikler belirlenmiştir. Ayrıca katılımcıların %22,8 gibi yüksek bir oranı bu soruya cevap vermemiştir. Türban sorunun önceliği %43, İmam-Hatip liselerinin önceliği %17 ile ilk iki sırayı alırken; cem evlerinin devletten mali destek alması sorunu %5,3 ile son sırada yer almıştır. Bu sonuçlar Sünni İslam kesiminin kimlikle ilgili sorunlarının, Alevi vatandaşların kimlikle ilgili sorunlarından daha ön planda olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla halkın önemli bir kısmı “bizden” olanların haklarını korurken, “ötekilerin” haklarını aynı duyarlılıkla korumamaktadır. Çalışmada katılımcıların gelir düzeyi arttıkça Alevi kimliğini ön plana çıkaranların arttığı, “İslamcı” ve “dindar” uca yaklaştıkça Alevi kimliğini öne çıkaranların azaldığı görülmüştür. Katılımcıların yaşları arttıkça ve ideolojik yönelimleri sağa kaydıkça Alevi kimliğini öne çıkaranların oranı azalmaktadır (Çarkoğlu vd., 2066: 24-42).

Devletlerin meşrulaştırma aracı olan din ile devlet ilişkileri tarihi süreç içerisinde farklılıklar göstermektedir. Batı ve Anadolu topraklarında ilk dönemde devletin din üzerinde hâkim olduğunu, ikinci dönemde dinin devlet üzerindeki hâkimiyeti ele geçirdiğini, üçüncü

dönemde ise din ve devlet işlerinin ayrıştığı sistem olan laikliğin etkili olduğunu görmekteyiz. Osmanlı İmparatorluğu'nda din-devlet ilişkisi açısından ilk dönemde halk İslam'ının etkisini kaybetmesinden sonra devlet tarafından siyasal Sünnilik benimsenmiştir ve devletin tüm düzeyinde, kademesinde din, ilişkilerin ve düzenin yegâne unsuru haline gelmiştir. Anadolu topraklarında dinin etkisi ancak yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin laiklik anlayışıyla kırılmıştır. Bununla beraber Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemlerinde yeni yönetime karşı çıkan isyanlarda dini unsurlar ve söylemler görülmektedir. Ayrıca çok partili hayata geçiş sürecinde de çok partili hayata geçtikten sonra da siyasi partilerin dine bakışı, dini söylemleri ya da halkın siyasi partileri bazı dini değerlere yakın buluşu nedeniyle din siyasal hayatımızdaki önemini korumaktadır.

Toplumumuzda bireyler ailenin, sosyal çevrenin etkisi ile yetişip kendisini mütedeyyin, muhafazakâr, dindar olarak tanımlamaktadır ve siyasal tutum ve davranışları bu değerler üzerinden gelişmektedir. Bu nedenle daha çok bu değerler ile ilişkilendirdikleri sağ partilerin seçmeni haline gelmektedirler. Yine ailenin ve sosyal çevrenin etkisi ile yetişip seküler hayat tarzını benimsemiş bireyler ile ailenin ve sosyal çevrenin yanında tarihsel kolektif hafızalarının etkisiyle Aleviler sosyal demokrat ya da daha soldaki partilere yönelmekte ve bu partilerin seçmeni haline gelmektedirler. Türkiye'de özellikle son dönemlerde partilerin, siyasal yelpazenin neresinde konumlanırsa konumlansın, program ve ekonomi politikaları açısından birbirlerinden çok farkı bulunmamaktadır. Bu nedenle bireylerin oy vereceği partiyi belirlemede partilerin dini konulara bakışı önem kazanmaktadır. Bu çalışmanın konusu olan Aleviler ise özellikle laiklikten duydukları memnuniyet nedeniyle CHP'ye yönelmektedirler.

II. BÖLÜM

2. ALEVİ İNANCININ SİYASAL YÖNÜ

İkinci bölümde Alevi toplumunun sol siyasal düşünceye görece yakın olması değerlendirilmektedir. Bu değerlendirme Büyük Selçuklu Devleti-Anadolu Selçuklu Devleti- Osmanlı Devleti özelinde göçebe Türkmenlerin yerleşik düzenden farklı sosyo-ekonomik örgütlenmelere sahip olmasının inanç boyutunda da göçebelerin farklılaşmasına neden olması ve devletin kurumsallaşma sürecinde merkezi iktidar ile göçebelerin karşı karşıya konumlanışları üzerinden yapılmaktadır.

2.1. Tarih İçinde Alevilik

İslam inancından önce Türklerin en yaygın olarak kabul ettiği ve sonraki inançlarını da etkileyecek olan en önemli inancın Şamanizm olduğu söylenebilir. Şaman inancı, ruhlarla insanlar arasında aracılar yoluyla iletişim kurulması temeline dayanmaktadır. Bu aracılar Türkçede Kam adını alan Şamanlardır. Kuş şeklinde gökyüzüne yükselen Şamanlar burada ruhlar ile iletişim kurmaktadır ve onlardan aldığı kudretle gelecekte haber verebilmektedir. İnsanları iyileştirebilmekte ve kötülükleri def edebilmektedir. Ayrıca “yada” taşı ile kar veya yağmur yağdırabilme gibi özellikleri de vardır. Güçlü bir saz ustası olan Şaman, sözlü geleneğe değerlerinin toplayıcısı ve söyleyicisi konumundadır, yani aslında o bir ozandır, bu yüzden kendisine Kam-ozan da denilmektedir. Ruhları çağırmakta kullandığı sazı yarı dinsel bir konumdadır. Bundan başka önemli miktarda söylenece kahramanının Şaman inancıyla bir şekilde bağı vardır. Bunlardan belki de en önemlisi Anadolu’daki ismiyle Dede Korkut’tur (Melikoff, 2010: 41-42).

Araplar, Müslüman olan Türkler için “Türkmen” demişlerdir. Türkler büyük kitleler halinde Müslümanlığı kabul edince, “Oğuz” kelimesi “Türkmen” ile aynı anlamı alıp, göçebe ya da yarı göçebe olan Türkler için kullanılmıştır (Kocadağ, 2004: 59). Artık Türkmen kelimesi göçebe ve yarı göçebe gruplar için kullanılırken, “Türk” adı daha çok şehirli ve yerleşik halde yaşayan Oğuzlar için kullanılmaya başlanılmıştır.

İslam’ın kabul edilmesinden önce şehirlerde ve köylerde yaşayan yerleşik Türk grupları ticaretle uğraşmanın ve daha ileri bir sosyo-ekonomik düzeyde olmanın getirdiği koşullarla İslamiyet’i kabul etmekte ciddi sorunlar yaşamamışlardır. Ayrıca yerleşik hayatta, devlet ya da yönetim otoritesi tanıdık bir kurumdur. Otoritenin toplum tarafından kabul edilmesi, yeni dine geçme çağrısının otorite tarafından gelmesi durumunda ister bu çağrıyı

gönüllü olarak ve özümseyerek olsun, isterse zorunlu olarak olsun, çağrının olumlu olarak kabul edilmesiyle sonuçlanmaktadır. Oysa göçebe olan gruplar için otorite muğlak bir alanı ifade eder. Yaşamlarında inançlarıyla (Şamanizm, Maniheizm vb.) paralel olan kalıtsal lideri vardır ve otorite bu liderlerdir. Üstelik bu liderin iktidar güçleri yerleşik hayattaki arkadaşlarının iktidarının gücüne kıyasla oldukça karmaşıklık içermekte ve görece olarak daha küçük bir gücü ifade etmektedir. Bu durum göçebelere kendi otoritesi karşısında daha güçlü ve daha bağımsız bir konuma getirmektedir. Göçebeler için devletin otoritesi dışında bir otoriteye sahip olmak, merkezi iktidarın otoritesinin etkisizleşmesiyle sonuçlanmaktadır. Böylece merkezi iktidarın Büyük Selçuklularda olduğu gibi yeni bir inancı kabul etmesi, göçebelerin bu inancı kabul etmesi yönünde olumlu bir etki yaratmamaktadır. Aksine göçebelerin şehirlerdeki akrabaları ve devletleri ile aynı inancı ya da en azından aynı mezhebi paylaşamamalarına neden olmaktadır ve göçebelere yaşadığı toplum içinde ötekileştirmektedir.

İslam dini Arap yarımadasından çıkıp farklı toplumlara yayılmaya başlamasından itibaren her toplumun sosyo-ekonomik koşullarına göre farklı yorum ve uygulamalara tabi olmuştur. Her Müslüman topluluk kendi kültürel durumlarına uygun bir İslam kültürü geliştirmiş ve uygulamıştır. Teorik düzlemde İslam tek olmasına karşın, bazen teferruatta, bazen esasta bazen de zihniyet boyutunda farklı İslamiyet ve Müslümanlık hallerinden söz edebiliriz. Sosyolojik olarak bu durumu ifade etmek gerekirse buna Müslümanlığın yatay farklılaşması denilebilir. Buna göre coğrafi mekân anlamında bir Kuzey Afrika Müslümanlığından, Ortadoğu, Uzakdoğu Müslümanlığından söz edebileceğimiz gibi bugün Avrupa ve Amerika kıtalarında oluşan bir Batı Müslümanlığından da söz edebiliriz. Bunun yanında bir de aynı toplumun içinde en tepeden yani devletten, halk tabakalarına varıncaya kadar İslam'ın algılayış ve yorumlayış farkından doğan dikey bir farklılaşmadan da bahsedebiliriz (Ocak, 2018-a: 70-71). Bu bağlamda Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinden sonra Müslümanlığın yatay farklılaşması olarak kendi kültür dünyaları ve manevi şahsiyetleri doğrultusunda geliştirdikleri bir "Türk Müslümanlığı" kavramından bahsedebiliriz. Bunun dışında aynı toplum içinde devletin ve halkın, İslam'ı yorumla, anlama ya da uygulama esaslarından doğan, dikey farklılaşmanın bir sonucu olarak, resmi İslam ve halk İslam'ından da bahsedebiliriz.

Her iktidar dine, kendi meşruluğu, politikaları, çıkarları doğrultusunda bir alan belirler. Bir tanım yapar. Aynı toplum ve aynı inanç içerisinde iktidardan bağımsız olarak,

iktidarın inanç için belirlediği inanç tanımına, inancın gerektirdiği uygulamalara ve esaslara uyan ekollere ortodoks, uymayanlara ise heterodoks denir. Hıristiyanların Vatikan'ına göre ortodoks, Katoliklerdir. Bugünkü İran için ortodoks, Şii'dir. Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu, Osmanlı için ortodoks, Sünniliktir. Burada değinilmesi gereken bir nokta da Sünniliğin ekolleri olan Şafilik, Malikilik, Hamberilik değil de neden inanç mezhebi olarak Maturilik ve fıkhıta da daha çok Hanefiliğin yaygın olduğu konusudur. Ahmet Yaşar Ocak bu konuyla ilgili, daha çok Kitap ve Sunnet kaynaklı olan Eş'arilik, Malikilik, Şafilik ve Hanberilik'tense, Hanefilik ve Matürilik'in, siyaset ve hukuk alanlarında Türk dünyasının yerleşik kesimleri için daha pratik olduğunu belirtir. Dolayısıyla daha dünyevi olması nedeniyle tercih edilmiş olabilir (Ocak, 2018-b: 43-44) demektedir. Hangi sebeple belirlenmiş olursa olsun kesin olan şey Anadolu toprakları için ortodoks İslam'ın, Sünni ve Hanefi olduğudur.

Selçuklu ve Osmanlı özelinden incelersek ortodoks İslam anlayışının şehirlerde ve kısmen köylerde, yani yerleşik olarak yaşayan insanlar üzerinde etkili olduğunu görürüz. Bunun sebebini yerleşik düzenin sosyo-ekonomik örgütlenmesinin ve yerleşik halkın medreselere, kitabi kaynaklara, resmi İslam'ın savunucularına kolay ulaşmasında ve onunla uyumlu olmasında aramak gerekir. Bu insanların yaşam evrenlerinin her safhasında resmi İslam, Sünniliği ince ince işlemiştir. Oysa göçebeler içinse durum bunun tam tersidir. İktidar ve kitabi kaynaklara ulaşmak bir tarafa bundan elinden geldiğince kaçan bu insanlar için eski inanç ve adetlerini bırakmak kolay kabul edilecek bir şey değildir. Dolayısıyla göçebeler sosyo-ekonomik anlayışları gereği hiçbir zaman resmi İslam'la uyum sağlayamamış ve hiçbir zaman ortodoklaşmamıştır. Hatta ellerinden geldiği sürece buna karşı çıkmışlar ve hatta bunu değiştirmek bile istemişlerdir.

Göç eden ve iktisadi gelirleri göçebelikle paralel olan, yaşam şekli açısından bunu geleneğine özümsemiş bir toplumun, İslam'ın kabulünden sonra camiye gitmesi zor gibi durmaktadır. Çünkü İslam inancının bir gereği olan camiye gitmek, yerleşik hayata geçmek demektir. Zira göç eden bir toplumda ibadethanenin taşınması olanaksızdır, dolayısıyla sabit bir ibadethaneyi gerektiren İslam inancı göçebenin yaşam şekline ve anlayışına uymamaktadır. Sabit bir ibadethanenin olması, o ibadethanenin yakınında olmayı, oradan uzaklaşmamayı, dolayısıyla yerleşik hayatı beraberinde getirmektedir. Göçebeliğin oluşturduğu bazı dezavantajlar göçebelerin İslam'ın bazı şer'i hükümlerine uyamamasına neden olmaktadır. Çok muhtemeldir ki karşılaştıkları baskılar ve yaşadıkları dünyanın bir

İslam dünyası olması onları İslam'ı kabul etmeye itti. Sonuç olarak, göçebeler bir yandan İslam'ı kabul ederken, diğer yandan geleneklerini korumaya çalıştılar. Bu gelenekler onların tam olarak İslam'ın gereklerini yerini getirmesini zorlaştırırken eski inançları da değişti. Bu durumda da göçebeler eski inançlarını tam olarak bırakmadan, yeni inançlarının göçebelğe uygun gelecek şekilde yorumlanması yoluna gittiler. Bu yorumlamalar Aleviliğin ve heterodoks kimlikli Yesevilik, Vefailik, Kalenderilik, Babailik, Haydarilik ve çok sonra bunlarında bünyesinde barındıracak olan Bektaşiliğin ortaya çıkmasına neden oldu.

Anadolu topraklarındaki heterodoks İslam/Alevi-Bektaşilik³ anlayışı senkretizm (bağdaştırmacılık) bir nitelik taşır. Bağdaştırmacılık, karşılaştığı inançların bazı özelliklerini kendi inançları içine alması, onunla çelişmeyecek şekilde bünyesine katması, onu özümsemesi anlamına gelir. Anadolu topraklarındaki heterodoks İslam'ın böyle bir özelliğe sahip olması göçebelikle ilişkilendirilebilir, çünkü heterodoks inanca sahip göçebe gruplar sürekli yer değiştirmelerinden ötürü başka kültürlerle ve onların inançlarıyla sık sık karşılaşmaktaydı. Dolayısıyla bu ister istemez bir etkileşimi meydana getirdi. Muhtemeldir ki bu etkileşim şiddetine ve ne sıklıkla gerçekleştiğine göre onları inanç ekseninde bir değişime uğrattı. İkinci ve önemli bir sebep ise İslamiyet'in kabulünden sonra gerek Arapça bilmemelerinden ve öğrenme imkânlarının az olmasından, gerek İslam'ın emirlerinin bazılarının onlar için uygulanamayacak olmasından eski inançlarından bir bütün olarak vazgeçemediler. Çünkü eski inançları sosyal, ekonomik ve siyasi ilişkilerinde onların ihtiyaçlarını karşılarken, İslam'ın bazı emirleri ve gerekleri bu ihtiyaçları karşılamıyordu, aksine onları değişime uğrattıyordu. Göçebeler açısından şehirlerdeki akrabaları ve devletleri inanç anlamında değişmişti. Oysa kendileri ihtiyaçları doğrultusunda pek de bu değişimden yana değillerdi. Ama sürekli resmi İslam ve savunucuları tarafından değişmeleri gerektiği yönünde bir tazyikle karşılaşılıyorlardı. Bu değişim talepleri de onları bağdaştırmacılığa itti.

Anadolu topraklarında gelişen bu heterodoks İslam, Türkler arasına dışarıdan getirilmedi ya da İslam dünyasındaki mevcut başka heterodokslar gibi uzun süren teolojik tartışmalarla geliştirilmedi. Bu yorum İslam'ın, geniş çapta eski Türkmen inançlarının etkisiyle birleşerek değişime uğramasıyla zaman içinde meydana geldi. Bu inancın en önemli özelliği, Orta Asya'dan Balkanlar'a uzanan bir zaman ve mekân içinde kendiliğinden bağdaştırmacı bir nitelikte eski Türk inançlarının ve İslam'ın yoğrulmasıyla ortaya çıkmasıdır. Ağır tabiat şartları altında sürdürülen bu İslam yorumunda, konargöçer

---

³Pasajda heterodoks İslam/Alevilik-Bektaşilik ibaresi bu heterodoks İslam anlayışının Alevi-Bektaşi inancına dönüşeceğinin bilinmesi için beraber verilmiştir.

hayatta uygulanamayacak bazı şer'i emir ve yasaklar pek yer bulamıyor, onun yerine göçebelerin eski inançlarının ritüelleri İslam cilasası altında yaşamaya devam ediyordu (Ocak, 2018-b: 49). Bu İslam anlayışı Ahmet Yesevi'den, Hacı Bektaşî Veli'ye kadar tarikatlarda, dergâhlarda, ocaklarda yoğrularak bugünkü Aleviliği meydana getirdi. Ayrıca Anadolu tasavvufunun önemli bir kısmını bu heterodos karakterli İslam anlayışı oluşturmasına rağmen, şehir merkezlerinde hâkim olan Mevlevilik gibi Sünni ve ortodoks nitelik taşıyan önemli tasavvuf ekolleri de unutulmamalıdır. Bu heterodoks ve ortodoks özellikler taşıyan tasavvuf düşüncesini anlamak için “vahdet-i vücut” ve “vahdet-i mevcut” kavramları incelenmelidir. Tasavvuf içindeki Sünni damar bu kavramları resmi İslam'ın içinde tanımlamaktayken, heterodoks damar bu kavramlara halk İslam'ı çerçevesinden anlam vermektedir.

Halk İslam'ı denilen olgunun temeli olan tasavvufla, medreselerde öğretilen çoğu zaman bir devletin resmi ideolojisi halini almış resmi İslam'ın farkları nedir? Vahdet-i vücut anlayışına göre, dünyada ve âlemde var olan her şey, Allahın sıfatlarından ortaya çıkar ve onun her şeyin üzerindeki gücünün bir göstergesidir. Yarattığı her şey Vücut-u Mutlak'ta (Mutlak Varlık) birleşir ve onda vücut bulur. Vahdet-i vücutçuları birbirinden ayıran nokta Kuran'da Allah'ın isimleri sayılırken vücut yani varlık adı sayılmamıştır. Her şeyin üstünde ve her şeyin yaratıcısı olarak bile olsa ona bu adı yakıştırmak sorun teşkil etmektedir. Ancak bu görüşü savunan sufiler Allah'a bu adı her şeyde ve her yerde Allah'ın bir tecellisini görebilmek için verdiklerini söylerler. Vahdet-i mevcut kavramında ise tam bir bölünme yaşanır. Vahdet-vücut'taki “varlık birliği” vahdet-i mevcut'ta “varlığın birliği” anlamını alır. Böylece Allah, varlıkların, doğanın, evrenin birliğidir. Bütün var olanların birliğidir ve bu var oluşun başı sonu yoktur. Ancak bu İslam'daki “yaratılışla” açıklanamamaktadır. Bu durum vahdet-i mevcutçuları resmi İslam'ın gözünde “tanrı tanımaz maddeciler” yapmaktadır. Bir fark da Allah sevgisinin sonucu olan “İlahi aşk”la, Allah korkusu kavramlarında yaşanır. Bütün tasavvuf ehillerinde çok net bir Allah sevgisi görülür. Sünni tasavvuf ehlinde, Allah sevgisi ve Allah korkusu yan yana durumdadır, seyrekte olsa Allah korkusu, Allah sevgisinin önüne geçer, heterodoks tasavvufta ise İlahi aşk Allah'ı söylemenin tek temasını oluşturur. Bir başka farkta Kuran'ın Zahirî (görünen) ve Bâtîni (içerik) anlamları konusundadır. Tasavvuf içinde herkes bu iki anlam konusunda birleşir ancak resmi İslam'la uyumlu olan Sünni damar zahiri yönüne sıkı sıkıya bağlı olmakla övünürken, heterodoks damar Kuran'ın batîni anlamına eren kişi için zahiri anlamın çok da önemli olmadığını savunur (Çamuroğlu, 2016: 118-122). Halk İslam'ında kuvvetli bir

tasavvuf etkisi vardır. Bunun en tipik örneği evliya kültürünün yaygın olmasıdır. Anadolu'nun her kentinde, köyünde evliya türbesine rastlanır ve hatta bazen bulunduğu yer ile özdeşleşen evliya türbeleri dahi vardır. Bu halk İslam'ının İslam öncesi inanç ve kültürlerinin su yüzüne çıkması olarak değerlendirilebilir. Halk İslam'ının camilerdeki yüzü İslam'ın kitabi yönüne dönükken, buralardaki yüzü İslam öncesi inanışlarına dönüktür. Bu yüzden Anadolu Selçuklu Devleti'nden beri ulema tarafından halk İslam'ının bu yüzü "hurafe" ve "bidat" olarak gösterilip bir mücadeleye girilmiştir, lakin bu mücadeleyi hep diğerleri kazanmıştır (Ocak, 2016-a: 177-178). Halk dininin iki temel özelliği vardır. Bunlardan birincisi, bu din anlayışının birbirinden farklı zaman ve mekânlarda bir araya gelen kültürlerin etkileşimi ve birbirini geliştirmesiyle oluşmasıdır. İkinci özelliği ise, sürdürülen bir sözlü geleneğe sahip olmasıdır (Duman, 2011: 195).

Anlatılanların ışığında halk İslam'ı için, tasavvuftan yükselen, halkın benliğini ve kimliğini yansıtan, güçlü bir sözlü geleneği olan İslam anlayışdır diyebiliriz. Bir halk Müslümanlığından bahsettiğimize göre, halkın içinde var olan ortodoks nitelikler de heterodoks niteliklerde halk İslam'ının içinde mevcuttur.

Tüm bunlarla beraber ortodoksi kavramı toplumda egemen olan kavramdır ve egemenliğin kimliğini, ideolojisini taşır ve dünyaya düzen vermeye çalışır. Ortodoksi merkezde ve şehirlerde yaşayan grupların ortak dilidir. Yazılı bir geleneği olan bu kesimler aynı zamanda iktidardırlar. Oysa buna karşı heterodoksi yerelliği, kırsallığı, azınlığı, dolayısıyla ezilmişliği ifade eder. Merkezi iktidarın diliyle konuşmayan, resmi ya da kurumsal bir kimliğe sahip olmayan, farklı inanışların harmanlanmasıyla oluşan heterodoksi "halk dini" özelliği göstermektedir (Duman, 2011: 194). Bütün bunlara rağmen halk İslam'ı açısından bir ortodoks/heterodoks karşıtlığı kurmak yanlış olacaktır. Ortodoksinin olabilmesi için bu anlayışın resmi inançla uyumlu olması gerekir. Ancak resmi inancın çerçevesini çizen ortodoksi değildir. Çerçeveyi resmi İslam çizer ve bu sınırlar içersine ortodoksi kendi iradesi dışında dâhil olur. Ortodoksi inanç bu sınırların oluşmasında bir irade sergilemediği için heterodoksi/ortodoksi karşıtlığı da kurulamaz. Yanlış olacak bir başka tespit, karşıtlığı halk İslam'ı ile resmi İslam arasında kurmak olacaktır. Halk İslam'ının barındırdığı evliya kültürü konusunda bu iki İslam anlayışı uyuşmasa da bu keskin bir şekilde ikisini karşı karşıya konumlandırmaz. Zira halk İslam'ının içinde resmi İslam'la uyumlu olan ortodoks özelliklerde mevcuttur. Halk İslam'ının barındırdığı heterodoks özelliklere gelinceyse, bu özellikler genelde resmi İslam tarafından yok sayılarak,

görmezden gelinmektedir. Asıl karşıtlık resmi İslam ile heterodoks İslam anlayışlarında gerçekleşir. Siyasallaşmış olan resmi İslam, tartışma kabul etmeyecek şekilde doğru ve tek olan İslam'ın sınırlarını çizmiştir ve bunun savunuculuğunu üstlenmiştir. Bununla uyumlu olmayan heterodoksiyi, cahillikle suçlamakla kalmamakta, dinden sapan anlamında heretik, ve cezalandırılmayı hak eden bir anlayış olarak görmektedir.

Anadolu topraklarında gelişen halk İslam'ı içindeki heterodoks kimlikli İslam anlayışı bugünkü Alevi-Bektaşilik inancının temellerini meydana getirmektedir. Söz konusu heterodoks inancın bugün bilinen anlamda Alevilik-Bektaşilik inancına dönüşmesi göçebe Türkmenlerin uzun yıllar süren İslam ile eski Türk inançlarının harmanlaması süreciyle gerçekleşmiştir. Aleviliğin inanç boyutunda meydana gelmesi sürecinde eski Türk inançlarından Şamanizm'in, İslam inancında ise Şiiliğin yoğun etkileşiminin olduğu söylenebilir. Ancak Aleviliğin oluşmasında asıl belirleyici olan etken yerleşiklik/göçebelik farklılaşmasıdır. Göçebe Türkmen grupları ekonomik-sosyal-siyasal farklılaşmanın ve bu farklılaşmanın sosyo-ekonomik örgütlenmesinin bir sonucu olarak inanç anlamında da farklılaşmıştır. Böylece yerleşiklik/göçebelik farklılaşması ile İslamiyet'i kabul eden yerleşik Türkler ekonomik-sosyal-siyasal ilişkileri gereği Sünnileşirken, ekonomik-siyasal-sosyal farklılaşma nedeniyle İslamiyet'i kabul etmekte zorlanan göçebe Türkmenler Alevileşmiştir.

Bugün Aleviliğin farklı tanımları bulunmakla birlikte kelime anlamı ile Ali'ye bağlı olan, Ali'nin soyundan gelen, Ali taraftarı anlamına gelmektedir. Alevilikte Ali'nin veliliği (imamlığı)⁴ esastır. Sünnilikten farklı olarak Alevilikte Hakk-Muhammed-Ali sıralaması, Ehl-i Beyt ve On İki İmam sevgisi inancın merkezinde bulunmaktadır. Ancak Alevilik Mekke'de, Medine'de başlayan ve Ali ile Ebubekir-Ömer-Osman arasındaki halifelik tartışmalarının sonucunda meydana gelen bir inanç olarak tanımlanırsa, Şiiliğe savrulması kaçınılmazdır. İslam dünyasında halifelik konusunda meydana gelen ayrışmanın sonucunda ortodoks inanç ikiye bölünmüştür. Alevilik ise Orta Asya'dan taşıdığı cem merasimi, babalık-dedelik inancı, Mezopotamya ve Anadolu'da benimsediği Allah-İnsan ve Evren anlayışı, yaşadığı coğrafyadaki inançların harmanlanmasıyla meydana gelmiştir. Oysa halifelik tartışmalarından başlayarak Ali'nin taklidinden ulaşılabilecek sonuç, bugünkü İran'da hâkim olan Şiilik olacaktır. Alevilik, tarihsel anlamda, İslam'ın içinden çıkmamış, İslam'ın iç ayrışmalarından meydana gelmemiştir. Ancak daha sonra İslam'ın içindeki

---

⁴ İmamet inancında denilen bu inançta Ali'nin ve onun soyundan gelenlerin (On İki İmam'ın) masum oldukları (hiç günah işlememiş) ve Allah tarafından yönlendirme aldıklarına inanılmaktadır.

ayrışmaların bir tarafıyla, Ali ve On İki İmam koluyla ilişkilendirilmiştir. Aleviliği farklı kılan değerleri İslam'ın içinden değil, Orta Asya'dan, Mezopotamya'dan, Anadolu'dan aldığı ve özümlediği gelenek ve kültürüdür. Aleviliği özgün kılan 72 inancın eşitliği, cem, semah, “eline-diline-beline sahip olma” düsturu, Vahdet-i Vücut ve Vahdet- Mevcut anlayışları, dar, musahiplik vb. değerlerdir. Bununla birlikte İslam'dan da kimi öğeler almıştır, ancak bu öğeler daha çok kavramsal, sembolik ve biçimsel özellikler olmuştur (Aydın, 2018: 157-158). Böylece Erdoğan Aydın, Aleviliğin İslam inancından etkilendiğini yadsımamakla birlikte, Aleviliği İslam'ın dışında tanımlamaktadır.

Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinden bugüne kadar geçen zaman içerisinde, Orta Asya'dan Balkanlara kadar oldukça geniş bir alanda Türklerin görüş ve anlayışlarıyla uygulanan bir Müslümanlık şeklinin olduğu kabul edilebilir. Türk Müslümanlığı olarak ifade edilebilecek bu anlayışın Sünni (ortodoksi) İslam ve gayri Sünni (heterodoksi) İslam olmak üzere birbirine paralel iki anlayışı bulunmaktadır. Birinci anlayış devletin ve yerleşik olarak yaşayanların dini olarak, günümüzde Alevi-Bektaşileri temsil eden ikinci anlayış ise konar-göçerlerin inancı olarak oluştu ve gelişti. Birinci anlayış kentli ve İslam'ın kitabi temellerine daha bağlı bir karakter sergilerken, ikinci anlayış İslam öncesi eski inançların ve kabile törelerinin etkisi altındadır (Ocak, 2018-a: 71-72). Böylece Ahmet Yaşar Ocak, Erdoğan Aydın'dan farklı olarak Aleviliği, Türk Müslümanlığı kavramı içerisindeki gayri Sünni/heterodoks anlayış olarak ifade ettiği için İslam'ın içinde tanımlamaktadır.

Bu tanımlardan ayrı olarak Aleviliğin, kırsal kesimleri kapsayan, kültür, din hususunda kendisine ait koşulları olan ve bir topluluğa ait olma anlamına gelen bir yaşam şekli olduğu söylenebilir. Alevilik tarihsel sebeplerden ötürü bazı dinlere mahsus toplumsal farklılaşma ve mutabakatı yaşamamış, merkezi bir teşkilat tarafından birleştirilip yapılandırılmamıştır. Cumhuriyet sonrası köyden kente göç ile şehirlere yerleştikten bir süre sonra, kimlik hareketleri aracılığıyla kamusal tartışmalara bu durumuyla taşındığı için günümüzde sınıflandırma gücü yaşanmaktadır (Massicard, 2017: 19).

Alevilik tanımları 3 grup üzerinden incelenebilir. Buna göre bir grup Aleviliği “gerçek İslam” biçiminde tanımlar. Bu tanımlı yapanlar Alevi öğretisinin en önemli figürü olan Ali'nin aynı zamanda peygamberin damadı ve İslam'ın şartlarını yerine getiren bir Müslüman olması nedeniyle, Alevilerin de bu şartlara uyması gerektiğini savunurlar. Böylece İslam içinde ortodoks anlayışa yakınlaşırlar. Şiilik ve Sünnilik arasında Şiiliğe yakındırlar, ancak geleneksel İran-Türk çekişmesi nedeniyle Sünniliğe yöneldikleri görülür.

Önemli bir diğerk grup Aleviliği, “laik bir inanç” olarak görür ve folklorik yönlerini öne çıkarır. Allah-Muhammed-Ali öğretisine sahip bu grup Aleviliği dinsel yönünün dışında etnik siyasi yönüyle tanımlar. Üçüncü bir grup ise iki tanıma eşit mesafede durur ve “laik bir inanç” ve “gerçek İslam” anlayışlarının koalisyonundan oluşur. Söz konusu son iki grup Aleviliği tanımlamada etkili olacak ve gerçekleştirecekleri etkinlikler ile yeni bir Alevilik anlayışı meydana gelecek gibi durmaktadır. İlk grubun ise Sünni veya Şii toplum ile bütünleşmesi muhtemeldir (Çamuroğlu, 2010: 107-108).

Alevilik Orta Asya’dan Balkanlara uzanan bir alanda göçebe Türkmenlerin, yerleşik düzen karşısında, göçebe sosyo-ekonomisi ile paralel olacak şekilde eski göçebe Türkmen inançlarının İslam inancı ile harmanlanmasıyla oluşmuş bir İslam yorumudur. Yerleşiklik/göçebelik farklılaşması bu İslam yorumunun oluşumu üzerinde belirleyici olduğu için Aleviliğin göçebelikle ilişkili olan eşitlikçi, insan merkezli bir yapısı bulunmaktadır. Aleviliğin eşitlikçi evrenini, insan sevgisini ve insanı merkeze alan yapısını Alevi edebiyatında da görmek mümkündür.

İnsan insan derler idi
İnsan nedir şimdi bildim
Can deyip söylerler idi
Bu can nedir şimdi bildim

Kendi özünde buldu bulan
Bulmadı taşrada kalan
Mü'minin kalbinde olan
İman nedir şimdi bildim

(...)

Muhyiddin Abdal’ın yukarıdaki dizelerinde insan merkezliliği, aranacak şeyin insanın özünde olduğu dolayısıyla insana yönelmenin gerektiği fikrini görmek mümkündür.

Hararet nardadır sacda değil
Keramet baştadır taçta değil
Her ne arar isen kendinde ara
Kudüs’te Mekke’de Hacda değil

Hacı Bektaşî Veli'nin yukarıdaki dizelerinde de net bir şekilde insan merkezlik görülmektedir.

Bir kez gönül yıktın ise, kıldığın namaz değil
Yetmiş iki millet dahi, elin yüzün yumaz değil

Bir gönül yaptın ise, er eteğin tuttun ise
Bir kez hayır ettin ise, birine bin az değil

(...)

Yunus Emre'nin yukarıdaki dizelerinde insanları kırmamak gerektiği en önemli şeyin gönül yapmak olduğu anlatılmaktadır. Yunus Emre'nin dizelerinde insan sevgisi oldukça hâkimdir.

Yetmiş iki milleti

Bir göz ile görmeyen

Halka müderris olsa

Hakikate asidir

Yunus Emre'nin bu dizelerinde yetmiş iki millete aynı değeri veren yapısı ile eşitlikçi bir anlayış bulunmaktadır. Böylece Alevi-Bektaşî inancına göçebe toplumun eşitlikçi ve insan merkezli yapısının yansıdığı görülmektedir. Aleviliğin bu eşitlikçi, insan merkezli, “hümanist” yapısı nedeniyle Alevi toplumu bugün sol siyasal düşünceye görece daha yakın durmaktadır ve sol siyasal düşüncenin mesajına karşı daha duyarlıdır.

2.2. Heterodoks Göçebeler ve Selçuklular

1037'den itibaren Oğuzların kurduğu Büyük Selçuklulardaki göçebe Oğuzlar kendi boy beyleri yönetiminde bağımsız davranıyor, Selçuklu Sultanını tanımıyor, hayvanları için otlak bulmak ve yurt kurmak için İslam topraklarını yağmalıyorlardı. Bu durum Tuğrul Beyi ve ondan sonra gelecek olanları zor duruma düşürüyordu. Bir yandan yağmalanan

yerlerdeki topluluklarının haklarını korumak, diğer yandan Selçuklu Devleti'nin ordularının temeli olan bu göçebe Oğuzların düzenini sağlamak gerekmekteydi (Birdoğan, 2015: 36).

Büyük Selçuklu Devleti, ilkel bir devlet niteliği olan ve bunun sonucunda siyasi açıdan feodal özelliklerini kaybetmeyen bir siyasi oluşumdur. Kısa sürede İslam imparatorluğu şeklini alan devlet, uzun bir süreyi merkezi iktidar ile Oğuz kabileleri arasındaki ilişkileri çatışma çıkmayacak şekilde çözmeye çalışarak geçirdi. Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulmasından önce de kendilerini bütün Oğuzların meşru reisi kabul eden Selçuklu hanedanının bu iddiası, öyle anlaşılıyor ki, bütün Oğuz kabileleri tarafından da kabul edilmişti. Ancak bu bağlılık “her kabilenin yalnız kendi reisine itaat etmesi” fikrini değiştirmiyordu ve kabile reisleri, hükümdara “bireysel olarak” bağlı bulunuyordu. Büyük kabile topluluklarının başında bulunan kalıtsal reis ile bu reise bağlı bulunan diğer küçük kabile reisleri arasındaki bağlılık nasıl ise, büyük reisler ile hükümdar arasındaki bağlılıkta aynı nitelikteydi. Selçuklu İmparatoru “kesin bir biçimde hükmeden bir İmparator” değil, kendisinden daha küçük olan kabile reisleri gibi “kabile örf ve geleneğine göre hareket etme zorunluluğunda olan” bir büyük reis konumundaydı. 12.yy'da Horasan'da Sultan Sancar'a isyan eden Oğuzlarda da bu anlayış net olarak görünmekteydi. Bu Oğuzlar Selçuklu idaresini ve temsilcilerini tanımayarak, “direk Sultana bağlı bulduklarını” söylüyorlardı. Göçebelerin bu hukuk anlayışlarına rağmen Büyük Selçuklu İmparatorluğu göçebeleri, Abbasiler ve Gazneliler'deki gibi “hükümdara bir anlamda kutsallık katan Allah'ın vekili ya da gölgesi kabul eden” anlayışın içine sokmaya çalışıyordu. Bu anlayışı hâkim kılarak, en önemsiz bireyden en önemli emir'e kadar toplumun tamamını hükümdarın tebaası konumuna getirerek mutlakıyetçi bir hükümdarlık biçimini uygulamak isteyen idareciler büyük sıkıntı çekiyorlardı (Köprülü, 2018: 225-226). Büyük Selçuklu Devleti'nin veziri Nizamü'l-mülk göçebe Türkmenleri bu mutlakıyetçi hükümdarlık şekline sokmak isteyen idarecilerden biriydi. Nizamü'l-mülk, sayıları azımsanamayacak kadar fazla olan ve idaricilere bezginlik getiren Türkmenlerin devlet üzerinde önemli miktarda hakları olduğunu, devletin kurulma aşamasında birçok sıkıntıya göğüs gerdiklerini, ayrıca akraba olduklarını söylemekteydi. Türkmenlerin devlet düzenine kazandırılması için, Türkmenlerden 1000'ine maaş bağlanmasını ve sürekli hizmetle meşgul edilmesini, hizmet görgüsünü ve silah kullanmayı öğrenmelerini, bu işe gönül vermelerini, insanlarla kaynaşmalarını, saraya alınıp gulam⁵ olarak yetiştirilmelerini önermekteydi. Böylece

---

⁵ Gulam, İslam devletlerinde kölelerden oluşan, hükümdarı korumakla görevli olan askeri birliklerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nda bu askeri sınıfa kapıkulu adı verilmiştir.

Türkmenlerin devletten nasiplerini alarak memnun kalacaklarını, Melik'in de övgülere erişeceğini ifade etmekteydi (Nizamü'l-mülk, 1941: 147).

Büyük Selçuklu Devleti'nde 11. ve 12.yy'da gerçekleşen bazı önemli kabile isyanlarından da anlaşılacağı üzere, göçebe aşiretler sorunu, devleti sürekli meşgul ediyordu. Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulması sonrasında Seyhun üstlerindeki bozkırlardan gelen bütün göçebe kabileleri İran sahasına geliyordu, ancak bu alan göç eden kabileleri yaşatmaya yeterli gelmemekteydi. Ayrıca bu göçebe hareketleri geçmişten beri yerleşik yaşayan halkın çıkarını bozmaktaydı. Düzenin bozulmasına ve devlet gelirinin azalmasına neden olan bu durum karşısında, Türkmen aşiretlerinin önemli bir çoğunluğu, hanedana üye prenslerin yönetimi altında "Batı memleketlerine özellikle de Bizans sınırına yollama" siyaseti güdüldü. Malazgirt Zaferi bu göçebe kabilelerin, daha içeriye girmesine ve yeni topraklar bulmasına uygun zemin oluşturdu. Böylece Büyük Selçuklu Devleti'nin göçebelerin idaresi hakkında güttüğü politika, yöneticilerin hiç düşünmediği daha büyük bir sonuca ulaşmasına, yani Anadolu'nun Türkleşmesini neden oldu (Köprülü, 2018: 227-228).

Bu göçebelerin Büyük Selçuklular tarafından Anadolu'ya gönderilmesinden önce de Horasan Erenlerinin öncülüğünde gelen göçebe Oğuzlar mevcuttu. Üstüne bir de Moğol akınları yüzünden 200 yıllık bir süre ile göçebe Oğuzlar Anadolu'ya gelmeye devam ettiler. Anadolu'ya akın eden bu Oğuzlardan Anadolu'ya gelmeden önce şehirlerde ve köylerde yaşayanlar geldiklerinde yine şehirler ve köyler etrafında birleşip toprağa yerleşip tarım yapıyordu. Göçebe olanları göçebeliğe devam ediyor, sürüler kuruyor ve yeni alanlar elde edebilmek için akınlar düzenliyordu. Anadolu'ya göç eden bu Oğuzlar gittikçe Anadolu'yu Türkleştirmeye başladılar. Böylece 1075'de kurulan Anadolu Selçuklu Devleti'nin temelleri güçlenmiş oldu.

13.yy'da Anadolu Selçuklular incelendiğinde kentli yaşamın çok parlak olduğu gözlenmekteydi. Buralarda Fars irfanı etkiliydi, kentli insanlar Farsça konuşuyordu. Devletin resmi dini ünlü olan medreselerde öğretilen Sünni İslam'dı. Ticaret ve zanaat alanında büyük oranda Hıristiyanlar ve Yahudiler etkiliydi. Müslümanlar ve gayrimüslimler uyum içinde yaşıyorlardı. Kentler tasavvufi açıdan gelişmişti ve Mevlana'nın güçlü kişiliği önemli miktarda etkiliydi. Fakat 11. ve 14.yy'a kadar süren göçlerle Türkmen boyları kırsallarda etkiliydi ve buralarda durum büsbütün farklıydı (Melikoff, 1993: 199). Kırsallarda nüfusun çoğunluğu göçebelerden oluştuğu için, Anadolu'da baskın inanç Alevilik, devlet şehir merkezli olduğu için ise yönetici sınıfta baskın olan inanç Sünnilikti.

Bu göçebeler, büyük hayvan sürüleri yetiştiriyordu ancak kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek kadar tarımla ilgileniyordu. Kalıtsal yöneticileri olan bu göçebelerin yaylak ve kışlakları vardı. O dönem Anadolu'nun ünlü olan atlarını yetiştiren, halılarını dokuyan bu göçebelerdi. Bunlar devlete, her yıl, nakit olarak değil ama yetiştirdikleri sürülerden aynen vergi vermekle sorumluydular. Bu aşiretler göçebe Türkün örf-adet ve geleneklerini bozulmadan yaşattıkları için Anadolu Türklüğünün en temiz, en canlı özelliklerini temsil ediyorlardı. Fakat devlet kavramına yabancı olan aşiret düzeni dışında hiçbir düzeni kabul etmeyen bu disiplinsiz göçebeler, idare mekanizması biraz zayıfladığı zaman açık köylere, iyi savunulmayan şehirlere, tüccar kabilelerine saldırmaktan geri durmuyorlardı. Bu hareketleri gerçekleştirmelerinin farklı sebepleri bulunmaktaydı: bazen vergi tahsildarlarının aç gözlü davranması ve suiistimali, bazen kendi aşiret yöneticilerinin hırsları ve çıkarları, bazen de kuraklıklar veya başka nedenlerle sürülerinin kırıma uğramasından ötürü doğan iktisadi olumsuzluklar (Köprülü, 2018: 95-96).

Göçebelerin sınır tanımayan, arada sırada barbar akınlar düzenleyen, genelde hayvancılıkla uğraşan, toprağa yerleşmeyen dolayısıyla tarım faaliyetleri sınırlı kalan, kendi düzenleri ve hayatlarına aşırı derecede düşkün, bunun dışındaki düzenleri pek de önemsemeyen, özgürlüklerine ve geleneklerine oldukça bağlı olan bir topluluk olduklarını söylemek mümkündür. Karakteristik özellikleri diyebileceğimiz bu otorite tanımama davranışlarının İslamiyet öncesi inançları olan Şamanizm ile yakından ilişkisi bulunmaktadır.

Şaman inancı kandaş toplumlarının inanç sistemidir. Bu nedenle egemenliğin sınırları akrabalık/soy çerçevesinde düşünülmektedir. Bu ayrıca göçebeliğin sınırsızlık duygusuyla da paralel bir konum almaktadır. Dolayısıyla devlet düşüncesiyle çakışmakta onu devletin içinde var olan hiyerarşiye karşı konumlandırmaktadır. Ev alanının net ve durağan olarak tanımlanamayışından, siyasi ve kamusal alan da bulanıklığa sürüklenmektedir. Göçebe toplum içinde kadınlar da erkekler gibi ava ve savaşa gitmekte, giderek bozulan bir eşitlikle de olsa kadınlar da karar alma süreçlerine katılabilmektedir. Göçebeler için bir başka önemli nokta saptanabilen ilk baskı unsurlarının yaşlılar olmasıdır. Böylece kadın ve erkek yaşlılar birlikte göçebe toplum içinde iktidarları ellerinde tutabilmektedir. Toplumda elbette kararlar alan “büyük adamlar” bulunmaktadır ve çoğu zaman bu kişiler bir erkektir, ancak ikinci “büyük adamın” kadın olduğuna da rastlanabilmektedir. Ayrıca toplumda karar alan “büyük adamlar” göçebe gelenekleri gereği belirli zamanlarda kendi yağmaladıklarını

topluma yağmalatmakta ve bu yağmalama ne kadar büyük olursa bu kişiler o oranda büyümektedir. Böylece servet biriktirmenin önüne geçilerek bir şekilde toplumsal adalet sağlanmaktadır (Çamuroğlu, 2016: 68-72).

Bu noktada göçebelerle merkezi otoriteyi karşı karşıya getiren ilk hareket Babai İsyan'ıdır. Babai isyanı Anadolu Selçuklu Devleti ile konargöçer kitleler arasında meydana gelen sosyo-ekonomik temelde gelişen bir toplumsal harekettir. Özellikle Orta ve Güneydoğu Anadolu merkezli başlayan isyanda heterodoks inançlar siyasal bir araç olarak kullanılmıştır (Ocak, 2016-a: 76).

Babailer isyanının lideri olan Baba İlyas'ın Amasya yakınlarındaki Çat Köy'ünde yaşayan sıradan bir adam olduğu söylenebilir. Bir süre sonra aynı köyde bir zaviye açan Baba İlyas, köylülerle kurduğu iyi ilişkiler, hastaları iyileştirmesi, geçimsiz çiftleri barıştırması, kadınlı erkekli içkili düzenlediği toplantılarla kısa sürede dışarıdan fark edilebilecek bir kalabalığa ulaşır. Baba İlyas şahsına aft edilen özelliklerde şaman kalıntıları görmek mümkündür (Çamuroğlu, 2016: 171-172).

Ayaklanmanın ikinci önemli kişisiyse Baba İshaktır. Etkili kişiliğiyle Kefersud denilen Fırat, Suriye ve Toroslar'ın sınırları arasındaki Türkmenler üzerinde çok etkili olmuştur. Ayaklanmaya liderlik eden Baba İshak aynı zamanda Baba İlyas'ın halifesidir. Şamaniliğin özelliklerini taşıyan bu geleneksel halkta Baba İshak'ın söyledikleri eksiksiz olarak yerine getiriliyordu. Tıpkı Şaman'ın söylediğinin kesin olarak uygulanması gibi. Aynı şekilde Baba İshak'ta Baba İlyas'a bağlıydı, onu Peygamber olarak görüyordu. Baba İlyas göçebelerin, köylülerin, Ermeni ve Rum halklarının beraber yaşayacağı bir devlet kurmayı planlıyordu. Bunun için Baba İshak şeyhinin Peygamber olduğunu açıklayarak, iktisadi olumsuzluklar ve gelir dağılımındaki adaletsizlikler, Türkmenlerin zorunlu göç ve iskâna tabii tutulmaları, halkın dini ve tasavvufî yapısı ile Selçuklu yönetiminin dini ve kültürel anlayışının uyuşmaması gibi nedenlerle Selçuklu yönetiminden bitap düşmüş olan kitleleri peşine takarken, Baba İlyas ayaklanma için Trabzon Rum İmparatorluğu'yla anlaştı. Ancak ayaklanma için yapılan tüm bu çalışmalar esnasında Selçuklu Sultanı bu plandan haberdar oldu ve Amasya'ya Baba İlyas'ın üzerine bir ordu gönderdi. Üzerine ordu gönderilen Baba İlyas durumu öğrenince kaçıp Amasya kalesine sığındı (Birdoğan, 2015: 63-64). Askerin Amasya'yı kuşattığı haberini alan Baba İshak isyanı başlattı ve Babai kuvvetleri ile Selçuklu kuvvetleri 1239-1240 arasında karşı karşıya geldiler. Bu ayaklanmalara birçok heterodoks kimlikli derviş katıldı. Bu dervişler Anadolu'ya Moğol

istilasından sonra gelmeye başlamışlardı. Büyük ihtimalle Hacı Bektaşî Veli’de bu dervişlerdendi ve Baba İlyas’ın halifelerinden biriydi. Hacı Bektaşî Veli’nin kardeşi Menteş Babai saflarında Sivas’ta ölünce o bu bölgeden çekildi ve isyana katılmadı. Bektaşî bu tercihiyle bilmeden Türkiye tarihinin önemli bir oluşumunun temelini atmış oldu (Ocak, 2016-a: 81).

Ayaklanma kısa sürede Kefersud, Adıyaman ve Kâhta’ya yayıldı. Babai kuvvetleri Amasya’ya ilerlemeye başladılar ve Elbistan ve Sivas’ı ele geçirmeyi başardılar. Baba İshak Amasya’ya geldiğinde Baba İlyas ölmüştü. Baba İlyas’ın ölümü üzerine Selçuklu kuvvetleri bir kere daha burada mağlup edildi ve Babai kuvvetleri Konya’ya doğru yürümeye başladı. Tüm bu ayaklanmalar esnasında Selçuklu orduları 12 defa mağlup edildi. Selçuklu hazinesinin seferber edilerek oluşturulan ve Emir Necmettin’in komutasında Frenk askerlerinin de yer aldığı bir ordu Babailerin üzerine gönderildi ve Kayseri yakınlarında savaşa tutuştular. Babailer burada mağlup edildi ve Baba İshak öldürüldü.

Anadolu Selçuklu Devleti gerek kuruluş aşamasında gerekse daha sonraki yaşamı boyunca Türkmenlerle kurduğu hassas dengeyle var olmuştur. Devlet, Babailer ayaklanması ile öncelikle Türkmenler, daha sonra köylüler ve zanaatkarlar karşısında yabancı konuma düştü. Elbirliğiyle yaratılan bir devletten kendinse yabancı bir devlete dönüş yaşanmıştı. Anadolu Selçuklu Devleti’nde çöküşün başlangıcı Moğol istilası değildir. Bu durum başlayan çöküşün bir sonucudur. Çöküşün başlangıcı bu yabancılaşma yüzünden doğan Babai İsyanıdır (Çamuroğlu, 2016: 187).

Milyonlarca kişinin en büyük halk Velisi olarak kabul ettiği Hacı Bektaşî Veli, ilk zamanlarda ön saflarda yer almıyordu. Babai hareketinde ismi geçen Babalardan biriydi. Baba İshak ve Baba İlyas’ın yanında sadece ikinci derece bir önemi vardı (Melikoff, 2010: 210).

Babailer isyanını iyi anlayabilmek için şu husus gözden kaçırılmamalıdır. Babailer isyanı heterodoks İslam’ın, ortodoks İslam’a karşı geliştirdiği bir isyan değildir. İsyanın muhatabının Sünni halk değil, yalnız ve yalnız Selçuklu yönetimi olması da bu isyanın heterodoks İslam’ın ortodoks İslam’a karşı gerçekleştirilen bir isyan olmadığını göstermektedir. Bu isyan göçebelerin yerleşikliğe karşı gerçekleştirdiği toplumsal bir başkaldırıdır (Ocak, 2016-a: 77).

13.yy Horasan'da Selçuklu İmparator'u Sancar'a isyan eden "siyah libaslı, kızıl börklü, ayakları çarıklı" olarak anlatılan Türkmenlerle, Babai ayaklanmasına katılan ve Moğol devrinde Karaman Oğlu'yla Konya'yı ele geçiren Türkmenler aynı içtimai tipi temsil etmektedirler (Köprülü, 2018: 98). Söz konusu olan bu heterodoks inançlı göçebe Türkmenler, bugün Anadolu'nun her yerinde yaşayan Alevilerin atalarından başkaları değildir.

2.3. Osmanlı Devleti'nde Alevilik

2.3.1. Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Aşamasında Halk İslam'ı ve Heterodoks Öğeler

Osmanlı tarihinde, İstanbul'un fethine kadar geçen süre içinde kitleler halinde bir İslamlaşma ya da kozmopolitleşme söz konusu değildir. Osmanlı idari teşkilatlanması Selçuk ve İlhanlı Devletleri'nin idare geleneklerine göre inşa edilmiş ve Selçuklu idari teşkilatına mensup Türk aristokrasisi ve memurları kullanılmıştır (Barkan, 1974: 135). Osmanlı İmparatorluğu batıda bir uç beyliği olarak ortaya çıkmasından itibaren kendisini başarıya götürecek bazı unsurlar içermektedir. Bu unsurlar: ahi teşkilatı, abdal denilen heteredoks karakterli dervişler ve bu dervişlerle bağıntılı olan zaviyelerdir.

"Yiğit" anlamına gelen Ahilik, Selçuklular zamanından beri esnaf takımı olarak geçer ve bunu meslek, tarikat ve sanat haline getirmişlerdir. Görüş ve felsefe olarak Horasan erenleri, Babailer, Bektaşilerle aynı olan bu grup; sosyal düzeni sağlamayı ve gençlerin topluma kazandırılmasını amaç edinmiştir (Kocadağ, 2004: 102). Bu zümrenin zaviyelerinin, kitabeler, resmi kayıtlar, muhtelif tarihi menbalar, Anadolu'nun her yerine hatta Anadolu'yla ilişkisi bulunan Azerbaycan ve Kırım sahil şehirlerine kadar yayıldığını göstermektedir. Bu zümre dışında 13. ve 14.yy 'da Batı Anadolu'nun uçlarında Alp teşkilatı denilen bir zümre daha vardır. Bu Alpler, İslam ananelerine dayanan Gazi teşkilatından farklıdır. Uç bölgelerin asıl askeri gücünü temsil eden bu grubun bozulmamış yarı göçebe olan Türkmenler olması pek tabidir. Bahsi geçen ilk zümre olan Ahilerin şehirlerde, köylerde ve uç bölgelerinde teşkilatları vardır. Bu şekilde alp teşkilatıyla temas halindedirler ve hem Ahi hem Alp sıfatlarıyla tanınan insanlar da vardır (Köprülü, 2018: 139-141).

13. ve 14.yy'da Ahi teşkilatı Küçük Asya'da oldukça önemliydi. Kentlerde ve köylerde kümeleşmişlerdi. Bu teşkilatın yolcuları ağırlamak, darda olan insanlara yardım etmek gibi sosyal yönleri de vardı. İktidarın güç kaybettiği durumlarda oldukça etkili

olabiliyorlardı ki, Moğol itilası yaşandığı dönemlerde ve Anadolu Selçuklularının çöküşü esnasında oldukça etkiliydiler (Melikoff, 2010: 162).

Daha Selçuklular zamanından itibaren halk İslam'ının yani dervişlerin, ahi babalarının, çelebilerin din alanında kontrolü söz konusudur. Osmanlı Sultanları kuruluş döneminde bu zümreyle iş birliği yapmaktan çekinmemiştir. Bu iş birliği bir yandan Osmanlı'nın hızla yükselmesini sağlarken diğer yandan Türk dervişlerinin İslam yorumunun önünü açmıştır. Osmanlı'da halk İslam'ının ve resmi İslam'ın uyumuna en güzel örnek İstanbul'un fethi esnasında Fatih Sultan Mehmet'in yanında ona akıl hocalığı edecek olan Akşemsettin ve Molla Gürani'nin birlikte bulunmasıdır. Bir yanda halk İslam'ının bir temsilcisi öbür yanda resmi İslam'ın bürokrati yer almıştır. Osmanlı'nın kuruluş devrinde dini yapısında fıkıh ya da kalem temelinde değil, gaza ruhuna ve göçebe geleneklerine uygun ahlaki ve tasavvufî bir yapı söz konusudur. Bu devirde önemli olan medrese ve kadı mahkemeleri değil, tekke, dergâh ve zaviyedir (Çamuroğlu, 2008: 14-15). Bu halk İslam'ının temsilcileri olan Rum abdalları, Horasan erenleri diye geçen dervişler menkıbelerde tahta kılıçlarıyla düşmanın üstüne en ön saftan hücum eden, sahip oldukları dinsel heterodoks inançlarıyla savaştıkları insanların bile gönlünü fethetmeyi başarabilen bir portre çizmektedirler. Onların temiz duygularının bir ifadesi olarak kullandıkları tahta kılıcın manası Reha Çamuroğlu şöyle anlatır, "Gönülleri fethetmek Anadolu İslam'ının en önemli deyişlerinden birisidir. O dönemde fethin aracı kılıçtır. Ancak kılıç çeliktendir, pahalıdır, keser, doğar, öldürür, beylere ve devletin saldırgan evrenine yakışır. Ancak tahta kılıç böyle değildir. Hem fetih isteğini hem uzlaşma çağırısını taşımaktadır. Zora yönelik olan beylerin kılıcı çeliktendir, gönülleri fethetmeye yönelik olan heterodoks dervişlerin kılıcı ise tahtadandır" (Çamuroğlu, 2016: 145-146). Türkmen babaları ve yarı Şii niteliğe sahip dervişler fetihlerde dinsel ve toplumsal düşüncelerini yayarak o bölgeyi fethetmeye çalışmışlardır. Yarı Şii denildi; çünkü 200 yıllık İslam etkisini göstermiş ve bu dervişler Ali yanlısı bir konum almışlardır. Bu dervişlerden bazıları yerleşim yerlerinde odak noktası haline gelmekte, Sultanlarca kendilerine toprak bağışlanmakta, zaviyeler inşa etmektedirler. Anadolu'nun önemli bir bölümü bu gazi derviş karışımı heterodoks dervişler tarafından korunmaktadır (Birdoğan, 2015: 108-109). Selçuklu Devleti'nin zayıflamasına yol açan Babai isyanı ve propagandalarıdır. Aynı Babai liderlerinin Ertuğrul ve Osman Gazi zamanlarında etkili oldukları ve Karamanoğlularının müstakil bir devlet kurmasında önemli payları oldukları anlaşılmaktadır. Osmanoğullarıyla beraber Anadolu'ya birçok derviş gelmiştir. Bunların bir kısmı fetihlere katılırken, bir kısmı ise fetih bölgesindeki köylere, boş

arazilere zaviyeler kurarak müritleriyle yerleşmektedirler. Bu zaviyelerde hayvancılık ve ziraat ile uğraşmaktadırlar. Zamanla bu zaviyeler büyük kültür, imar ve din merkezi konumuna gelmiştir. Bu zaviyeler ordulardan önce sınırlara kurulup fetihlerin başarılı olmasına katkı sağlamışlardır (Barkan, 1974: 139-140).

Osmanlı'nın kurucu piri ve Osman Bey'in kayınpederi Şeyh Edebali ve bu ilk dönemde etkili olan dervişler, Baba İlyas Halifeleri ve Babai ayaklanmasından kurtulabilmiş "kılıç artıklarıdır". Bu dönemde bu dervişlerin etki alanı bizzat beyliğin merkezine kadar ilerlemiş durumdadır. Zira Orhan Bey'in kardeşi Ali Paşa bu ortamda derviş olma yoluna girecektir (Aydın, 2018: 240-242).

Selçukluların yıkılmasında etkili olan Babailer, aradıklarını Osmanlı'da buldular diyebiliriz. Heterodoks nitelikli bu Türkmenler, fetihlere katıldı, zaviyeler kurdu, ziraatla uğraştı, inançlarını paylaştıkları yönetimleriyle hep beraber büyüdüler. Ancak büyüme beraberinde değişmeyi de getirdi. Devlet büyüdükçe merkezileşme isteği ve eğilimi o kadar arttı. İlk değişim Türk seçkinlerinden oluşan yönetim mekanizmasının yavaş yavaş devşirmeler lehine değişmesiyle gerçekleşti. Fatih Sultan Mehmet'le birlikte devletin imparatorluğa dönüşmesi ile halk İslam'ı çerçevesinde ilerleyen dinsel hayattaki heterodoks nitelik ortadan kaldırıldı.

Dini hayat alanında 15.yy'dan ya da Fatih Sultan Mehmet'ten başlayarak özellikle de 16.yy'dan itibaren, Osmanlı İslam'ı söz konusu olduğunda, her alanda olduğu gibi ideolojik olarak da, merkezi yönetim ve iktidar gücünü kullanan çevrelere hizmet eden siyasallaşmış Sünnilik tek hâkimdir. Özellikle İstanbul fethedildikten sonra bu anlayış artık imparatorluğun resmi ideolojisi konumuna getirildi (Ocak, 2018-b: 87-88).

Kurumsallaşmanın gereksinimlerine Sünni İslam'ın iktidarı kutsayan yaklaşımının cevap verebiliyor olması nedeniyle Sünnileşen Osmanlı'da yargı mekanizması kadınlara verildi. Ordunun kurumsallaşması ise heterodoks niteliğin en baskın olduğu Bektaşilik eliyle gerçekleştirildi. Bu iş elbette yönetimle anlaşabilen, buna uygun, onunla özdeşleşen ve satın alınan dervişler eliyle gerçekleşti. Bu paralelde Hacı Bektaş Veli'nin oğlu olduğu yönünde iddiada bulunan Timurtaş Dede Yeniçerileri kutsayan manevi eğitimleriyle alâkadar olan kişilerden biri olacaktır. Gelişmelere itiraz eden dedeler olmuş ve dergâhın çok önemli isimlerinden birisi olan Abdal Musa dergâhtan ayrılıp Antalya'ya gitmek zorunda kalmıştır (Aydın, 2018: 245-246). Bu üzerinde durulması gereken bir konudur. Kurumsallaşma

merkezileşmeyi getirirken halk İslam'ı dolayısıyla heterodoks öğeler hızla merkezin dışına itildiler. Oysa askeri kurumsallaşmada buna zıt bir durum yaşandı ve heterodoks kimlikle özdeşleşmiş Bektaşilik askeri kurumsallaşmanın en önemli ayağını oluşturdu. Bu durum devşirme usulüyle asker yetiştiren bir düzen için gayet uygun bir hareket gibi görünmektedir. Çünkü Bektaşiliğin hoşgörü evreni, insanı merkeze alan yaklaşımı, sonuç olarak başka bir inançtan devşirilen bir insanın iç dünyasına daha uyumludur. Böylece devşirme usulü gibi hassas olan bir düzen, Bektaşiliğin bünyesinde harmanlanıp merkezi iktidarın emrine verilmektedir. Kurumsallaşmada Bektaşiliğin kullanılması bu nedenle doğru bir tercih gibi durmaktadır. Üzerinde durulması gereken nokta, bu kurumsallaşmadan sonra Bektaşiliğin heterodoks niteliğinin nasıl konumlandırılacağıdır. Özellikle Osmanlı'nın imparatorluk seviyesine gelmesinden itibaren devletin resmi ideolojisi siyasallaşmış Sünniliktir. Kurumsallaşma aşamasında Bektaşiliğin kullanılması ve yeniçerilerin içinde Bektaşiliğin hâkim olması, Bektaşiliğin merkeze yani siyasallaşmış Sünniliğe de hizmet etmesi anlamına gelmektedir. Bu nedenle askeri sistemin kurumsallaşmasında Bektaşiliğin kullanılmasına ilk anda itiraz edip dergâhtan ayrılan Bektaşi büyükleri bulunmaktadır ve merkezi otoriteye daha mesafelidirler. Dolayısıyla Bektaşilik içinde ikili bir yapı gözlemlenmektedir. Bir tarafta merkezden sürülmüş kırsallarda etkili olan heterodoks Bektaşi büyükleri, öbür tarafta adeta “ortodokslaşmış” bir vaziyet sergileyen iktidarın Bektaşiliği.

Osmanlı'nın kurduğu Sünni İslam hegemonyasından geçip günümüzde varlığını sürdüremeyen Vefaiye, Kalenderiye, Haydariye vb. batini içerikli tarikatların Bektaşilik içinde erimesi, Bektaşiliğin bu tarikatlara olan üstünlüğünden değildir. Heterodoks tarikatlara yaşam alanı bırakmayan Osmanlı yönetiminden, sadece onunla iş birliği içinde bulunan Bektaşilik şemsiyesi altında korunabilmelerindedir. Osmanlı yönetimi, Bektaşilik haricindeki hiçbir heterodoks tarikatın yaşamasına izin vermemiştir (Aydın, 2018: 259).

Osmanlı'da dini hayatta halk İslam'ının önemini yitirmesi bazı olaylarla ilişkilendirilebilir. Bu olaylardan biri Kapıkulu Teşkilatı'nın kurulması olmuştur. Askeri sistemde Türk boylarına bağımlı olan Osmanlı Devleti doğal olarak bu boyların dinsel liderlerine de ihtiyaç duymaktadır. Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde adeta “eşitler arasında birinci olan” Osmanlı beyleri; ancak böyle bir sürekli ordu ile mutlak hâkim olabilecektir. Devletin hızla büyümesi ve sınırlarının genişlemesiyle Osmanlı tebaasına azımsanamayacak miktarda gayrimüslim katılmıştır. Bu gayrimüslimler Osmanlı ordusunda

da yer almaya başlamıştır. Böylece Osmanlı Devleti'nin Türklere, doğal olarak onların dinsel liderlerine ihtiyacı gittikçe azalmaya başlamıştır. Ayrıca İstanbul'un alınmasından sonra imparatorluğa dönüşen Osmanlı'da, tıpkı Bizans örneğinde olduğu gibi hükümdar en üst din otoritesi olduğu iddiasındadır. Bundan sonra din alanındaki çeşitliliğe gösterilen tahammül artık bitmiştir. Bu dönemde halk İslam'ı merkezden çevreye sürülmüştür. Şehirlerde yaşayan heteredoks nitelikli insanlar devlet dininin baskısıyla karşılaşmış, bu anlayışı hâkim kılacak kadılar ise her yerde açılan medreseler eliyle yetiştirilmeye çalışılmıştır (Çamuroğlu, 2008: 16-17).

Osmanlı Devleti'nde tamamıyla merkezin kontrolünde olan bir askeri – bürokratik yapı kurulmasının ardından Türkmen reisleri bu yapıdan tamamen dışlanarak çevreye itildiler. Osmanlı seçkinlerinin kültürel dayanağı ortodoks İslam'dı. Bu durum seçkinlerin Arap – Fars kültürüne kaymasıyla sonuçlanıyordu. Oysa Anadolu'nun çevre toplumunda olan göçebeler ve köylüler gördükleri bu “galipler kültürü” karşısında yalnızlaşarak içine çekiliyor, İslam'dan önceki aidiyetlerine yakınlaşıyorlar, Türk kimliğine sarılıyorlardı. Bu atmosferde oluşan kültürel ve dini bölünme neticesinde, merkez seçkinleri kendilerine Türk unsuru karşısında sarsılmaz bir biçimde üstünlük atfediyordu (Vergin, 2000: 69-71).

Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda çok etkili olan heterodoks Türkmenler, beyliğin devlete, devletin imparatorluğa gelişmesi süreçlerinde sürekli güç kaybetmişlerdir. Devlet katında dinsel atmosfer halk İslam'ından resmi İslam'a evrilmiş, kendilerinden bir lider konumunda olan beyler, padişahlığa sultanlığa evrilmiştir. Türkmenler askeri sistemde tek hâkim konumundayken, bu alan da devşirmeler lehine değişmiştir. Yönetim seçkinlerini oluşturmaktayken bu alanı Enderun'dan gelenlere kaptırmışlardır. Aslında yaşananlar Selçuklu idaresindeyken yaşadıklarından pek farklı değildir. Büyümenin zorunlu olarak getirdiği bu değişiklikler, Türkmenlerin yine kuruluşunda çok önemli rol oynadıkları devletlerine karşı yabancılaşmasıyla sonuçlanmıştır.

Ayrıca Büyük Selçuklu Devleti'nden beri vergi verme ve savaşa gitme konusunda sorun yaşanan Türkmen boyları, aynı sorunla Osmanlı Devleti'nde de karşılaştı. Bu sorun karşısında Fatih Sultan Mehmet onları yerleşikliğe zorlayarak bir taraftan bu sorunu çözmeyi diğer taraftan özellikle vergiye bağlamayı istiyordu. Ancak bu zorlama Türkmen beyleri ile Osmanlı yönetiminin ilişkisini olumsuz etkiledi ve Türkmenleri 16.yy'da Safevi propagandalarına açık hale getirdi. Bu propagandaların etkisiyle bir kesim Türkmen beyleri

İran'a göçerken kalanlar Anadolu'da bazı ayaklanmalara neden oldular (Ocak, 2016-b: 46-47).

2.3.2. Osmanlı Safevi Savaşı Sonrasında “Kızılbaşlığa” Giden Süreç

Osmanlı'da bunlar yaşanırken Safiyettin Ebu İshak Erdebili isimli bir şeyh ve onun soyundan gelenler ünlü tasavvufçular olacaklardı ki, Safevi Devleti de bu soya dayandırılmaktaydı. Dini liderler çıkaran bu ailede hem dini hem siyasi kişiliğiyle etkili olacak ilk kişi Şeyh Cüneyd'di. Şeyh Cüneyd şehir şehir gezen, etkili propagandalar yapan bir kişiydi. Türkmenlerle ilişkileri oldukça iyiydi. Aynı zamanda Akkoyunlu Devleti'nin hükümdarı Uzun Hasan'ın kız kardeşi Hatice Begüm Sultan ile evliydi. Girdiği bir savaşta Şeyh Cüneyd ölünce oğlu Haydar, Uzun Hasan'ın himayesinde büyüdü ve Uzun Hasan'ın kızı Alemşah Begüm ile evlendi. Böylece bu aile Akkoyunlu hanedanlığına olan akrabalıkları sayesinde oldukça nüfuz sahibi konuma geldi. Haydar bir süre sonra Erdebil'e gitti ve tarikatının başına geçti. Tarikatın üyeleri kısa sürede Şeyh Haydar'ın etrafında birleştiler. Anlaşıldığı kadarıyla Şeyh Haydar Anadolu'daki müritlerinin sayını artırabilmek ve teşkilatın güçlendirmek için uygun gördüğü kişileri halife unvanıyla Anadolu'ya gönderiyordu. Bu kişilerin amacı tarikatı yaymak ve mal toplamaktı. İşte bu kişilerden birisi de daha sonra önemli bir isyan çıkaracak olan Şah Kulu'nun babası, Hasan Halife'dir (Sümer, 1976: 12).

Şeyh Haydar'ın savaşlarda yandaşlarına giydirdiği 12 dilimli kızıl başlık nedeniyle bu tarikatın üyelerine “Kızılbaş” denilmiştir. Şeyh Haydar'ın ölümünden sonra Kızılbaşlar Haydar'ın büyük oğlu Ali'nin etrafında toparlanmaya başlamışlardır. Bu toparlanmadan rahatsız olan Akkoyunlular, Kızılbaşların Ali'nin etrafında toparlanmaya başlamasıyla askeri bir güç olarak ortaya çıktıklarını görünce Ali'yi öldürmüşlerdir. Bu sefer Kızılbaşlar Şeyh Haydar'ın küçük oğlu İsmail'in etrafında toparlanmaya başlayınca, Akkoyunlular henüz 5-6 yaşlarında olan İsmail'in yakalanıp öldürülmesi için girişimlerde bulunmuşlardır (Gündüz, 2016: 63-66). Kızılbaşların bu toparlanma davranışları siyasi güç sahibi olma istekleri neticesinde bu tarikatı benimsemeleri şeklinde açıklanabileceği gibi, bu davranışlarının Kızılbaş inancıyla da yakından ilişkisi vardır. İmamet inancı gereği bir kurtarıcı beklemektedirler ve bu kurtarıcının bu aileden çıkacağını düşünmektedirler. Bu yüzden tarikatın liderleri etrafında toparlanmakta hiç güçlük yaşamamışlardır.

Şeyh İsmail Kızılbaş liderleriyle Gilan'dan yola çıktığında yanında 7 kişi vardı. İsmail'in hurucunun başladığını duyan Türkmenler ona katılmaya başladılar. Tarım'a

vardığında 1500 Türkmen ona katılmıştı. Gittiği her yerde yakın bölgelere haber yollayıp destek çağırıyordu. Önce Kağızman üzerinden Tercan'a oradan Erzincan'a geldiler. Gittiği yerlerde çok büyük bir coşkuyla karşılanıyordu ve bu durum etrafa yayılır yayılmaz Kızılbaşlar gruplar halinde toparlanmaya başladılar. Şeyh İsmail'e Ustaclular, Şamlu, Avşar, Tekelü, Varsak, Dulkadir, Kaçar ve Karacadağ sufilerinden 7000 kişi katıldı. Yedi kişiyle çıktığı yolda İsmail'in artık en az 7000 kişilik bir ordusu vardı. Hemen Osmanlı Sultanı 2. Beyazid'e haber gönderip, Anadolu'daki taraftarlarının Erdebil'e ziyarete gelebilmeleri için izin istedi. Böylece huruç hareketine giriştiği ve amacının bir devlet kurmak olduğu Osmanlı yönetimince de anlaşıldı (Gündüz, 2016: 68-69). Ayrıca şu da unutulmamalıdır ki Şah İsmail'in bu kadar etkili olabilmesinde Akkoyunlu Devleti'nin bu dönem iç karışıklıklarla uğraşması ve Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu kötü durumun katkısı çok büyüktür.

Şah İsmail, Hatai (Günahkar, kusurlu) mahlasıyla yazdığı nefesleriyle kendi kitlelerini yönlendirmekte ve coşturmaktaydı. Önceleri Cüneyd'i ve Haydar'ı ululaştıran Kızılbaşlar, bu gelenekteki genç Şahlarını "tanrılaştırmakta" zorlanmadılar. İnançları o kadar baskındı ki, çıplak göğüslerini siper olarak kullanıyorlar ve sadece onun ismine sığınarak kavganın içine dalıyorlardı (Melikoff, 2010: 190-191).

Safevi Devleti kurulma ve gelişme evrelerinde özellikle Anadolu'nun Kızılbaş Türkmenlerinden güçlü bir destek almıştır. Özellikle bu zümrenin sufileri etrafında toplamış ve onlara yönetimde önemli görevler verilmiştir. Safeviler öteki unsurlarının ve bu zümrenin desteğiyle Azerbaycan'ı, Diyarbakır'ı ve Bağdat'ı fethetmiş ve Akkoyunlu Devleti'ne son vererek bölgenin önemli bir gücü olmuştur (Bayrak, 2004: 41).

Şeyh Cüneyd'den itibaren gösterilen gayretler ve fedakârlıklar sonuç vermişti. Eğer Anadolu Kızılbaş Türkmenleri olmasaydı, Safevi Devleti'nin kurulması bir tarafa, Erdebil şeyhlerinin siyasi bir gayelerinin olması dahi söz konusu olmazdı (Sümer, 1976: 22).

Büyük bir güce ulaşan İsmail kısa sürede önemli yerleri fethetti. Tebriz'de Cuma Camii'nde On İki İmam adına hutbe okuttu ve Şiilik resmen devlet dini olarak ilan edildi. Kısa sürede Azerbaycan, Kazrun, Yezd, Tabes, Karşi, Bağdat ve Horasan'da Sünni katliamları yaptı. Sonuç olarak Sünni nüfus azaldı ve İran bölgesinde Şiilik yükselirken Sünnilik gizlenmeye mahkûm edildi (Gündüz, 2016: 73). Sınırları büyüyen Safevi Devleti doğuda Özbeklerle mücadeleye girişirken Akkoyunlu Devleti'nin yıkılışından sonra sınırları

belli olmayacak şekilde Osmanlı Devleti ile yan yana geldiler. Anadolu'dan İsmail'e kayışlar devam etti.

Şah İsmail'i bu kadar güçlü kılan ve onu bu kadar önemli yapan heterodoks inancın içindeki Ali ve On İki İmam kültürünü inancın merkezine almasıdır. 15.yy'dan itibaren Anadolu'daki heterodoks inançlar Ali, On İki İmam ve Kerbela kültürüyle özdeşleşmiştir. Artık bu inançlara dayatılan ortodoks İslam anlayışı karşısında, egemen olan inancın içinden, İslamiyet peygamberinin ailesinin üyeleri benimsenerek kendilerinin manevi önderi, kahramanları olacaktır ve böylece kendilerine uygulanan dayatmalara karşı İslam'ın içinden bir direnç ve savunma dili gerçekleştirilecektir. "Müslüman'ız ama sizin gibi değil. Bizler Ali taraftarıyız, Ehl-i Beytin devamıyız. Onlarda tıpkı bizim uğradığımız gibi haksızlıklara uğramışlardı, onlarda bizim gibi öldürülmüşlerdi" diyeceklerdir. Yani Osmanlı Devleti'nin yoğun Sünnileştirme baskısıyla karşılaşan bu insanlara, İslam'ın içinden, onun en önemli kişilerinden biri olan Ali ve bizzat İslam peygamberinin ailesi kalkan oluyordu (Aydın, 2018: 142-149).

Safevi tarikatının Anadolu'daki Türkmen heterodoks inancının merkezine bu değerlerin alınmasında önemli katkıları olmuştur. Hele Şah İsmail artık bu değerlerin inancın merkezine taşınmasının ete kemiğe bürünmüş halidir. Zira Hatai mahlasıyla yazdığı nefeslerinde kendisini Ali'ye, Hüseyin'e bazen de beklenen mehdîye benzetmesi bize bu değerlerin artık inancın merkezinde olduğunu göstermektedir. Eğer bu değerler inancın merkezine yerleşmemiş olsaydı Anadolu Türkmenlerinin bu nefeslerden etkilenmemesi gerekirdi, oysa bu nefesler Anadolu Türkmenlerinin üzerinde oldukça etkili olmuştur. Kısacası Şah İsmail, İslam içinde tam anlamıyla bir yere oturamayan, tam olarak açıklanamayan Türkmen heterodoks inancını Ali, On İki İmam, Kerbela kültürüyle İslam'ın içinde bir yerde konumlandırmayı başarmıştır. Ancak bu bağdaştırma Türkmenlerin kendi göçebe dünyasına göre yapılmaktadır. Örneğin çok eşli olan Ali tek eşli kabul edilmekte, hiç kimseyi öldürmemiş olmaktadır. Bunun gibi Ali'ye atfedilen özellikler ve karakter Türkmenlerin kendi töreleri doğrultusunda yeniden inşa edilmektedir. Hatta Ali'yi kendilerine benzetmektedirler. Bu durum en azından "dinsizlik" konusunda uğradıkları baskı karşısında kendilerini savunabilmelerine olanak sağlamaktadır. Üstüne belki bir de karşısındakine İslam'ı yanlış yorumladığı yönünde suçlama getirebilmesine imkân tanımaktadır. Artık kendi inançlarına göre birer İslam savunucusu haline gelmektedirler. İslam'la tanıştığı ilk andan itibaren istemsizce onu tam olarak benimseyemeyen göçebe

insanlar, aradan geçen yüzyıllardan sonra İslamlaşma sürecini tamamlamışlardır. Ancak önemli bir farkla ki İslamlaşırken Araplaşmamışlardır. Kendi benliklerini korumayı başarmışlardır. Dillerinden hiçbir yerde vazgeçmemiş, ibadetlerini Türkçe yapmışlardır. Törelerinde direnme dürtüleri o kadar güçlüdür ki, İslam dünyasının önemli kişilerinden biri olan Ali’yi bile bir anlamda “Türkmenleştirmişlerdir”.

Şah İsmail genç yaşta dini ve siyasi bir lider olarak ortaya çıkıp belli başarılar elde ederken, Osmanlı’da Türkmenler devletlerinden yabancılaştırmış durumundaydı. İnançları merkezden çevreye sürülmekle kalmamış, yöneticiler tarafından hor görülme, aşağılanma konusu olmuştu. Türkmen seçkinleri iktidardan uzaklaşmış yerlerine Enderun çıkışlılar gelmeye başlamıştı. Üstüne hükümdarları tarafından zorla yerleşikliğe geçirilmek istenmekteydiler. Ayrıca kuraklık ve kıtlık yaşanmaktaydı. Bu koşullar altında onlar için Şah İsmail tam bir kurtarıcı olmuştu. İnançları aynıydı, üstelik Şah İsmail bu inanca yenilikler getirebilecek kadar etkili ve önemli biriydi. Dilleri aynıydı. Onun yanında yönetimdeydiler. Şah İsmail kendi geleneklerini, törelerini kurtaracak kişiydi. Bu ortam altında Osmanlı yönetimine karşı bir kaç Şah İsmail’le bağlantılı ama diğer önemli kısmı ondan bağımsız olarak bir dizi ayaklanma meydana geldi.

Bu ayaklanmalar içinde belki de en önemlisi Şah Kulu ayaklanmasıdır. Osmanlı kaynaklarında “dini içerikli isyan” diye ifade edilse de, asıl onu önemli kılan doğrudan otoriteyi hedef almasıdır. Böylece bir ayaklanma ilk defa Osmanlı iktidarına son vermeyi hedeflemektedir (Saraç, 2013: 84).

Kırsal kesimdeki Türk ve Kürt toplulukları, heterodoks inançlarının merkezine 12 İmam Şiiliğini alarak Kızılbaşlığa dönüşmüştür. 16.yy’da meydana gelen ayaklanmalar tümüyle Kızılbaş hareketi gibi görünse de bu tam olarak gerçeği yansıtmaz. Çünkü bu ayaklanmalarda Kızılbaşlar etkili olsalar da, Sünni kırsal kesim de bir ölçüde destek vermiştir. Ayrıca bu ayaklanmalar Kızılbaşların Sünnilerle giriştikleri bir mücadele değildir; Osmanlı iktidarına karşı bir başkaldırıdır. Nur Ali Halife ve Şah Veli isyanlarının Safeviler’le direk bağlantısı olsa bile, diğer isyanlarda hatta Şah İsmail adına başlayan Şah Kulu isyanında bile, ayaklanmanın doğrudan Safeviler’le bir bağlantısı yoktur. Ayaklanmaya katılanlar Safevi’yi Osmanlı’ya karşı kurtarıcı olarak görmektedirler ve büyük sempati duymaktadırlar. Bu isyanlar özellikle 16.yy’ın kırsal kesimi ile tımarlı sipahilerin yaşadıkları toplumsal ve ekonomik sıkıntılar, mahalli yöneticilerin baskıcı tutumları ve idareyi doğru kuramamalarıyla iç içedir. Osmanlı iktidarının bu kesimleri

yerleşikliğe zorlaması, kısmen devşirme kökenli bürokratların kötü tutumları bu kesimleri kışkırtmaktadır. Aynı zamanda bu yöneticilerin bu zümrenin hayat tarzını, adet ve geleneklerini, özellikle de inançlarını aşağıladıkları da ayrıca bilinmektedir (Ocak, 2016-a: 90-92).

Anadolu'yu kana bulayan Şah Kulu, Nur Ali, Celal, Baba Zünnun, Şah Kalender gibi isyanlarda Ali yanlısı Osmanlı'nın zararına özgürlük talep edenler göçebe Türkmenlerden başkası değildir. Sipahiler, yeniçeriler tıpkı kendileri gibi Ali taraftarlarının kanına kıya kıya doyamamıştır (Birdoğan, 1995: 132).

Şah İsmail'le 2. Beyazıd'ın ilişkilerinin Yavuz Sultan Selim'le kuracakları ilişkiye göre daha iyi olduğu değerlendirilmesi yapılabilir. Şah İsmail yazdığı mektuplarında 2 Beyazıd'a "baba" diye hitap etmektedir. Tasavvuf yönü olan bu hitapla aslında Şah İsmail tasavvufi açıdan Beyazıd'ın büyüklüğünü kabul etmiş oluyordu diyebiliriz. Anadolu'dan Safeviler'e olan kaymalar karşısında Beyazıd gidenlerden yakalananların infaz edilmesi yönünde emirler vermiş olsa da Yavuz Sultan Selim'e göre barış politikası taraftarıdır. Yavuz Sultan Selim ile Şah İsmail'in mektuplaşmalarında dikkat çeken nokta, Yavuz Sultan Selim'in de Şah İsmail'in de birbirlerini dine geri dönmeye davet etmeleridir. İkisi de dini doğru şekilde savunduğu iddiasındadır ve karşısındakini yanlıştan dönüp, doğru yola gelmesi konusunda uyarmaktadır. Aslında iki devletin mücadelesinde dini nedenler sadece siyasetleri için araçtır, gerçekte ise mücadelenin sebebi bölgenin hâkimi olma isteğidir.

Yavuz Sultan Selim bu ortamda Alevilerin katledilmesi için Müftü Hamza'dan fetva alır. Alınan fetva şöyledir, Ey Müslümanlar, bilin ki, Kızılbaşlar İslam dinini ve Kuran'ı küçük gördüler. Ebubekir, Ömer ve peygamberimizin eşi Ayşe anamıza küfrettiler. Bu nedenlerden şeriat ve Kuran kurallarınca Kızılbaşların dinsizler topluluğu olduğuna fetva verdik. Bu topluluğa sempati gösteren, batıl inançlarını kabul eden ve yardım eden onlar gibi kâfir ve dinsizdir. Bu topluluğu dağıtmak Müslümanların görevidir. Bu topluluğun pişmanlığı ve affi olmamalıdır ve hepsi öldürülmelidir. Bu arada Müslümanlardan şehit olanların yeri cennettir. Bu topluluktan ölenler cehennemde yerini bulacaktır (Öz, 2014:103-104).

Yavuz Sultan Selim doğuya, İslam ülkelerine hâkim olmak, bir kısmı Safeviler'in kontrolündeki İpek Yolu'na hâkim olarak, Suriye'nin ticaretine, Doğu Akdeniz ticaretine, Hicaz'a hâkim olarak Kızıldeniz ticaretine; Mısır'a hâkim olarak Mısır'ın verimli

arazilerine ulaşmak arzusundaydı (Öz, 2017: 162-163). Bütün bu amacın gerçekleşmesini Safeviler'in güçlü bir devlet olarak ortaya çıkması ve daha önemlisi Osmanlı Türkmenlerinin Şah İsmail'den taraf yer alması engelledi.

Şah İsmail, Osmanlı İmparatorluğu'nu bin nefes ile çürüttü. On İki İman kuramını Türk dili ile güçlü ve heyecanlı bir şekilde savundu. 16.yy'da Yavuz Sultan Selim gibi ezici bir komutanın altından yönetilen ordu, Yavuz Sultan Selim'in Farsça kahramanlık şiirlerini ne anladı ne dinledi. Ancak Şah İsmail'in, düşman komutanının şiirleri ile uyum içindeydi. Şah İsmail'in Hatai mahlasıyla yazdığı nefesleri bugün bile Anadolu Alevilerine boyun eğdirmektedir. Nihayetinde Yavuz Sultan Selim, Şah İsmail'i savaşta yenmeyi başardı; ancak Anadolu'daki heterodoks inançları temelden sarsan ve değiştiren Şah İsmail'e mana olarak yenildi (Birdoğan, 1995: 20).

Osmanlı'da resmi dil Farsçaydı. Safeviler'de resmi dilse Türkçeydi. Bu manada eğer illa bir "Türklük" aranacaksa bu Yavuz Sultan Selim'den çok Şah İsmail'dedir. Yavuz Sultan Selim "katli vaciptir" şeklinde aldığı fetvalarla binlerce Kızılbaş'ı katleder. Şah İsmail de aynı şekilde binlerce Sünni'yi katletmiştir. Osmanlı'da bu kavganın bir ürünü olarak Yavuz Sultan Selim sonrası Kanuni Sultan Süleyman devrinde de Kızılbaşlara karşı baskı uygulanırken, Safeviler'de de Şah İsmail sonrası Sünnilere eziyet devam eder. Gelenek ayındır. Yavuz Sultan Selim de Şah İsmail de kendi devletleri için önemli liderlerdir. İkisi de şairdir, ikisi de iddialıdır ve ne yazık ki ikisi de zalimdir (Saraç, 2013: 76-77).

"Mehdi" hayalleriyle çıktıkları yolda Anadolu Alevileri bir müddet sonra Safevi hanedanının da Osmanlı hanedanının yaptıklarını başka bir şekilde ama aynen uyguladıklarını anladılar. Tahmasb devrinde bu sefer Safeviler'de Kızılbaş ayaklanmaları görünmeye başladı. Bu ayaklanmalarda Ustacalu gibi Anadolu'dan gelen Kızılbaş boylar başrolde yer aldı. 16.yy Aleviler için içine kapanma yüzyılı oldu. (Çamuroğlu, 2008: 18). Osmanlı'da Yavuz Sultan Selim'den sonra hükümdar olan Kanuni Sultan Süleyman döneminde de Kızılbaşlara baskı uygulanmaya devam etti. Kanuni Sultan Süleyman Nahçıvan Seferine giderken Diyarbakır Beylerbeyine gönderdiği mektubunda, bölgede Kızılbaş lekesi taşıyanların hapis ile yetinilmemesi, bu lekeyi taşıyan herkesin hapis vücutlarının ortadan kaldırılması gerektiğini bildirmekteydi (Öz, 2014: 25-26). Ayrıca aynı dönemlerde Kızılbaşlara karşı alınan birçok Ebussuud Efendi fetvasında bulunmaktadır.

Türkmenler açısından devletleşme süreciyle birlikte kısımlarla dolu olan hadiseler yaşanmaktadır. Şah Abbas devrinde devletleşme süreciyle Şiileşen Safeviler’de, Osmanlıdaki akrabaları gibi merkezden itilen ilk kesim Kızılbaş Türkmenler olmuştur. Bu dışlanmanın gerçekleşmesi sırasında Şii ulema Molla Muhammed Bakır Meclisi, Şiileşmeye karşı gelen Kızılbaşların katledilmesine dair fetva dahi vermiştir (Saraç, 2013: 79). Alevi inancı göçebe eşitliği üzerine oturur bu sebeple de devletleşmenin gereksinimlerine cevap verememektedir. Bu yüzden de Safeviler’in devletleşme aşamasının gerçekleşmesiyle Alevi unsurlar devletten yabancılaşmışlardır. Aynı şekilde Safevi Devleti de Acem-Şii unsurlarıyla Kızılbaş töresine yabancılaşmış ve Şiileşmiştir. Nihayetinde Safeviler’de resmi İslam Şiilik üzerinde kurulurken, bir halk İslam’ı olan Kızılbaşlık merkezden çevreye sürülmüştür (Aydın, 2018: 173).

Osmanlı - Safevi savaşından sonra Osmanlı yönetimiyle Aleviler arasındaki ilişki en asgari düzeyde devam etti. Devletin duraklama ve çökme evrelerinde kötü gidişatın durdurulabilmesi için önemli yenilikler yapılması gerektiği inancı hâkimdi. Bu inanç ve başka siyasi nedenlerle Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılması düşüncesi Osmanlı padişahlarının önemli planlarından oldu. Bu doğrultuda 2. Mahmut “Sancak-ı Şerif”le halkı Yeniçerilere karşı yanında savaşa katılmaları için çağırdı. Yeniçerileri öldürmenin “yasal olduğu” yönünde Şeyhülislam fetvası da alındı. Öncelikle 3500 civarında medrese talebesi Yeniçerilerle savaşmak için yardıma koştu. Toplanan bütün birliklerle 17 Haziran 1826 tarihli kararlarla Yeniçeri Ocağı tamamen lağvedildi. Ocağın bütün unvanları kaldırıldı. Ocağın kaldırılması esnasında İstanbul Yeniçerilerinden 6000 kişi öldürüldü (Öz, 2004: 117-119). Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasından sonra Osmanlı uleması önceleri Yeniçeri yüzünden dokunamadıkları, “sapkın” olarak gördükleri Bektaşî tarikatının da kapatılması fırsatını değerlendirmeye yöneldi. Bu doğrultuda Sultan Mahmut ikna edildi ya da belki Sultan’da böyle düşünüyordu. Şeyhülislamdan fetva alınarak Bektaşî tarikatı tasfiye edildi. Bu dergâhın bütün malları ganimet yaklaşımıyla yağmalandı, pek çok Bektaşî babası dergâhın önünde idam edildi, üstüne her dergâha bir cami yapıldı. Devlet o kadar yüksek düzeyde ortodoks bir anlayış tarafından fethedilmişti ki, kendisine boyun eğen bir heterodoks örgütlenmeye tahammül dahi edemiyordu (Aydın, 2018: 255-256). Bu bağlamda son 60 yılda yapılan Bektaşî tekkelerinin yıkılmasına, daha önce yapılmış olan tekkelerin yıkılmadan kalmasına karar verildi. Kalan Bektaşî tekkelerinin başına “sünnet ehli”nden kişilerin geçirilmesi kararı alındı ve bu tekkelerin başına “ıslah edilip ehli sünnete” kazandırılması için Nakşibendi tarikatından kişiler atandı (Öz, 2004: 124-125).

Osmanlı'nın son dönemlerinde asker-sivil yöneticiler, aydınlar, yazarlar tasavvuf düşüncesine genelde ılımlı bakmışlardır. Zira bunu halkı yönlendirebilmek için bir araç olarak kullanabileceğini düşünmüşlerdir. Bu doğrultuda İttihat ve Terakki Fırkası Bektaşilikle direk işbirliği yaparken, saray ve padişah genellikle Nakşibendîlik, Halidilik ve Kadriyelik ile yakındır. Bunun sonucu olarak da tarikatlara ve dervişlere karşı konum alınmamış, aksine tarikatların etkisindeki kamuoyunu tarikatlar aracılığı ile kullanmak istemişlerdir (Öz, 2004: 176).

Melamilik ve Bektaşilik özünü Horasan-Türkistan'da yer alan Bâtını nitelikli tasavvuf okullarından alır. Yesevilik, büyük ölçüde her ikisinde de belirleyici etken konumundadır. Her ikisi de benzer ve yakın duran bâtını tasavvufi eğilimlerdir. 2. Abdülhamit bir taraftan ortodoks İslam'ı güçlendirirken, diğer taraftan kendisine karşı birleşmiş olan Bektaşilik gibi akımların etkisini kırabilmek için Melamilik tarzı akımları koruyucu ve güçlendirici bir yol izlemiştir. İttihat Terakki içerisinde Bektaşilik etkiliyken, padişahlık ve halifelik yönetiminin taraftarları olan Hürriyet ve İtilaf Fırkasında Melamilik'in etkili olması rastlantısal değil bu stratejinin bir sonucudur (Öz, 2004: 218-220).

Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulmasından itibaren göçebelerin kabile eşitliği üzerinden anlamlandırdığı yöneten-yönetilen anlayışı yüzünden hükümdarın mutlak hâkim olamaması, vergilendirme ve askere alınma konusunda göçebe düzenin devlet düzenine uygun olmaması, göçebelerin asayişini bozan hareketleri nedeniyle Büyük Selçuklu-Anadolu Selçuklu-Osmanlı Devletleri'nde yöneten sınıf göçebeleri yerleşik hayata geçirmek için uğraşmıştır. Göçebelerin yerleşik düzene geçirilme faaliyetleri göçebelerin merkezi yönetimlerin karşısında konum almasıyla sonuçlanmıştır. Anadolu Selçuklu Devleti'nde bu karşı konum alış nedeniyle Babai isyanı yaşanmıştır. Osmanlı Devleti'nde de özellikle 16.yy'da hat safhaya yükselen isyanlar devlet otoritesi-göçebe uyumsuzluğundan kaynaklanmaktadır. Devlet otoritesi ile göçebelik farklılaşması temellinde ortaya çıkan isyanlarda iki zümrenin dini yönden farklılaşması nedeniyle çatışmalarda dini temalar kullanılmıştır. Oysa bu isyanlarda din çok etkisiz bir faktördür.

Sistemin denge içerisinde olduğu toplumlarda dinsel hareketler ve din toplumsal bütünleşmenin fonksiyonudur. Sistemin denge içerisinde olmadığı, toplum içindeki karşıtlıkların toplumun rıza birliğini yaraladığı ve hoşnutsuzlukların oluştuğu toplumlarda din toplumsal farklılaşmanın bir fonksiyonudur ve dinsel hareketler muhalefet aracı olmaya eğilimlidir (Vergin, 2000: 15). Osmanlı İmparatorluğu'nda özellikle 16.yy'da meydana

gelen Kızılbaş ayaklanmalarında da din toplumsal farklılaşmanın bir fonksiyonu haline gelmiş ve muhalefet etmenin bir unsuru olmuştur.

Türklerin Müslümanlığı kabul etmesinden sonra yerleşik olarak yaşayan Türkler, yerleşik düzenin sosyo-ekonomisinin uygun olması ve devlet otoritesinin etkisiyle Sünnileşirken, göçebe olarak yaşayan Türkmenler devlet otoritesinin muğlâk bir alanı ifade etmesi ve göçebeliliğin sosyo-ekonomisinin Sünnileşmeye uygun olmaması nedeniyle eski Türk inançları ve İslam'ın bağdaştırılması yoluna gitmiş ve heterodoks İslam yorumunu daha sonra Şah İsmail'in etkisi ile Kızılbaşlığı/Aleviliği oluşturmuş ve kabul etmişlerdir.

16.yy'da meydana gelen "din savaşları" her şeyden evvel somut maddi sınıf çıkarları ile ilişkilidir. Tıpkı Fransa ve İngiltere'de meydana gelen iç çatışmaların sınıf mücadelesi kaynaklı olması gibi. Bu sınıf mücadelelerinin dinsel işaretler içermesi işin gerçeğini hiçbir şekilde etkilemez ve o dönemlerin kendi şartlarıyla kolayca açıklanabilir (Engels, 2018: 54). Bu anlamda Osmanlı Devleti'nde 16.yy'da meydana gelen Kızılbaş isyanlarının da temelinde sınıf mücadelesi olduğu söylenebilir. Ayaklanmalarda Kızılbaşlık/Sünnilik karşıtlığının olması ve dini işaretler taşınması tarafların 16.yy'da sınıf temelli siyasal söylem geliştirememesindedir. İki sınıf arasındaki çatışmalar dini söylemle ifade edilmiştir.

Göçebelerin kabile eşitliği, İnsan-Tanrı-Evren anlayışı temelinde oluşturduğu Alevilik inancında, insanı inancın merkezine alan bir yapı bulunmaktadır. Alevilik bu yapısı nedeniyle "hümanist" bir yaklaşıma sahiptir. Büyük Selçuklu Devleti'nden özellikle 16.yy'dan itibaren, göçebelerin devlet otoriteleri ile karşı karşıya gelmeleri ve uzun yıllar yönetici sınıfla mücadeleye girişmeleri, Alevilik inancının içinde muhalefet etme unsurlarının oluşmasına neden olmuştur. Böylece Aleviliğin inanç gereği "hümanist" oluşu, tarih içinde göçebelerin uzun yıllar yönetime muhalefet etmiş olması ve inanç içinde muhalefet unsurlarının bulunması bugün Alevilerin sol siyasal düşünceye görece daha yakın olmasına neden olmaktadır.

III. BÖLÜM

3. ALEVİLİĞİN SİYASALLAŞMASI

Cumhuriyet ile birlikte “yurttaşlığa” ulaşan Aleviler, kentlere göç ile toplumda görünür hale geldiler. Bu bölümde kent hayatında sosyal-dinsel talepleriyle ortaya çıkan Alevilerin, Alevi kimlikli Sivil Toplum Kuruluşları, Türkiye Birlik Partisi ve Barış Partisi üzerinden siyasallaşması incelenmektedir. Türkiye Birlik Partisi’nin ve Barış Partisi’nin ülkedeki Alevi nüfusuna oranla ciddi oylar ve başarılar elde edememiş olması, Alevilerin siyaset içerisinde özne olmaya pek istekli olmadıklarını göstermektedir.

3.1. Cumhuriyet ve Aleviler

Kurtuluş mücadelesine girildiğinde Anadolu işgal altındadır. M. Kemal işgallere karşı mücadele etmek ve bağımsızlığa ulaşmak için halkın içinde geniş bir ittifak alanı oluşturulması gerektiğinin farkındadır. Bunun için toplumda nüfus sahibi olan kişilerle iletişime geçmeye başlar. Alevi-Bektaşî inancına sahip insanları örgütleyebilmek ve kurtuluş mücadelesine aktif katılımlarını sağlayabilmek için bu inancın kanaat önderleriyle görüşür. Bu anlamda Erzurum ve Sivas kongrelerinin ardından Ankara’ya geçerken Bektaşî tarikatının postnişini⁶ olan Cemalettin Çelebi ile buluşmaya karar verir. 23 Aralık 1919’da M. Kemal, kaymakam vekili olan Nihat beyle beraber Hacıbektaş’a gider. M. Kemal’in o esnada herhangi bir resmi unvanı yoktur, çünkü daha öncesinde İstanbul hükümetine istifasını göndermiş durumdadır. Buna rağmen Hacıbektaş’ta Cemalettin Çelebi tarafından kimseye gösterilmeyen bir ilgi ve sevgi ile karşılanır. Akşam yemeği bütün konuklarla beraber yenilir. Yaklaşık iki saat sonra konuklar misafirhaneye giderler. Paşa ise Cemalettin Çelebinin evinde kalır. Geç saatlere kadar M. Kemal ve Cemalettin Çelebi konuşurlar. Özel olarak gerçekleştirilen bu konuşmanın konusunu daha sonraları Cemalettin Çelebinin kardeşi Veliyettin Çelebi aktarır. Yapılan bu ikili görüşmenin bir yerinde Çelebi paşaya, *“Paşa Hazretleri diyor cesaretli ve basiretli iradenizle Türk milletinin düşmanı kahredeceğine inancım sonsuz. Yüce Allah’ın milletimize müyesser edeceği zaferden sonra Cumhuriyet ilanını düşünüyor musunuz ?”* Çelebinin “Cumhuriyet”i bu kadar açık bir dille ve açık yüreklilikle ifade etmesinin ardından Paşa heyecanlı ve dikkatli bir şekilde Çelebinin gözlerine bakar, *“O mutlu günün ilanına kadar aramızda kalmak kaidesiyle, evet, Çelebi Hazretleri”* der. Çelebi Efendi daha sonraları Ankara’daki Büyük Millet Meclisinde

⁶ Alevi inancında Ali soyundan geldiğine inanılan ocakların (soyların) en üst dini lideri postnişini olarak adlandırılır. Postnişini bir tekkenin, dergâhın en üst şeyhini, dedesini ifade etmek için kullanılır.

mebus olarak karşımıza çıkar. Mustafa Kemal Atatürk meclis başkanlığı görevini üstlenirken, Cemalettin Çelebi birinci başkan vekilliği görevine getirilir (Ulusoy, 1986: 101-102).

Cemalettin Çelebi o dönem Aleviler üzerindeki en etkili kişi gibi durmaktadır. Çünkü genel kanat olarak Alevi inanç önderleri çıkararak postnişinler arasında Bektaşî postnişinini en büyük pir olarak kabul edilir. Dolayısıyla bir anlamda Bektaşî postnişininde oturan Cemalettin Çelebi'nin o dönem en büyük Alevi dedesi olduğu söylenebilir. Atatürk ile Cemalettin Çelebi arasında geçen ikili konuşmada Çelebinin Cumhuriyet'in kurulup kurulmayacağını sorması bir anlamda saltanat ve hilafet makamına mesafeli baktığını da göstermektedir. 1921'de Çorum mutasarrıf vekilliği yapan Cemal Bardakçı ile yaptığı görüşme bu mesafeli bakışı teyit eder nitelikte. Cemalettin Çelebi ile Cemal Bardakçı'nın aralarında geçen konuşmanın önemli noktalarında Çelebi *"Zihnimi tırmalayan bir mesele daha var, bu savaş başarı ile sona erdikten sonra padişahın yerinde kalacağını sanırmısınız?"*. Bu soru üzerine Cemal Bey *"Efendim, bana öyle geliyor ki yalnız padişah değil, padişahlıkta kalmayacak"* şeklinde cevap veriyor. Çelebi, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının da bu istikamette düşünüp düşünmediğini soruyor ve cevaben Cemal Bey böyle düşündüğünü zannediyorum deyince, Çelebi *"Ara sıra hem yurdumuzu, hem padişahımızı kurtarmak için harp ediyoruz, sözleri duyuluyor da..."* diye belirtiyor. Cemal Beyin *"Efendim, şimdi ilk işimiz yabancı düşmanları yurdumuzdan taretmektir. Bu işi gördükten sonra diğerine de sıra gelecektir"* sözlerini duyunca *"Demek padişahlık ortadan kalkacak, sultanların kurmuş oldukları o resmi taassup binası yıkılacak, bizler de artık Rafiziler, Kızılbaşlar, Zındıklar diye hakarete uğramaktan kurtulacağız öyle mi?"* diyor (Bardakçı, 1950: 55-57).

Alevilerin, M. Kemal'i ve Cumhuriyet'i en başından beri desteklemelerinin bir örneğini de 27 Aralık 1919'da M. Kemal'in Ankara'ya gelişinde, bir Oğuz ve Ahi geleneği olan seymen alayları dizilmesinde görüyoruz. Bu alayların içinde Alevi-Bektaşîler yerlerini aldılar. Bu gelenek Alevi niteliği yoğun olan ahilik içinde, Ahi alayları şeklinde yaşamaktaydı. Seymen alayları her zaman düzülen bir alay değildi, sadece ülkenin felaket içinde olduğu ve kızılca kıyamet günlerinde oluşturulmaktaydı. Tarih boyunca üç sefer seymen alaylarının düzüldüğünü görüyoruz, bunlardan ilki Selçuk Bey'in Han oluşunda, ikincisi Osman Bey'in Bey oluşunda, üçüncüsü ise Atatürk'ün Ankara'ya gelişinde. Bu

demek oluyor ki toplumun nazarında M. Kemal'in Ankara'ya gelişi, Osmanlı Devleti'nin sonlandığı, yeni bir devletin doğuşu olarak görüldü (Öz, 2003: 66-67).

Genel olarak Alevi toplumu Kemalist reformların manasını kısa sürede kavradı. Bu yüzden laik bir anlayışla hukuk ve siyasal düzen kuran, Türk toplumunun kültüründe, siyasetinde ve ekonomisinde hâkim olan Sünni hegemonyanın bitirileceği iddiasında bulunan genç Cumhuriyetin kurucusunu ilk andan itibaren desteklediler. Siyasi yaşamdan kutsallığı kaldıran yeni düzenin yaratıcısı, Alevilerin gözünde, “Yavuz Sultan Selim ile aynı ama simetrik ve karşıt olarak” bir yer edindi. Bu düşünceyi destekleyen bir olgu da, bir kesim Sünni otoritenin halifeliği savunmasının tersine, Alevi dedelerinin Atatürk'e en baştan itibaren katılmış olmalarıdır (Vergin, 2000: 81).

Aslında Alevi-Bektaşilik, İttihat ve Terakki ile Osmanlı Devleti'nin içerisinde yer alan “batılâşmacı kadrolara yaslanma” ve bu hareketlere “bağlaşma zorunluluğuna” kapılmıştı. Bu konum alış; Sünni ortodoksiyle karşı karşıya oluşun bir sonucu olarak bu zümreyle çelişki yaşayan İttihat Terakki ile beraber olma gereksiniminden doğmuştur. Ulusçuluk/Türkçülük ile Alevi zümrenin Sünni halifeye karşı oluşları, Alevi Bektaşiler ile İttihat ve Terakki'yi ortak gayede buluşturmıştır. Bununla beraber iki kesim arasındaki ilişkiyi sadece siyasi sebeplerle açıklamak da yeterli değildir. İttihat ve Terakki'nin en güçlü olduğu Rumeli, Babailerden beri Alevilerin göçtüğü yerlerdendir. Bu yüzden Rumeli'nin şairleri, yazarları, şiirleri ve nefesleri tamamen Alevi-Bektaşî taraftarıdır. Dolayısıyla Jön Türk ve İttihat Terakki gençliği oldukça yoğun bir Alevi-Bektaşî öğretiyile yetişmiştir. Harekette görev alanların büyük kısmının Bektaşî olması bu nedenle doğaldır (Öz, 2004: 204-208).

Bununla beraber ulemanın örgütlülüğü karşısında teşekkül eden genç Cumhuriyet, rejimini koruma ve meşrulaştırma isteğindedir. Zamanında toplumdaki bastırılmayan dinsel eğilimleri rejimin ideolojik tercihleri doğrultusunda şekillendirmeye uygun yapının Sünnilik olduğunu düşünmüşlerdir. Sünniliğin şeriat aracılığıyla siyasal otoriteye itaat yaklaşımı bulunmaktadır. Cumhuriyet'in de bu yaklaşımı arzuladığı vatandaş portresinde bir harç olarak kullanabilme beklentisi vardır (Aktay, 2011: 37).

Osmanlı'da İslam'dan dışlanan ve bunun sonucu gayrimeşru olarak nitelendirilen Alevilik, Cumhuriyet ile birlikte örtük bir şekilde de olsa İslam bünyesine alınmıştır. Bazı kültürel özellikleri meşru kabul edilirken, bazı dini boyutları “modern” olarak

değerlendirilmiştir. Bununla birlikte heterodoks özelliği ve Safeviler'e yönelik kimi göndermeleri görmezden gelinmiştir. Son olarak ise cemaat boyutu ise etkisizleştirilmiştir. İslam'ın devlet dini olma özelliğine 1928'de son verilmesi ile siyasal düzenin dini açıdan meşrulaştırılması son bulmuştur. Ama yapılan reformlar din ile devlet işlerini birbirinden bağımsız olarak yapılmasından daha ziyade, dinin devletleştirilmesi yönündedir. 1924'te hilafetin kaldırılmasının ardından DİB'in kurulmasıyla Osmanlı'daki gibi dini alanın devlet tekeline sokulma iddiası devam etmektedir. Hatta tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla bu tekel daha da güçlenmiştir. Pratikte Sünniliğin gıyabında resmi din kurulumu, tarikatlarla girişilen mücadele ve bazen din karşıtı özelliği gösteren önlemler İslam'a karşı girişilen bir mücadeleden ziyade, Sünniliği devlet namına üstlenilerek "gericiliğe" son vermeye yöneliktir. Ayrıca bu kaygı Aleviliği de içermektedir. İnşa edilen ulusal kimlikte Alevi kültürü kısmen benimsenirken, dini yönden Alevilik dışlanmıştır (Massicard, 2017: 45-48).

Her şeye rağmen Aleviler açısından Osmanlı'da kendilerine karşı "mülhit", "Rafizî", "zındık" yakıştırmalarıyla uygulanan dışlayıcı politika laiklik yoluyla kaldırılmıştır. Ancak Sünni Hanefi kimlik asimilasyonları devam etmektedir. İnanç açısından dedeliğin ve babalığın, tekke ve zaviyelerin bir bütün olarak tasfiye edilmesi, Alevi toplumunu inanç ile ilgili problemlerde Diyanet'e, ibadet yeri olarak camilere mahkûm bırakmıştır (Aydın, 2018: 282).

1826 yılında Bektaşî dergâhı aracılığıyla Alevi toplumu büyük bir katliam yaşamıştır. Bunun sonucu olarak bir kez daha konar-göçer duruma gelmişlerdir. 2. Mahmut binlerce dedeyi, Bektaşî'yi infaz etmiştir, sürdürmüştür. Cumhuriyetin ilanının hemen öncesinde Alevilerin acı hatıraları hala tazedir. Cumhuriyet ile birlikte bütün bunların sorumlusu olan padişahlık ve temsil ettiği mevki olan hilafet kaldırılmaktadır. Bu makam Alevi kolektif hafızasında ateşe atılmak, kuyulara doldurulmak, kızları, çocukları ve mülkleriyle Müslümanlara "helal kabul edilmek" manasını taşımaktadır. Artık bu düzenin sonu gelmektedir. Kâğıt üstünde bile kalsa "yurttaşlık" gelmektedir. Cumhuriyet, Osmanlı'nın vahşetinden kurtulmanın simgesi olarak kabul edilmiştir (Saraç, 2013: 257-258). Bunun bir sonucu olarak, bugün cem evlerinde Ali, Hacı Bektaşî Veli portresinin yanında Atatürk portresinin de bulunması, Alevilerin gözünde Atatürk'ün de bir anlamda kutsal olarak kabul edildiği anlamına gelmektedir.

3.2. Kentleşme ve Alevi Taleplerinin Görünür Hale Gelmesi

Alevilik, göçebe olan bir toplumun İslam'ı kabul etmesinden sonra, İslam'ı göçebeliğin kültürel-sosyal-siyasal özellikleri içinde anlayıp, yorumlanıp, benimsenmesiyle ortaya çıktı denilebilir. Dolayısıyla Alevilik Selçuklu ve Osmanlı'da daha çok kırsal kesimlerin inancıydı ve bu inancın yapısal kurumları ve inancın iç işleyiş ahengi kırsallığın gerektirdiği niteliklere göre meydana gelmişti. İnancın ibadeti olan cem için genelde sabit bir mekâna ihtiyaç duyulmuyordu⁷. İç huzurun sağlanabilmesi için toplumda çıkan anlaşmazlıklar dede tarafından cemaatin huzurunda özel cemlerde çözüme kavuşturuluyordu. Böylece bir anlamda cem'in "mahkeme" niteliği de vardı. Ayrıca bu cemlerde yaptırım olarak "düşkün" ilan etme kullanılıyordu ki, düşkün ilan edilen kişi toplum tarafından nerdeyse hiç ilişki kurulmayacak şekilde dışlanılıyordu. Dini lider olan dedeler kutsal kabul edilen ocaklara üye kişilerden çıkıyordu ve bu ocakların taliplerinin kim olacağı da kalıtsal olarak belliydi. Her dede kendi talibinden sorumluydu. Evlilikler cemaat içi gerçekleşiyor, özellikle ocak soyundan gelen birinin bir başka ocak soyundan gelen bireyle evlenmesi bekleniyordu. Bu sayede Ali'nin soyundan geldiği inanılan ocaklar bu soyu müdafaa etmiş oluyordu ve kalıtsal olarak dini lider olma iddiasında bulunabiliyordu. Toplum içinde bireyler dinsel kardeş kabul edilen ve sosyal ilişkileri güçlendiren "musahip"lere sahipti. Aleviliğin bu iç yapılanması bir anlamda göçebeliğin yaşam şekline uygun olarak gelişmişti. Göçebeliğin kendi düzeni içinde otorite dinsel liderlere bırakılmıştı. Cemaat içinde çıkan anlaşmazlıklar ibadetin içinde çözüme kavuşturulmaya çalışılıyordu ve çözüm ibadetin içinden çıktığı için kutsal kabul ediliyor ve yaptırımı çok katı bir biçimde uygulanabiliyordu. Kırsal hayatın ve göçebeliğin gereklerine göre zamanla oluşan bu inanç içi düzen geleneksel olarak yaşanan Aleviliğin genel özelliklerini oluşturuyordu.

Alevilerin genelde göçebe olması ve tarihsel süreç içinde yönetici sınıfa karşı konumlanması, onların şehirlerde yaşayamamasına neden olmuş ve bir anlamda kırsal alanlara hapsedmiştir. Cumhuriyet ile beraber laik düzende yurttaşlık seviyesine yükselmeleri otorite ile uzlaşmalarına son vermiştir. 1960'lı yıllarda kırsaldan kentlere doğru gerçekleşen göçle birlikte Alevilerde büyük şehirlerin gecekondu mahallelerine göç edenler arasında yerlerini almıştır. Böylece şehirlerde Alevi nüfusu oluşmaya başlamıştır. Aleviler gecekondu kent hayatına, dönemin sosyal-siyasal olaylarına dâhil olarak entegre

---

⁷ Alevi dergâh ve tekkeleri sabit mekânlardır, ancak sayıları azdır ve bu mekânların asıl işlevi ibadet değildir.

olmaya çalışmışlardır. Yaşadıkları bu göç ile geleneksel anlamda kırsal/köy alanı içinde bir şekilde ritüellerini yaşatmayı başaran Aleviler, kent ortamında geçirdikleri tarihsel dönüşümle mezhebi/dini/sosyal yönlerini değerlendirerek kendilerini tanımlamak zorunda kalmışlardır (Subaşı, 101). Çünkü geleneksel Alevilik “toplum dini” konumundadır. Oysa kentleşmeyle oluşan modern Alevilik “birey dini” olma zorunluluğundadır. Bu yüzden modern Alevilik, bireyin öğretisi, ibadet, dinsel-sosyal ilişkilerinde belli bir toplumsal yapıya ihtiyaç olmaksızın bireyin Aleviliğini yaşabilmesini mümkün kılmalıdır. Geleneksel Alevilikteki dedeler ve talipler arasında kurulan kalıtsal ilkelere bağlı ilişki kent hayatında işlevsel değildir. Kent yaşamı dinsel pratiklerde daha somut kurumsal yapılar ve mekânlara ihtiyaç duymaktadır. Modern Aleviliğin bu ihtiyaçlara ürettiği cevap cem evidir. Geleneksel Alevilikte, cem ibadeti etrafında oluşan dinsel hayat için mekân birincil öneme sahip değildir. Esas olan ibadetin içeriğidir. Oysa modern Alevilikte vurgu cemin içeriğinden ziyade somut mekâna yönelmiştir. Vurgunun soyut ilkelere ve inançlardan somut sembol ve mekâna çevrilmesi, Aleviliğin dinsel-sosyal kurgusunun ana ilkesini değiştirmiştir. Bu değişimle kalıtsal olarak oluşan dedelik taliplik ilişkisi, birey ile mekân arasındaki ilişkiye dönüşmektedir. Artık dedelik ve taliplik ilişkisi açısından “ocak dedesi” yerine “cem evi dedesi” tabiri dillendirilmeye başlanmıştır. Böylece “bir ocağa talip olma” kavramı “bir cem evine üye olma” şekline dönüşmektedir. Cem evleri ibadetten çok o bölgede Alevilerin var olduğunun ana sembolü olarak önemlidir (Yıldırım, 2012: 147-150).

Kentleşme ile Alevilik bir taraftan kent hayatının doğurduğu yeni ihtiyaçlara çözüm ararken, bir taraftan geleneksel Aleviliğin önemli kurumları olan dedelik, musahiplik, düşkünlük kurumlarında bir aşınmaya neden olmuştur. Dedeler ve talipler kentleşme ile birbirlerinden kopmuşlar, nesillerin değişmesiyle Alevi topluluk içinde yaşanan sorunların çözüldüğü düşkünlük kozmopolitleşen alanda devletin resmi mahkemeleri tarafından çözümlenmiştir. Önemli bir aşınmada bir talibin rehberin öncülüğünde, dedenin ve toplumun huzurunda ikrar vermesiyle adım atılan musahiplik kurumunda yaşanmıştır. Geleneksel Alevilikte her Alevinin bir musahibinin olması gerekmektedir, bazı bölgelerde musahibi olmayan kişiler cem ibadetine dahi katılamamaktadır. Alevi inancının en temel kurumlarından olan musahiplik kurumu, Alevilerin kentlerde yaşamaya başlamasıyla beraber olumsuz etkilenmiştir. Bugün gençler arasında musahip olanlarının sayısı çok düşük miktarlardadır (Yaman, 2012-b: 21-22). Görüldüğü gibi 1960’larda gerçekleşen şehirlere doğru göç ile geleneksel Aleviliğin iç düzeni yetersiz kalmaya başlamıştır ve modern Alevilikle yeni ihtiyaçlara çözüm aranmaktadır. Böylece Aleviliğin iç işleyişi açısından en

büyük değişimin göç ile beraber gerçekleşen geleneksel Alevilikten, modern Aleviliğe evrilme gibi durmaktadır.

Kentleşme Aleviliğin dinsel düzeni için bir dönüm noktasıyken, Aleviliğin siyasal yönü için 1960 askeri darbesinin bir dönüm noktası olduğu söylenebilir. Darbe sonrası subayların toplumsal reformlar yapmak ve o zamana dek tabu olarak görülen meseleleri tartışmaya açmak yönünde sergiledikleri irade ile entelektüel bir ortam meydana geldi. “Alevi meselesi” de bu ortamda yetkili merciin inisiyatifiyle ilk kez kamusal alana taşındı. 1963’te Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, ileri gelen bazı Alevilerden DİB’in içerisinde ülkedeki bütün mezheplerin temsil edilmesini sağlamak için “mezhepler bürosu” kurulması yönündeki görüşlerini dillendirmesini istedi. Ancak dinci ve sağcı basın hemen hükümete ve Alevilere karşı saldırıya geçti. Aleviliğin bir mezhep olmadığını ve Türkiye’de Şii bulunmadığını ileri sürdüler (Massicard, 2017: 55). Sağcı kesimlerin gösterdiği bu tepki karşısında yaklaşık 50 kadar genç Alevi, Alevilerin dini ve kültürel haklarıyla ilgili 2 deklarasyon yayınladılar. Böylece kamuoyunda ilk defa Alevilerin varlıklarını yüksek sesle dillendirilmiş oldu. İlk deklarasyonda Alevilerin Cumhuriyet’in ilkelerine olan bağlılıklarına, ulusal değerlere olan sadakatlerine vurgu yapılmaktaydı. Ayrıca Alevilerin insan özgürlüklerine verdikleri değeri ifade etmiş ve kendilerine karşı uygulanan ayrımcılıkları şiddetle kınamışlardı. Kendilerinin de Sünniler gibi DİB’de temsil edilmesini gerektiğini vurgulamışlardı. İkinci deklarasyonda laikliğe bağlılıklarını daha geniş şekilde yer vermişler, DİB’in o dönemki başkanını Alevilere karşı ayrımcı tutumu nedeniyle istifaya çağırılmışlardı. Bu iki deklarasyonla Aleviler Sünni İslam anlayışından farklı bir inanç anlayışına sahip olduklarını, toplumdaki herkesin dini mezhebine bakılmaksızın eşit haklara sahip olmaları gerektiğini belirtmişlerdi (Özmen, 2011: 40-41).

3.3. Çok Partili Dönemde Alevi Örgütlenmesi

3.3.1. Türkiye Birlik Partisi

Kentleşmeyle beraber büyük şehirlere göç eden Aleviler bir süre sonra toplumda görünür hale geldi. 1960 Anayasası’nın özgürlükçü anlayışı, aynı dönem yükselen sol düşünce ve şehirleşmeyle beraber kendilerine karşı uygulanan ayrımcılığın farkına varmaları Alevilerin örgütlenmesine ve politikleşmesine neden oldu. Böylece Alevileri temsil edecek bir siyasi partinin gerekli olduğu düşüncesi kendisine taban bulmaya başladı.

Bir Alevi partisinin kurulması tartışmalarının başlamasına, kamusal alanda görünür olmanın dışında Muğla'nın Ortaca ilçesindeki olaylar neden oldu. 5-17 Haziran 1966'da Ortaca'da Alevi Feyziye köyü ile Sünni Kızılyurt köyleri arasındaki arazi anlaşmazlığı bir mezhep çatışmasının fitilini ateşledi. Yaşanan çatışmalarda 1 kişi hayatını kaybetti, 7 kişi yaralandı. Kamuoyunun olaylara gösterdiği tepki Alevilerin beklentilerini karşılayamadı. Türkiye İşçi Partisi (TİP), bu çatışmaya mezhepsel açıdan bakmanın sınıfı böleceğini bunun da burjuvazinin işine yarayacağını söylüyordu. CHP genel başkanı İsmet İnönü Cumhuriyet'in laiklik anlayışı ile mezhep çatışmalarının bittiğini ifade ediyordu. Her iki yorumda da çatışmaların mezhepsel yönü ihmal edilmişti. Bu durum Alevilerin beklentilerini boşa çıkarıyordu. Böylece Ortaca olayı, Alevilere Alevi kimliği ile sahip çıkacak bir siyasi çevrenin olmadığı algısını güçlendirdi ve Alevi partisi kurma düşüncesini sağlamlaştırdı (Ertan, 2017: 35-36).

Aleviler bu ortamda 1966'da Hasan Tahsin Berkman öncülüğünde (Türkiye) Birlik Partisini ((T)BP) kurdular. Bu partini asıl amacının Alevi kitleye ulaşmak olduğu partinin ambleminde açıkça görülmektedir. Ali ve On İki İmam'a atıf yapılarak, amblemde on iki yıldız içinde aslan resmi kullanılmıştır. Böylece parti Aleviliğini ve felsefesini açıkça göstermektedir. Partinin programında düşünce, din ve fikir özgürlüğünün müdafaa edilmesi gerektiği ve laiklik korunduğu müddetçe hiç kimsenin dini inanç ve ibadet konusunda kısıtlanamayacağı belirtilmiştir (Özmen, 2011: 42). Ayrıca (T)BP'nin Tüzük ve Programında yolumuz başlığı altında yer alan "(...) Patinin *inançlı ve ödünsüz mücadelesi, tarihin derinliklerinden gelmekte ve on iki yıldızın aydınlattığı bu özgürlük ve demokrasi yolu bizleri insan sevgisine götürmektedir*"(TBP Tüzük ve Programı, 131) ifadesi, partinin Alevi kimliğine yapılan başka bir atıftır.

Partinin kurucu üyeleri, Hasan Tahsin Berkman, Cemal Özbey, Feyzullah Ulusoy, Salim Delikanlı, Tahsin Tosun Sevinç, Mustafa Geygel, Mehmet Güner, İbrahim Zerze, Hüseyin Dedekargınoğlu, Hüseyin Günel, Mustafa Topal, Hüseyin Eren, Arif Kemal Eroğlu, Mehmet Ali Egeli, Hüseyin Erkanlı ve Faruk Erginsoy'dur.

Hasan Tahsin Berkman, emekli bir askerdir ve 1961 seçimlerinde Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP)'nin Çorum senatör adaydır. Partinin kurulmasında aktif rol alan avukat Cemal Özbey, siyasi yaşamına DP ile başlamış sonra Hürriyet Partisine (HP) geçmiş, 27 Mayıs'tan sonra ise CHP saflarına katılmış bir siyasetçidir. Tahsin Tosun Sevinç 1965 seçimlerine Tunceli'nin TİP adayı iken, Hüseyin Erkanlı aynı seçimlerde yine

Tunceli'nin merkez sağda yer alan Yeni Türkiye Partisi'nin (YTP) adayı olmuştur. Birbirinden farklı partilerden ve benzemez siyasi ideolojilerden gelen bu kişileri (T)BP'nin kurucuları olarak bir araya getiren Alevi kimlikleridir (Ertan, 2017: 37).

Partinin kurucuları arasında Aleviliğin önemli ocaklarından⁸ olan Bektaşî ocağından Feyzullah Ulusoy'unda olması dikkat çekicidir. (T)BP 2 Haziran 1968 tarihinde yapılan mahalli seçimlere Alevi nüfusun yoğun olduğu Amasya, Çorum, Malatya, Sivas, Tokat gibi toplam 17 ilde katılmıştır. 1969 tarihinde gerçekleşen milletvekili seçimlerinde partinin milletvekili adayları arasında Bektaşî ocağının, Ulusoy ailesinin, yanında Aleviliğin önemli bir başka ocağı olan Ağuçan ocağından, Doğan ailesinden, bireyler liste başlarında yer almıştır. Parti, amblemi, partinin kurucuları arasında Bektaşî ocağından üye bulunması, partinin Alevilerin yoğun yaşadığı illerdeki Alevi nüfusu partinin seçmeni görmesi⁹ ve bu bölgelere yoğunlaşması, milletvekili adaylarında önemli ocaklardan bireylerin olması gibi sebeplerle açık bir şekilde Alevi kimliği taşımaktadır. Partideki bu kimliğin en açık haliyle ortaya çıkması 1970 yılındaki 3. Demirel hükümeti bütçe görüşmelerinde yaşanmıştır. Parti yönetim kurulu Demirel hükümetine “kırmızı” (hayır) oy verme kararı almıştır. Ancak (T)BP milletvekillerinden Kazım Ulusoy, Yusuf Ulusoy, Ali Naki Ulusoy, Hüseyin Balan, ve Hüseyin Çınar parti kararına karşın, görüşmelerde “beyaz” oy (evet) kullanmıştır. 5 milletvekilinin evet oyu kullanması parti içinde büyük bir krize dönüşmüştür ve bu milletvekilleri parti tarafından “düşkün” ilan edilmiştir. Haklarında “beş yol düşkün” adlı kitap yayınlanmıştır. Görüldüğü gibi parti Alevi kimliği ile parti içi yaşanan bir tartışmada Alevi inancının en büyük yaptırımı olan düşkünlük kurumuna başvurmuştur.

Parti on iki ilke belirlemiştir. Bunlar, devrimcilik, toplumculuk, Atatürkçülük, demokrasi, halkçılık, devletçilik, cumhuriyetçilik, bağımsızlık, özgürlükçülük, laiklik, eşitlik ve yurtseverliktir. Bu ilkelerde dikkat çeken ilk şey ilke sayısının on iki olmasıdır. Partinin, ilke sayısı ile (parti ambleminde olduğu gibi) On İki İmam'a atıf yaptığı söylenebilir. İkinci dikkat çeken nokta, partinin belirlediği ilkelerden halkçılık, devletçilik, cumhuriyetçilik, laiklik, devrimcilik (inkılâpçılık) ve yurtseverlik (milliyetçilik) doğrudan CHP'nin 6 ilkesi içerisinde yer almaktadır. TBP bu açıdan CHP'ye benzetilebilir. CHP'den

---

⁸ Alevi inancında dini liderler kendilerini Ali'nin soyundan geldiğine inanılan Alevi ulularından birine dayandırır. Dini açıdan liderlik iddiasında bulunabilen bu soylara ocak denir.

⁹ Amasya-Çorum-Erzincan-Malatya-Sivas-Tokat Alevi nüfusun yoğun yaşadığı şehirler olarak bilinmektedir. Ayrıca bu şehirler Alevi kimlikli ve Alevi dedelerini milletvekili adayı gösteren (T)BP'nin ülke genelinde aldığı oy oranlarına göre çok yüksek oy aldığı şehirlerdir. Bu sonuçlar bu şehirlerde Alevi nüfusunun fazla olduğunu göstermesi bakımından değerlidir. Ayrıca bu şehirlere Alevi nüfusunun yoğun olduğu bilinen Tunceli'yi de eklemek gerekir. Çalışmada Alevilerin oy verme davranışı bu şehirler üzerinden incelenecektir.

ayrıldığı en net nokta ise laiklik ilkesinin açıklamasında yer alan “*Şu var ki, din cemaat işidir ve bu nedenle Diyanet İşleri Başkanlığı'nın laik Cumhuriyet'te yeri yoktur*” (TBP Tüzük ve Programı, s. 90) ifadesidir.

(T)BP on dört yıl sürecek olan siyasi yaşamında Alevilerin yaşamış olduğu sorunları parlamento içerisinde temsil ederek, parlamentoda çözüm arama iddiasında olan, Alevi kimliği ile bilinen ilk partidir. (T)BP'nin siyasi yaşamı iki bölüm üzerinden incelenebilir. İlk dönemde Alevi kimliği üzerinde yoğunlaşan partinin kurucuları ve milletvekili adaylarının geleneksel Alevilik ile bağları kuvvetlidir. Bu dönem parti Alevi kimliği ve Alevilerin dini liderleri olan nüfuzlu dedeleri milletvekili listelerinin başına koyarak, bazı seçim bölgesindeki geleneksel Aleviliğe seslenebilmiş ve o seçim bölgelerinde başarılı çıkabilmeyi başarmıştır. Ancak partinin en yüksek oyu aldığı 1969 genel seçimlerinde bile Alevi gençlerle kurduğu bağ, Alevi dindarlarla, orta yaş ve üstü ile kurduğu bağa kıyasla görece daha zayıftır. Çünkü genç Aleviler bu dönem yükselmekte olan sola eklenmektedirler. Geleneksel Aleviliğin kendisine dahi görece mesafeli durma eğilimindedirler. Geleneksel Aleviliği işlevsel kılarak, onun değerlerine seslenerek, başarıya ulaşmaya çalışan (T)BP'nin çağıruları bu nedenle genç Aleviler üzerinde çok da etkili olamamaktadır. 1970'deki 3. Demirel bütçe görüşmelerinde 5 (T)BP'li milletvekilinin parti kararına rağmen evet oyu kullanması, (T)BP'nin geleneksel Aleviliğe kısmen seslenebilmesini sağlayan unsurlarından olmasına neden olmuştur. Böylece partinin artık geleneksel Aleviliğe harekete geçirebilme şansının kalmadığı söylenebilir. 1971'de gerçekleştirilen kongre ile partinin ismine Türkiye ibaresi konulur ve tüzük, genel anlayış ve söylem sola göre yeniden tanımlanır. Partinin bu ikinci döneminde sola yönelmesinde Alevilerin sol ile kurmaya başladıkları ilişki oldukça etkilidir. TBP sola yaklaşarak bu alana yönelmekte olan Alevi oylarını bünyesine katmayı planlamaktadır. TBP parti içi tartışmada Alevi dedeleri olan milletvekillerini ihraç etmiş, böylece geleneksel Alevilik ile bağ kurabilecek en önemli unsurlarını kaybetmiştir. Bu nedenle de dönüşüm kaçınılmaz gibi durmaktadır.

17 Ekim 1966'da Hasan Tahsin Berkman önderliğinde bir grup Alevi kökenli siyaset adamının kurduğu BP “aşırı sağın ve solun, gericiliğin, ayrımcılık ve bölücülüğün” karşısında oldukları belirtilerek kuruldu. Partinin ilk programında Cumhuriyet ve Atatürk'e bağlılıkları birçok maddede fark edilmekteydi. Bu anlamda parti programının Kemalist düşüncenin bir ürünü olduğu söylenebilir. Berkman'a göre, BP'nin yeri Kemalizm'in yanı

başındadır ve bunun dışında kalan ideolojiler geçici bir hevesten ibarettir. Partinin temel iki ilkesi Türk milliyetçiliği ve Atatürkçülüktür. 21-22 Ekim 1967'deki kongrede ibadet dilinin Türkçe olmasının istenmesi dikkat çekici görülmektedir. Bununla birlikte partililer tarafından kuruluşun nedenleri arasında gösterilen Alevilerin DİB bünyesinde temsil edilmesi talebi ile DİB'in Aleviler üzerinde kurmaya çalıştığı egemenliğe son verilmek istenmektedir. Geleneksel Alevilik ile bağların kurulduğu bu ilk dönemde BP, TİP'in Aleviler ile kurduğu ilişkiyi Aleviler için sağlıklı bulmamaktadır. Çünkü TİP'in ideolojisinin mezhep ve inanış farklılıkları hususundaki düzleştirici mantığının Aleviliğin kendisine has olan sorunlarına çare olamayacağı değerlendirilmesi yapılmaktadır. Ayrıca TİP'in genel başkanı olan Mehmet Ali Aybar'ın Alevi çocuğu olduğu yönündeki dedikodular nedeniyle Alevilerin TİP'e yöneldiği, ancak senelerce Kızılbaş damgası yiyen bu toplumun bir de komünist damgası yemesinin yanlış olduğu açıklanmaktadır. Bu açıklama ile Alevilere "gerçek Alevi partisi"nin kim olduğunun seçilmesinde yardımcı olunmakta ve aynı zamanda Alevilerin destek verdikleri ideolojinin problemlili olduğundan duyulan kaygı görülmektedir. Ayrıca Alevilerin sosyalist ideoloji ile temas etmesi ya da bu yönde algılanabilecek her türlü söylemin, Aleviliğin geleneksel yapısını alt üst edebileceği ve geleneksel yapıyı erozyona uğratabileceği gibi siyasal bir anlam da taşımaktadır (Çicek vd., 2017: 32-34).

BP'nin parti programı, partinin sağcı ya da solcu olmayan bir merkez parti olduğunu göstermektedir. Ancak parti içerisinde farklı kanatlar da bulunmaktadır. BP'nin ilk genel başkanı Hasan Tahsin Berkman'ın NATO'yu Sovyet yayılmacılığına karşı savunması, parti içerisinde doğulular grubu olarak adlandırılan sol hizbin tepki göstermesine neden olmuş ve Berkman istifaya zorlanmıştır. 1967'de gerçekleştirilen kongrede Ankara milletvekili olan ve BP'ye daha yeni transfer olan Hüseyin Balan, Hasan Tahsin Berkman'ın karşısında aday olmuş ve genel başkanlığa seçilmiştir. Böylece BP 1969 genel seçimlerine Hüseyin Balan'ın öncülüğünde katılmıştır. Parti programında yer alan karma ekonomi modeli ve barışçıl dış politika savunulmaya devam edilmiştir. Emek politikası açısından işçi-işveren ilişkileri, işçilerin sosyal ve örgütlenme hakları üzerinden değil, işverenlerin hakkaniyeti üzerinden değerlendirilmiştir. Bununla birlikte BP'nin en dikkat çekici yanı milletvekili aday listelerindedir. Çünkü Alevilerin geleneksel elitleri, Bektaşî ocağının postnişininden yani Ulusoy ailesinden 4 kişi, başka bir önemli Alevi ocağı olan Ağuçan ocağının postnişininden yani Doğan ailesinden 4 kişi milletvekili listelerinde yerini almıştır (Ertan, 2017: 38-39).

BP 1969 genel seçimlerine 29 ilde girmiştir. Türkiye genelinde 254.708 (%2.80) oy almış ve parlamento'ya 8 milletvekili sokmayı başarmıştır. Seçim sonuçlarının oy oranları BP'nin başarı gösterdiği il düzeyinde incelendiğinde Amasya'da %23.6, Çorum'da %16.9, Erzincan'da %13.1, Malatya'da %11.7, Sivas'ta % 16.7 ve Tokat'ta %17.7 (TÜİK, 2012) şeklindedir. Bu şehirlerdeki sonuçların partinin genel sonuçta aldığı %2.80'lik oy oranının oldukça üzerinde olduğu görülecektir.

Tablo 3. 1.1969 Genel seçimlerinde Birlik Partisi'nin başarı gösterdiği illerdeki seçim sonuçları

	Amasya	Çorum	Erzincan	Malatya	Sivas	Tokat	Türkiye Geneli
1969 Genel Seçim Sonuçları	%23.6	% 16.9	% 13.1	% 11.7	% 16.7	% 17.7	% 2.8

Bu sonuçlar BP'nin Alevi elitleri milletvekili adayı olarak göstermek yoluyla geleneksel Aleviliği harekete geçirebilme stratejisinin işe yaradığını göstermektedir. Ancak geleneksel Aleviliği harekete geçirme stratejisi Alevi elitlerin milletvekili adayı olduğu şehirlerle ya da bu elitlerin etki alanı ile kısıtlı kalmıştır. Eğer BP bir bütün olarak geleneksel Aleviliği harekete geçirebilmeyi başarmış olsaydı, ülkedeki bütün Alevi nüfusuna oranla %2.80 değil çok daha yüksek bir oy oranına ulaşması gerekirdi. %2.80'lik genel sonuç, BP'nin başarısının Aleviler arasında nüfuzu olan elitlerin milletvekili adayı olduğu şehirlerle kısıtlı kaldığı, bu da başarının bölgesel olarak elde edilmiş bir başarı olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla BP geleneksel Aleviliği bir bütün olarak harekete geçirdiği için değil, karizmatik milletvekili adaylarına sahip olduğu için bu şehirlerde önemli oy oranlarına ulaşabilmiştir ve böylece geleneksel Aleviliği kısmen harekete geçirebilmiştir.

BP Alevi kimliği ile bir bütün olarak geleneksel Aleviliği harekete geçirmeyi başaramamış bile olsa ilk defa seçimlere giren bir partinin parlamentoda 8 milletvekili ile temsil edilecek olması önemli sayılabilecek bir başarıdır. Ancak kısa bir süre sonra 3. Demirel bütçe görüşmelerinde BP'li 5 milletvekilinin parti kararına rağmen "evet" oyu kullanması tam anlamıyla parti içi bir krize dönüşmüştür ve partinin gidişatını temelden sarsmıştır. Çünkü evet oyu kullanan 5 milletvekili partiden ihraç edilip "düşkün" ilan edilmiştir. Böylece parti bölgesel başarı sağlamasında en önemli unsurları olan ve daha sonra geleneksel Alevilik ile ilişki kurabilme potansiyeli olan Alevi elitlerini kaybetmiştir. Bu aşamadan sonra yönelebilecekleri tek yön olan sola yönelmişlerdir. Zira bu dönem

özellikle Alevi gençlerin sola eklenmeye başladığı dönemlerdir. BP'nin sola evrilerek bu alana yönelmiş olan Alevileri toparlamayı ve ihraçlar sonucu kaybettiği gücü ikame etmeyi amaçladığı söylenebilir.

1969 yılının sonunda Mustafa Timisi, Hüseyin Balan'ın yerine genel başkan seçilmiştir. Timisi, Alevi geleneğini iyi bilen hatta zaman zaman bu değerler için mücadele etmiş bir kişidir. Ancak reel siyasette daha kapsayıcıdır ve bu alanda söylemlerde bulunur. Timisi'nin dönemin koşullarının da etkisi ile partisini bir “mezhep” partisinden çok, solda bulunan geniş kitlelere yakın duran bir parti olarak konumlandığı görülmektedir. 1970'de değişen parti tüzük ve programında partinin birçok ilkesi yeniden yorumlanmıştır. Partinin isminin başına getirilen Türkiye adının da bu değişimin bir sonucu olduğu değerlendirilebilir. Yeni tüzük ve programda “devrim”, “emperyalizm” ve “emek” gibi kavramların birçok defa kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca buna “dinsel inançlar ile materyalist felsefeye aynı ölçüde saygı” anlayışı ile laik Cumhuriyet içerisinde DİB'in yerinin olamayacağı düşüncesi eklenince, partinin kuruluşunda etkili olan geleneksel temalardan uzaklaşarak, modern anlamdaki ideolojik kamplaşmadan solda konum almak istediği söylenebilir (Çiçek vd., 2017: 36).

BP merkez bir parti olarak yola çıktı, TBP ise Mustafa Timisi'nin önderliğinde sosyal demokrat bir parti oldu. TBP de BP gibi karma ekonomiyi savunuyordu ancak BP'den farklı olarak sendikaların karar alma süreçlerine katılımını ve üretim sektörünün devletleştirilmesi gerektiğini düşünüyordu. Laiklik politikasında TBP Alevilerin DİB'de temsil edilmesi yerine, laik bir anlayışta DİB gibi bir kurumun olamayacağı, bu nedenle kaldırılması gerektiğini savunuyordu. İdeolojik olarak, toplumsal sınıfların varlığı analizlerin merkezine alınıyordu. TBP'nin ideolojik konumunda iki eğilimin ve iki liderin önemli etkileri olduğunu görmek mümkündür. İlki 1960'ların Mehmet Aybar'lı TİP'i ikincisi ise 1970'lerdeki Bülent Ecevit'in CHP'sidir. TBP, CHP'nin solunda, TİP'in sağında, tam da bu iki partinin arasında yer alıyor gibi gözükmektedir. Aslında TBP Alevilerin sol ile kurduğu yakınlaşmanın etkisi ve 12 Mart muhtırası sonrasında TİP'in kapanması nedeniyle bu alanda doğan boşluğu doldurmaya aday olmuştur. Böylece Adıyaman, Malatya ve Tunceli gibi şehirlerde yaşayan Türkmen ve Kürt Alevi oylarını kendi hanesine alabilmeyi hesap etmektedir. Bu doğrultuda 1973 genel seçimlerine sol bir parti olarak katılan TBP'nin sola yönelişi sadece söylemsel boyutta kalmamış aynı zamanda Mehmet Ali Aybar ve TİP'ten bazı kişilerle ittifak yapılmıştır. Bu ittifaka göre Aybar ve 8 arkadaşı TBP'nin listelerinden

seçime katılacak ve parlamentoya girdikten sonra bağımsız davranacaklardır. Ancak seçim sonuçları TBP için tam anlamıyla bir hayal kırıklığı olmuştur. Parti 1973 seçimlerinde % 1.1 oy oranı almış ve sadece Sivas'ta genel başkan Timisi'yi parlamentoya taşıyabilmiştir. 1969 seçimlerinde yüksek oy aldığı illerden Tokat'ta % 7'ye Çorum'da % 2.7'ye Amasya'da % 5.1'e gerilemiştir. Bununla birlikte sola yakınlaşarak bu alandaki Alevilerin desteğini alma planı da işe yaramamıştır. Tunceli'deki oy oranı % 0.6'da kalmıştır. Bu sonuçlar 1973 seçimlerinde TBP'nin sola yönelmesinin bir karşılık bulmadığını göstermektedir. Alevilerin sola yönelmesi zaten karşılığı olan bir tercihtir. Bu anlamda Aleviler Ecevit'in liderliğinde sola yönelen CHP'ye ve özellikle 1974 affından sonra etki alanı artan sosyalist hareketlere yönelmektedir. Alevilerin sola yönelme eğilimi TBP dışındaki partiler tarafından karşılandığı için TBP sola yönelse bile Alevilerin desteğini alamamaktadır. Tam tersine, Alevilerin sola yönelmesiyle otoriteleri sarsılan geleneksel Alevi elitleri TBP'nin sola yönelmesi nedeniyle partiden desteğini çekmektedir (Ertan, 2017: 43-45).

TBP için Aybar ile yapılan seçim ittifakını Alevilerin bir kesimine anlatmak kolay olmamıştır. Çünkü Alevilerin geleneksel kanadı için TİP ve Aybar komünizm ile eş değer tutulmaktadır. Ayrıca 1973 seçimlerinde Ulusoylar bazı bölgelerde başka partilerden bazı bölgelerde ise bağımsız olarak TBP'nin karşısına aday olarak çıkmışlardır (Çiçek vd., 2017: 45). 1977 seçimlerine giderken CHP ile seçim ittifakı yapmanın yolları aranmıştır. Ancak CHP bir seçim ittifakından çok TBP'yi CHP çatısı altında birleşmeye çağırınca ittifak kurulamamıştır.

1977 seçimleri TBP açısından tam bir başarısızlıktır. Türkiye genelinde sadece 58.540 (%0.4) oy almış ve parlamentoya hiçbir milletvekili gönderememiştir. 1977 seçimlerinden sonra TBP daha da sola yönelmiştir. Bu doğrultuda Timisi, Ecevit'i kapitalist sistemin bir parçası olmakla suçlamakta, 1970'lerde yaşanan ekonomik krizden çıkmanın tek yönteminin kapitalist sistemden çıkmak olduğunu savunmaktadır. Ayrıca bu söylem parti politikalarına yansımış ve 1980'de parti programı yeniden düzenlenmiştir. 1980'deki düzenleme ile parti kendisini demokratik mekanizmaları tesis etmeye çalışan, çalışanların iktidar olmasını amaçlayan, emperyalizme ve faşizme karşı mücadele eden devrimci bir parti olarak tanımlamaktadır. Bununla beraber eski programda yer alan "komünizme karşı mücadele eder" ibaresi 1980'deki programda yer almamaktadır (Ertan, 2017: 47-48).

BP siyasi yaşamına siyasi yelpazenin merkezinde ve Alevilerin taleplerini parlamentoda temsil etme fikri ile başladı. Girdiği ilk genel seçimler olan 1969 genel

seçimlerinde güçlü milletvekili adaylarının etkisi ile belli bir başarı göstermeyi başardı. Ancak bu başarı bölgesel olarak elde edilmiş bir başarıydı, zira BP Alevi kimliği taşısa da nüfuz sahibi Alevi elitleri milletvekili adayı gösterse de geleneksel Aleviliği kısmen harekete geçirebilmeyi başardı. Bununla birlikte BP genç kuşak Aleviler üzerinde bu kuşağın daha çok sola eklenmiş olması nedeniyle etkili olamıyordu. Partideki geleneksel unsurların partiden ihraç edilmesi ile geleneksel Alevilik ile bağ kurma şansını da büyük oranda kaybetti. Bu nedenle parti Alevilerin siyasi olarak aldığı genel eğilim nedeniyle sola evrildi. Şener Aktürk, TBP'nin yaşadığı bu değişim için, 1966'da Türk milliyetçisi, Kemalist ve komünizm karşıtı olarak siyasi hayatına başlayan TBP, 1970'lerin sonlarında siyasi açıdan daha sola yöneldi ve komünizme karşı olduğu ibaresini kaldırdı. Farklı ileri sol ve sosyalist akımlara ilgi gösterdi. TBP'nin bu sola yönelme hali, Aleviliğin ileri sol ve hatta silahlı sol yapılarla ilişkilendirilmesine neden oldu. Sonuç olarak TBP'deki bu siyasal değişim devlet ve toplum nazarında Alevi taleplerinin tanınmasını zorlaştırdı (Aktürk, 62) demektedir. Ayrıca TBP'nin ülke genelindeki örgütlenme faaliyetleri yürütülürken, Akis dergisi "BP'nin Adalet Partisi'nden (AP) 200 bin lira alarak kurulduğu" haberini verdi. Bu haber ile birlikte bir dalgalanma başladı. Bu dalgalanmaya göre Elbistan'da, Malatya'da, Ortaca'da Alevilere karşı gerçekleşen olumsuz olaylar, Alevileri CHP'ye kaydırırsa CHP 1969 seçimlerinde iktidar olabilir ya da Aleviler daha sola TİP'e kayarlarsa TİP parlamentoda çok daha fazla milletvekili ile temsil edilebilir. Bu nedenle Aleviler duygusallığa çekilmeli ve TBP kurulmalı, böylece Alevilerin oyları bölünmeli iddiası birçok aydın Alevinin TBP'ye mesafeli olmasına neden oldu (Kaleli, 2000: 33-34).

3.3.2. Sivil Toplum Kuruluşları

1960 müdahalesi ardından kamuoyunda tartışılan mezhepler bürosu sağcı ve dinci gruplarca tepkiyle karşılanmıştı. Bunun üzerine bir grup Alevi iki deklarasyon yayımlayarak Alevi varlığını kamuoyunda dillendirilmişti. İki deklarasyonun yayınlanmasından sonra Aleviler ciddi biçimde örgütlenmeye gittiler. İlk Alevi dernekleri açıldı ve "Hacı Bektaş Tanıtma Derneği" 1963'de Ankara'da cem ayini düzenledi. Derneklerin ardından Alevi yazılı basını oluşmaya başladı. Cem ve Ehlibeyt gibi ilk Alevi dergileri ve gazeteleri faaliyete geçti. Bu basın yayın yoluyla Aleviler ulusa ve kamuoyuna seslenmeye başladı. Böylece bir Alevi kimliği ortaya çıktı (Özmen, 2011, s. 41). Bununla birlikte 1960'larda kurulmaya başlanılan Alevi dernekleri mümkün olduğu kadar Alevi vurgusu yapmamaya özen göstermiştir. Bu bir anlamda derneklerin "kendilerini koruma" güdüsüdür. Bu yüzden derneklerin adlarında ve amaçlarında "Alevi" vurgusu bir tarafa "Bektaşî" vurgusu dahi

bulunmamaktadır. Bu nedenle de bu yıllarda kurulan derneklerin adlarında “turizm ve yardımlaşma” gibi ifadeler kullanılmıştır (Saraç, 2013: 366).

12 Eylül 1980 darbesi ile siyasi partiler ve sivil toplum örgütlerinin çoğu kapatıldı. Cunta bu bağlamda Alevi örgütlerinden Hacı Bektaş Veli Kültür ve Turizm derneğini de kapattı. Derneğin kadroları komünizm ve bölücülükle suçlanıp yargılandılar. TBP feshedildi. Parti sorumlularının çoğu toplu alınan bir kararla sosyal demokrat partilere dâhil oldu. 1970’lerin başlarında sosyalizmle mücadele için geliştirilen Türk-İslam sentezi darbe ile birlikte yarı resmi bir görünüm aldı. Bu görüş milli kültürün Türklük ve İslam’la oluştuğunu ileri sürüyordu. İslam’ın milliyetçiliğe dâhil olmasıyla oluşan bu ideolojinin halkı toparlayacağı ve toplumda yaşanan ideolojik hizipleşmenin tekrarlanmayacağı düşünüldü. Ancak bu öğreti Kürtleri ve Alevileri dışlıyordu. Bu düşüncenin somut yansıması 1982 Anayasası ile ilk ve ortaokul düzeyinde din ve ahlak kültürü derslerinin zorunlu ders haline getirilmesiydi. Bu derslerde Aleviliğe hiç değinilmiyordu. Ayrıca DİB’in imkânları büyütüldü, Alevi köylerine camiler yapıldı ve imamlar gönderildi. 1970’lerde Aleviler sola ve sendikalara önemli miktarlarda katılmıştı. Siyasi bir ağırlık kazanmayı başarmış ve bazı merkezi idarelerde ve belediyelerde söz sahibi olmuşlardı. Ancak 1980 sonrası kamuda görevli olan birçok memur yerlerini daha muhafazakâr kadrolara vermek zorunda bırakıldılar. Aleviler 1980’li ve 1990’lı yıllarda toplumun geneline kıyasla ekonomik ve siyasi açıdan aşağı inen bir hareket eğrisi yaşadılar. Bu olumsuz gidişat ve 1980-1990’lı yıllarda meydana gelen değişikliklerle Alevilerinde yoğun olarak dâhil olduğu kent yoksulları bu yıllarda kimlik yönü daha ağır basan talepleriyle ortaya çıktılar. Böylece 1980’lerin sonunda “Alevi Seferberliği” yaşanmaya başlandı. 1988’de Hamburg’da bir Alevi kültürel grubu oluşturuldu. Bu grup Aleviliğin gizlenmesine son verilmesi gerektiği kararını aldı. Kamusal alanda görünür olmak hedeflenmekteydi. Bu anlamda 1989’da bir Alevi kültür haftası düzenledi. Bu etkinliğe sanatçılar ve entelektüeller, Almanya’dan hatta başka ülkelerden binlerce kişi katıldı. Bu hareket birçok kişinin Alevicilik hareketi içine dâhil olmasının başlangıcı oldu. Etkinlikte Türkiye’de ve Almanya’da Aleviliğin tanınmasını isteyen Alevi bildirisi yayınlandı. Daha sonra bu bildiri Cumhuriyet gazetesinde yer aldı ve kamusal alanda tartışmalara neden oldu. Kısa süre sonra Cemal Şener tarafında Alevilik konusunu değerlendiren ilk yüksek tirajlı kitap yayınlandı ve büyük bir gürültü koparttı. Aynı yıl Alevi dernekleri kuruldu ve o dönem yasak olan cem ayinleri halka açık bir şekilde düzenlendi (Massicard, 2017: 69-77).

Hacı Bektaş Veli Kültür ve Tanıtma Derneği, 1990'lı yılların ortalarında 60 bin üyeye ulaşmıştır. Bu dernek 1991'de kurulan Hacı Bektaş Veli Kültür Vakfı ile yakın ilişkiler içerisinde ve sık sık iş birliği yapmaktadırlar. Vakfın kurucuları dedelerden ve babalardan değil çoğunlukla eski solculardan oluşmaktadır. Belli bir sermayeye hâkim iş adamları söz konusudur. Bu örgütler dini ya da siyasal etkinliklere yoğunlaşmamışlardır. Aleviliğin kültürel yönünü, uzlaşmaya açık bir yorumunu temsil etmektedirler. Merkezi Ankara'da olan 1988'de Sivas'ın Banaz köyünün derneği olarak faaliyete başlayan Pir Sultan Abdal Kültür Derneği (PSAKD) 1993'deki Sivas olaylarıyla ulusal bir boyuta ulaşmıştır. Bu dernek diğer örgütlerden farklı bir şekilde Aleviliğin dini veya ibadete yönelik boyutlarına fazla vurgu yapmamaktadır. Bunun yerine siyasal nitelikli etkinliklere yönelmektedir. Genel olarak devletle mesafeli olduğu kabul edilir ve devlet ile dinin tam olarak ayrılması gerektiğini ve sol bir tutumu benimser. Ayrıca toplumsal olaylara ve Kürt sorununa daha duyarlıdır. Sivas olaylarından sonra bu dernek Alevi hareketinde öncü bir konuma gelmiştir. Alevi örgütleri arasında birleşme iradesi sergileyerek Hacı Bektaş Veli derneklerini de bir anlamda sola çekmiştir. Önemli bir örgütlenme olan Cumhuriyetçi Eğitim Merkezi Vakfı (CEM) ise 1995'de kurulmuştur ve başkanı İzzettin Doğan'ın şahsıyla bütünleşmiş, dini yönelimi güçlü olan bir örgütlenmedir. Doğan, dede ve profesördür. Ayrıca vakfın kurucuları arasında önemli bazı Bektaşiler ve Ulusoy ailesinden eski CHP milletvekili Haydar Ulusoy da vardır. Üye sayısı fazla olmayan bu vakfın yetkili makamlar ve yerel sermaye ile iyi ilişkileri vardır. Vakıf kurulduğu günden beri medyada yer alabilmektedir. Devletle yakınlığı ile bilinmektedir ve Aleviliği muhalif hareket olarak değerlendirmeyi. Görüldüğü gibi Alevi örgütlenmeleri üç ana eksene sahiptir. Bazıları kültürü ön plana çıkarıp Alevi kültürünü yaşatmaya önem verirken (eski Bektaşî tekkeleri, Hacı Bektaşî Veli örgütleri), bazıları siyasal boyuta eğilmiştir (Pir Sultan Abdal Derneği), üçüncü bir grup ise dini bir yönelime sahiptir (Ehlibeyt ve CEM Vakfı). Yukarıda adı geçen örgütlenmelerden başka örgütlenmelerde bulunmaktadır, ancak 1990'lı yıllarda seferberliği bu örgütler yapılandırmıştır (Massicard, 2017: 90-93).

1993'de Sivas'ta Madımak otelinde düzenlenen Pir Sultan Abdal'ı anma şenliği şeriatçı gruplar tarafından basıldı ve Madımak oteli ateşe verildi. 37 kişi hayatını kaybetti. 1993'deki Madımak katliamı ve 1995'de İstanbul'un Gazi mahallesinde Alevilerin çoğunlukta olduğu bir kahvehanenin taranması ile başlayan Gazi olayları Alevi hareketinin dönüm noktaları oldu. Bu iki olayda devletin kolluk güçleri etkisiz kaldı ya da olaylara göz yumdu ve sorumlular Alevi kamuoyunu tatmin edecek şekilde cezalandırılmadı. Bu iki

olaydan sonra Aleviler merkez soldan uzaklaştı ve Alevi hareketine yöneldi. Kısa sürede Aleviler Avrupa’da hızlıca örgütlenme yoluna gitti ve “Alevi seferberliği” başlatıldı. Böylece 1990’lı yıllarda Avrupa ve Türkiye’de Alevi Sivil Toplum Kuruluş’ları (STK) kuruldu ve güçlendi. Bu doğrultuda Alevi basını oluşturuldu ve Alevilik ile ilgili birçok kitap-dergi-makale yazıldı. Tarihteki olumsuz mirasın etkisi ve Madımak/Gazi olayları Alevileri Alevi kimliği etrafında birleşmeye itti. 1960’larda Aleviliği yok sayan Alevi solcular bile bu dönem Alevi kimliğine sarıldı. Böylece Aleviler Alevi taleplerini yüksek sesle dillendirmeye başladılar.

Ankara’da 1 nolu Devlet Güvenlik Mahkemesi (DGM) “Sivas Katliamını” Aziz Nesin’in davranış ve düşünceleri bahane edilerek anayasanın laiklik ve cumhuriyetçilik ilkelerini yok etmeye yönelik bir eylem olarak değerlendirmiştir. 37 kişi yanarak ölümlerine sanıklar en ufak bir acıma hissi duymadan zevkle izlemiş ve sloganlar atmışlardır. DGM’nin yapmış olduğu tespitite görüldüğü gibi Alevilere karşı gerçekleştirilen bu katliam aynı zamanda Aleviler üzerinden laikliğe ve Cumhuriyet’e karşı gerçekleştirilen bir başkaldırıdır, çünkü Aleviler rejimin ve laik düzenin “sigortası” olarak görülmektedir (Gölbaşı, 2008: 55).

Almanya’da ise Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu (AABF) 1993 sonunda kurulmuştur. AABF Almanya’daki derneklerin büyük çoğunluğunu bünyesine katarken Türkiye’de Hacı Bektaş Veli ve Pir Sultan Abdal Dernekleri ile iş birliği halindedir. 1997’de ise CEM vakfı Almanya’da şube açmıştır (Massicard, 2017: 96).

Bugün Alevi STK’ları Alevilik için en büyük söz sahibi konumundadır. Geleneksel Alevilikte inançta ve sosyal ilişkilerde en büyük söz sahibi dededir. Bugün kentlerde cemleri cem evinin gönüllü veya maaşlı çalışan dedesi gerçekleştirmektedir. Cem evinde dedenin kim olacağına dernek veya vakıf yöneticileri karar vermektedir. Görevli dedenin dışında başka bir dedenin ibadeti yönetmesi, görevli dedenin hastalanması gibi istisnai durumlarda gerçekleşebilmektedir. Demek ki geleneksel Alevilikteki dede-talip ilişkisi ile kurulan ocak nüfusu kalmamıştır. Dedelik makamına sadece soydan olmakla değil, dernek-vakıf yönetiminin onayıyla geçilebilmektedir. Böylece kentlerdeki Alevilik için asıl söz sahibinin kurum yöneticileri olduğu açıktır (Yaman, 2012-b: 33).

3.3.3. Barış Partisi

1993 Sivas Madımak katliamı, 1995 Gazi olaylarının ardından Aleviler mevcut siyasi partilere (özellikle en çok oy verdikleri sosyal demokratlara) ve hukuk sistemine karşı

güvensizlik duymaya başladı. Böylece 1990'ların başlarından itibaren yaşadıkları kriz ortamının ve aynı dönem yükselen siyasi İslam'ın etkisiyle Aleviler, Alevi kimliği etrafından politikleşmeye başladılar. Seferberlik haline gelen bu politikleşme sürecinde bir taraftan yurt içinde ve dışında Alevi STK'ları açılırken bir taraftan siyasi parti kurma düşüncesi oluşmaya başladı.

Madımak katliamı sonrasında Alevi STK'larında ve üye sayılarında artış başladı. Alevi dernekleri, Alevi STK'larına olan ilgiyi ve etki alanını artırabilmek için bir üst birlik kurma yoluna gittiler. Bu girişimler, Alevi Bektaşî Temsilciler Meclisi (ABTM)'nin kurulmasıyla sonuçlandı. ABTM'nin bileşenleri, PSAKD, Hacı Bektaş Veli Kültür Derneği, Samah Kültür Vakfı, Karacaahmet Sultan Dergâhı, Şahkulu Sultan Dergâhı, AABF, Kervan, Nefes, Cem dergileri oldu. ABTM, Alevilerin bütün örgütlenmelerini kapsamayı hedeflemişti. Yürütme kurulu üyeleri, yazarlar, müzisyenler, derneklerin yöneticileri ve derneklerin tavsiye ettiği kişilerden ve Alevi dedelerinden meydana gelmişti. ABTM, Alevilerin yaşadığı sorunlarla ilgileneceğini açıkladı. Bu sorunların çözülmesi için ülkenin demokratikleşmesi gerektiğine inanılıyordu, bu amaçla ülkede gerçekleştirilen insan hakları ve demokrasi mücadelesine katkı sunmayı hedef olarak belirlemişlerdi (Ertan, 2017: 241-242).

Bu seferberlik içerisinde Ali Haydar Veziroğlu'nun 1995'deki Demokratik Barış Hareketi (DBH) dikkat çekicidir. Alevi örgütlerinin içinde olmayan daha önce sosyal demokrat çizgide bir parti kurmak isteyen eski politikacı ve iş adamı Ali Haydar Veziroğlu birçok kişi ile görüşür ve DSP ile CHP'den umduğunu bulamadığını bu nedenle yeni bir parti kuracağını açıklar. Alevi-Bektaşî Temsilciler Meclisi yöneticileri ile bir görüşme gerçekleştirir. 1995 Ankara Atatürk Spor Salonunda coşkulu ve görkemli bir toplantı düzenlenir. Veziroğlu 1995 genel seçimlerinde ülke genelinde 30 bağımsız milletvekili adayıyla seçimlere katılıp, en az 20 milletvekili kazanmayı ve mecliste grup kurmayı tasarlamaktadır. Ancak seçimler öncesi yaptığı kamuoyu yoklaması ile meclise 20 milletvekili çıkarıp etkili bir grup kuramadığını ve CHP'nin % 8 civarında oy alarak barajı aşamayacağını görünce bağımsız adayları geri çekme kararı alır. CHP seçimlerde barajı az bir farkla geçer ve 49 milletvekili ile meclise girer. Ancak bu karar, Alevi siyasi hareketinin saygınlık kaybetmesine ve o ilk çıkış coşkusunun sönmesine neden olur (Kaleli, 2000: 91-93).

1995’de Atatürk Spor Salonunda gerçekleştirilen toplantı için yurt içinden ve dışından gelen katılımcıların uçak/minibüs biletlerinin ücretlerini, Ankara’da konaklama masraflarının tamamını Veziroğlu karşılar. 24 Aralık 1995’te gerçekleşecek genel seçimler için ABTM 21 bölgede bağımsız adayla seçime katılma kararı almıştır. Ancak ABTM’nin içinde seçimlere girmeye PSAKD karşı çıkar. ABTM içinde seçimlere bağımsız adaylarla katılmaktan yana olanların bir bölümü DBH başkanı Veziroğlu’yla diyalog halindedir ve bağımsız adayların DBH adına seçimlere girmesi konusunda anlaşılır. Adaylar seçim giderlerini karşılamak için Veziroğlun’dan maddi destek alırlar. Daha sonra bu destek çeşitli söylentilere neden olur. DBH’nin tüzüğünde bulunan DİB’in kaldırılmasına yönelik madde nedeniyle DBH’ye kapatılma davası açılır. DBH’nin kapatılabilme ihtimaline karşı Barış Partisi (BP) kurulur ve DBH’nin tüm mal varlığı BP’ye aktarılır. Ayrıca DBH il, ilçe örgütlerini feshederek BP’ye katılır (Şahhüseyinoğlu, 2001: 85-92).

Böylece Veziroğlu’nun DBH girişimi 1996 yılında BP’ye dönüşür. Parti, farklı dini ve etnik cemaatlerin siyasallaşmasını engellemek ve bu cemaatleri milliyetçi olmayan bir yurttaşlığa dâhil edebilmek için farklı cemaatlerin kültürel haklarının kabul edilmesi çağrısını yapar. Parti programı kimlik sorununun çözümüne dayanır. Partinin Halkın Demokrasi Partisi (HADEP) ile ilişkileri iyidir. Hatta HADEP 1999 seçimleri için ittifak teklif eder, ancak BP’nin HADEP hakkındaki görüşü olumlu da olsa, HADEP’in Türkiye’ye yönelik bir parti olmaması nedeniyle ittifak teklifi reddedilir. BP, DİB’in lağvedilmesinin ve “gerçek laikliğin” kurulmasını ister (Massicard, 2017: 151-152).

BP Alevi hareketinin içinden doğar. Ancak Aleviler ile birlikte diğer tüm sol kesimlere seslenmeye çalışır. Parti genel eğilim olarak 1980 darbesi ile ezilen solu yeniden toplama idealindedir. Bu nedenle de “Alevi Partisi” olarak anılmak istemez. Genel başkanı Ali Haydar Veziroğlu bir Alevidir, ancak “Alevi Partisi” algısını kırmak için partinin yönetim kurulunda birçok Sünni vardır. Veziroğlu’nun o dönemki tek Alevi genel başkan olması, partinin Alevi hareketinin içinden doğması nedeniyle kamuoyunda “Alevi Partisi” olduğu algısını kıramaz. Böylece solu toplama idealine de ulaşamaz. Ayrıca Veziroğlu’nun iş adımı kimliği ve kişisel serveti partinin önüne geçer.

1999 genel seçimlerine katılan BP ülke genelinde % 0.2 oy alır. Partinin oy oranları Amasya’da % 0.6, Çorum’da % 0.6, Erzincan’da % 0.8, Tokat’ta % 1.2, Tunceli’de % 1.8 (TÜİK, 2012) şeklindedir. Seçim sonuçları BP için tam bir hayal kırıklığıdır. BP Alevilerin

kendisinden bile anlamlı oylar almayı başaramaz. Bu başarısız sonucun ardından parti feshedilir ve mal varlığı Milli Eğitim Bakanlığı'na bağışlanır.

Tablo 3. 2. Barış Partisi'nin 1999 genel seçimlerinde Alevilerin yoğun yaşadığı illerdeki sonuçları

	Amasya	Çorum	Erzincan	Tokat	Tunceli	Türkiye Geneli
1999 Genel Seçim Sonuçları	% 0.6	% 0.6	% 0.8	% 1.2	% 1.8	% 0.2

1995 genel seçimlerinden önce Alevi hareketinin en önemli tartışma konusu, bir Alevi partisinin kurulmasının ne kadar gerekli olduğuydu. Aleviler arasında Alevi partisinin kurulması fikrine güçlü bir muhalefet bulunmaktaydı. Alevi partisine itiraz edenler dinsel anlamda muhalefet etmenin orta çağda kaldığını, modern toplumlarda din eksenli siyasal hareket yürütülemeyeceğini, modern siyasetin sınıf ekseninde örgütlenmesi gerektiğini ifade ediyorlardı. Alevi partisinin kurulması hem Alevileri demokratik muhalefet kuvvetlerinden kopararak yalnızlaştıracak hem de laiklik ilkesini ihlal edilecekti. Oysa Alevilerin yapması gereken, tarihsel birikimlerini Türkiye'deki laiklik ve demokrasi mücadelesinin hizmetine vermek olmalıydı. Alevilerin yaşadıkları sorunlar Alevi olmalarından değil ülkedeki anti-demokratik siyasal düzenden; dolayısıyla ülkedeki diğer demokratik kuvvetler bir araya getirilerek sol bir parti kurmak için mücadele edilmeliydi (Ertan, 2017: 243-244).

TBP ve BP Alevi kimliği ile kurulan ve seçimlere katılan iki partidir. TBP en çok % 2.8, BP ise % 0.2 oy alabilmiştir. Bu oy oranları Türkiye genelindeki Alevi nüfus ile kıyaslanınca iki partinin de Alevilerin kendilerinde bile yeterli desteği alamadığını göstermektedir. Alevi kimliğiyle siyaset içinde var olmaya Alevilerin önemli bir kısmı tarafından ciddi itirazlar getirilmektedir. Buna göre Alevi sorunlarının yaşanması Alevi olmalarından değil, siyaset düzenimizde anti-demokratik bir anlayışın hâkim olmasındandır. Üstelik Alevilik üzerinden siyaset yapmak laiklik anlayışına aykırıdır. Bu nedenle Alevi taleplerinin yerine getirilme mücadelesi Alevi kimlikli partiyle gerçekleştirilmemelidir. Mücadelenin eksenini kimliksel taleplerinin karşılanabileceği ve korunabileceği demokratik anlayışın hâkim kılınmasına odaklanmalıdır. Bu doğrultuda siyasi hayatımızdaki iki Alevi partisinin de ciddi başarılar elde edememesi Alevilerin öz kimlikleriyle siyaset yapmakta çok istekli olmadıklarını göstermektedir. Bu nedenlerle, Alevilerin nazarında Aleviliğin varoluşu için Alevi taleplerinin çok acil, olmazsa olmaz, ertelenemez olmadığı söylenebilir.

IV. BÖLÜM

4. ALEVİLER VE OY VERME DAVRANIŞI

Bu bölümde Alevilerin oy verme davranışı incelenmektedir. Alevilerin merkez sağda 1950'lerde DP'ye, 1980'lerde ANAP'a; solda 1970'lerde sosyalist hareketlere ve TİP'e, Cumhuriyet'ten duydukları memnuniyet nedeniyle de CHP'ye genel bir yönelimleri bulunmaktadır. MHP'nin Türk-İslam sentezi iddiası ve Sünni İslam söylemini benimsemesi, 1970-1980 arası yaşanan Sivas-Çorum-Malatya-Maraş olaylarında Alevilerin önemli bir bölümünün milliyetçi kimlikle bilinen kişileri sorumlu görmesi, Alevilerin MHP yönelimini kırmaktadır. 1993'de Sivas Madımak katliamının ve 1995'te Gazi olaylarının yaşanması ve bu dönem yükselen siyasal İslam'ın etkisiyle Aleviler Alevi seferberliğine girişmeler ve Aleviliği reddeden ya da Sünni İslam içinde eriten siyasal İslam'dan korunabilmek için en geniş cephe olarak gördükleri sosyal demokratlara (CHP-SHP-DSP) yönelmişlerdir. Böylece Alevilerin CHP etrafında ki kümeleşme hali 1990'larda siyasal İslam'ın yükselmesinden itibaren daha homojen bir görünüm almıştır.

4.1. Demokrat Parti ve Aleviler

Cumhuriyet'in laik bir anlayışla ortaya çıkması, halifelik ve saltanatı kaldırması köklü değişimlere neden olmuştu. Savaşlardan çıkarak zorluklar içinde kurulan devletin ekonomik olanakları kısıtlıydı. Kısa bir süre sonra 2. Dünya Savaşı'nın başlaması Türkiye ekonomisine olumsuz yansdı. Toplum gittikçe daha fazla yoksullaşırken, CHP önemli politikası olan varlık vergisini uygulamaya çalışıyordu. Böylece her alanda yaşanan olumsuzluklar nedeniyle tek parti dönemi boyunca CHP "zorba, baskıcı" olarak anıldı. Bu genel olumsuz hava içerisinde DP "yeter söz milletindir!" söylemiyle ortaya çıktı ve 1950 genel seçimlerini kazanmayı başararak iktidar oldu.

CHP meclise getirdiği "çiftçiye topraklandırma yasası" ile kriz halinde olan köylüyü rahatlatmayı düşünüyordu, ancak bu yasa egeli bir toprak ağası olan Adnan Menderes'in muhalefetiyle karşılandı. Menderes ve üç arkadaşının verdiği "takrir" reddedilince Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan CHP'den istifa edip DP'yi kurdular. Kurulan yeni parti Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) ve Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF)'nin ardılı gibiydi. Parti liberal ekonomi taraftarıydı, demokrasiye ve özgürlüklere atıfta bulunuyordu. DP iktidara ulaşamadığı ancak yükselme yaşadığı 1949 yılında Bektaşiler ile diyalog halindeydi. Adnan Menderes ve dedebabalar arasındaki

görüşmelerde Bektaşilerin DP'yi desteklemesi buna karşın DP iktidarında Hacı Bektaş dergâhının eski statüsüne kavuşması ve dergâhın Bektaşilere verilmesi konusunda anlaşma yapıldı (Saraç, 2013: 322-323).

1950 genel seçimlerinde DP %55.2 oy oranı ile 416 milletvekilini parlamentoya çıkarırken, CHP %39.6 oy oranı ile 69 milletvekilini parlamentoya çıkarabilmiştir. DP bu sonuçlarla büyük bir seçim zaferi kazanmıştır. 1950 genel seçimlerinde Alevilerin yoğun yaşadığı şehirlerdeki oy oranları incelendiğinde Amasya'da DP %53.4 CHP %46.6, Çorum'da DP %65.5 CHP %34.5, Erzincan'da DP %39.6 CHP %60.4, Sivas'ta DP %54.3 CHP %45.7, Tokat'ta DP %54.8 CHP %47.3, Tunceli'de DP %58.7 CHP %41.3 (TÜİK, 2012) oy oranına ulaşmıştır.

Tablo 4. 1. DP ve CHP'nin 1950 genel seçimlerinde Alevilerin yoğun yaşadığı şehirlerdeki sonuçları

	DP	CHP
Türkiye geneli	% 55.2	% 39.6
Amasya	% 53.4	% 46.6
Çorum	% 65.5	% 34.5
Erzincan	% 39.6	% 60.4
Sivas	% 54.3	% 45.7
Tokat	% 54.8	% 47.3
Tunceli	% 58.7	% 41.3

Bu şehirler üzerinden Alevilerin oy verme davranışı tahlil edilmeye çalışıldığında, DP sadece Erzincan'da Türkiye genelinde aldığı %55.2 oy oranının dramatik bir şekilde altındadır. Bunun dışında ki şehirlerde ülke genelinde aldığı oylara yakın oylar almayı başarmıştır, Çorum'da da genelde aldığı oyun %10.3 puan üzerindedir. Dolayısıyla DP başarısını Alevilerin yoğun yaşadığı yerlerde de sürdürmüştür denilebilir. 1950 seçimleri bu şehirler üzerinden incelendiğinde asıl dikkat çekici noktanın CHP'nin aldığı oylarda olduğu söylenebilir. Çünkü CHP ülke genelinde %39.6 oy alırken bu şehirlerden sadece Çorum'da bu oy oranının altında kalmıştır. Bunun dışındaki şehirlerin hepsinde ülke genelinde aldığı

oylardan fazla oy almıştır. Özellikle Erzincan’da ülke genelinde aldığı oyun %20.8 üzerinde oy almayı başarmıştır. Dolayısıyla tüm ülkede olduğu gibi Alevi seçmenin de DP’yi desteklediği söylenebilir, çünkü DP ülke genelinde aldığı başarılı sonuçların benzerini bu şehirlerde de almayı başarmıştır; ancak Aleviler bir taraftan DP’ye yönelirken diğer taraftan CHP’den çok da uzaklaşmamışlardır, çünkü bu şehirlerde CHP’ye gösterilen ilgi ülke genelindekinden fazladır.

1954 genel seçimlerinde DP ülke genelinde aldığı %58.4 oy oranı ile parlamentoya 503 milletvekili çıkarırken, CHP %35.1 oy oranı ile parlamentoya 31 milletvekili çıkarmıştır. 1954 genel seçimlerinde Alevilerin yoğun yaşadığı şehirlerdeki seçim sonuçları Amasya’da DP %55 CHP %40.2, Çorum’da DP %61.3 CHP %34, Erzincan’da DP %51.5 CHP %48.1, Sivas’ta DP %52.7 CHP %44.5, Tokat’ta DP %55.1 CHP %44.7, Tunceli’de DP %42.5 CHP %48.8 (TÜİK, 2012) şeklindedir.

Tablo 4. 2. DP ve CHP’nin 1954 genel seçimlerinde Alevilerin yoğun yaşadığı şehirlerdeki sonuçları

	DP	CHP
Türkiye geneli	% 54.4	% 35.1
Amasya	% 55	% 40.2
Çorum	% 61.3	% 34
Erzincan	% 51.5	% 48.1
Sivas	% 52.7	% 44.5
Tokat	% 55.1	% 44.7
Tunceli	% 42.5	% 48.8

Bu şehirler özelinde DP’nin seçim performansı incelendiğinde DP’nin Çorum’da ülke genelinden aldığı oydan fazla oy aldığı görülecektir. Ayrıca DP Amasya’da, Erzincan’da, Tokat’ta ülke genelinde aldığı oylara yakın oy alırken, Tunceli’de oy oranı ülke geneline göre düşüktür. CHP ise 1954’de genel seçimlerinde ülke genelinde aldığı oya kıyasla bu şehirlerde genelde anlamlı kabul edilebilecek kadar fazla oy almıştır. Dolayısıyla Alevilerin

1954 seçimlerinde DP'ye hala oy verdiği, bununla birlikte CHP'ye verdikleri desteğin devam ettiği söylenebilir.

1954 genel seçimlerinde partilerin milletvekilleri açısından dikkat çekici bir husus vardır. Bu da seçimlerden sonra DP'nin Tokat milletvekili olan Yusuf Ulusoy'un, Cemalettin Çelebi'den 34 yıl sonra Çelebilerin parlamentoya milletvekili olarak gönderdiği ilk isim olmasıdır. Ayrıca CHP milletvekili olan Ağuçan ocağından Hüseyin Doğan'ın CHP'den istifa edip DP'ye geçmesi ve daha sonra DP'den aday olması ile Alevi inancının geleneksel dini liderleri DP bünyesinde toplanmıştır (Aktürk, 55-56).

DP iktidarlarına genel anlamda bakıldığında bu dönemlerde Kore'ye asker yollanır, Marshall planı doğrultusunda “yardım” alınır. Alınan parayla ekonomi biraz olsun rahatlar, traktörlerin yaygınlaşması ile tarım güçlenir, karayolları ağı geliştirilir ve kırdan kentlere doğru gerçekleşecek olan göçün önü açılmış olur. DP Sivas, Yozgat, Çorum, Malatya gibi şehirlerde Alevi milletvekili adaylara sahiptir. DP'ye yönelişi Alevi ozanlarda da görmek mümkündür. Aşık Ali İzzet ve Aşık Habib Karaaslan bu dönem DP'yi yücelten şiirler yazar. Aşık Habib Karaaslan DP'yi sadece şiirleriyle desteklemez, DP'nin seçim gezilerine de katılır. 1949 yılında bir seçim gezisi esnasında İnönü'ye hakareten tutuklanır ve 102 gün hapis yatar. Ancak DP iktidarından sonra bu hava kırılır. 16 Mayıs'ta iktidara gelen DP, 16 Haziranda ezanı tekrar Arapçalaştırır, radyolardan dini içerikli yayınlar başlar. Kuran kursları ve İlahiyat fakülteleri açılır, din dersleri müfredata alınır, Osmanlı hanedanının kadın üyelerine ülkeye giriş izni verilir ve Alevi-Bektaşî tekkeleri dışındaki dergâhlar-tekkeler yasal bir düzenleme ile açılır. 1957 seçimleri sonrası Cumhuriyetçi Millet Partisi ile Türkiye Köylü Partisi'nin birleşmesi ama özellikle de Hürriyet Partisi'nin CHP saflarına geçmesi ile muhalefet önemli miktarda güç kazanır. DP'ye karşı oluşan muhalefet rüzgârını gören İsmet İnönü Anadolu mitinglerine başlar. Yaşanan bu gelişmeler sonrasında DP hırçınlaşır ve DP'nin il, ilçe ve gençlik örgütlerini bir araya getiren “Vatan Cephesi” kurulur. Bu oluşuma üye olanların isimleri radyolarda tek tek duyurulur. DP uyguladığı bu politika ile gücünü muhalefete göstermeye çalışmaktadır, ancak bu uygulama toplumdaki kutuplaşmayı artırır. DP Vatan Cephesi ile kurumsallaşmasını her alanda artırır ve “tek parti, tek şef” dönemi 10 yıl aradan sonra “tekerrür” eder (Saraç, 2013: 325-329).

1957 genel seçimlerinde DP %48.6'lık oy oranı ile parlamentoya 424 milletvekili çıkarır, CHP ise bu seçimlerde %41.4 oy almayı başarsa da parlamentoya 178 milletvekili taşıyabilir. Alevilerin yoğun yaşadığı şehirlerde oy oranları Amasya'da DP %46.3 CHP

%45.2, Çorum'da DP %45.5 CHP %34.2, Erzincan'da DP %41.8 CHP %48.4, Sivas'ta DP %39.6 CHP %53, Tokat'ta DP %44.9 CHP %48.8, Tunceli'de DP %34.8 CHP%53.5 (TÜİK, 2012) şeklindedir.

Tablo 4. 3. DP ve CHP'nin 1957 genel seçimlerinde Alevilerin yoğun yaşadığı şehirlerdeki sonuçları

	DP	CHP
Türkiye geneli	% 48.6	% 41.4
Amasya	% 46.3	% 45.2
Çorum	% 45.5	% 34.2
Erzincan	% 41.8	% 48.4
Sivas	% 39.6	% 53
Tokat	% 44.9	% 48.8
Tunceli	% 34.8	% 53.5

1957 genel seçimleriyle DP her ne kadar iktidarda kalmış olsa da güç kaybederken CHP yükselişe geçmiştir. Bu şehirler üzerinden Alevilerin oy verme eğilimi incelendiğinde ülke genelinde yaşanan DP'nin güç kaybetme CHP'nin yükselme eğilimi daha net bir şekilde görülmektedir. Çünkü ülke genelinde DP kazansa da bu şehirlerden sadece Çorum'da net bir galibiyet almıştır Amasya'da ise sadece %1.1 ile CHP'nin önündedir. Diğer 4 şehirde ise CHP birinci parti çıkmayı başarabilmiştir.

1950 seçimleri öncesinde CHP'nin tek parti döneminin olumsuzluklarıyla anılması ve DP'nin bu dönem özgürlük ve demokrasi taleplerini üstlenerek ortaya çıkması DP'yi iktidara taşımıştır. DP bu dönem toplumun her kesiminden oy alabilmeyi başardığı gibi Alevilerden de oy alabilmeyi başarmıştır. Ancak daha sonra DP siyasi açıdan İslami/Sünni söylemi benimseyince Alevilerin DP eğilimi kırılmaya başlamıştır. Genel anlamda Aleviler 1950-1960 arası dönemde azalan bir eğilimle de olsa DP'yi desteklemiştir. DP'nin Sünni söylemi üstlenmesi ile bu destek olumsuz etkilenmiş ve Aleviler Cumhuriyet'in laiklik anlayışından duydukları memnuniyetin de etkisi ile zaten çok da uzaklaşmadıkları CHP'ye tekrar yönelmişlerdir diyebiliriz.

4.2. Sosyalist Sol ve Aleviler

Göç ile birlikte büyük şehirlerde yaşayamaya başlayan Aleviler bu dönem yükselmeye başlayan sol hareketleri üniversite çerçevesinde sahiplenmiştir. Aleviler Sünni İslam'ın değerlerine sahip olmadıkları için dinci ve milliyetçi gruplar olan sağcı çevrelerle yakınlaşmamaktadırlar. Ayrıca bu dönem göç ile ortaya çıkan gecekondu mahalleleri sosyalist gençlerin propaganda odağı haline gelmiştir. Böylece gecekondu mahallerinde yaşayan Aleviler ve sol hareketler arasında dayanışma meydana gelmiş, Alevi gençleri sol hareketlere dâhil olmaya başlamıştır. Bununla birlikte Alevi toplumunun sosyalist ve Marksist ideolojiyi görece kolay benimsemelerinin sebebi, tarihsel mirasları ve mitlerinde aranabilir. 16.yy'daki Türkmen ve Kızılbaş isyanları o dönemin pro-komünist hareketleri olarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme Alevi olmayan Marksistleri dahi derinden etkilemiştir. Bu hareketlerin kahramanı Pir Sultan Abdal, merkezi iktidara baş kaldırmış ve ezilen halkın öncüsü olmuştur (Özmen, 2011: 41-43).

Global ölçekte ise 2. Dünya Savaşı sonrası iki kutuplu siyasal dünya düzeninin soğuk savaş politikalarının ülkeye yansımaları ve Türkiye'nin iki kutuptan batıyı seçmesi, buna paralel olarak batıya uyumlu politikaların dini söylemden beslenen sağ partiler tarafından desteklenmesi, Alevileri tek tercih olarak sola itmiştir denilebilir. Ayrıca bu dönem MSP'nin yükselmeye başlaması ve CHP ile koalisyon kurması, Alevilerin CHP'ye olan bağlarını zayıflatmış ve Alevilerin sosyalist sol ile bütünleşmesine katkı sağlamıştır. Bu bütünleşmede TIP'in kardeşlik, eşitlik, dini siyasete karşı olma gibi söylemleri, Alevilerin taleplerinin siyaset diline aktarabilmesinde kısmen başarılı olmuştur (Arpacı, 2019: 46).

Diğer taraftan Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) dini söylemi benimseyince siyaset sahnesinin sağ kanadı Sünnilikten beslenmeye başladı. Bununla birlikte sol hareketler de Alevileri kendilerine doğal müttefik olarak görüyorlardı, Alevilerse ekonomik olarak görece geri kalmışlığın ve marjinalleştirilmiş bir topluluk olarak görülmelerinden ötürü (tıpkı Kürtler gibi) Marksist düşüncenin mesajına karşı görece daha duyarlıydılar. Alevi ve Kürt gençliğinin önemli bir bölümü ayrımcılığın biteceğini umut ederek, eşitlikçi olan bu ideolojiye yöneldiler. Tarihsel geçmişlerini materyalizme göre yeniden anlam veren genç Aleviler, Aleviliği zamansız ortaya çıkmış devrimci bir öğreti olarak görmeye başladılar. Sözlü geleneğin nefeslerindeki mistik izler yerini ideolojik izlere bıraktı; tarihsel süreçteki muhalefet öğeleri kolayca sosyalizme uyarlandı. Geleneksel Alevilikteki Hakk (Allah) arayışı, hak (hukuk) arayışına dönüştü. Kızılbaşlığın rengi olan kırmızı, devrimin kızılına

dönüştü ve 16.yy'da gerçekleşen isyanlar sosyalist hareketler olarak yorumlandı. Bu ortamda sol düşünceyle özdeşleşen birçok genç Alevi, dedeleri dini sömürmekle ve halkın sırtından geçinmekle itham edip isyan bayrağı açtılar. Yaşlılar ve dindar olanların büyük bir kısmı ise ağırlıklı olarak CHP'yi desteklemeye devam etti (Massicard, 2017: 60-61).

TİP Alevi geleneği ile bağ kurabilmek için düzenlediği gece ve programlarda Alevi ozanların sahne almasını sağladı. Bu programlarda Alevi nefes ve deyişlerinin önemli bir kısmı değiştirilerek daha sol tonlara çekildi. Ozanların toplumsal düzene muhalefet etme istekleri TİP'in düzenlediği bu organizasyonlarda karşılık buldu ve bu anlayışın coşkun dili oldular. Nefes ve deyişler yapılabildiği kadar siyasallaştırıldı ve muhalif bir cephe kurulmaya çalışıldı. Böylece TİP ozanlar yoluyla Aleviler ile iletişime geçmeyi başardı. Alevi köylerinden oldukça yüksek oy alındı (Çiçek vd., 2017: 35).

1965 genel seçimlerinde Alevilerin TİP'e yöneliminin olduğu söylenebilir. Bu dönem TİP'in lideri olan Mehmet Ali Aybar'ın Alevi olduğu yönünde söylentiler bulunmaktadır. Bu söylentiler nedeniyle Aybar Alevilerin bir kısmıyla duygusal bir bağ kurmuştur. Alevilerin TİP'e yönelmelerindeki etkenlerden biri olarak bu duygusal bağ gösterilebilir. Ancak asıl etken Alevilerin o dönemki sosyo-ekonomik durumu ve TİP'in ezilenlere yönelik kullandığı söylemin Alevi mitolojisiyle örtüşen unsurlar içermesidir. Zira geçmişten bugüne Aleviler genelde Sünnilere kıyasla daha yoksuldurlar. Ayrıca TİP'in yaptığı propagandalarda Alevi ve Kürt sözcüklerini kullanıyor olması, mezhep ve etnik köken yönünden ayrımcılığa son vereceği yönündeki iddiası ve açıkça Aleviliğe gönderme yapması, Alevilerin TİP'e yönelmesindeki etkenlerden sayılabilir. Bu doğrultuda 1965 seçimlerinde TİP ülke geninde %3 oy alırken Alevilerin yoğun yaşadığı Amasya'da %5.75, Hatay'da %4.61, Tokat'ta %5.28, oranlarında oy alabilmeyi başarmıştır (Aktürk, 59). Bu noktada bu şehirlerde TİP'in oy oranları fazla olsa da TİP ve sosyalist hareketin Alevilerin tamamına ulaştığı yorumunu yapmak gerçekçi değildir. Eğer TİP Alevilerin tamamına ulaşmış olsaydı sadece ülke genelindeki Alevilerin oyları ile bile % 3'ün çok üstünde oy almış olması gerekirdi. TİP ve sosyalist hareketler bu dönem Alevilerin tamamında değil, daha çok genç Aleviler üzerinde etkilidir. Bununla beraber orta yaş ve üstü Aleviler içinde sosyalist harekete mesafeli olan bir grup da mevcuttur. Tüm bunlarla beraber genel anlamda Alevilerin tarihsel süreçleri ve inançlarının hümanist yanı nedeniyle sola yönelme eğilimi fazladır.

İlyas Üzüm Alevilik ile sosyalizm/komünizm ilişkisini değerlendirdiği modernizmin Alevi toplumu üzerindeki etkileri adlı çalışmasında, Alevilerin sol ve sosyalizm uğruna Aleviliği ellerinin tersleri ile itmelerinde ya da Aleviliği komünizm veya sosyalizm ile ilişkilendirmelerinde modernizmin etkileri olduğunu belirtmektedir. Alevi bir bireyin sosyalizmi veya komünizmi benimsemesini normal karşılanmakla birlikte siyaseti inançla, mistik anlayışla örtüştürmeye çalışmalarını mantığa uygun görünmediğini ifade etmektedir. Ayrıca bunun iki sebebi olduğunu savunmaktadır. İlk olarak Alevilerin sosyalist veya komünist yapılar içinde yükselmeleri, idareci olabilmeleri, teorisyenliğe soyunabilmeleri; ikinci olarak inanç kimliğine bağlı olan kişileri Alevi örgütlerine vurguda bulunarak kazanma fikridir (Üzüm, 1997: 288).

Sosyalist söylem içerisinde Alevilik proleterlik veya ezilmişlik kavramları yerine kullanır olmuş ve böylece siyasal hayatta Alevi sözcüğü daha fazla dillendirilmiştir. Ancak bu geleneksel Aleviliğin devlet tarafından kabul edilmesi şeklinde ortaya çıkmamış ve Alevi talepleri ifade edilmemiştir. Hatta Aleviliğin proleter kavramlar yerine kullanılması ve sosyalizm uğruna araçsallaştırılması Alevi taleplerinin devlet nazarında kabul edilmesini olumsuz etkilemiştir. Sonuç olarak bu anlayışın Alevileri Alevi olarak değil, sosyalist yoldaşlar olarak görmesi, bu anlayışın Alevi taleplerini dile getirememesine neden olmaktadır (Aktürk, 59-60).

4.3. Milliyetçi Hareket Partisi ve Aleviler

DP'nin siyasal Sünniliği politik söylemlerinde ve eylemlerinde kullanması karşısında Aleviler 1950'lerin sonlarına doğru yeniden CHP'ye yönelmiş, özellikle CHP'nin "ortanın solu" hareketiyle kendisini yeniden tanımlamasının ardından bu yöneliş daha da güçlenmiştir. Bu dönem sağda konum almaya başlayan Türk milliyetçiliği ile Alevi kimliğinin farklı saflarda yer almasının etkisi ile Türk milliyetçileri ile Alevilerin arasında kopuş yaşanmaya başlamıştır. Oysa Alevilik, göçmen Türkmen'in yaşam şekli olmasıyla, Hacı Bektaş Veli aracılığı ile Orta Asya'yla kurduğu bağıyla ve birçok başka yönüyle Türk milliyetçiliğinin işaret ettiği Türklüğe en uyumlu olan unsurdur. Ancak bütün bunlara rağmen, 1960 sonrasında genel konjonktür ortamı ve sağ-sol kutuplaşması, Alevi toplumunun "Türk milliyetçiliğinin" siyasal yansımından en çok zarar gören kesim olmasıyla sonuçlanmıştır (Aktürk, 58-59).

1970'li yıllarda Alevilik içerdiği bir takım temalar aracılığıyla sosyalist sol ile bütünleşmeye başlamıştır. 1960'lı yıllardaki oluşumlar, tartışmalar 1970'li yıllara taşınmış

ve Alevilik sol ile bütünleşirken Sünnilik sağ düşünce ile anlamlandırılmıştır ve 1974 yılında Alevi-Sünni çatışmaları sokağa yansımaya başlamıştır (Kineşçi, 2017: 257). Bu çatışmalarda her ne kadar temel dürtü sağ-sol (milliyetçilik-komünistlik) çatışmaları olsa da sağın Sünni İslam söylemine sahip olması, solun Alevilik ile ilişkilendirilmesi örtük bir şekilde Aleviliğin ve Sünniliğin karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. MHP bu dönem “komünizmle mücadele” başlatmış ve buna uygun olarak komando kamplarında eğitim alan militan kadrolar yetiştirmiştir. Bu militan kadrolar sokak çatışmalarında sıkça Alevi gençlerle karşı karşıya gelmiştir.

Milliyetçi Hareket, o dönem İç ve Doğu Anadolu bölgelerinde Alevileri giderek doğrudan ve şiddette başvurarak hedef göstermeye başladı. 1978’de Anadolu’nun karma nüfusa sahip taşra kentlerinde çatışmalar yaşandı. Sağcı milliyetçiler bazen halkın da bir bölümünü peşine takarak, Alevilere ve solculara saldırdı. 17 Nisan 1978’de Malatya’da bağımsız aday olarak seçime giren ve sağcı partilerin desteği ile kazanan Malatya belediye başkanı bombalı bir paket ile öldürüldü. Suikast için solculardan kuşkulandı. Kısa bir süre sonra, esas itibariyle milliyetçiler ile dincilerden meydana gelen, ama daha ılımlı kişilerin de aralarında olduğu sağcı gruplar CHP binalarına ve solcu derneklere saldırdı. Bu saldırılarda Alevilerin mahalleleri, evleri ve dükkânları yağmalandı. Çatışmalarda yaklaşık on kişi hayatını kaybetti, yüzlerce kişi yaralandı ve ciddi maddi zarar oluştu. Aynı yıl Sivas’ta “Müslüman gençlik” adıyla bildiri dağıtıldı. Alevi mahallesinde gerçekleşen çatışmalarda on kişi öldü, yüzlerce kişi yaralandı yine yüzlerce konut ve iş yeri yakıldı. Aynı yıl gerçekleşen en kanlı olay ise Kahramanmaraş’ta gerçekleşti. Bir sinemanın bombalanması ile kuşku solcular üzerinde yoğunlaştı. 2 gün sonra iki solcu öğretmen öldürüldü. İlerleyen günlerde sol örgütler ve bazı resmi binalar, Alevi mahalleri, belediyenin örtülü desteği ile aşırı sağcı militanlar tarafından saldırıya uğradı. Ordu ancak iki gün içerisinde olayları denetimine alabildi. Resmi olarak yaklaşık 110 kişi hayatını kaybetti, ancak gayri resmi tahminlere göre hayatını kaybeden insan sayısı birkaç yüzle ifade edildi. 1980’de de benzer hadiseler Çorum’da yaşandı. 27 Mayıs’ta MHP’nin parti yöneticilerinden birinin öldürülmesini protesto eden MHP’liler solcuların dükkânlarına saldırdı. Birkaç günlük sessizliğin ardından Alevi mahallerine saldırılar yeniden başladı. Aralarında bazı polislerin de bulunduğu 50 kişi hayatını kaybetti. Çatışmalar sonrasında Aleviler şehri terk ettiler. Bunlara benzer daha küçük boyutta olan çatışmalar “komünistler camilere saldıracak” nidaları eşliğinde başka şehirlerde de yaşandı. Bu olaylarda, başı militan kadrolar çekse de, sivillerin de kendiliğinden katılımları olayları katliamlara çevirdi. Yaşanan bu saldırılar

Alevilere, solculara ve solcu örgütlere yönelmekteydi. Olayların büyük bölümde şiddet sağcı gruplarca başlatıldı. MHP'nin tüm bu çatışmalardaki amacının Alevi milletvekillerinin meclis içerisindeki çoğunluktan çekilmelerini sağlayarak Ecevit hükümetini devirmek ya da ülkeyi iç savaşın kıyısına çekerek etkisi altına alacağını umduğu bir askeri müdahaleyi kaçınılmaz hale getirmek olduğu söylenebilir (Massicard, 2017: 62-64).

Siyasal alanda yaşanan kutuplaşmanın sokağa yansmasıyla başlayan sokak çatışmalarında Alevilerin doğrudan hedef olarak görülmesinin çarpıcı örneklerinden biri 1978 yılında Sivas'ta Müslüman Gençlik adıyla dağıtılan bildiridir. Bildiri şöyledir: *“Aleviler Dikkat! Alet olmayın. Tarihi göz önünde bulundurun, bir zaman şah şah diyordunuz. Şimdi şaha değil komünizme gidiyorsunuz. Bu gidişinizi mutlaka engelleyeceğiz... Müslüman durma hiç durmadan ilerle ölüm seni şehit bulsun”* (Gölbaşı, 2008: 52-53). Görüldüğü gibi bildiride Alevilik komünizm ile eş kabul edilmekte komünizm karşısında verilecek mücadele (dolayısıyla Alevilerle) dini içerik ile desteklenmekte hatta bu uğurda “şehit” olmak telkin edilmektedir.

Alevilik inanç olarak orta Asya'ya kadar uzanabilecek bağı ile MHP'nin Türk milliyetçisi duruşuna oldukça uyumlu bir unsur gibi durmaktadır. Ancak bu yıllarda yaşanan çatışma hali ve olumsuz hatıralar genel anlamda Alevileri MHP'den uzaklaştırmaktadır. Ayrıca MHP ve Aleviler arasındaki ilişki açısından önemli bir nokta ise MHP'nin Türk-İslam sentezi olduğu iddiasıdır. MHP bu sentez ile Sünni İslam'ın değerlerini sahiplenmekte buda Alevilerin MHP'ye mesafeli durmasına neden olmaktadır. Türk-İslam sentezi iddiası Sünni İslam üzerinden anlam kazandığı için bu söylem MHP'nin Alevilerin tedirgin olacağı kadar Sünni İslam'a yakınlaşmasına ve uç sağda konum almasına neden olmaktadır.

1960-1980 arası dönemde gitgide artan şiddet olaylarında Aleviler açısından kötü hatıralarla dolu olan Malatya-Sivas-Çorum-Maraş olayları/katliamları yaşandı. Bu dönemki sağ-sol çatışmaları 1980 askeri darbesi ile sonuçlandı. 1980 öncesi Alevilere yönelik saldırıların sebeplerinden biri politik kamplaşma iken bir diğer sebep ise ekonomiydi.

1960'lardaki kentleşme ile Aleviler ilk defa büyük kitleler halinde kırsaldan şehirlere göç etmeye başladılar ve o ana kadar kentli Sünni Müslümanların elinde olan iş alanlarına ortak olmaya başladılar. Kent tipi ekonomik faaliyetlere dâhil olarak kent ve kasabaların geleneksel yerel tabakalaşmalarında çatlaklar açtılar. Bu alanlardaki mevcut hiyerarşik düzeni alt üst eden, var olan düzeni zorlayan unsurlar olarak algılandılar. Bu nedenle 1970'li

yılların sonundaki Çorum-Maraş olaylarında şiddetin kaynağında, Alevilerin Sünni olmaması değil, Alevilerin toplumsal sisteme entegre olma gayretleri ve bütünleşme sürecinde ekonomik olanaklardan pay almalarının olduğu söylenebilir. Ekonomik çıkar çatışmaları tarihin her yerinde ve her safhasında olduğu gibi burada da dini cemaatler arasındaki sürtüşmelere dönüştü (Vergin, 2000: 83).

1970'lerdeki siyasal kutuplaşma, özellikle de milliyetçilerin sorumluluk paylarının olduğu açık olan Alevi katliamları, milliyetçiler ile Aleviler arasındaki ilişkiyi çok kötü etkiledi. Milliyetçiler o dönemde ve sonraki yıllarda bu olaylarla ilgili sorumluluklarını tamamen reddettiler ve yaşananları 1980 öncesinde anarşi ortamındaki polisiye olaylar olarak değerlendirdiler. 1980 darbesi öncesindeki milliyetçiler arasından çıkan akımlar, siyasal anlamda daha saygın olabilmek için, Alevi düşmanı imajını silmeye çalışmaktadırlar (Massicard, 2017: 135).

1980 darbesi ile devlet doktrini Türklük ve Sünnilik üzerine odaklandı. 1970'li yıllarda sağcı entelektüeller tarafından geliştirilen Türk-İslam sentezi yarı resmi bir şekil aldı. Bu görüşe göre, İslam'ın milliyetçilik ilkesi içine alınması ile halkın toparlanacağı ve hizipleşmelerin bir daha yaşanmayacağı düşünülüyordu (Massicard, 2017: 71). Böylece 1980 darbesinin ardından kolektif kimliğin yeniden inşa edilmesinde milliyetçi-dinci değerler hâkim kılınırken tarih, coğrafya, edebiyat ve din kitapları tekrar yazıldı ve Türk Müslümanlığı öne çıkarılacak şekilde Türk milletinin kuruluş mitosu olarak "Malazgirt Zaferi" öne çıkarıldı. Ardından 1982 Anayasası ile din dersleri zorunlu hale getirildi ve bu dersler müfredat programının amacı dışında uygulamada Sünni öğretilerden farklı inanışa sahip olan öğrencileri asimilasyona maruz bıraktı. Bu dönem yaşanan önemli bir gelişme ise etnik kimlik hareketlerinin öne çıkması ile Kürt etnik kimliğinin de yükselmesidir ki bu yükselme Doğu Anadolu bölgesinde yaşayan Alevileri de etkiledi. Kürtlük ile Aleviliğin kesişmesinde ise devlet Kürt milliyetçiliğine karşı Türk-İslam sentezi şiarına uygun olarak Alevi köylerine camii yaptırdı (Kineşçi, 2017: 258).

4.4. Cumhuriyet Halk Partisi ve Aleviler

1960'lı ve 1970'li yıllar kent hayatında geleneksel Aleviliğin çözüldüğü yıllardı. Alevilik kent hayatında çözülürken, Aleviler yaşadığı kimliksel bulanımla, kitleselleşen solun ideolojik angajmanları ve solun oluşturduğu sosyal dayanışma içerisinde mücadele edebildiler. 1970'ler CHP ile Aleviler arasındaki yakınlığın güçlendiği yıllar oldu. Aleviler ile CHP arasındaki ilişkinin dip köklerini erken Cumhuriyet döneminin laiklik anlayışına

götürmek mümkündür. Ancak bu memnuniyet siyasete her dönem aynı güçte etki eden bir faktör değildir. Geleneksel Aleviliğin çözülmesi sonucu Alevilerin yaşadıkları sosyal sarsıntı ile Bülent Ecevit’le CHP’nin yaşadığı ideolojik dönüşümün kesişmesi ve Alevilerin erken Cumhuriyet dönemindeki laiklik politikalarından duydukları memnuniyet 1970’li yıllardaki siyasette güçlü bir karşılık bulmuştur (Ertan, 2017: 33).

İkinci Dünya Savaşı sonrası çift kutuplu dünya düzenin oluşması Türkiye’deki siyasi yaşamı da etkilemiştir. Türkiye’deki sağın temel motivasyonu özellikle solun yükselmesinden sonra anti-komünizm olmuştur. Kitleler hareketlendirecek ideolojik harç milliyetçilik ve İslamcılığın harmanlanmasıyla gerçekleştirilmiştir. Sağın dini kitleyi harekete geçirecek şekilde siyasallaşması, Alevilerin laiklik politikasından duydukları memnuniyet nedeniyle CHP’ye oy vermeye eğimli hale getirmiştir. Özellikle 1970’li yıllarda Alevilerin CHP’ye verdikleri destek kitlesel bir hale dönüşmüştür. Bu dönemler sağın milliyetçi ve İslamcı öğelerinin merkez sağ’dan kopup MHP ve Milli Nizam Partisi (sonra Milli Selamet Partisi) özelinde farklı siyasi partilere dönüşmeleri Aleviler için bir tehdit algısı oluşmasına neden olmuştur. 1970’lerin ortasından itibaren bu partilerin milliyetçi cephe hükümetleri şeklinde iktidar ortağı olmaları Alevilerin tehdit algısını daha da güçlendirmiştir. 1978’de Malatya, Sivas ve Maraş, 1980’de Çorum’da yaşanan Alevi katliamları bu güvensizlik algısının bir vesveseden ibaret olmadığını delilidir. 1973-1980 yıllarında, CHP’nin iktidara gelemediği her dönemde milliyetçi cephenin iktidara gelme olasılığı yükselmektedir. Bu nedenle CHP, Aleviler için tek seçenektir. Ayrıca CHP’nin bu dönemlerdeki “ortanın solu”¹⁰ ve “demokratik sol” kavramları ile geçirdiği dönüşüm, Alevilerin CHP’ye yönelmesindeki diğer nedendir (Ertan, 2017: 59-60).

CHP 1965 seçimlerinden önce ortaya koyduğu ortanın solu politikasını daha işlevsel bir hale getirmeye çalışmıştır. Ortanın solu hareketi bu haliyle TİP’e giden kesimleri CHP çatısı altında toparlamayı hedeflemektedir ve bununla birlikte sisteme muhalif olan bütün kesimleri radikalize olmamış bir sol söylem içerisinde bir araya getirebilmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca 1971 muhtırasının sol kesimler üzerinde oluşturduğu karamsarlık da ortanın solu söylemi üzerinden CHP’ye bir avantaj yaratmıştır. Sağ iktidarlara karşı olan bütün muhalif kesimler, baskı rejiminden kurtulmanın yolunun cılız bir sol partilerden değil,

---

¹⁰CHP ortanın solu politikası ile 1960’lardaki şehirleşmenin sosyo-ekonomik dönüşümüne cevap vermeye çalışır. Adil vergilendirme, kırsal kalkınma, hizmette bölgesel eşitlik, gecekondu probleminin çözümü, toprak reformu gibi kavramları söyleminin merkezine alır ve sosyal adaleti amaç haline getirir. Böylece CHP, ortanın solu politikası ile sola yönelir ve politik bir dönüşüm yaşar.

güçlü ve sağ iktidarların karşısında durabilecek bir partiden geçtiğini dillendirmeye başlamışlardır (Çiçek vd., 2017: 42-44).

1973 genel seçimlerinde Türkiye genelinde % 33.3 oy alan CHP, Amasya'da % 28.1, Çorum'da % 30.7, Erzincan'da % 45.3, Sivas'ta % 32.9, Tokat'ta % 29.8, Tunceli'de % 70 oy almış (TÜİK, 2012) ve bu şehirlerin hepsinde seçimlerden birinci parti olarak çıkmayı başarmıştır. 1977 genel seçimlerinde Türkiye genelinde % 41.4 oy alan CHP, Amasya'da % 45.2, Çorum'da % 36.1, Erzincan'da % 45.4, Sivas'ta % 42.9, Tokat'ta 42.2, Tunceli'de % 66.3 oy almış (TÜİK, 2012) ve Tunceli hariç diğer tüm şehirlerde oy oranını artırmayı başarmıştır.

Tablo 4. 4. CHP'nin 1973-1977 genel seçimlerinde Alevilerin yoğun yaşadığı şehirlerdeki sonuçları

	CHP'nin 1973 genel seçim sonuçları	CHP'nin 1977 genel seçim sonuçları
Türkiye	% 33.3	% 41.4
Amasya	% 28.1	% 45.2
Çorum	% 30.7	% 36.1
Erzincan	% 45.3	% 45.4
Sivas	% 32.9	% 42.9
Tokat	% 29.8	% 42.2
Tunceli	% 70	% 66.3

Alevilerin 1973-1977 genel seçimlerindeki CHP'ye oy verme davranışı bu şehirler üzerinden değerlendirildiğinde, Alevilerin 1973'de CHP'ye ülke geneline yakın oylar verdiği, 1977 seçimlerinde CHP'yi daha yoğun destekledikleri görülecektir.

1960-1980 arası dönem Alevilerin sol düşünce üzerinden politikleştiği yıllar oldu. Bu politikleşmede Aleviler sol düşünce içerisinde Alevi kimlikleri ile var olmadılar. Yani Alevili kimliği sol içerisinde eridi. Bu nedenle 1970'ler Aleviliğin politikleşmesi değil, bireysel manada Alevilerin politikleşmesi anlamına gelmektedir (Ertan, 2017: 33-34).

1990'lı yılların başlarında Alevilerin 1970'lerde silahlı ve yasadışı sol hareketlerle benzeştirilmesi yönündeki algı kırılmaya başladı ve Alevilik soğuk savaş çerçevesinde güvenlik merkezli bir "tehdit unsuru" olarak tartışılır olmaktan çıktı. Böylece Alevilik kültürel ve geleneksel talepleriyle öne çıkmaya, siyasal ve sivil alanda kabul edilir olmaya başladı. Buna katkı sağlayan önemli bir adım ise Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP)'nin örgütlenme aşamasında Alevilerin aktif rol almasıdır. Böylece Alevi kimliği siyasi seçkin düzeyinde ilk defa azımsanamayacak kadar görünürlük elde etmiş oldu. 1991 seçimleri akabinde gerçekleşen DYP-SHP koalisyonunda ilk kez Seyfi Oktay, Mehmet Moğultay ve Azimet Köylüoğlu gibi Alevi kimliğini gizlemeyen siyasiler bakanlık düzeyinde görev aldılar. Ancak Alevi kimliğinin siyasal seçkinler arasında üst düzeyde temsil edildiği bu dönemde en önemli Alevi talepleri olan cem evi – diyanet işleri – din dersleri konusunda herhangi bir reform gerçekleştirilmedi. Bunun sebebi Alevilerin bu dönem SHP ile özdeşleşmesi nedeniyle Alevi taleplerine yönelik bir reformun SHP'ye olumlu yansıtacağı düşüncesine koalisyonun büyük ortağı DYP'nin soğuk bakması olmuş olabilir (Aktürk, 63).

1991-1995 yasama döneminde SHP'nin 88 milletvekilinden 27 tanesi Alevidir. Hükümette 4 tane SHP'li Alevi bakan bulunmaktadır. Ayrıca Aleviler yerel yönetimlerde SHP'li belediyeler üzerinden tekrar söz sahibi konuma gelmişlerdir. Ancak Madımak katliamı ve Gazi olayları bu sürece balta vurur. Bu olaylar yaşandığında SHP iktidar ortağıdır, ancak katliamları engellemek için gerekli sorumluluğu alamaz. Mecliste kurulan araştırma komisyonlarında SHP'liler şerh koymasına rağmen raporu etkileyemezler. Adalet bakanı SHP'li olmasına rağmen yürütülen hukuk süreci Alevilerin beklentilerine cevap veremez. Tüm bu yaşananlar Alevileri SHP'den uzaklaştırır (Ertan, 2017: 235).

Sosyal demokrat partiler, parti programlarında ve program metinlerinde kendilerini doğrudan Alevilerin sözcüsü olarak açıklamadılar. Alevi taleplerine ancak SHP tarafından 1991'deki seçimler öncesinde seçim kampanyalarında yer verildi. Parti kararı haline gelen laiklik temel ilkeleri metninde Alevi sözcüğü kullanılmadı ve belli ki bundan özellikle kaçınıldı. SHP 1993'de Anayasanın din ve vicdan hürriyetini düzenlediği 24. maddesinin değiştirilmesi teklifinde, "ilk ve orta öğretimde, isteyen vatandaşların dini kültürlerini ve törenlerini öğrenmeleri yönündeki talepleri karşılamak devletin görevleri arasındadır" şeklindeki teklifi, Alevilerin zorunlu din derslerinin kaldırılması talebine yöneliktir. Bununla birlikte bir diğer Alevi talebi olan DİB ile ilgili hiçbir değişiklik önerisinde bulunulmadı. Sosyal demokrat partiler için açıkça Alevilerin sözcülüğünü üstlenmek, Sünni seçmeni

küstürme tehlikesi taşımaktaydı. Bununla beraber Alevilerin önemli bir kısmı için SHP'nin siyasi yurt kabul edilmesinin aynı bireyci din anlayışını taşımalarından kaynaklandığı söylenebilir (Schüler, 2002: 170-171).

4.5. Siyasal İslam'ın Yükselişi ve Alevi Siyasal Talepleri

Aleviler 1970'li yıllarda sola ve sendikalara önemli miktarlarda katılmış ve bir siyasi ağırlık oluşturabilmeyi başarmışlardı. Bu yıllarda bazı merkezi idarelerde ve yerel yönetimlerde büyük bir güç sahibi haline gelmişlerdi. 1980'den sonra ise birçok memur gibi bu kadroları daha muhafazakâr gruplara bırakmak zorunda kaldılar (Massicard, 2017: 72). Aleviler için 1980 sonrası devlet/kamu yönetimi içindeki güçleri görece aşağı doğru bir eğilim içinde geçti. Sahip oldukları kadroları kaybettiler, büyük ölçüde sol görüşlerde yer aldıkları için ve 1980 darbesi solu "hizaya çekme" amacı taşıdığı için Aleviler de bundan payını aldı ve sol kadrolar içinde oldukça "hırpalandılar".

1980 darbesi ile parlamento kapatıldı, siyasi partiler kapatıldı, parti liderlerine siyasi yasaklar getirildi. 1982'de yeni Anayasa oylandı ve genelkurmay başkanı Kenan Evren Cumhurbaşkanı oldu ve Milli Güvenlik Kurulu, Saim Bülent Ulusoy'u başbakan olarak atadı. 1983'de ANAP, Halkçı Parti (HP) ve Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP)'nin seçimlere katılmasına izin verildi.

Bülent Ulusoy hükümetinde iktisadi işlerden sorumlu başbakan yardımcısı olan Turgut Özal bir dönem Türk siyasetine damgasını vurdu. Özal, serbest piyasa ekonomisini savunmaktaydı ve onun öncülüğünde 20 Mayıs 1983'de parti tipolojisi açısından "hepsini yakala partisi"¹¹ olduğu söylenebilecek Anavatan Partisi kuruldu. ANAP demokratik sol, liberal sağ, milliyetçi sağ ve İslami sağ bünyesinde topladığını ileri sürmekteydi ve böylece darbe öncesinin en büyük partileri olan CHP, AP, MHP ve MSP'nin görüşlerini temsil ettiği iddiasını taşıyordu. Ayrıca seçimlere katılmasına izin verilen HP ve MDP'ye kısayla çok daha sivil bir parti görünümündeydi.

6 Kasım 1983 genel seçimlerinde ANAP %45 oyla iktidar olmayı başardı. 29 Kasım 1987 genel seçimlerinde %36.3 oy oranı ile tekrar iktidar oldu. Ancak oylarında önemli bir azalma göze çarpmaktaydı. 26 Mart 1989 yerel seçimlerinde ise %21.82 oy oranı ile SHP'nin ve Doğru Yol Partisi'nin (DYP) ardında üçüncü parti olabildi. ANAP'ın oyu

---

¹¹ Hepsini yakala partileri olabildiğince geniş bir seçmen kitlesine seslenmeye çalışmaktadırlar. İdeolojik yönü zayıf, pragmatik yönü ise güçlü olan hepsini yakala partileri siyasi yelpazenin merkezinde yer alırlar, her düşünceden bireyi partiye çekerek kitlesel tabanı genişletmeye ve böylece iktidar olmaya çalışırlar.

gittikçe erimekteydi. 20 Ekim 1991 genel seçimlerinde %24 oyla ikinci oldu. Bu seçimle beraber ANAP iktidarı biterken hiçbir parti tek başına iktidara gelemedi. ANAP'ın 1983 seçimlerinde başarılı olmasının sebebi darbe sonrası köklü partilerin kapatılmış olması ve ANAP'ın dört eğilim iddiası ile merkeze oturabilmeyi başarmış olmasıydı. İlerleyen süreçte siyasi yasakların kalkması ile eski siyasiler siyaset sahnesine geri döndü ve ANAP eski siyasilerin dönüşünden olumsuz etkilendi.

ANAP 1983-1987-1991 genel seçimlerinde sırasıyla Amasya'da %49.8, %33.2, %22.9; Çorum'da %44.8, %39.0, %20.0; Erzincan'da %49.1, %39.6, %28.8; Sivas'ta %46.4, %39.5, %17.7; Tokat'ta %48.3, %34.1, %19.6; Tunceli'de %16.3, %19.1, %10.7 sonuçlarını almıştır (TÜİK, 2012).

Tablo 4. 5. ANAP'ın 1983-1987-1991 genel seçimlerinde Alevilerin yoğun yaşadığı şehirlerdeki sonuçları

	ANAP'ın 1983 genel seçim sonuçları	ANAP'ın 1987 genel seçim sonuçları	ANAP'ın 1991 genel seçim sonuçları
Türkiye geneli	% 45	% 36.3	% 24
Amasya	% 49.8	% 33.2	% 22.9
Çorum	% 44.8	% 39	% 20
Erzincan	% 49.1	% 39.6	% 28.8
Sivas	% 46.4	% 39.5	% 17.7
Tokat	% 48.3	% 34.1	% 19.6
Tunceli	% 16.3	% 19.1	% 10.7

Bu şehirlerden Tunceli'de oy oranları düşüktür. Diğer şehirlerde ise genelde Türkiye genelinde aldığı oyları alabilmeyi başarmıştır, hatta genel anlamda bu şehirlerde biraz daha fazla oy aldığı söylenebilir. Dolayısıyla Türkiye genelinde olduğu gibi Alevi toplumunda da ANAP'a bir yöneliş olduğu yorumu yapılabilir. Bu yöneliş ANAP'ın Türkiye genelindeki başarı grafiği ile paralellik göstermekte ve en yüksek desteği aldığı 1983 seçimlerinden itibaren azalan bir trend izlediği gözlenmektedir.

Aleviler ANAP'a yönelik gösterecekleri de ANAP'tan umduklarını bulamadılar. ANAP'ın sık sık açıkça Sünni tarikatların ruhani liderleriyle bağlarını açığa vurmaları karşısında, Alevi seçmenlerinin önemli bir bölümü, sol saflarda özellikle SHP'de toparlandılar. Alevilerin ANAP'ı kitlesel olarak destekleyememelerinin bir başka nedeni ise, ANAP'ın, ulusun ve ulus kültürünün İslami yanını vurgulaması ve Kürt milliyetçiliği karşısında ulus bütünlüğünü destekleyen Türk-İslam sentezini savunmasıdır. Ulus bütünlüğü desteklendiğinden İslam anlayışının Sünni İslam anlayışı olması kaçınılmazdır, çünkü ulus bütünlüğü amaçlandığından dini hiçbir farklılıkta kabul edilememektedir. Ayrıca İslam şemsiyesi altında etnik kimliklerin dinin gölgesi altında kalması sağlanmaktadır. Söz konusu politika Alevilerin dini sorunlarını doğrudan etkilemektedir (Schüler, 2002: 168). Ayrıca 12 Eylül yönetiminin sola karşı din siyasetini sürdürmesi ve ANAP'ın içinde siyasal İslam kanadının bulunması, Alevilerin 1970'lerde karşı karşıya geldikleri MHP milliyetçiliğinin ANAP'ın kanatlarından biri olması, Turgut Özal'ın Nakşibendi tarikatına mensup olması gibi sebepler Alevilerin ANAP'a yönelimini engelliyordu denilebilir.

12 Eylül 1980 sonrasında Aleviler belirli miktarlarda ANAP'ı desteklediler, ancak büyük miktarlarda sosyal demokrat partilere oy vermeye devam ediyorlardı. 1993 Sivas Madımak, 1995 Gazi olayları ile Aleviler büyük travmalar yaşadılar ve bu dönem sosyal demokratların iktidar ortağı olmaları nedeniyle Alevi toplumu sosyal demokratlara güven kaybettiler. Bu dönemki Alevilerin kararsız, dağınık durumu sağcı partilerin Alevi seçmene olan ilgisini artırdı. Sağ partilerin milletvekili aday listelerinde Aleviler de yer aldı. Sağcı çevre tarafından bu dönem Alevilik Türk-İslam sentezinin toplumdaki karşılığı olarak övüldü ve İslam şemsiyesi altında kontrol edilmeye çalışıldı. MHP tarafından Alevilere çağrı yapıldı. Bu dönem Aleviler "öz Türk, öz Müslüman" olarak değerlendirildi. DİB'de Aleviler için müdürlük açılması gerektiği yönünde söylemler kullanıldı. Bütün bu ortam içerisinde 1995 yılında gerçekleştirilen genel seçimlerde DYP ve ANAP bir miktar Alevi oyunu almayı başardı. Ayrıca az miktarlarda da olsa MHP ve RP de Alevi oylarını almayı başardı, ancak her şeye rağmen azımsanmayacak kadar Alevi oyunu sosyal demokratların aldığı, bazı Alevilerin seçime katılmadığı ya da boş oy kullandığı söylenebilir. 1995 seçimlerinde CEM Vakfı başkanı İzzettin Doğan'ın Alevilerin blok halinde sosyal demokratlara oy vermesinin yanlış olduğu, Alevi oylarının partiler arasında dağılması gerektiği yönünde önerisi bulunmaktadır. Ehlibeyt Vakfı genel başkanı Ferman Altun, 18 Nisan 1999 genel seçimlerinde Fazilet Partisi (FP)'nden milletvekilli aday olmuştur. Hacı Bektaş ve Anadolu Kültür Vakfı (HBAKV) 1999 genel seçimlerinden önce Alevi

toplumunun ülkeyi şeriatı taşıyan partilerden ne kadar uzaksa, seçimden seçime yanlarına gelen sosyal demokrat partilerden de o kadar uzak olduğunu belirtir. Hacı Bektaş Veli Kültür ve Tanıtma Derneği ise kendilerini Alevi toplumu adına konuşmaya yetkili olarak görmediklerini belirtmiştir. PSAKD sağ partilerin oluşturduğu olumsuzluklardan kurtulmak için sol bir partinin iktidar olmasının şart olduğunu, bu nedenle sol partiler arasında bir ittifak yapılması için çaba harcadıklarını belirtmiştir (Şahhüseyinoğlu, 2001: 94-99). Böylece 1990'lı yıllarda Alevi hareketinin dağılık olduğu görülmektedir.

Tarih içinde yaklaşık 400 yıl boyunca Aleviler kendilerinin de Müslüman olduğunu kanıtlamaya çalıştılar. 1990'lardan bu yana devlet ve Sünni ulema Alevilerin Müslüman olduğunu kanıtlamaya çalışırken, Alevi yazarların bir kısmı tam tersi yönde sav geliştirmeye başladı. Osmanlıda Aleviliğe yönelik kullanılan sapık bir öğreti, sapkın bir inanç söylemi "bilinçsiz inanç" söylemine yerini bıraktı. Yeni söylem Aleviler de Müslüman'dır ve hiçbir ayırım yoktur. Alevilik Ali ve onun soyunu sevmek ise hemen her Sünni de Alevidir. Kitap, peygamber, inanç birdir. Ancak küçük bir fark söz konusudur. Yürütülen yanlış politikalar nedeniyle Aleviler küstürülmüştür bu nedenle de namaz, oruç, haç gibi İslam inancının ana ilkelerini yerine getirmemiş ve zamanla bu ilkeleri unutmuşlardır. Şimdi Alevilere karşı uygulanan dışlama yapılmayacak ve Aleviler yeniden camiye çağırılacaktır. (Bozkurt, 1998: 120-121)

Sünni İslamcıların Alevi kimliğine uyguladıkları inkâr etme ve görmezden gelme politikaları ile Aleviliği Sünnileştirme politikaları beraber götürülmektedir. Temel amaçları İslam'ı tek bir anlayışa (Sünniliğe) indirgemek, kendilerini Müslüman olarak tanımlayan Alevileri de bu alana (gündelik yaşamda camiye) çağırma politikasıdır. Bunun içinde 12 Eylül askeri rejiminin Alevi köylerine uyguladığı cami açma politikaları, Sünni İslamcıların önemli miktarda desteğini almıştır (Çakır, 1998: 87-88).

12 Eylül askeri yönetimi dinci hareketin önünü yeşil kuşak projesi ile açtı. Yönetim tamamıyla dinsel bir söylem kullandı ve böylece siyasal İslam'ın devlet desteği ile güçlenmesine imkân sağlandı. Askeri yönetimin arkasından göreve gelen sivil yönetimlerce dinci hareket yaygınlaştırıldı, yani tarikat kökeninden gelen devlet yöneticileri dincilerin güçlenmesini sağladı (Gölbaşı, 2008: 54).

12 Eylül 1980 darbesinden sonra güçlenen siyasal İslam'ın Aleviliğe yaklaşımı ilk olarak Aleviliği kökten reddetmek ya da Sünni hegemonya içinde tanımlayıp, Aleviliği Sünniliğe yakınlaştırarak Aleviliğin özgün yanını işlevsiz kılma şeklindedir.

78 milyonluk ülke nüfusunda resmi ve net olarak bilinmemekle birlikte 12 milyon Alevi nüfusu olduğu kabul edilirse, ülke nüfusunun %15'lik bir kesimini ifade eden Alevilerin ibadet yeri olarak kabul ettikleri cem evlerinin sayısı İçişleri bakanlığı sonuçlarına göre 937'dir. DİB'e bağlı cami sayısı ise 2015 yılı için yaklaşık 86762'dir. Bu anlamda bir karşılaştırma yapılırsa ülkedeki 772 Sünni vatandaş için bir cami düşerken 13000 Alevi vatandaşa bir cem evi düşmektedir. Yaklaşık 17 katlık bir fark söz konusudur ve cem evlerinin çoğunluğunun Sivas ve Tokat gibi küçük illerde bulunduğu ve 31 ilde hiç cem evi olmadığı düşünülürse eşitsizlik net bir şekilde görülmektedir. İl bazında incelenirse bu uçurum daha da artmaktadır. Örneğin İstanbul'da DİB rakamlarına göre 3117 cami bulunurken, cem evi sayısı 64'dür. İstanbul'da ülke nüfusundaki oran dikkate alınırsa 2,5 milyon Alevi vatandaş bulunduğu varsayılabilir ve buda İstanbul'da her 39000 Alevi vatandaşa bir cem evi düştüğü anlamına gelmektedir. Rakamlar aracılığıyla eşitsizliğin yansıdığı bir başka nokta ise DİB'ce tahsis edilen kadrolarda görülmektedir. 2015 yılı DİB resmi sayfasında bulunan verilerce kurumun 120 bine yakın kadrosu bulunmaktadır. Söz konusu kadrolarda cem evine tahsis edilen bir tek kadro bulunmamaktadır. DİB'in 2015 yılı bütçesi 6 milyar TL civarındayken bu bütçe içerisinde cem evlerine hiçbir kaynak tahsisi yapılmamaktadır. Mevcut koşullar altında cem evlerinin durumu ile ilgili cumhuriyetçi vatandaşlık felsefesi, uluslararası hukuk ve anayasamızın önemli temalarından birisi olan eşit muamele ilkesine aykırı bir tutumla karşılaştığımız olgusal olarak açıktır (Borovalı ve Boyraz, 2016: 58-59). Ayrıca geçmişten günümüze kimi Diyanet'ten sorumlu bakanların, başkanların ve yetkililerin Alevilik hakkında söylemleri ve tavırları, Alevi toplumu içinde tepkilere ve güven kaybında neden olmuştur. Örneğin "cem evi, cümbüş yeri" diyen eski Diyanet İşleri başkan yardımcılarında biri hakkında dava açılmıştır. Eski Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Nuri Yılmaz, "Alevilerin ibadet mekânı cami olmalı" derken, daha önce aynı görevi yapan Ali Bardakoğlu ise "Alevilerin namaz kılması ve oruç tutması gerektiğini" ifade etmekte, Alevi talepleri hakkında "ileride Aczmençiler isterse ne olur?" değerlendirmesinde bulunup "cem evleri ibadet yeri değildir, Müslümanların mabedi camidir" demektedir (Yaman, 2012-a: 160-161). Bu ve benzeri söylemlerin örneklerini artırmak mümkündür. Resmi makamlarda bulunan idarecilerin Aleviler tarafından ibadethane olarak görülen cem evlerini cümbüş evine benzetmesi ve tek ibadet yerinin cami

olduğunu belirtip Alevileri de bu doğrultuda camilere çağırması, Sünni söylemin hegemonyasının Aleviliği dışlayıcı ve asimile edici söylemine örnek olarak gösterilebilir. Bu söylemler Alevileri incitmekte ve Sünni İslam'a karşı güven kaybı yaşamasına hatta kendilerini koruma telaşına kapılmasına neden olmaktadır.

Cem evlerinin devlet tarafından ibadethane olarak kabul edilmesi bazı imkânlardan faydalanmasının önünü açacaktır ki bu imkânların en başında devlet bütçesinden yararlanacak olması gösterilebilir. Bakanlar kurulunun 2002 tarihli kararına göre cami, havra, mescit ve sinagog elektrik ücretlerinden muaftır. Cem evlerinin sayılan kurumların arasına konulması bile yasa değişikliğine gidilmeden cem evlerinin devlet bütçesinden yararlanabilmesinin yolunu açabilir. Ancak bu değişiklik cem evlerinin resmi ibadethane olarak kabulü anlamına geldiğinden söz konusu değişiklik yapılmamaktadır. Bununla birlikte konuyla ilgili CEM Vakfının ulusal mahkemelere yapmış olduğu başvuru kabul görmezken, vakfın Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) yaptığı başvurular olumlu sonuçlanmıştır ve cem evleri AİHM'ce ibadethane olarak tanınmıştır. Genel anlamda cem evlerinin statüsü tartışılrsa da, pratik hayatta cem evleri Alevilerin ibadethanesi olarak işlev görmektedir (Mutluer, 2015: 362).

HDP yerel yönetimlerde 2000'li yılların ortalarından itibaren cem evlerini ibadethane olarak tanıyor. CHP ise yerel yönetimlerde cem evlerini ilk defa 2014'de Maltepe Belediyesi ile tanıdı, 2015 yılında ise bünyesindeki yerel yönetimlerde cem evlerinin ibadethane olarak tanıyacağını açıkladı (Mutluer, 2015: 363-364).

AİHM'e yapılan bir başka başvuru ise Alevi taleplerinden biri olan zorunlu din kültürü ahlak bilgisi dersleri hakkındadır. 2007'de AİHM tarafından alınan Eylem Zengin'in din derslerinden muaf olması kararı Aleviler ile birlikte dersin kaldırılmasını isteyen diğer Müslümanlar tarafından dersin kaldırılacağı yönünde bir düşünce oluşturdu. Kararın alınmasından önce iç hukukta bu doğrultudaki bazı davaların kazanılmasıyla bazı Alevi çocukları din dersinden muaf tutuldu. Bununla birlikte dersten muaf olan çocukların ders esnasında okul koridorunda oturmak zorunda kalmasından doğan dışlanma hissi ve ailelerinin toplum içinde karşılaştıkları baskı giderilemedi (Mutluer, 2015: 358).

Alevi taleplerinin gerçekleştirilmesi açısından AKP iktidarı döneminde 2009-2010 yılında gerçekleştirilen Alevi çalıştayları oldukça değerliydi. Ancak çalıştaylar Alevilerin sorunlarının siyasi bir zeminde tartışılmasından ziyade Aleviliğin ne olduğu tartışmasına

döndü. Sonuç raporunda bulunan Alevilere yönelik ayrımcılığın önlenmesi, cem evlerinin resmi ibadethane kabul edilmesi, zorunlu din derslerinin kaldırılması, Madımağın müze olması gibi taleplerden herhangi biri iktidar tarafından tam anlamıyla ele alınmadı. Madımak Oteli müze oldu ama katliamda hayatını kaybedenlerin adlarının olaya karışan devlet görevlileri ile beraber yer alması Alevilerin tepkisini çekti. Çalıştayların sonunda CHP'nin genel başkanlık makamına Alevi Kemal Kılıçtaroğlu'nun geçmesi o dönem başbakan olan Recep Tayyip Erdoğan'ın çözüme yönelik ilgisinin yok olmasına neden oldu. Erdoğan'ın seçim stratejisi olarak Kılıçtaroğlu'nun Alevi kimliğine işaret etmesi, Alevi gençlerin hayatlarını kaybettiği Gezi olaylarına atıfla Alevilerin ötekileştirilmesi, Suriye'deki iç savaş hakkındaki söylemlerinde Suriye başkanı Esad'ın Alevi oluşuna atıf yapması, Alevilerin kimlikleri etrafında toplanmasına ve AKP'nin ürettiği inanç politikalarına güvenmemelerine neden oldu (Mutluer, 2015: 355-356).

İzmir'de çeşitli Alevi STK'larına üye olan 355 vatandaş ve herhangi bir Alevi STK'sına üye olmayan ancak bu STK'lara sempati besleyen, bu STK'ların etki alanında bulunan 179 vatandaşın da katıldığı toplamda 534 katılımcı üzerinden yapılan anketle AKP hükümeti döneminde gerçekleştirilen Alevi çalıştayları değerlendirilmiştir. Açılım sürecinden farklı ölçütlerde yaklaşık %85 oranında bilgi sahibi olan katılımcıların, %30,1 Alevi açılımını olumsuz bulurken, %60,6'sı yetersiz bulmaktadır. Olumlu ve yeterli bulanların oranı ise sadece %1,1 oranındadır. Katılımcılara Alevi açılımı kapsamında öncelikle ele alınması gereken konular neler olmalıdır sorusu yöneltilmiştir. İlk 5 sırada %15'le cem evlerinin ibadethane olarak kabul edilmesi, %13'le zorunlu din derslerinin kaldırılması, %12,38'le geçmişte yaşanmış Çorum-Maraş-Sivas gibi olaylardan özür dilenmesi ve soruşturma yapılması, %12,19'la DİB'in kaldırılması, %10'la Alevi köylerine cami yapılmasının durdurulması konuları yer almıştır (Hamurcu ve Üste, 2018: 11-15). Bu sonuçların Alevi STK idarecilerinin medyaya yansıyan talepleriyle, çalıştayda dillendirilen taleplerle örtüştüğü görülmektedir. Ayrıca düzenlenen çalıştayların Aleviliği Sünni hegemonya içinde değerlendirdiği gerçeğini Alevi Çalıştayları Nihai Raporu (AÇNR) üzerinde de görmek mümkündür.

Devletin kendisini Alevi olarak tanımlayanları Alevi olarak kabul edip muhatap almadığı raporda görülmektedir. Buna göre, Bektaşiler ile Aleviler arasında net bir uçurum vardır ama Aleviler Bektaşilere yakın dururlar. Bununla birlikte Arap Alevilerine Nusayrilik olarak değinilmiş ve hemen Aleviliğin dışında bir grup olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca

net olarak Şiiliğin mezheplerinden olan ve Alevilik şemsiyesi altında bu nedenle zaten bulunmayan Caferiler ya da 12 İmamcı Şiilik anılmış ve hemen saf dışı edilmiştir. Çalıştay sürecine dâhil edilmeyen yurt dışı Alevi topluluklarını da düşündüğümüzde devlet tarafından muhatap kabul edilen Alevi topluluğunun oldukça budanmış olduğu açıktır. Ayrıca raporda Türkmenlere, Tahtacılar, Abdallara aynı dil, söylem ve dünya görüşünü paylaşmayan Alevi grupları olarak atıf yapılmış ve Aleviliğin içindeki çeşitliliğe örnek gösterilmiştir. Görüldüğü gibi, devlet istediğini Alevi olarak tanımlamış, istediğini bu tanımın dışında bırakmış ve kimin Alevi olarak kabul edilebileceğine hükmederek, muhatap olduğu savıyla, çalışmaya davet etmiştir (Hacı Bektaş Anadolu Kültür Vakfı [HBAKV], 2011: 70-71).

Ayrıca AÇNR’de Aleviler, Aleviliğin İslam’ın içinde mi dışında mı olduğu sorusuna cevap vermeye zorlanmaktadır. Bu zorlamayı Sünni evren ve hükümet yapmaktayken, sanki bu zorlanma hali Aleviler içinde geçerliymiş gibi gösterilmektedir. Rapor, Aleviliği İslam’ın içinde tanımlar gibi yapıp Aleviliği Sünnilikle özdeş bir İslam çerçevesinde yapılandırabileceğine dair ibret verici bir vesika konumundadır. Rapor Aleviliğin iç çeşitliliğinden yola çıkarak Aleviliğin ortak bir yönünün olmadığını iddia ederken, Bektaşiliği dinsel tarikat, Caferilik ve Nusayriliği dinsel mezhep olarak tanımlamakta, bunların dışında olduğunu iddia ettiği Aleviliğin ise “genellikle kültürel” yönüne vurgu yapmaktadır. Böylece Aleviliği açıkça din dışı saymaktadır (HBAKV, 2011: 74-75).

Alevilik, en net özelliği ile Muhammed ve ailesine, özellikle Ali ve onun soyuna derin sevgi ve saygı ile bağlı bulunan ve Sünni olmayan Anadolu Müslümanlarının yol, adap ve erkânlarıdır (AÇNR, 2010: 39). Rapordaki tanım, Aleviliği Ali sevgisine indirgemekte ve Alevilik inancının içindeki Ali sevgisinin özgül manasına değinmekten özenle kaçınan bir düşüncenin bütün çelişkilerini açık etmektedir. Ehl-i Beyt’e derin sevgi ve saygı besleme, Sünni ortodoksinin de hiçbir zaman reddetmediği bir özelliktir. Bu yüzden Ali ve Ehl-Beyt’e bağlılık vurgusu, Alevilerin özgünlüğünü müphemleştirmenin bir aracı olarak ileri sürülmektedir (Ecevitoglu, 2011: 139-140).

Alevi taleplerinin önemli bir bölümünü devletin laiklik politikalarıyla beraber incelemek ve tartışmak gerekir. Ancak Aleviler, laik düzenin Alevilerin mahrumiyetini pekiştiren bir düzenek olduğunu görmekte ısrarcı değillerdir (AÇNR, 2010: 85). Böylece raporda Alevilerin yaşadığı mağduriyetin sorumlusu olarak laik düzen gösterilmektedir.

Aleviler bugün kişisel kimliklerini mağduriyetle aynılaştırarak bir dil oluşturmaktadırlar. Bu dilin toplumsal ilişkilerde yakınlaşma isteğini körelten yanlarına özen göstermek gerekir. Alevilerin devlet ve toplumla derinleşen problemlerinde aslında karşılıklı güven sorunu bulunmaktadır (AÇNR, 2010: 99). Rapora göre Alevilerin mağdur olmaları aslında olduğundan çok abartılıdır ve mağduriyet söylemi toplumsal ilişkilere olumsuz yansımaktadır. Dolayısıyla Aleviler mağduriyet söylemiyle yanlış yapmaktadırlar ve kendilerini düzeltmeleri gerekmektedir. Ayrıca raporda sorunun temelinde aslında güven problemi olduğu belirtilerek Alevi sorununun bu temelde çözülebileceği belirtilmektedir. Böylece sorunun çözümü karşılıklı güven temeline indirgenmektedir.

AÇNR’de Alevilerin ve Sünnilerin inanç, ritüel ve kültürel alanda birbirini somut olarak gözlemesi gerektiği belirtilmektedir. Devletin Aleviler ve Sünniler arasındaki algı problemini giderilmesinde hakemlik görevini üstleneceği ve bütünleşmeyi sağlayıcı çabalar sarf edeceği belirtilmektedir. (AÇNR, 2010: 99) Oysa Alevi taleplerinin muhatabı Sünniler değil devlettir. Dolayısıyla devletin Aleviler ve Sünniler arasında bir hakemlik rolünü değil sorunun çözüm mercii rolünü üstlenmesi gerekmektedir.

AÇNR’de önemli bir Alevi talebi olan Hacı Bektaş Dergâhının durumu hiçleştirilmektedir. Raportörün konuyla ilgili önerisi, Aleviler içerisinde yüksek miktarda sembolik öneme sahip olan Hacı Bektaş ilçesinin ihya edilmesi ve bu ilçede aynı isimle bir üniversite kurulmasıdır. Oysa Alevilerin talebi ilçeye ilgili değildir, dergâhın asıl sahiplerine Alevilere verilmesidir (HBAKV, 2011: 94). Hacı Bektaş dergâhının devri ile ilgili savunulan tek kanun Tekke ve Zaviyeler kanunudur. Öncelikle söz konusu kanun tarikatlarla ilgilidir, Alevilik ise bir tarikat değildir. Bünyesinde barındığı Bektaşilik bir tarikattır, ancak Alevi sorunları karşısında söz konusu kanunu engel olarak kabul etmek Aleviliği tarikat seviyesine indirgemek anlamına gelmektedir. Ayrıca kanun dergâhın faaliyete geçmesini yasaklamaktadır, ancak dergâhın devri ile faaliyete geçmesi aynı şeyler değildir. Aleviler kanuna aykırı bir şekilde dergâhı faaliyete geçirirlerse elbette devletin kanun gereği müdahale etmesini kabul edeceklerdir (HBAKV, 2011: 99-100).

Şurası bir gerçek ki, bugün Aleviler ritüellerini genel Müslüman kamuoyu gibi camilerde değil, ayin-i cemlerini cem evlerinde gerçekleştirmektedirler. Cemleri ibadet olarak sunarken cem evlerini de ibadethane olarak kabul etmektedirler. Günümüzde Aleviler cem evlerinde gerçekleştirilen ritüellerinin kendi ibadetlerinin önemli bir parçası olduğu konusunda kararlıdırlar. Oysa bu yeni bir durumdur ve duygusallıktan uzak nesnel bir

yaklaşımın soğukkanlı olarak incelenmesi gerekir. Bu nedenle teologlara, tarafların saygı gösterdiği bilim insanlarının görüşlerine duyulan ihtiyaç izahtan varestedir (AÇNR, 2010: 171-172). Bu beyanda dikkat çekici nokta, cem evinin ibadethane işlevinden önce cemin ibadet olduğu konusuna duyulan kuşku. Yalnız cem evinin değil, cemin kendisinde sonradan bulunan bir pratik olduğu iddia edilmekte ve gerçekte cemin ibadete karşılık gelmediği anlatılmak istenmektedir. Oysa icat edilen kentlerdeki modernleşme ihtiyaçlarına yanıt verebilmek için oluşturulan cem evidir. Bu icatta yoktan var edilmemiş, kent hayatının ihtiyaçları doğrultusunda oluşturulmuştur (Ecevitoglu, 2011: 143). Cem ibadetinin kökleri ise İslamiyet öncesine, Şamanizme kadar geri gitmektedir.

Aleviler 1978 yılında Sivas-Malatya-Maraş, 1980 yılında Çorum, 1993 yılında Sivas Madımak, 1995 yılında Gazi olayları ile ağır travmalar yaşadılar. Bu travmalar Alevilerin inanç kimliklerine yönelmesine neden oldu. 1990'larda siyasal İslam'ın yükselmesi karşısında harekete geçen Alevi hareketinin üyelerinin belleklerinde bu ağır travmalar bulunmaktaydı.

Geçmişten bugüne Aleviler genel eğilim olarak CHP'ye ve onun ardılı gibi olan partilere (SHP-DSP-sosyal demokratlara) oy vermişlerdir. Siyasal İslam'ın yükselmesi Alevilerin CHP'ye olan yönelimleri daha da artmıştır. Çünkü siyasal İslam Aleviliği ya tamamen reddetmekte ya da Sünni hegemonya içerisinde tanımlayarak özgün yanını eritmektedir. Aleviler 1978-1980-1993-1995'de yaşadıkları travmalar ile oldukça hassas konuma gelmiş ve korunma içgüdüleri ile Alevi seferberliğine girişmişlerdir. Bu korunma içgüdüleri ile siyasal İslam karşısında en geniş cephe olarak gördükleri sosyal demokratlara (CHP-SHP-DSP) yönelmişlerdir. Böylece Alevilerin CHP etrafındaki kümeleşme hali 1990'lardan itibaren daha homojen bir görünüm almaya başlamıştır.

V. BÖLÜM

5. ALAN ARAŞTIRMASI VERİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde çalışmada ortaya atılan savlar Aydın'ın Kuşadası ilçesindeki Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı şubesinde yönetici olarak görev alan ya da geçmişte yönetici olarak görev almış on yönetici ile sınırlanmıştır.

5.1. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma nitel araştırmaya dayanmaktadır. Nitel araştırmalar genelde bir konunun açıklanmasına, yorumlanmasına ihtiyaç duyulması halinde kullanılmaktadır. Çalışmanın konusu olan Alevi toplumunun siyasal davranışı açıklanmaya, yorumlanmaya ihtiyaç duyulan bir konu olduğu için nitel araştırma kullanılmıştır. Nitel araştırmaların derinlemesine mülakat, odak gruplu mülakat, yapılandırılmamış gözlem, yarı-yapılandırılmış gözlem gibi yöntemleri bulunmaktadır. Çalışmada araştırmanın problemine ilişkin yüzeysel bilgilerden çok, kişilerin düşünce, görüş ve deneyimlerine ilişkin bilgi toplamak hedeflenmektedir. Bu nedenle çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden birisi olan derinlemesine mülakat yöntemi kullanılmıştır. Böylece az sayıda insanla görüşülerek detaylı bilgi elde edilmiştir.

5.1.1. Araştırmanın Amacı

Bilindiği gibi Aleviler 15 milyon kadar olduğu sanılan nüfuslarıyla ve inançlarına ilişkin bazı talepleri ile toplumumuz içinde oldukça önemli bir kesimi ifade etmektedir. Araştırma Alevi toplumunun siyasal eğilimlerini ve oy verme davranışlarını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Alevi toplumunun siyasal eğilimleri salt Alevi kimliği ya da inançlarına ilişkin bazı talepler üzerinden tarif edilemeyecek kadar girift ve katmanlı da olsa Alevi kimliğini ve inancını taşıyor olma hali Alevilerin temel bazı siyasal eğilimlere sahip olmasına neden olmaktadır.

Alevilik konusunda yapılan birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar Aleviliğin dinsel, müziksel, folklorik özelliklerini inceleyen eserler; Aleviliğin güncel sorunları ve Aleviliğe yönelik saldırılara cevaplar niteliğindeki eserler, Aleviliğin meziyetleri üzerine odaklanmış polemik eserler; Aleviliğin tarihsel ve sosyolojik boyutlarına odaklanmış eserlerdir. Ancak Aleviliği siyaset bilimi açısından inceleyen çok kısıtlı kaynak

bulunmaktadır. Bu kısıtlılık hali bile Alevilerin siyasal eğilimi ve oy verme davranışı konusunu incelemeye değer bir konu kılmaktadır. Araştırma Alevilerin siyasal eğilimi konusundaki kısıtlılığın giderilmesine katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

5.1.2. Araştırmanın Savları

Alevi toplumunun siyasal davranışlarının analiz edilebilmesi için araştırmada aşağıdaki savlar sınanmıştır.

Araştırmada sınanan birinci sav, Alevilerin salt “Alevi” kimliğiyle siyasal bir özne olmayı istemedikleridir. Geçmişte Alevi kimliğini esas alarak kurulan TBP’ye ve BP’ye verilen desteğin son derece sınırlı kalmasının başlıca nedeni budur. Siyasal temsil sorunu yaşayan bir topluluğun siyasetin içinde bir özne olmasının, taleplerinin karşılanmasına olumlu katkı yapacağı ve bu nedenle bir Alevi partisine kitlesel destek vermekte istekli davranacakları düşünülebilirdi. Ancak Alevi taleplerinin çok acil, olmazsa olmaz, Aleviliğin var oluşu için ertelenemez olmaması, Alevilerin siyaset içinde kimlikleri ile hareket etmekte çok istekli olmamalarına neden olmaktadır. Alevilerin, sol ve/veya liberal nitelikli partilere verecekleri desteğin sonunda, inançsal taleplerinin er ya da geç karşılanacağını umdukları ya da bunların karşılanmaması halinde Alevi kimliğinin ortadan kalkacağına ilişkin varoluşsal bir kaygı yaşamadıkları da söylenebilir. Bu durumda Alevi seçmenin oy verme davranışında, Alevi olma halinin bir rol oynadığını fakat Alevi seçmen davranışını kendi inanç sistemine indirgeyerek anlamanın yeterli olmadığını iddia etmek mümkündür.

Araştırmada sınanan ikinci sav, “Türklüğün en yalın en canlı hali” olarak tanımlanan Alevilerin, Türk milliyetçisi olmakla bilinen MHP’ye yönelimlerinin genel bir eğilim olarak düşük oranda olduğudur. Çeşitli milliyetçi sosyal bilimcilerin çalışmalarında, Alevilik, Orta Asya kökenli geleneklerin taşıyıcısı olması bakımından öz Türklük halinin taşıyıcısı olarak görülür. Ancak MHP’nin siyasal konumlanışının Türklüğe olduğu kadar Sünni İslam anlayışına da yakın duran sentetik konumu, Alevilerin MHP’ye eğiliminin görece düşük düzeyde kalmasına neden olmaktadır. Ayrıca 1970’lerde Alevilerin bir kısmının sosyalist solda yer aldığı dönemde, Türk milliyetçilerinin “komünizmle mücadele” fikrine dayalı olan sokak eylemlerinde sosyalistlerle, dolayısıyla Alevilerle karşı karşıya gelmiş olmaları ve yakın tarihimizin karanlık noktalarından olan Sivas-Malatya-Maraş-Çorum olaylarında Alevilere yönelik saldırıların MHP ile ilişkilendirilmesi, kolektif hafızada olumsuz izler bırakmıştır. MHP’nin taşıdığı Türk-İslam sentezi iddiası nedeniyle Sünni İslam söylemini

sahipleniyor olması ve 1970-1980 arasındaki sokak çatışmalarında Alevilerin MHP kimlikli bazı kişileri sorumlu görüyor olmaları Alevilerin MHP'ye yönelimini ciddi şekilde kırmaktadır.

Araştırmanın üçüncü savı, Alevi toplumunun günümüzde çoğunlukla CHP etrafında kümeleşmiş bir oy verme davranışı sergilemekte olmasına karşın, bu yönelimin ideolojik bir içselleştirmeden çok siyasal İslam'ın yükselişi karşısında duyulan tedirginlik ve politizasyonun yarattığı pragmatik boyutlar taşımakta olduğudur. Alevilerin CHP etrafındaki konsolidasyonu 1990'larda "siyasal İslam"ın yükselmesiyle artmıştır. Siyasal İslam Aleviliği Sünni hegemonya içinde tanımlayıp bünyesinde eritmeyi hedeflemekte ya da Aleviliği tamamen reddetmektedir. Aleviler bu yüzden 1990'lardan sonra siyasal İslam karşısında kendilerini koruyabilmek için en geniş cephe olarak gördükleri sosyal demokratlara oy vermeye yönelmişlerdir. Şüphesiz bu gelişmede sosyalist solun siyasal iddiasını kaybetmiş olmasının yarattığı boşluk da önemli bir rol oynamıştır. Bu bakış açısından bakıldığında, bugün siyaset sahnesinde barajı aşabilecek solda CHP'den başka bir sosyal demokrat ya da sosyalist bir parti; sağda ise demokrat kimlikli, liberal, merkez sağ bir parti olsaydı bu partilere de bir yöneliş olması beklenebilirdi. Nitekim Alevi toplumunun bir kesiminin geçmişte sağda DP'ye, ANAP'a; solda ise TİP'e oy verdiği görülmüştü. Günümüzde de benzer bir durum HDP'ye yönelme eğiliminde gözlenmektedir.

5.1.3. Araştırmanın Teknikleri

Alevilerin siyasal eğilimleri ve oy verme davranışı konusunda çok kısıtlı kaynak bulunmaktadır. Araştırmanın konusu olan Alevilerin siyasal davranışları açıklanmaya, yorumlanmaya ihtiyaç duyulan bir konudur. Bu nedenle araştırmada bir konuyu açıklamaya en uygun olan nitel araştırma kullanılmıştır. Aydın'ın Kuşadası ilçesindeki Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı şubesinde yönetici olan ya da geçmişte yöneticilik yapmış on yöneticiden veriler yüz yüze görüşmeler ile derinlemesine mülakat yöntemi kullanılarak elde edilmiştir. Ulaşılan veriler tümevarımsal akıl yürütme kullanılarak yorumlanmaya çalışılmıştır.

Araştırmada Alevi STK'sı yöneticilerine yönetilen ucu açık sorular, Alevilerin kolektif hafızalarının ve inançsal özelliklerinin siyasal davranışlarına yansımalarının çözümlenmesi amacıyla uygun olarak hazırlanmıştır. Yöneticilerle yapılan görüşmeler Aleviler için doğal mekân olarak kabul edilebilecek cem evinde ve STK'nın kendi şube

binasında gerçekleştirilmiştir. Bu alanlarda ulaşılamayan bazı yöneticilerin görüşleri ise yöneticilerin iş yerlerine gidilerek alınmıştır. Yöneticilerle yapılan görüşmeler 2020 yılının Şubat ayında gerçekleştirilmiştir. Her bir yönetici ile gerçekleştirilen görüşmeler ortalama olarak otuz beş dakika sürmüştür. Yöneticiler 43-75 yaş arasındadır. Yöneticilerin 8'i erkek, 2'si kadındır. Araştırmada yöneticilerin görüşlerine K1, K2, K3, ..., K10 şeklinde adlandırılarak yer verilmiştir.

5.1.4. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırma evreni, Türkiye'de yaşayan ve oy veren bütün Alevi yurttaşlarımızdır. Ancak Aleviler Türk toplumunun kaynaşmış bir parçası olduklarından, geniş seçmen kitlesi içinde kimlerin Alevi olduklarının tespiti ve bu sayede yaygın bir anket çalışmasının yürütülmesi, bu çalışmanın imkânlarını aşmaktadır. Araştırmanın yürütüldüğü Aydın'ın Kuşadası ilçesinde 2019 yerel seçimlerinde toplam kayıtlı seçmen sayısı 85077'dir. Bu seçmenler içinde ne kadarının Alevi yurttaşlarımız olduğunu tespit etmek ve bu kesim içinde anket tekniği ile yürütülecek bir saha çalışması yapmak gerek zaman gerekse ekonomik imkânlar bakımından bir yüksek lisans tezinin sınırlarının ötesindedir. Bu nedenle Kuşadası'nda örgütlü ve etkin bir Alevi kitle örgütü olan Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı'nda yönetici olarak görev alan ya da geçmişte yönetici olarak görev almış on yönetici araştırmanın örneklemi olarak seçilmiştir. Bu kişiler ile derinlemesine mülakatlar yapılarak, Alevi toplumunun siyasal davranış eğilimlerinin arka planı aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Örnekleme dâhil olan Vakıf yöneticileri arasında görece yüksek sermaye sahibi olan yerel iş adamları, müteahhitler; daha yüksek eğitim almış orta sınıfa mensup emekli belediye memurları, öğretmenler; görece daha alt ekonomik sınıfa mensup küçük esnaf ve işçiler bulunmaktadır. Yöneticilerin arasında kimi ocakzadeler ve cem ibadetinde 12 hizmetten biri olan zakirlik (cem esnasında bağlama çalıp deyiş okuyan kişi) hizmetini veren kişiler de bulunmaktadır. Yöneticilerin nüfusa bağlı bulunduğu iller Amasya, Erzincan, Erzurum, Sivas, Tunceli şeklindedir. Elbette Alevi toplumunu tam anlamıyla temsil edebilecek verilere benzer bir çalışmanın metropollerdeki Alevi STK'larında ayrı ayrı yapılmasıyla ulaşılabilecektir. Ancak böyle bir saha araştırması için hem daha geniş bir zamana hem daha geniş maddi olanaklara ihtiyaç duyulmaktadır. Çalışmanın imkânları içerisinde Kuşadası örneğindeki kurum yöneticilerinin nüfusa bağlı oldukları illerin farklı olması, yöneticilerin farklı ekonomik sınıflara mensup olmaları, yöneticilerin arasında

ocakzadelerin ve zakirlerin bulunması ve kurum yöneticilerinin Alevi toplumunda kanaat önderi oldukları kabul edilebileceği için araştırma kapsamında ulaşılan veriler Alevi toplumunun siyasal davranışlarını anlamlandırma yeterliliğine sahiptir.

Araştırmanın yapılması esnasında çalışmayı sınırlandıran bazı etmenler bulunmaktadır. Öncelikle Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı Kuşadası şubesinin yönetim kurulu 9 üyeden oluşmaktadır. Mevcut yöneticiler genelde geçmişte de aynı kurumda yöneticilik yapmış kişilerdir. Bu durum çalışmanın örneklemini daraltmaktadır. Karşılaşılan bir diğer sorun ise ulaşılan bazı yöneticilerin görüşlerini paylaşmak istememesidir.

5.2. Alevi İncancının Siyasal Eğilimlere Etkisi

Alevi toplumunun siyasal davranışlarının analiz edilebilmesi için Alevi toplumun hangi politik alana oturduğunun belirlenmesi gerekir. Bu doğrultuda çalışmada Alevi toplumunun inançlarının “hümanist” yanı ve tarihi süreç içerisinde kazandığı muhalif öğeleri nedeniyle modern siyasal yelpazenin soluna eğimli bir hale geldiği iddia edilmektedir. Ayrıca Alevi toplumunun bu politik konumlanışının belirlenmesi çalışmanın savlarının anlaşılmasına zemin oluşturacaktır.

Çalışmada H.B.A.K.V. Kuşadası şube yöneticilerine

Soru 1: “siyasal açıdan kendinizi nasıl tanımlarsınız?”

Soru 2: “Alevilik incancının Alevilerin siyasal eğiliminin oluşmasında (sağcı/solcu olma, oy verme, siyasi parti üyeliği) etkisi oluyor mu?” soruları yöneltilmiştir.

Bu iki soru ile Alevi incancına mensup bireylerin siyasal eğilimleri ile inançları arasında anlamlı bir ilişki kurulup/kurulamayacağı saptanmaya çalışılmıştır.

Katılımcılara yöneltilen “siyasal açıdan kendinizi nasıl tanımlarsınız?” sorusuna alınan cevaplar şu şekildedir.

K1, “kendimi Kemalist, Atatürkçü olarak tanımlıyorum. Cumhuriyet Halk Partiliyim. Sol görüşlü olduğumu söyleyebilirim.”

K2, “kendimi solcu olarak tanımlıyorum.”

K3, “benim partim Ali partisi, ehlibeyt partisi. Çünkü onlar her zaman haksızlığa karşı dik durmuşlar, ödün vermemişler. Ali 72 milleti kucaklayan bir düşünceyle, felsefeyle yola çıkan birisidir. İlk “Adalet Partisi”ni kurandır. Yani insan hakları, evrensel eşitlik, Ali zamanında olmuştur. Türkiye’deki siyasal partiler sadece seçim zamanlarında halkı akıllarına getiriyorlar.”

K4, “tam olarak beni karşılayan bir akım yok ama sosyal demokrat değerleri, emeği, çağdaşlığı benimsemiş örgütlenmeleri daha yakın görüyorum kendime.”

K5, “geçmişten gelen bir siyasetim vardı ama son on yıldır sadece Aleviyim. Çünkü bizi hep kullandılar, tüm siyasi partiler yapıyor bunu. On yıl önce İşçi partiliydim, kendimi solda tanımlıyorum. Devrimci, sosyalist hatta komünist olduğum söylenebilir.”

K6, “kendimi solda görüyorum. Emekli öğretmenim, emekli olmadan önce TÖB-DER üyesiydim, sonra EĞİTİMSEN üyesiydim, EĞİTİMSEN üyesiyken öğretmenlerin en büyük sandığı olan İLKSAN’ın Bursa temsilciliğini iki dönem yaptım. Kendimi hep solda gördüm, solda yer aldım. TÖB-DER’in ve EĞİTİMSEN’in tüm eylemlerine katıldım. Yani CHP’nin ilerisinde bir solda görüyorum kendimi. Zaman zaman CHP’ye zaman zaman HDP’ye oy veren bir insanım.”

K7, “ben siyasi olarak kendimi sosyalist olarak tanımlarım.”

K8, “siyasi açıdan kendimi solcu olarak tanımlayabilirim, tabi biraz anarşistlikte var.”

K9, “Cumhuriyet Halk Partiliyim, kendimi devrimci olarak görürüm.”

K10, “kendimi tam anlamıyla bir partiye ya da ideoloji ait hissetmiyorum. Bununla beraber sol değerlere sahibim.”

Katılımcılar genel olarak kendisini Kemalist/Atatürkçü, sol görüşlü, sosyal demokrat değerlere yakın, eski İşçi partili, sosyalist-komünist, CHP’li, devrimci, sol değerlere sahip olarak tanımlamaktadır. K3, bu soruya benim partim Ali partisi-Ehlibeyt partisi şeklinde cevap vermiş ve Ali partisini 72 millete bir bakan, insan haklarına, evrensel değerlere sahip bir “Adalet Partisi” olarak tanımlamıştır. Daha Alevi muhafazakâr bir yaklaşımla verilen bu cevapta Ali partisine yüklenen anlam bugün sol ideolojilerin sahiplendiği söylemlerdir. Bu nedenle K3’ün de sol değerlere yakın bir birey olduğunu söylemek mümkündür. Böylece katılımcıların tamamının kendisini bir şekilde solda tanımladıkları görülmektedir.

Aleviler Büyük Selçuklu-Anadolu Selçuklu-Osmanlı yönetimlerinde hâkim sınıfın mezhebinin bir parçası olmadıkları için tarihsel olarak otorite ile uzlaşmayan bir konuma yerleştiler. Bu durum hem fiili bir etki olarak hem de yüzyıllar içinde inancın kendine özgü değer ve pratiklerine yansıtacak biçimde, Aleviliğin otorite karşısı bazı boyutlar kazanmasına hizmet etmiş görünmektedir. Göçebe-çoban topluluğu içindeki demokratik toplumsal ilişkiler, Alevi inanç sisteminin, bireylerin özgür iradelerine, eşitliğine vurgu yapmasına neden oldu. Türkmen toplulukları İnsan-Tanrı-Evren arasında kurdukları ilişki gereği inancın merkezine insanı almış ve bu nedenle de modern toplumun “hümanist” bakış açısını benimsemelerini kolaylaştıran bir yatkınlık geliştirmişlerdir. Tarihsel olarak yaşadıkları otoriteyle uzlaşmama, dışlanma, kendi aralarında geniş sınıfsal farklılıklara izin vermeyen toplumsal yapı, eşitliği dayatan üretim ve yaşam tarzı, geçmişlerinin yarattığı kültürel birikim ve inanç değerlerinin bir sonucu olarak “hümanist” oluşları bugün Alevi toplumunun sol ve liberal siyasal düşüncelere göreceli olarak daha eğilimli olmasına neden olmaktadır.

Katılımcılara yönetilen “Alevilik inancının Alevilerin siyasal eğiliminin oluşmasında (sağcı/solcu olma, oy verme, siyasi parti üyeliği) etkisi oluyor mu?” sorusunda alınan cevaplar şu şekildedir:

K1, “hayır, inancın siyasal davranışlarla bir ilişkisi olduğunu düşünmüyorum. Dolayısıyla Alevi inancı ile Alevilerin siyasal eğilimi arasında bir bağlantı kurulamayacağını düşünüyorum.”

K2, “Aleviler hayata çağdaş, demokratik bakan insanlar olduklarından siyasal olarak da çağdaş, demokratik tavır takınıyorlar. Bunun içinde solda yer alıyorlar. Nedir bu öğretinin sol ile ilişkisi? Eşitlikçi olduğu için, laik yanı olduğu için, kadın-erkek eşitliği üzerinden yükselen bir inanç olduğu için bu inancın öğretisi ile yetişen bireylerde otomatik olarak kendilerini solda tanımlıyor.”

K3, “siyaset yapıyorsan yap, Aleviler de siyaset yapmalı ama siyaset ayrı bir şeydir inanç ayrı. Bununla birlikte Alevilik inancı zaten bir siyaset inancıdır. Nasıl mı? Hüseyin’i neden Kerbelâ’da şehit ettiler, haksızlığa karşı mücadele verip bu yolun sonu ölüm bile olsa ben davamdan vazgeçmem dediği için. Biz böyle siyasetin adamıyız. Hacı Bektaşî Veli’nin Horasan’dan buraya gelmesi nedir, bir siyasal akımdır. Bektaşî buraya bilim, inanç ve siyaset adamı olarak geldi. Horasan’dan aldığı kültürü, yani Alevi-İslam inancını, ta Balkanlara –

Arnavutluğa kadar götürdü ve Anadolu'yu Anadolu yaptı. Bektaşî ara bul diyor, nefesine ağır geleni başkasına uygulama diyor, ne mutlu karanlığa ışık tutanlara bu bir siyaset değil mi? Bundan daha temiz siyaset olur mu?"

K4, "Aleviler yaşayış olarak ezilmişlerin yanındadır. Bunun sağ ile sol ile alakası yok. Aleviler kendileri tarih içinde ezildikleri için ezilmişlerin yanındalar sadece. Alevilik zaten 72 millete aynı nazarda bakar ve inancın merkezinde insan var. Ali demiş ya ezilenin yanında ol, haksızlığa dur de diye, Alevilerin bunun yansıması olarak bir tavırları var."

K5, "İster istemez oluyor. Alevi toplumu barışçı, laik, din ile siyaseti birbirine karıştırmayan bir toplum. Mesela ben devrimci, sosyalist bir görüşe sahibim ve böyle olmama inancım çanak tutuyor. Alevilik inancının içinde sol değerleri gördüğüm için zaten uç solda yer alıyorum. Yani Aleviler inanç gereği sola daha eğilimliler."

K6, "Aleviler Türkiye'nin demokratik yüzü, laik yüzü, Cumhuriyet'ten yana, çağdaşıktan yana, kadın-erkek eşitliğini savunan bir toplum. Alevileri Türkiye Cumhuriyeti'nin sigortası olarak görüyorum. Aleviler bugün hiç olmasaydı belki şimdiye kadar şeraitçi düşünce daha ilerlemiş hatta belki yerleşmiş olurdu. Haktan, adaletten, eşitlikten yana oldukları için ve bunu sol sağladığı için solda yer alıyorlar. Bugün CHP'nin, HDP'nin, ÖDP'nin tabanında yer alan birçok Alevi bulunmakta. Genelde solda yer alıyorlar yani, bununla beraber içimizden çıkıp da sağda yer alan Hızır paşalar yok mu, var tabii."

K7, "Sol siyaset her zaman özgürlükçü, eşitlikçi olma yönünde bir iddia sergilemek zorunda olduğu için ve Alevilikte tarih içinde hep ezilenden yana olduğu için ikisi hep iç içe oluyor. Bu nedenle Aleviler her zaman sol düşünceye daha eğilimlidirler."

K8, "Alevilik inancında hümanist bir yaklaşım var. Her şeyden önce insan gelir. İncanın öğretisindeki insanı merkeze alan, sevgi dolu, hümanist yaklaşım, bu inanca mensup bireylerin de insanı merkeze alan bir hayat anlayışı oluşturmasına katkı sağlıyor. Dolayısıyla bugünkü siyasette sol düşüncede benzer idealler peşinde olduğu için Alevi bireylerde sol görüşe daha yatkın oluyor. Tabii ki bütün Aleviler için aynı şeyi söyleyemeyiz ama Alevilerin büyük oranı için bu söylediklerim geçerlidir."

K9, "Alevilerin bayrak haline getirdiği, kendisine örnek aldığı Ali'nin önemi ve kahramanlıkları mazlumun yanında oluşundan geliyor. Alevilik doğru bildiğinden şaşmamayı öğütlüyor. Hüseyin o yüzden Yezit'e biat etmemiştir. İnançla ilgili örnekleri

arttırmak mümkün. Tarihsel süreç içerisinde yaşanan Osmanlı – Şah İsmail mücadelesi ise Alevilerin sol ile neredeyse bütünleşmesine neden oluyor. Çünkü iktidara karşı, yani Osmanlı yönetimine karşı, hak arama mücadelesine girmiş oluyorlar ve bunun için ağır bedeller ödüyorlar. Bu durum Alevileri muhalefet unsuru haline getiriyor.”

K10, “Alevi inancının öğretisi paylaşımı, doğayı, insanları, hayvanları, yaşamdaki her şeyi bir bütün olarak kutsal saydığı için, yaşamın tamamı kutsaldır. Aleviler inanç açısından her şeyin eşit bir şekilde yaşam hakkına sahip olduğunu düşündüğü için genelde solda yer alırlar.”

Katılımcılardan 7’si doğrudan Alevilik inancının Alevilerin siyasal eğilimlerini etkilediğini ifade ederken; 3’ü Alevilik inancı ile Alevilerin siyasal eğilimlerinin ilişkilendirilemeyeceğini ifade etmektedir. İnanç ile siyasal davranış arasında doğrudan bir ilişki kurulamayacağını ifade eden K3 ve K4’ün cevapları değerlendirildiğinde Aleviliğe yükledikleri anlam nedeniyle haksızlığa karşı mücadele etmeleri gerektiği, ezilenlerin yanında taraf almaları gerektiği düşüncesinin hâkim olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu iki katılımcıda aslında inançları ile siyasal davranışları arasında bir ilişki kurmaktadır. Böylece katılımcıların 9’unun Alevilik inancı ile Alevi toplumunun siyasal davranışları arasında bir ilişki kurduğu anlaşılmaktadır.

Verilen cevaplarda K6’ın“... Genelde solda yer alıyorlar yani, bununla beraber içimizden çıkıp da sağda yer alan Hızır paşalar yok mu, var tabi.” ifadesi dikkat çekicidir. Alevi öğretiyeye göre, Hızır paşa Aleviliğin büyük pirllerinden biri olan Pir Sultan Abdal’ın dergâhında yetişmiştir. Bir makama geçerek topluma hizmet edebilmek amacıyla bizzat Pir Sultan Abdal’dan izin alarak Sünni öğretilerdeki medreseye girmiş ve Sivas’a vali olarak atanmış bir Alevi paşadır. Pir Sultan Abdal o dönem ekonomik temelli çıkan bir isyan sonucunda Hızır paşa tarafından idam edilmiştir. Aleviler arasında kullanılan “Hızır paşa” benzetmesi “işbirlikçi”, “hain” gibi küçük görücü ve suçlayıcı bir anlam taşımaktadır. Verilen bu cevap Alevi bir bireyin sağ bir siyasal görüşte yer alması durumunda Aleviler tarafından dışlanabileceği sonucunu doğurmaktadır.

Saha çalışmasında katılımcılara yöneltilen “kendinizi siyasal açıdan nasıl tanımlarsınız?” ve “Alevi inancının Alevilerin siyasal eğiliminde ne derece etkili olduğunu düşünüyorsunuz?” sorularına verilen cevaplar beraber değerlendirildiğinde katılımcıların Aleviliği eşitlikçi, insan merkezli, inanç açısından ezilenlerin yanında olan, kadın-erkek

eşitliğini sağlamış, çağdaş, demokratik bir inanç olarak tanımladıklarını görmekteyiz. Katılımcılardan 9'u tarihsel süreç içerisinde yaşananların ve Alevilik inancının öğretisinin Alevileri bugün sola eğilimli kıldığını beyan etmektedir. Bu düşünceyi doğrular şekilde katılımcıların tamamı kendisini solda tanımlamaktadır. Böylece çalışmanın ikinci bölümü olan “2. Alevi İnancının Siyasal Yönü” başlığı altında ileri sürdüğümüz gibi Alevilerin tarihsel süreç içerisinde yaşadıkları ile Alevilik inancının “hümanist” yanının Alevileri bugün sol siyasal düşünceye eğilimli kıldığı iddiası saha verilerince doğrulanmaktadır.

5.3. Alevi Toplumu ve Alevi Kimliğiyle Siyaset

Bu bölümde çalışmanın birinci savı sınanmaktadır. Çalışmanın birinci savı şu şekildedir. Aleviler “Alevi” kimliğiyle siyasal bir özne olmak istememektedirler. Geçmişte Alevi kimliğini esas alarak kurulan TBP'ye ve BP'ye verilen desteğin son derece sınırlı kalmasının başlıca nedeni budur. Siyasal temsil sorunu yaşayan bir topluluğun siyasetin içinde bir özne olmasının, taleplerinin karşılanmasına olumlu katkı yapacağı ve bu nedenle bir Alevi partisine kitlesel destek vermekte istekli davranacakları düşünülebilirdi. Ancak Alevi taleplerinin çok acil, olmazsa olmaz, Aleviliğin var oluşu için ertelenemez olmaması, Alevilerin siyaset içinde kimlikleri ile hareket etmekte çok istekli olmamalarına neden olmaktadır. Alevilerin, sol ve/veya liberal nitelikli partilere verecekleri desteğin sonunda, inançsal taleplerinin er ya da geç karşılanacağını umdukları ya da bunların karşılanmaması halinde Alevi kimliğinin ortadan kalkacağına ilişkin var oluşsal bir kaygı yaşamadıkları da söylenebilir. Bu durumda Alevi seçmenin oy verme davranışında, Alevi olma halinin bir rol oynadığını fakat Alevi seçmen davranışını kendi inanç sistemine indirgeyerek anlamanın yeterli olmadığını iddia etmek mümkündür.

Bu savın sahada sınanması amacıyla katılımcılara şu sorular yöneltilmiştir:

Soru 1: Türkiye Birlik Partisi'ne (1960'lı yıllar) hiç oy verdiniz mi? Neden?

Soru 2: Barış Partisine (1990'lı yıllar) hiç oy verdiniz mi? Neden?

Soru 3: Sizce bir Alevi partisi, Alevi taleplerini (cem evlerinin resmi ibadethane kabul edilmesi, DİB ve zorunlu din derslerinin kaldırılması ya da yapısal değişiklikler yapılması, vb.) karşılamakta başarılı olabilir mi?

Soru 4: Alevi taleplerini Aleviliğin var oluşu için ertelenemez, olmazsa olmaz olarak görüyor musunuz?

Soru 5: Alevi örgütlerinin dile getirdiği talepler karşılanmasa, sizce Alevilik ortadan kalkar mı?

Soru 6: Alevi taleplerinin yerine getirilmesi için nasıl bir yol izlenmelidir?

Soru 7: Bir partinin Alevi taleplerine programında ve siyasi söyleminde yer vermesi sizin oy vermenizi ne kadar etkiliyor?

Katılımcılara yöneltilen 1. ve 2. sorunun amacı geçmişte kurulan Alevi kimlikli partilerin Aleviler tarafından nasıl algılandığının çerçevesini çizmek ve Alevilerin Alevi partilerine verdiği desteği görebilmektir. 3. sorunun amacı Alevilerin nazarında Alevi talepleri ile Alevi partisi arasında kurdukları bağı görebilmektir. 4. ve 5. soruların amacı Alevi taleplerinin Alevi inancı içindeki yerinin belirlenmesidir. 6. ve 7. soruların amacı Alevilerin taleplerinin gerçekleştirilmesi için düşündükleri çözüm yolunun ve bu çözümde siyasi partilerin yerinin saptanmasıdır.

Alevi inancı Cumhuriyet'in kurulmasına kadar geçen süre içinde göçebelerin merkezi iktidarlar ile karşı karşıya konumlanması nedeniyle kırsallara hapsolmuş durumdaydı. Kurtuluş savaşının verilmesi ardından kurulan Cumhuriyet'in yeni anlayışı ve laik düzeni ile Aleviler "yurttaşlık" seviyesine yükseldiler ve 1960'lı yıllarda kırlardan şehirlere doğru gerçekleşen göçle ilk defa şehirlerin gece konu mahallelerinde şehir hayatına dâhil oldular.

Şehir hayatında Alevilerin fark ettiği ilk şey kendilerine karşı uygulanan ayrımcılıktır. 1960 Anayasanın özgürlükçü ortamı ve Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in etkisiyle 50 kadar genç Alevinin 2 deklerasyon yayınlaması ile kamuoyunda ilk defa Alevilik yüksek sesle dillendirilmiştir. Bu deklerasyonların içeriği Alevilerin Cumhuriyet'e ve onun değerlerine olan sadakati ve yurttaş olarak DİB'de temsil edilmeleri gerektiği yönündedir. Bu deklerasyonlara bazı dinci gruplar tarafından gelen olumsuz tepkiler, Muğla Ortaca'da arazi anlaşmazlığı nedeniyle başlayan kavgaların mezhep karşıtlığı üzerinden devam etmesi ve özellikle Alevilerin gecekondu mahallelerinde kimlikleriyle ilgili talepleriyle ortaya çıkması, siyasi hayatımızdaki ilk Alevi kimlikli parti olan (Türkiye) Birlik Partisi'nin kurulmasına neden olmuştur.

(T)BP'nin amblemi on iki yıldız içinde aslandır. On iki yıldızla, On İki İmam'a; aslan ile Ali'ye atıf yapılmaktadır. Ayrıca parti kendisine on iki ilke belirleyecektir ki ilke sayısı ile parti ambleminde olduğu gibi On İki İmam'a atıf yapılmaktadır. Parti kurucuları arasında

önemli Alevi ocakları olan Bektaşî ve Ağuçan ocağından bireyler bulunmaktadır. Parti 2 Haziran 1968 yılında gerçekleştirilen mahalli seçimlere Alevi nüfusun yoğun yaşadığı Amasya-Çorum-Malatya-Sivas-Tokat gibi illerde katılmıştır. 1969 yılında gerçekleştirilen genel seçimlerde ise milletvekili listelerinin başlarında Alevi dedeler bulunmaktadır. Bu seçimlerde (T)BP ülke genelinde %2.80'lik bir oy alsa da liste başlarında Alevi dedelerinin olduğu Amasya-Çorum-Erzincan-Malatya-Sivas-Tokat'ta ülke genelinde aldığı oylardan fazla oy almayı ve parlamentoya 8 milletvekili çıkarmayı başarmıştır. Bu sonuçlar (T)BP'nin Alevi elitlerini milletvekili adayı belirleyerek geleneksel Aleviliği harekete geçirebilme stratejisinin işe yaradığını göstermektedir. Ancak geleneksel Aleviliği harekete geçirme stratejisi Alevi elitlerinin milletvekili adayı olduğu şehirlerle ya da bu elitlerin etki alanı ile kısıtlı kalmıştır. Eğer (T)BP bir bütün olarak geleneksel Aleviliği harekete geçirebilmeyi başarmış olsaydı ülkedeki bütün Alevi nüfusuna oranla % 2.80 değil çok daha fazla oy alması gerekirdi. % 2.80'lik sonuç (T)BP'nin başarısının Aleviler arasında nüfuzu olan elitlerin milletvekili adayı gösterildiği şehirlerle kısıtlı kaldığını bu da başarının bölgesel olarak elde edilmiş bir başarı olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla (T)BP geleneksel Aleviliği bir bütün olarak harekete geçirdiği için değil, karizmatik milletvekili adaylarına sahip olduğu için bu şehirlerde önemli oy oranlarına ulaşabilmiştir ve böylece geleneksel Aleviliği kısmen harekete geçirebilmiştir.

(T)BP ve şehir hayatında kurulan ilk Alevi STK'ları 12 Eylül 1980 darbesi ile kapatılmıştır. 1980'lerin sonlarında şehirlerin gecekondu mahallerindeki kesimler kimlik siyasetinin yükselmesi ile ortaya çıkmışlardır. Aleviler bu ortamda tekrar gündeme gelmişlerdir. 1993 Sivas Madımak katliamı ve 1995 Gazi olaylarının Aleviler üzerinde bıraktığı derin travma Alevilerin inanç kimliklerine dönüşünü hızlandırırken, Aleviler tarafından bu dönem "Alevi seferberliği" başlatılmıştır. 1990'larda yeni Alevi STK'ları açılırken, üye sayılarında ciddi artış meydana gelmiştir. Siyaset tarihimizin ikinci Alevi kimlikli partisi bu dönem Alevi STK'ları arasından yükselen Barış Partisi'dir. 1999 genel seçimlerine katılan BP ülke genelinde sadece %0.2 oy oranına ulaşmış ve parti bu başarısız seçiminin ardında tüm mal varlığını milli eğitim bakanlığa bağışlayarak kapatılmıştır.

1960'larda kurulan (T)BP ve 1990'larda kurulan BP ciddi başarılar elde edip, siyasal hayatımızda kalıcı aktörleri olamamışlardır. Bu partilerin ulaştığı oy oranları ülkedeki tüm Alevi nüfus ile kıyaslanınca partilerin Alevilerden bile yeterli desteği alamadığı

görülmektedir. Çünkü Aleviler kimlikleri ile siyaset içinde bir özne olmaya istekli değillerdir.

5.3.1. Alevi Kimlik Partisi'ne Oy Verme Davranışı

Katılımcılara yöneltilen “(T)BP’ye hiç oy verdiniz mi, neden?” sorusuna alınan cevaplar şu şekildedir:

K3, “oy verdim ama Alevi partisi olduğu için değil gerçekten birlik partisi yani toplum partisi olduğuna inandığım için oy verdim. Çünkü Alevi partisi olduğu için oy vermiş olsaydım bölücülük yapmış olurum. Aleviler, Alevilik adına parti kuramazlar ama demokrasiye inanmış, laik bir partinin içinde yer almaları güzel bir şey olur.

K6, “genel başkanları Mustafa Timisi’ydi. Erzincan’daydım buğday meydanında miting yaptı, orada tanıdım Mustafa Timisi’yi. Alevilerin ayrı bir partide siyaset yapmasını doğru bulmuyorum. Solda bir partide yer almaları gerektiğine de inanıyorum. Birlik Partisi’yle ilgili şunu söyleyebilirim, hatırladığım kadarıyla Adalet Partisi’nin mecliste bir güvenoyu meselesi vardı ve Birlik Partili milletvekilleri ihanet edip Adalet Partisi’ne oy vermişlerdi. Böylece bitirmiş oldular kendilerini. O saatten sonra gidip Alevilerden oy alamazlardı, zaten alamadılar da. “

Katılımcıların 8’i o dönem yaş itibari ile oy kullanmamaktadır. K3, (T)BP’ye oy verdiğini ancak oy verme nedeni olarak (T)BP’nin Alevi partisi olmasını değil (T)BP’nin gerçekten “Birlik Partisi” olduğuna inanmış olmasını göstermektedir. Ayrıca Alevi partisi olduğu için oy verseydim bölücülük yapmış olurum şeklinde ifade kullanmaktadır. Dolayısıyla K3’ün (T)BP’ye oy vermesinde Alevi kimliği etkili olmamaktadır. Katılımcılardan K6’nın, (T)BP milletvekillerinin AP’ye güvenoyu vermesinden sonra Alevilerden oy almayacağını ifade etmesi ilgi çekicidir. Çünkü K6 parti içi siyasi bir tartışma ile inanç kimliği arasında bir ilişki kurmaktadır. AP’ye güvenoyu veren milletvekillerini “iharet” etmekle suçlamaktadır. Çalışmada “3.3.1. Türkiye Birlik Partisi” başlığı altında ifade edildiği gibi (T)BP’nin 5 milletvekillinin bütçe görüşmeleri esnasında parti kararına rağmen evet oyu kullanması parti içinde kaos yaşanmasına neden olmuştur. Bu 5 milletvekili parti tarafından “düşkün” ilan edilerek ihraç edilmiştir. K6’nın bu milletvekillerini “iharet” ile suçlaması ve partinin bu olaydan sonra Alevilerden oy alamayacağını belirtmesi o dönemki tartışmanın Aleviler üzerindeki yansımaya bir örnektir.

Türk siyasetinde Alevi kimliği ile kurulan ikinci parti Barış Partisi'dir. 1993 yılında yaşanan Sivas Madımak katliamı ve 1995'de yaşanan İstanbul Gazi olayları ile Aleviler önce STK boyutunda örgütlenmiş, ardından siyasi parti boyutunda BP'yi kurmuşlardır. Ali Haydar Veziroğlu öncülüğünde kurulan BP 1980 sonrası siyaset sahnesinden tasfiye edilen solu toplama iddiasındadır ve bu nedenle toplumda "Alevi partisi" olarak anılmak istemez. Ancak Veziroğlu'nun Alevi olması ve partinin Alevi hareketinden yükseliyor olması nedeniyle toplumdaki bu algıyı kıramaz. Bununla beraber Alevi hareketinin bileşenlerinin ve Alevi kamuoyundaki herkesin de onayını alabilmiş değildir. Çünkü Aleviler arasında Alevi partisi ile mücadele etmenin yanlış olduğuna dair ciddi eleştiriler getirilmektedir. Bu eleştirilere göre Alevilerin yaşadıkları sorunların nedeni Alevi olmalarından değil ülkedeki anti-demokratik düzen nedeniyle. Ayrıca dinsel temelli siyaset yapmak laikliğe aykırıdır. Bunun için Aleviler tüm güçleriyle ülkenin laiklik ve demokrasi mücadelesine hizmet etmelidirler. Bu mücadele ise Alevi partisi ile değil ülkenin tamamını kucaklayacak bir sol parti ile olmalıdır(Ertan, 2017: 243-244). Aleviler arasında yaygın olan bu düşünce nedeniyle BP katıldığı 1999 genel seçimlerinde sadece %0.2 oy alabilmiştir.

Katılımcılara yöneltilen "BP'ye oy verdiniz mi, neden?" sorusuna alınan cevaplar şu şekildedir:

K1, "hayır, Barış Partisi'ne oy vermedim. Alevilere de ülkeye de bir faydalarının olacağını düşünmedim. Etnik bir partiydi. Ayrıca bütün olarak baktığımızda Aleviler de zaten yeterince Barış Partisi'ni desteklemediler. O dönem Veziroğlu'nun arkasında çıkar için koşanlar oldu ama adamın parasını yediler."

K2, "Veziroğlu'na bir partinin sadece inançsal temelden yükselmesini doğru bulmadığım için oy vermedim. Aleviler hem inançları gereği hem ülkenin çıkarlarından yana tavırlarından dolayı doğru bulmadıkları için Barış Partisi'ne oy vermediler. Aleviler özgür bir ülkede yaşamamanın, doğru bir ülkede yaşamamanın inancı da özgürlüğe taşıyacağını düşünüyorlar. Sadece inancı öne çıkaracak bir partinin ülkeyi kutuplaştırdığını düşündükleri için bu tavrı aldılar."

K3, "Barış Partisi'ne sonucu önceden bildiğim için oy vermedim. Veziroğlu benim ilkokul arkadaşım, beraber okuduk. Babası benim babamla kardeş gibiydi. Veziroğlu ilk partiyi açtığında gittim yerini gördüm. Kendisine söyledim, valla senin paramı alan, senin

yemeğini yiyen sana oy vermeyecek dedim. Kızım seçim döneminde 6 ay yanında çalıştı, sekreterlik yaptı. Bir kuruşta para almadık. Yanlış yaptı. Kendisine oy vermeyen adamları gitti aldı partiye getirdi. Arabaları kimin elindeydi? Başkalarının elindeydi, isim vermeyeyim şimdi. Sol partilerin elinde olsa yine hadi neyse.”

K4, “Barış Partisi’ne oy verdim. Bizim arkadaşlarımız, canlarımız vardı o partide yer alan. Dediler ki, beraber yol yürüyelim, bende oyumu verdim. Ancak ideolojik olarak yakın hissettiğimden oy vermedim, arkadaşlarım vardı diye oy verdim.”

K5, “Barış Partisi bir proje partisiydi. Sol bir rüzgâr almıştı ve CHP iktidara gidecek gibi duruyordu. Barış Partisi ile Alevilerin oylarını kesmek istediler. Biz o dönem kendi arkadaşlarımızı da uyardık. Aleviler üzerinde oynanan oyunlardan biriydi. Başarılı da olamadı zaten. Ben kendim oy vermedim, tanıdığım arkadaşlarım da oy vermedi.”

K6, “Barış Partisi’ne oy vermedim. Ayrıca Barış Partisi’nin Alevi partisi olduğuna da inanmıyorum. Sağ partilerin finansa ettiği Alevileri bölmek için kurulan bir parti olarak düşünüyorum. Alevilerin bir Alevi partisi olarak ortaya çıkması karşılık bulmaz, çünkü taban bulamaz. Eşitlikten, emekten, insan haklarından yana olan partilere destek veriyoruz. Yani Alevilerin siyasette zaten bir karşılıkları var. Ayrıca Alevi partisine gerekte yok.”

K7, “o süreçte ben yurt dışındaydım ama iki sefer Veziroğlu’nun düzenlediği etkilige katılmak için Ankara’ya geldim. Eğer parti kendi amacına doğru yürüseydi bugün Aleviler için güzel bir parti olabileceklerini düşünüyorum. O dönem yurt dışında yaşadığım için oy kullanamadım ama amacına uygun hareket edebilmiş olsaydı bugün Barış Partisi’ni destekleyen bir birey olabilirdim.”

K8, “oy verdim, Alevilik inancıyla büyüdüm ve Alevilerin baskı altına alındığını gördüm. Barış Partisi ya da Alevi kimlikli herhangi bir parti bir Alevi olarak beni en iyi ifade eden parti olacaktır ya da en azından ben böyle olmasını bekliyorum. Barış Partisi için tam olarak bu değerlendirmeyi yapamıyorum çok kısa sürede başarısız oldu ve kapatıldı. Oy vermemin sebebi Alevi olarak bu toplumda var olabilme isteğimdi. Bir partinin Alevi olarak bu kötü gidişe dur demesini ve haklarımı savunmasını istediğim içindi.”

K9, “Barış Partisi’ne geçmişte oy vermedim, parti kurulurken de şiddetle karşı çıktım. Refah Partisi’nden farklı olmayacağını düşünüyordum, hâlâ aynı yerdeyim. Siz en çok

siyasetin içerisinde dinin karıştırılmaması gerektiğini iddia edip, din temelli bir parti kuramazsınız. Kursanız bile başarıya ulaşamazsınız.”

K10, “Barış Partisi sağcı kişiler aracılığıyla kurulan bir parti olduğu için Alevilerde kabul görmüş sayılmaz aslında. Her ne kadar Alevi partisi olarak anılsa da Alevi partisi olarak görülmemiştir, çünkü sağ tarafından finansa edilmiş ve bu kamuoyuna da yansımıştır. Bir partinin genel başkanının Alevi olması Aleviler için o kadarda önemli değildir. Mesela günümüzde CHP’ye de tüm Aleviler oy vermiyor, CHP’nin genel başkanı Alevidir mesela.”

Katılımcılardan 7’si BP’ye oy vermediğini ifade etmektedir. Bu katılımcıların BP’ye oy vermeme nedenleri genel olarak BP’yi etnik bir parti olarak görmeleri, bir partinin sadece inanç temelinden yükselmesini doğru bulmamaları, Alevilerin din temelli siyaset yapmasının doğru olmayacağı, BP’nin arkasında aslında sağ partilerin olduğu, BP’nin o dönem yükselmekte olan solun önünü kesmek gibi bir projesinin olması ve BP’nin başarılı olamayacağını önceden tahmin etmiş olmaları gösterilebilir. Ayrıca katılımcılardan K2, K6, K10, BP’nin her ne kadar o dönem Alevi partisi olarak anılsa da aslında Alevi partisi olmadığını, BP’yi Alevi partisi olarak görmediklerini ifade etmektedir. Katılımcılardan 3’ü BP’ye oy verdiğini ifade etmektedir. Bu katılımcılardan K4, BP’ye oy verdiğini ama partiye ideolojik olarak bir yakınlık hissetmediğini, tanıdığı kişilerin BP’de yer alması nedeniyle oy verdiğini beyan etmektedir. Katılımcıların 7’si BP’yi desteklememekte, 2’si desteklemektedir. 1 kişi ise BP’ye sadece tanıdıkları olduğu için oy vermiştir.

Alevi kimliği ile siyaset yapan partilerin Alevilerin kendisinden bile yeterli desteği alamamasının temel nedenlerinden birisi genelde Alevilerin Alevi partisi ile taleplerinin karşılanamayacağına inanmaları ve din temelli siyasete, dolayısıyla Alevi kimliği ile siyasete de, karşı olmaları yatmaktadır. Alevi partisi ile taleplerinin karşılanabileceğini düşünenler ise Alevi partisini mücadelenin ikinci derece yöntemlerinden biri olarak görmektedir.

Katılımcılara yöneltilen “Alevi taleplerinin karşılanmasında Alevi partisi başarılı olabilir mi?” sorusuna verilen cevaplar şu şekildedir.

K1, “hayır başarı sağlanamaz. Alevi partisinin kendisi de başarıya ulaşamaz zaten. Bir Alevi partisinin barajı bile aşabileceğini düşünmüyorum.”

K2, “bir Alevi partisi Alevi taleplerini yerine getiremez. Etnik ve inanç temelinde yükselen bir parti ülkeyi kutuplaştıracığı için, benim düşünceme göre, başarılı olması mümkün değil. Böyle bir parti Alevilerin kendisinden de oy alamaz. Netice itibari ile örnekleri de oldu.”

K3, “20-25 milyon civarında Alevi var olduğu söyleniyor. Bu sayıya yakın demokrat insanlar da var. Alevi partisi tek başına olmaz, zaten Alevi felsefesiyle de uyuşmaz bu durum. Onun için demokrasiden, özgürlükten, paylaşımdan yana olan insanların bir siyasi partide yer almaları iyidir. Olası bir Alevi partisi hem Aleviliğin eşitlikçi anlayışıyla uyuşmadığı için, hem 40-50 milyonluk aydınlık topluluğu böleceği için Alevi taleplerini karşılayamaz.”

K4, “biz AK Parti’de MHP’de neyi eleştiriyoruz? Etnik ve dini siyaset yapıyor olmalarını eleştiriyoruz. Alevi partisi Alevilik felsefesindeki herkese eşit bakma ve eşit olma ilkesine aykırı bir şey. Alevilik bir yaşam şeklidir, bir kültür şeklidir. Eğer Alevi partisi kurarsanız Aleviliği parti boyutuna indirgemiş olursunuz, oysa biz partiler üstüyüz, siyaset üstüyüz ve öylede olmalıyız. Yani Alevi partisi kursanız bile Aleviliği temsil edemezsiniz. Bu nedenle Alevi partisi Aleviliği zaten temsil edemeyeceği için Alevi taleplerini de yerine getiremez.”

K5, “Aleviler olarak biz bir araya gelebilirsek zaten herhangi bir siyasi partiye ihtiyacımız yok. Bu birlikteliği sağlayabilirsek her partiye istediğimizi yaptırabiliriz. O zaman bir güç haline gelmiş oluyoruz. Bir Alevi partisiyle mi bu talepler yerine getirilmeli, fark etmez. İster yeni bir Alevi partisi ile olsun ister CHP ile olsun ister başka bir partiyle olsun. Bir güç haline gelebilmek önemli, Alevi partisi de bu yollardan biri olabilir. Aleviler tüm nüfuslarının %60-70’i kadar oyu bir partiye aktarabilirlerse bir güç haline gelirler. HDP kısmen Kürt oylarını kendi bünyesinde toparlayabiliyor mesela. Ayrıca CHP oylarının çoğu Alevi oyudur hatta Aleviler nüfuslarının %60-70’inden belki daha fazla oy veriyorlar CHP’ye. Ancak buradaki Aleviler genelde toplum bilinciyle değil şahsi çıkar peşinde koşuyorlar. Yani sen tek merkezde hareket ederken şahsi çıkar peşinde koşmayacaksın bu çok önemli.”

K6, “Birlik Partisi, Barış Partisi örnekleri bize göstermiştir ki başarı sağlanamıyor. Aleviler solda yer alıyorlar ve böyle devam edeceklerini düşünüyorum. Alevi partisi kurmak Alevileri yaralar, küçültür, zayıf düşürür diye düşünüyorum. Alevi partisi olmaması gerekir.

Alevi talepleri konusunda zaten bir mücadele var. Alevi talepleri bir Alevi partiyle gerçekleştirilemez ancak sol bir parti ile gerçekleştirilebilir.”

K7, “eğer böyle bir parti olsaydı ve başarıya ulaşma ihtimali doğsaydı karşısına çok büyük engeller çıkartılacağını düşünüyorum. Türkiye’deki siyaset çok kaygan bir zemin üzerinde ilerliyor. Alevi partiyle Alevi taleplerinde sonuç alınamaz, aldirtmazlar da zaten. Sonuç alabilmek için toplumun bilinç ve eğitim düzeyinin yükselmesi gerekiyor yoksa bu süreçler hep sancılı olacak.”

K8, “bu talepler bizim haklı isteklerimiz ve karşılanacak, bu taleplerin karşılanması için illa bir Alevi parti olmasına gerek yok. Ancak bu uygulanabilecek yöntemlerden birisidir de. Hiç bir şey yapamazsa siyasi hayatta bu talepleri daha yüksek sesle dillendirir. Kamuoyunda tartışılabilirliği artar, yani taleplerimizi karşılamak için ekstra bir yol kat etmemizi sağlayacaktır. Hele böyle bir parti barajı aşmış meclise girebilirse bu mücadelemizde çok daha güçlü olmamızı sağlayacaktır. Böylece sesimiz çok daha gür çıkacaktır ve her kesimin daha çok dikkatini çekmemizi sağlayacaktır.”

K9, “böyle bir partinin sadece Alevi taleplerini dile getirerek Alevilerden oy almasını beklemek çok iyimser bir yaklaşım olur. Ancak Alevi taleplerinin yanında, işçi haklarına, adalete, eşitliğe, Kürt sorununa, ekonomiye duyarlı ve bunlara göre politika ve söylem geliştiren bir parti olursa Alevi oylarını ciddi şekilde alabilir. Yalnız bu durumda o parti Alevi parti değil sol bir parti olmuş olur. Alevi parti Alevi sorunlarını çözmek bir tarafa siyaset sahnemizde bile yer alamaz, olsa olsa tabela partisi olur.”

K10, “hayır, başarılı olamaz. Aleviler din üstünden yükselen siyasete karşıdır. Bu Sünnilik üzerinden gelirse de böyle Alevilik üzerinden gelirse de böyle. Bir kere din temelli siyaset toplumu parçalar. Diyelim ki güçlü olan kutuptasınız ve dayatarak bu talepleri gerçekleştiriyorsunuz. O zaman toplum içinde sizin bu tavrınıza karşı muhalif bir cephe oluşur. Bizim taleplerimiz zaten haklı taleplerdir. Bu talepler bütünleştirici bir anlayışla, kimseyi kırmadan gerçekleşecektir. Ayrıca bir Alevi parti üzerinden bu talepleri yapmaya çalışırsanız, Alevi taleplerini pazarlık konusu haline getirirsiniz. Bu çok yanlış olur. “

Katılımcıların 7’si Alevi taleplerinin karşılanmasında Alevi partisinin başarılı olamayacağını düşünmektedir. Bu katılımcılar nazarında Alevi partisinin taleplerini karşılamakta başarısız olacağı düşüncesinin nedenleri etnik ve inançsal bir partinin ülkeyi kutuplaştıracağını, Alevi kimlikli bir partinin Alevi felsefesi ile uyuşmayacağını, Alevi

partisi ile Aleviliğin parti boyutuna indirgeneceğini, Alevi partisinin Aleviliği zayıflatacağını düşünmeleridir. K7, bir Alevi partisinin başarılı olma ihtimalinin doğduğu an dış bir etki ile engelleneceğini bu nedenle partinin başarılı olamayacağını ifade etmesiyle Alevi partisinin başarısız olacağı düşüncesini farklı bir nedene bağlamaktadır. Katılımcılardan 2'si ise Alevi taleplerinin karşılanması için Alevi partisi ile mücadele etmenin tek yol olmadığını ancak uygulanabilecek yöntemlerden birisi olduğunu ifade etmektedir. Bu katılımcılar önemli olanın Alevilerin bir arada hareket etmesi olduğunu ve özellikle Alevi partisinin barajı aşip meclise girebilmesi halinde mecliste Alevi taleplerini dile getirmesiyle mücadeleye önemli katkı sağlayacağını düşünmektedir. Böylece K7'de dâhil edilirse katılımcıların 8'i Alevi taleplerinin Alevi partisi ile karşılanamayacağını düşünmektedir. Katılımcıların 2'si ise Alevi partisini Alevi taleplerinin karşılanabilmesi için uygulanabilecek yöntemlerden birisi olarak görmektedir.

1980'lerin sonlarından itibaren yükselen kimlik siyaseti ile bir Kürt siyasi hareketi başlamış ve günümüze değin bu hareket HADEP/BDP/HDP gibi farklı siyasi partilerde temsil edilmiştir. Aynı şekilde yükselen siyasal İslam'ında RP/FP, SP ve hatta AK Parti'de temsil edildiği söylenebilir. Aslında yükselen kimlik siyaseti ile 1990'larda Barış Partisi ile bir Alevi partisi de kurulmuştur. Ancak neden diğer kesimler gibi Aleviler kendi kimlik partilerine yönelmemektedir? Neden "Alevi taleplerinin karşılanmasında Alevi partisi başarılı olabilir mi?" sorusuna etnik ve inançsal bir partinin ülkeyi kutuplaştıracağını, Alevi kimlikli bir partinin Alevi felsefesi ile uyuşmayacağını, Alevi partisinin Aleviliği zayıflatacağını düşündüklerini ifade etmektedirler? Bu durum iki nedene bağlanabilir. Öncelikle teolojik olarak bu inanca mensup bireyler, bahsi geçen diğer iki kesimden farklı olarak, heterodoks bir inanç kimliğinden gelmektedirler. Dolayısıyla inanç kimliklerini topluma dayatamamaktadırlar. İkinci olarak Alevi toplumu tarihi süreç içinde ve Cumhuriyet sonrasında Maraş-Madımak gibi ağır katliamlar yaşamışlardır. Muhtemelen bu travmaların etkisi ile siyasette doğrudan Alevi kimliği ile var olmanın baskılar görmelerine, katliamlar yaşamalarına neden olabileceği gibi bir kaygı taşımaktadırlar. K7'nin bir Alevi partisinin başarılı olma ihtimalinin doğması ile dış bir etki ile engelleneceği düşüncesi bu kaygı haline örnek olarak gösterilebilir.

5.3.2. Alevi İnanç Taleplerine Yaklaşım

Katılımcılara yöneltilen "Alevi taleplerini Aleviliğin var oluşu için ertelenemez, olmazsa olmaz olarak görüyor musunuz?" sorusuna verilen şekilde cevap vermişlerdir:

K1, “evet olmazsa olmaz olarak görüyorum. Bu talepler devletten beklentilerimiz ve sosyal yaşamımız için çok önemli.”

K2, “Alevi talepleri artık günümüzde vazgeçilmez talepler. Alevilerin kendi inançlarından, kendi düşüncelerinden, kendi yaşam şekillerinden vazgeçmeye niyetleri olmadıkları için bu taleplerinde karşılanması gerekiyor. Talepler karşılanmazsa ülkenin bütünleşmesi için geleceği için hoş şeyler olmaz diye düşünüyorum.”

K3, “olmazsa olmaz konumda. Alevi taleplerini dedelere, zakirlere para verilmesine indirgemek lazım. Biz ülkede kaçınıcı sınıf vatandaşız, bilmiyoruz. Eğer Alevi talepleri karşılanmazsa bu olmaz, Aleviler kırgın kalır. Yönetimlere uzak dururlar. Devlet bizim devletimiz ama bu durumda devlete karşı boynu bükük kalırlar.”

K4, “bugün cem evlerinin resmi ibadethane kabul edilmesi gerçekten önemli. Ancak Alevilik bir yaşam tarzıdır. Yani sadece bu taleplere sıkıştırılmaz. Aleviliği bugünkü talepler üzerinden okursan bizim diğer mezheplerden ya da başka inançlardan ne farkımız kalır? Geçmişte cem evlerimiz yoktu ve biz evlerimizde ibadetlerimizi gerçekleştiriyorduk. Alevilikte vazgeçilmez olan ezilmişlerin yanında olduğu için Ali’dir, Hüseyin’dir. Bunun dışında ertelenemez diye bir şey yok.”

K5, “bugün cem evlerinin resmi ibadethane kabul edilmesi olmazsa olmazımızdır. Okullardaki din kültürü derslerinin düzenlenmesi de öyle, benim çocuğum neden Sünni eğitimi alsın Alevi eğitimi de alsın. Kitle örgütlerinin dile getirdiği bu ve bunun gibi talepler birinci önceliklerimizdir.”

K6, “bugün cem evleri yasal statüye sahip değil ve Aleviler inançlarını istedikleri gibi yaşayamıyorlar. Devlet Aleviliği kabul etmiyor sadece Sünni inancını dayatıyor. Alevilerin inançlarını özgürce yaşaması gerekiyor, bunun gerçekleşebilmesi içinde Alevi talepleri olmazsa olmaz konumunda. Bugün devletin üst düzey kadrolarında Aleviler yok. Bir tane Alevi vali yok, müsteşar yok, demek ki Aleviler devletten dışlanıyor. Devlet sadece Sünni inancına hizmet ediyor. Devlet sadece çok alt kademelerde Alevilere açık, bunun dışında Alevilere kapalı. Biz bu ülkede eşit yurttaş değil miyiz? Alevi talepleri bizi şuan olduğundan daha eşit yurttaş konumuna getirecek, bu nedenle ertelenemez ve olmazsa olmazlarımızdır.”

K7, “olmazsa olmazdır. Bizler Sünniler gibi bu ülkenin yurttaşlarıysak ki öyleyiz herkes gibi askerlik yapıyoruz, vergi veriyoruz bu hakları almak zorundayız. Bu haklarımızı mutlaka alacağız. Bugün olmazsa yarın, yarın olmazsa öbür gün, öbür gün olmazsa daha öbür gün ama mutlaka alacağız. Sadece kendi haklarımızı istiyoruz hepsi bu. Bu nedenle taleplerimiz olmazsa olmazımızdır.”

K8, “ertelenebilir. Bugün bir şekilde yaşamaya devam ediyoruz. Her ne kadar Sünni mezhebi kadar inancımızı rahat yaşayamasak da ve devlet üstüne düşeni yapmıyor olsa da bu toplum içinde Alevi olarak varız, inançlarımızın gereklerini yapıyoruz. Taleplerimiz çok önemli ama olmazsa olmazımız değil. Bu taleplerin hiç birine hali hazırda sahip değiliz zaten.”

K9, “Alevi taleplerini Alevilik için olmazsa olmaz olarak görüyorum. Aleviliğin var olduğunun tanınması için Alevi taleplerinin yerine getirilmesi olmazsa olmazdır. Biz kimliğimizi henüz devlete kabul ettirebilmiş değiliz. Bu taleplerin karşılanması devletin bizi biz olarak kabul etmesi anlamına geliyor. Aleviler bu toplumda eşit yurttaş olmak istiyor. Çünkü şuan eşit yurttaşlık sadece kâğıt üzerinde var. Pratik hayatta da Sünnilerle eşit yurttaş olmak istiyoruz. Bunun için taleplerimiz olmazsa olmazımızdır.”

K10, “Alevi talepleri gerekli olan şeylerdir. Mesela Diyanetin olmaması lazım ve bu sadece Aleviler içinde değil, bu coğrafyada bu topraklarda yaşayan tüm halklar için gerekli bir şey. Mesela ülkemizdeki çoğu Ermeni kendisinin Kürt olduğunu söyler ki kabul görsün, aynı şekilde çoğu Süryani kendini Kürt olarak tanımlamak durumunda kalmaktadır. Ezilen tüm halklar diyanette mi temsil ediliyor, hayır. Ezilen halklar arasında Aleviler eğitime önem verdikleri için biraz daha ayrımcılığın bilincine varmışlar ve biraz daha nüfusları fazla, bu nedenle Diyanetin kaldırılması gerektiği noktasında öne çıkıyorlar ve biraz daha radikaller. Yoksa toplumda inancını yaşayamayan sadece Aleviler değildir. Alevi talepleri Aleviliğin var oluşu için ertelenemez değil tabi ki, ama oldukça önemlidir.”

Katılımcıların 7’si Alevi taleplerinin ertelenemez olduğunu ifade etmektedir. Bu katılımcılar genel olarak Alevi taleplerinin Alevilerin sosyal hayatı için çok önemli olduğunu, ülkenin bütünleşmesi için son derece gerekli olduğunu, yurttaşlığın gereği olarak taleplerinin karşılanması gerektiğini düşünmektedir. Ayrıca bu taleplerin karşılanmasıyla devlete Alevi kimliğinin kabul ettirileceği ve böylece eşit yurttaşlığa ulaşabileceklerini, bu nedenle Alevi taleplerinin Aleviliğin var oluşu için ertelenemez olduğunu ifade

etmektedirler. Katılımcılardan 3'ü ise genel olarak Aleviliğin bu taleplere indirilemeyeceğini, her ne kadar Sünniler kadar rahat olmasalar da toplum içinde Alevi olarak var olduklarını, inançlarını yerine getirebildiklerini, bu taleplerin son derece önemli olduğunu, ancak ertelenemez olmadığını ifade etmektedirler. Katılımcılardan 7'si Alevi taleplerinin Alevilik için ertelenemez olduğunu, 3 ise Alevi taleplerinin önemli olmakla birlik ertelenebileceğini ifade etmektedir.

Çalışmanın kuramsal kısmında “3.2. Kentleşme ve Alevi Taleplerinin Görünür Hale Gelmesi” başlığı altında ifade edildiği gibi Alevilerin şehir hayatına dâhil olmasıyla “toplum dini” konumunda olan geleneksel Alevilikte aşınmalar yaşanmaya başlamış ve şehir hayatının ihtiyaçlarına göre “birey dini” konumunda olan modern Alevilik doğmuştur. Alevi talepleri şehir hayatındaki modern Aleviliğin konusudur. Dolayısıyla Alevi talepleri inancın içeriğinden çok şehir hayatıyla ilişkilidir. Cumhuriyet'in yeni düzeninde yurttaşlığa ulaşarak şehir hayatına dâhil olan Aleviler kendilerine karşı uygulanan ayrımcılığın farkına varmışlardır. Bu nedenle “Alevi taleplerini Aleviliğin var oluşu için ertelenemez, olmazsa olmaz olarak görüyor musunuz?” sorusuna Alevi taleplerinin sosyal hayatları için çok önemli olduğunu, ülkenin bütünleşmesi için gerekli olduklarını, Alevi kimliğinin taleplerinin karşılanmasıyla devlete kabul ettirilmiş olacağını ve yurttaşlığın gereği olarak taleplerinin kabul edilmesi gerektiğini ifade etmektedirler. Yani Alevilerin nazarında taleplerinin kabul edilmesi Alevi kimliğinin devlete kabul ettirilmesi olacağı için büyük bir anlam taşımaktadır. Bununla birlikte taleplerinin karşılanmaması halinde inançlarıyla ilgili varoluşsal bir kaygı yaşamamaktadırlar.

Katılımcılara yönelttiğimiz “Alevi taleplerinin karşılanmaması halinde Alevilik ortadan kalkar mı?” sorusuna verilen cevaplar şu şekildedir.

K1, “hayır, kesinlikle ortadan kalkmaz. Alevilik yüzyıllardır var. Eskiden cem evlerimiz yoktu ve bizler cemlerimizi evlerimizde yapıyorduk. Geçmişte cem evlerimiz yoktu diye yok olmadık. Kaldı ki Aleviler tarih içerisinde o kadar kıyımlardan geçti, akla gelmeyecek o kadar eziyetler, işkenceler gördü ama insanlar yinede inancını bırakmadı. Alevilik yok olmadı ve hiçbir zaman yok olmayacakta bu mümkün değil.”

K2, “Alevilik İslamiyet öncesine dayanan geleneği ile sözlü tarihiyle sürüp gelen bir kültür bir inanç. Bu inanç Alevi STK'ları ile oluşmadı ki Alevi STK'ları ile bitsin ya da günümüz koşulları altında ortaya çıkan taleplerin karşılanmaması ile bitsin. Alevilik

kendisini yeniliyor, çağdaştırıyor yani çağın gereklerine kendini uyarlıyor. Kendini uyarlamaya en güzel örnek cem evleridir. Yakın bir geçmişe kadar kırsal alanda yaşayan Aleviler cem ibadetlerini evlerinde gerçekleştiriyordu. Şehirleşme ve toplumun büyümesiyle taliplik-dedelik ilişkisi olmadan bile insanlar cem evlerinde ibadetlerini yapabildiler. Bu nedenle, kendini yenilediği için bitmesi, ortadan kalkması söz konusu değil.“

K3, “böyle bir şey söz konusu bile olamaz. İnanç dediğin insanın yüreğindedir ve o inancı insanların yüreğinden söküp alamazsın. Kaldı ki Alevilik dediğin inanç var olabilmek için ne acılar çekmiş. Aleviler öldürülmüş, katledilmiş, asimile edinilmeye çalışılmış ama her şeye rağmen var olmuş. Taleplerimiz ise inancımızın konusu değildir, siyasetin konusudur ve bizim eşit yurttaşlar olarak yaşamamızı sağlayacaklar.”

K4, “Alevi bir çocuk düşün kendi memleketinden ayrılıyor ve başka bir yerde doğup büyüyor. Yani Alevi toplumunun yaşadığı yerin dışına çıkmış oluyor. O çocuk Aleviliğini unutuyor mu, hayır, az ya da çok ama bir şekilde inancın değerlerini yaşıyor. Alevilik bir özdür ve o özden vazgeçemiyorsun. Her nesil bu inancı bir sonraki nesle aktarıyor. Ayrıca Alevilik tarih boyunca o kadar acılar görmüş, baskılar görmüş ama yok olmamış. Eğer yok olsaydı o zaman yok olurdu.”

K5, “Alevilik yıllardır baskı altında oldu. Osmanlıdan beri hep bu baskının altında yaşadı. O baskılarda bile yok olmadı. Yazılı olmayan geleneklerini o baskılardan geçirip bugünlere taşıyabildi. Bugün sosyal olarak var olduğumuz, araştırabildiğimiz, yazabildiğimiz, konuşabildiğimiz bir dönemde Aleviliğin yok olma ihtimali yoktur. Dünya var olduğu sürece var olacaktır.”

K6, “Aleviler artık eski Aleviler değil, eskiden Aleviler yoksuldu, sermayede pek yerleri yoktu. Şimdi Alevi iş adamları var, sermaye olarak güçlüler. Artık örgütlülükleri var, cem evleri süratle yapılıyor. Yani Alevilik varlığını devam ettirecektir, bu engellenemez. Alevi talepleri bizim haklarımızdır ve olması gerektiği gibi yaşamamız için çok önemlidir ama bu taleplerin olmaması Aleviliği yok etmez.”

K7, “asla kalkmaz. Aleviler tarih boyunca ezilmelerine rağmen, hiçbir destek almamalarına rağmen; inançlarını, yaşam biçimlerini bugünü kadar getirdiler. Bugünden sonra ileriye doğru götürmeye mecburlar ve götürüyorlar da zaten. Aleviliği ortadan kaldırmaya hiçbir gücün yetmeyeceğini düşünüyorum.”

K8, “öyle bir şey söz konusu değil. Yıllardır bu taleplerimiz için mücadele ediyoruz ve mesafe almış olsak da daha bu talepleri kabul ettirebilmiş değiliz. Ancak Alevilik bu talepler olmadan da var olabiliyor. Baskılar karşısında Alevilik çok uzun süre saklı yaşamış, insanlar inanç kimliklerini açıklamadan, saklayarak var etmişler.”

K9, “cem evleri kurup, resmi ibadethane olması için mücadele veriyoruz. Sünni hegemonyanın sonlandırılabilmesi için Diyanet İşlerinin kapatılmasını isteyebiliyoruz. Hâlâ baskı altında olduğumuz bir gerçek ama bu baskı geçmişle kıyaslanamaz. Alevi talepleri ise bugünkü mücadelemizin bir sonucudur ve karşılanacağına inancım sonsuz ama karşılanmazsa bile Aleviliğin yok olması gibi bir şey söz konusu olamaz. Sadece daha çok mücadele etmemiz gerektiği sonucu ortaya çıkar.”

K10, “tabi ki kalkmaz. Ali, Hüseyin ve onların samimi taraftarları hep ezilmiş. Aleviler de kendilerini o samimi taraftarlardan görür ve böyle oldukları için ezilmişlerdir de. Alevi talepleri ise bugünün konusudur ve Aleviliğin var olduğu tüm süre içerisinde bir an bile değildir. Dolayısıyla Alevi talepleri Alevilik için var oluşsal bir anlam ifade etmez ve karşılanmazsa da ortadan kalkmaz.”

Katılımcıların tamamı, Alevi talepleri karşılanmazsa bile Alevilik ortadan kalkmaz şeklinde cevap vermektedir. Katılımcılar genel olarak Aleviliğin tarihsel süreç içerisinde çok fazla baskıya uğradığını ve bugüne geldiklerini, Alevi taleplerinin bugünün şartlarında ortaya çıktığını, hali hazırda Alevi taleplerinden hiçbirinin zaten karşılanmamış olduğunu ama buna rağmen Aleviliğin var olduğunu, Alevi talepleri karşılanmazsa bile Aleviliğin hep var olacağını ifade etmektedirler.

5.3.3. Taleplerin Karşılanmasında İzlenecek Yollar

Katılımcılara yöneltilen “Alevi taleplerinin yerine getirilmesi için nasıl bir yol izlenmelidir?” sorusuna verilen cevaplar şu şekildedir:

K1, “Alevi toplumu örgütlenmeli. Yani Aleviler örgütlü bir toplum olmalı, güç birliği yapmalı. Peki nerede birleşeceksin, işte Alevi dernekleri var, Alevi vakıfları var, cem evleri var. Aleviler bunların çatısı altında birleşip güç birliği yaparak taleplerine ulaşabilirler.”

K2, “bir defa yeni bir örgütlenme modeli oluşturulması gerekiyor. Alevilerin artık sokakta, alanda, her mecrada kendi sorunlarını mutlak bir şekilde dile getirmeleri gerekiyor. Mutlak şekilde buldukları yerlerde siyasi iktidarlarla, yerel iktidarlarla ciddi ilişkiler

kurmalılar. Bu ilişkilerle kendi haklı taleplerinin yerini getirilmesi için yol alınabilir. STK'lar bir çatı altında toplanmalı, çünkü Alevilerin kendi içinde çok farklı şekilleri de var. Tahtacılar var, Çepniler var, Bektaşiler var, Anadolu Alevileri var, bu kültürlerin hepsinin ortak birleşebileceği bir örgütlülük şeklinin oluşması gerekiyor. Bugün Alevi STK'larının üst yapıları, federasyonları var. Bu üst çatının birleşenleri mesela Pir Sultan Abdal Kültür Derneği ve CEM Vakfı önemli örgütler, ancak birlikte hareket etmekte zorlanıyorlar. Yani kendi örgütlülüklerini beraber yeterince sokağa yansıtamıyorlar. Bu önemli örgütlerin yöneticileri bazen kendi çıkarlarını toplumun çıkarlarının önünde görebiliyor. Mesela en son örneği Alevi Kültür Derneği başkanının Gelecek Partisi'nde yönetici olması gibi ya da bir adım geri çekilelim STK yöneticilerinin kendi örgütlerine kendi tabanlarına danışmadan CHP'den milletvekili olmaya çalışmaları gibi. Ayrıca şehirlerde Aleviler cem evlerinin sahiplenme konusunda daha duyarlı, daha bir birliktelik oluşturursa haklarını elde edebileceğini düşünüyorum. Çünkü şehirlerde cem evleri Alevi kimliğinin göstergesi haline gelmiştir. Alevilerin asimilasyona uğramaması için en önemli nokta, şehirlerde Alevilerin kendi aralarında iletişime geçtiği alanlar, vazgeçilmez yer cem evleridir. Nasıl dedeler sözlü gelenekle karübeladan beri bu inancı getirdiyse bundan sonra şehirlerde Alevi kültürünün asimilasyonunu engellemek için cem evleri olmazsa olmaz. Ayrıca cem evlerinin resmi ibadet statüsünü alması diğer Alevi taleplerinin önünü açacaktır.”

K3, “bir kere Aleviler kendi aralarında birlikteliğini sağlayacaklar. Kendileri dışında ki ülkedeki demokrasi güçleriyle yan yana olacaklar. Alevi hakları için sadece Aleviler mücadele etmeyecek. Zaten şuan da böyle, Alevi hakları için sadece Aleviler mücadele etmiyor. Biz Kayseri'de cem evi yaptık, inanır mısın en büyük desteği Sünni arkadaşlarımızdan aldık. Yaşanmış kötü örnek çok, mesela ben askerdeyken bandoya girmek için sınavlara girdim. Yeterli puanı almama rağmen Dersimli olduğum için almadılar beni ama aldırış etmedim. Benim bandoya alınmama başçavuş neden oldu. Bölük komutanı durumu öğrenince kızdı başçavuşa, bölük komutanımıza önemli değil kızmayın komutanım dedim. Yani kötü örnekleri ciddiye almadan, Sünni-Alevi olduğuna bakmadan, demokratik-aydın insanlar olarak hep beraber mücadele etmeliyiz.”

K4, “sana ait olan şeyleri istemenin bir anlamı yok. Cem evleri zaten sana ait, Bektaşî dergâhı zaten senin. Biz hiçbir zaman hiçbir şey istemedik ki. Bugün ne istiyoruz dersin? Bizim çocuklarımızın önünü Alevi oldukları için kesmesinler, akıllı çocuklarımızı gidip kör noktalara koymasınlar yeter.”

K5, “kendi içimizde birliği sağlamalıyız. O zaman her iktidar, her güç ve otorite bize boyun eğmek zorunda kalır. Biz birlik olsak, ayağa kalsak ister istemez taleplerimizi yapmak zorunda kalacaklar. Bu bağlamda mesela Recep Tayyip Erdoğan İstanbul Büyük Şehir Belediyesi başkanı iken Karacaahmet’i yıkma teşebbüsüne girişti ve Aleviler bir araya gelmeyi başarıp ayağa kalktılar ve yıktırmadılar. Bu bir güç olma örneğiydi.”

K6, “daha çok örgütlenmeli ama siyasi parti düzeyinde değil, inanç merkezlerinde gerçekleşmeli bu örgütlülük hali. Alevi STK’larında örgütlenmeliler. Alevilerin haklı taleplerini devlete sunması gerekiyor. Bu talepler için de demokratik yollarla ne yapılması gerekiyorsa onun yapılması gerektiğini düşünüyorum.”

K7, “öncelikle Aleviler ne istediklerini çok iyi bilerek, ciddi şekilde örgütlenmeliler. STK’larını çok iyi desteklemeleri lazım ki STK’lar güçlensin ve haklarımıza sahip çıkabilsinler. Ayrıca yer aldıkları partilerde milletvekili sayısında yüksek oranda temsil edilmeliler ki, yarın Alevi talepleri hakkında teklifler meclise geldiğinde oy sayıları fazla olsun.”

K8, “öncelikle birlik olmak gerekir. Bu birlikteliği sağlayınca ses getirmeyi başarabilirsin. Birliği tam anlamıyla kuramadığımız için bugüne kadar birçok Alevi maalesef asimile olmuş durumda. Alevi STK’larına bakarsanız birçok dernek-vakıf göreceksiniz. Oysa hepsi inançsal olarak olmasa bile siyasal olarak bir araya gelebilirse her şeyi yapabilirler.”

K9, “bu taleplerin yerine gelebilmesi için Alevilerin toplumsal siyaset yapmayı öğrenmesi gerekir. Bu anlamda da dernekler Alevicilik yapıyorlar. Siyaset yapabilmek için Alevilerin liberal ve merkez sağ partilere de dağılması gerekir. Böylece sermayenin içinde yer alacaklardır. Bugün Aleviler hâlâ toplumda ki en fakirlerdir. Ekonomik olarak güçlü olmak lazım.”

K10, “Alevilerin birliktelik hali çok daha güçlendirilmeli. İkinci adım olarak toplumdaki çağdaş, aydın insanlar mücadelemize daha aktif olarak dâhil edilmeli. Şuan ki ya da benzer bir anlayıştaki iktidarın bizim taleplerimizi karşılayacağına hiç inancım yok. Solda, sosyal demokrat değerlere sahip, ülkeyi bütünleştirici bir partinin iktidar olabilmesi için mücadele edilmeli.”

Katılımcılar genel olarak Alevilerin STK'larına, cem evlerine daha yoğun katılarak, örgütlenmelerine daha ciddi güç vermesi ve örgütlülük halinin artırılarak mücadele verilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Alevilerin bütünlüğünün sağlanması gerektiği ve bu bütünlüğün içerisine katılabildiği kadar demokrat, çağdaş, Sünni vatandaşların da katılmasının gerektiği düşünülmektedir. Alevilerin yerel ve merkezi iktidarla etkileşim halinde olması ve üst düzey mevkilerde yer alması gerektiği ve kurum yöneticilerin şahsi siyaset yapmaması gerektiği ifade edilmektedir. Farklı olarak katılımcılardan K4, cem evlerinin, Bektaşî dergâhının zaten Alevilerin olduğunu ve sana ait olan şeyleri istemenin bir anlamı olmayacağını, sadece çocuklarının Alevi olduğu için önünün kesilmemesi gerektiğini ifade etmektedir.

Savımızın sınanması amacıyla, katılımcılara yönelttiğimiz “Alevi taleplerine bir partinin programında ve söyleminde yer vermesi sizin oy vermenizi ne kadar etkiliyor?” sorusuna alınan cevaplar şu şekildedir:

K1, “şahsen beni hiç etkilemiyor, siyasilere hiç güvenmiyorum. Seçim zamanında bol bol konuşurlar ama iş icraata geldiğinde yoklar. Hep böyle gördüm. Bu yüzden siyasi partilerin propagandalarında, söylemlerinde Alevi taleplerine yer vermeleri beni etkilemiyor. Alevilerin de genelini etkileyeceğini düşünmüyorum.”

K2, “sağda ya da solda olsun bir partinin Alevi taleplerine yer veriyor olması önemlidir ama yeterli değildir. Önemli olan partinin tüm söylemi ve yaklaşımı değerlendirildiğinde Alevilerin geleceğe dair umut duyabilmesidir. Bu iki kriterin aynı anda olması Alevilerin o partiye oy vermesini sağlayabilir. Yoksa bir partinin sadece parti programında ve söyleminde Alevi taleplerine yer vermesi yeterli değildir.”

K3, “sanırım 2002 seçimleri öncesi MHP Alevilere programında ve söyleminde yer vermişti ama kimse oy vermedi. AK Parti Alevi çalıştayları yaptı, yine kimse oy vermedi. Yani Aleviler kime oy vereceğini çok iyi biliyorlar, kimseye kanmazlar. Parti programının ve söylemin hiçbir etkisi yoktur. Alevilerin zaten oturmuş bir oy verme gelenekleri var.”

K4, “hayır etkili olmaz. En basit örneği Alevi çalıştaylarıdır. Çalıştaylar düzenlendi diye Aleviler gidip AK Parti'ye oy vermediler. Yani Alevi taleplerini parti programına ve söylemine almakla Alevi oylarını alamazsınız.”

K5, “Siyaset dediğin zaman, özellikle de Türkiye’deki için, çıkar peşinde olman gerekiyor. Bunun için bir partinin programına, tüzüğüne Aleviliği almasını ve söylemini buna göre kurmasını yanlış görürüm. Demek ki bizi de çıkarları için kullanıyor diye düşünürüm. Bir parti böyle bir şey yapsa bile Aleviler üzerinde ciddiye alınacak bir etkisi olmaz. %1 bile götüremez yani.”

K6, “Solda yer alan bütün partilere oy verebilirim. Alevi toplumunun bir partinin siyasi söyleminden ve programından etkileneceğini zannetmiyorum. Mesela Davutoğlu’nun partisi bu duruma uygun düşüyor. Doğan Demir kurucular kurulunda yer alıyor. Bu partinin Alevi taleplerine katkı sunması bir tarafa, aksine Aleviliği asimile eden politikaları olduğuna inanıyorum. Ben ya da Alevi toplumu nasıl oy verecek bu partiye? Sağ ve sol konum alışlarda Alevilerin konumu çok bellidir. Sağda yer alan bir parti, istediği kadar bu talepleri dile getirsin ve programına koysun hiç fark etmez, Alevilerden oy alamaz. Bir kere inandırıcılığı yok. Keza daha önce oldu bu, sağ partiler cem evlerini tanıyacağını dile getirdi. Ancak hiçbir adım atmadılar.”

K7, “CHP’nin dışında bunu gerçekleştirecek bir parti olduğunu göremiyorum. Son dönemlerde, Kılıçtaroğlu’nun önderliği ile de olduğunu düşünüyorum, zıpkın gibi genç kadrolar oluşturuldu. Bu kadrolar zaman zaman Aleviliğe de yer veriyor ve bu kadroları başarılı buluyorum. Bunun dışında HDP’de etkili olabilir ama daha zayıf ihtimal. Yani programında ve söyleminde Alevi taleplerinin olması Alevileri etkileyecektir. Yalnız burada önemli bir nokta var. Söz konusu olan parti illa solda yer alan bir parti olmak zorunda, sağdaki bir parti tüm bunları yapsa bile Alevi toplumunu samimi olduğuna ikna edemez diye düşünüyorum.”

K8, “etkiler beni ama sadece söylemsel boyutta kalmaması lazım. Mesela HDP bugün sadece cem evlerinin resmi ibadethane olması gerektiğini dile getirmiyor, LGBT’li bireylere de yer veriyor, meclise Ermeni milletvekili taşıyabiliyor mesela. Bunların tamamı bir bütün olduğu zaman o partinin inandırıcılığı oluyor. Yoksa herkes bu talepleri yerine getirebileceğini iddia edebilir. Yaptıklarınız ve diğer söylemlerinizi bu talepleri yapabileceğinizi göstermeli.”

K9, “Alevi talepleri elbette duygusal olarak etkilidir, ancak karşısında gördüğü genel başkanın, milletvekilinin bir Alevi olması bir anlamda Alevileri oy kullanmaya yönlendiriyor. Yani Alevi kurum yöneticilerinin çeşitli partilerde örneğinin CHP’de ve

HDP’de bu kadar olması bu partilerin kitlesel olarak Alevilerden oy almasını kolaylaştırıyor. Bununla birlikte mesela AK Parti’de ya da MHP’de sağ partilerde Alevi kamuoyunca tanınan, kurum yöneticileri, sanatçılar, Alevi kimliklerinden vazgeçmeden Alevi taleplerini Alevice dile getirirlerse, bu sağ partilerde ilk seferde değil ama süreç içerisinde belli miktarda Alevi oyunu sağ partilere götürmeyi başarabilir. Mesela Doğan Demir, Ahmet Davutoğlu’nun yeni partisi Gelecek Partisi’nin kurucu üyesi oldu. Doğan Demir ilk başta sadece kendi akrabalarının oyunu Gelecek Partisi’ne taşıyabilir. Ancak bu partide inatla, Alevice, AKD başkanırken söylemi neyse ve Aleviliğe bakışı nasılsa o şekilde kalabilirse, milletvekili ya da parti yönetiminde bulunur bu alanlarda Alevi söylemini kullanabilirse, birkaç seçim sonra Alevi oylarını Gelecek Partisi’ne taşıyabilir.”

K10, “Alevi çocukları devlet karolarına genelde Alevi olduğu için alınmamaktadır ve işsiz kalmaktadırlar. Bir anlamda sol partileri kendilerine yakın bulmaları da bundadır, sol içerisinde bu kadrolara gelebilme ihtimalleri vardır. Oy vereceği partiyi belirlerken toplumu ayrıştırmayan tüm toplumu kucaklayabilen partileri tercih etmektedirler. Eğer toplumun tamamını kucaklayacağını ve aydınlık yarınlara çıkaracağını düşündükleri parti Alevi taleplerini ve kimliğini açıktan desteklerse yani parti programına, tüzüğüne, söylemine alırsa, Alevilerin kitlesel olarak o partiyi destekleme ihtimali çok yüksektir.”

Katılımcıların 4’ü bir partinin programına ve söylemine Alevi taleplerini almasının Alevileri etkileyemeyeceğini düşünmektedir. Bu katılımcılar genel olarak siyasilere güvenmediklerini, daha önce MHP’nin söylemlerine Aleviliği aldığı dönemlerin olduğunu, AKP’nin ise Alevi çalışmaları yapmış olmasına rağmen Alevilerden oy alamadığını, Alevilerin zaten oturmuş bir oy verme gelenekleri olması nedeniyle partilerin program ve söyleminden etkilenmediklerini ifade etmektedirler. Katılımcıların 5’i genel olarak Alevi taleplerinin bir partinin söyleminde ve programında yer almasının önemli olduğunu, ancak partinin durduğu yer ile geçmiş ve gelecek vizyonu ile bu taleplerin yerine getirilebileceğine inandırması gerektiğini ifade etmektedir. Bu inandırıcılığa sahip partinin ülkenin tamamına seslenebilmesinin gerektiği ve ancak sol içerisinde çıkacak bir partinin bu inandırıcılığa sahip olabileceğini ifade etmektedirler. K9 ise Alevilerin duygusal oy kullandığını Alevi taleplerinin bu duygusallık içinde etkili olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca bu duygusal oy kullanma hali içerisinde oy vereceği partideki milletvekillerinin, yöneticilerin Alevi olmasının da etkili olduğunu söylemektedir. Diğer katılımcılardan ayrıştığı nokta ise Alevi kimliği kamuoyunca kabul edilen birinin sağ bir partide Alevice ve Alevi kimliğinden

vazgeçmeden, Alevi taleplerini dile getirirse ilk seçim değil ama birkaç seçim sonra Alevi oylarını o sağ partiye taşıyabileceğini ifade etmesidir.

Buraya kadar toplanan verilerin analiz edilmesinden hareketle, çalışmanın saha verileri şu sonuçları ortaya koymuş görünmektedir:

1. Alevi talepleri ile Alevi inancı arasında doğrudan bir ilişki bulunmamaktadır.
2. Alevilerin nazarında taleplerinin Alevi kimliğini devlete kabul ettirilmesi bağlamında ciddi bir önemi vardır.
3. Aleviler taleplerinin karşılanmaması durumunda inançsal anlamda varoluşsal bir kaygı yaşamamaktadırlar.
4. Aleviler taleplerinin ülkenin tüm kesimlerini kucaklayan bir sol parti içinde ya da örgütlülüklerine verecekleri desteğin sonunda karşılanacağını ummaktadırlar.
5. Aleviler din temelli siyasette, kendi inanç kimlikleri ile dahi olsa, karşı oldukları için siyaset içinde bir Alevi partisinin bulunmasını yanlış bulmaktadırlar.

Çalışmanın birinci savı Aleviler öz kimlikleri ile siyaset içinde bir özne olmaya istekli değildirler, şeklindedir. Saha verilerince çalışmanın birinci savı doğrulanmaktadır.

5.4. Milliyetçi Hareket Partisi ve Aleviler

Çalışmanın bu bölümünde ikinci savın sınanması amacıyla sorular analiz edilmektedir. “Türklüğün en yalın en canlı hali” olarak tanımlanan Alevilerin, Türk milliyetçisi olmakla bilinen MHP’ye yönelimi genel bir eğilim olarak düşük orandadır. Çeşitli milliyetçi sosyal bilimcilerin çalışmalarında, Alevilik, Orta Asya kökenli geleneklerin taşıyıcısı olması bakımından öz Türklük halinin taşıyıcısı olarak görülür. Ancak MHP’nin siyasal konumlanışının Türklüğe olduğu kadar Sünni İslam anlayışına da yakın duran sentetik konumu, Alevilerin MHP’ye eğiliminin görece düşük düzeyde kalmasına neden olmaktadır. Ayrıca 1970’lerde Alevilerin bir kısmının sosyalist solda yer aldığı dönemde, Türk milliyetçilerinin “komünizmle mücadele” fikrine dayalı olan sokak eylemlerinde sosyalistlerle, dolayısıyla Alevilerle karşı karşıya gelmiş olmaları ve yakın tarihimizin karanlık noktalarından olan Sivas-Malatya-Maraş-Çorum olaylarında Alevilere yönelik saldırıların MHP ile ilişkilendirilmesi, kolektif hafızada olumsuz izler bırakmıştır. MHP’nin taşıdığı Türk-İslam sentezi iddiası nedeniyle Sünni İslam söylemi ve 1970-1980 arasındaki sokak çatışmalarında Alevilerin MHP kimlikli bazı kişileri sorumlu görüyor olmaları Alevilerin MHP’ye yönelimini ciddi şekilde kırmaktadır.

Bu bölümde çalışmanın ikinci savı sınanmaktadır. Bu amaçla katılımcılara şu sorular yöneltilmiştir:

Soru 1: 1978 Sivas-Maraş-Malatya, 1980 Çorum olayları sizce Alevilerin siyasal eğilimlerini ne yönde etkiledi?

Soru 2: 1978 Sivas-Maraş-Malatya, 1980 Çorum olayları sizce Alevilerin MHP'ye, CHP'ye ya da diğer partilere bakışında etkili oldu mu?

Soru 3: MHP'ye bugüne kadar hiç oy verdiniz mi? Gelecekte MHP'ye oy vermeyi düşünür müsünüz? Neden?

Katılımcılara yöneltilen 1. ve 2. sorunun amacı 1978 Sivas-Maraş-Malatya, 1980 Çorum olaylarının Alevilerin siyasal eğilimlerine ve partilere yaklaşımına nasıl yansıdığıın görülmesidir. 3. Sorunun amacı Alevilerin MHP özelinde oy verme davranışının belirlenmesidir.

1960'lı yıllarda gerçekleşen şehirlere göç ile Aleviler gecekondu mahallelerinde yaşamaya başladı. Bu dönem tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de solun yükselişe geçtiği yıllardı ve gecekondu mahalleleri sol grupların propaganda alanlarından birisiydi. Aleviler, özellikle Alevi gençliği, gecekondu mahallelerinde, siyasi hareketliliğin yüksek olduğu üniversite çevrelerinde sola eklemlendiler. Solun eşitlik söylemi, Kürt, Alevi gibi kimliklere politikalarında yer veriyor olması Alevilerin sola yönelmesini kolaylaştırdı. Ayrıca Aleviliğin mitosunun solun söylemleriyle uyuşması Aleviliğin sol ile bütünleşmesine neden oldu. Buna göre 16.yy'da meydana gelen Kızılbaş ayaklanmaları zamanından önce ortaya çıkmış devrimci hareketler olarak değerlendiriliyordu.

1970'li yıllarda solun yükselişi karşısında sağ harekete geçti ve komünizm ile mücadele fikrine dayanan "komando eylemleri" gerçekleştirildi. 1970-1980 arası dönem siyasi çalkantılar ve sokağa yansıyan çatışma olaylarıyla geçti. 1978'de yaşanan Sivas-Maraş-Malatya, 1980'de yaşanan Çorum olaylarında Aleviler solun içerisinde yer aldıkları için olumsuz etkilendiler. Özellikle Maraş doğrudan Alevi kimliğiyle özdeşleşti ve Alevi katliamına dönüştü. Aleviler bu dönem ağır bedeller ödedikleri için siyasetten uzaklaştılar. Bu olayların acı izleri Alevi kolektif hafızasında güncelliğini korumaktadır. 1970-1980 arasında gerçekleşen olayların acı izlerini katılımcılara yöneltilen "1978 Sivas-Maraş-

Malatya, 1980 Çorum olayları Alevilerin siyasal eğilimlerini ne yönde etkiledi?” sorusunda görmek mümkündür.

K1, “1980 öncesinde çatışmalar vardı ama sol güçlüydü. Sonra birden yok edildi, beyinler susturuldu, gelişim durdu, örgütlenme kesildi, Solun ilerlemesi durduruldu. Bu olaylarla Aleviler baskı, korku, sindirme altına alındı ve uzun süre suskunlaştırıldılar. Bu suskunluk ta ki dernek ve vakıflar kurulana kadar devam etti.”

K2, “bu katliamlar Alevilerle özdeşleşti ama gelişen sol-sosyalist hareketin önünü kesmek için Alevi-Sünni çatışması adı altında çıkartılan olaylardı. Alevilerle solcu aydınlık gençlerin birleşmesinin önünü kesmek için yapılan bir hamleydi. Yani Maraş özelinde söylemek gerekirse öldürülen TÖB-DER üyesi iki öğretmende Alevi değil, Maraş katliamı bu iki öğretmenin öldürülmesi eyleminin bir devamı olarak planlanıyor. Yani isim Alevi-Sünni çatışması olsa bile netice itibari ile Alevi-Sünni kardeşlerin, komşuların birbirleriyle çatıştığı bir iş değil. Devletin bilerek, planlayarak, programlı bir şekilde Aleviler ile demokrat insanların bir araya gelmesini ve birlikte mücadele edilmesini engellemek için çıkardığı provokasyonel amaçlı eylemler olarak görüyorum. Sivas-Maraş-Çorum-Malatya ile sadece Aleviler katledilmedi. Aslında çağdaşlık, demokrasi bu ülkenin aydınlığı katledilmek istendi. Buda kamuoyunda Sünnilerden destek alabilmek için Alevi-Sünni çatışması olarak ülkenin gündemine sokuldu. Böylece Aleviler bu olaylarla devletin kendilerine bakış açılarını daha iyi görmüş oldu. Sivas'ta katledildiler, Maraş'ta katledildiler, Malatya'da katledildiler bu süreç içerisinde devlet sürekli katledenlerden, katillerden yana oldu. En son Sivas katliamının sanığının Cumhurbaşkanı tarafından serbest bırakılması, yani insanlık suçu işlemiş birinin affa tabii tutulması söz konusu olmamalı ama ülkenin Cumhurbaşkanı içerde binlerce hasta tutsak olmasına rağmen insanlık suçu işlemiş birini affedebiliyor. Aleviler açısından tüm bunlar devletin Alevilere bakış açısını ve bu bakış açısının çok dostane olmadığını, eşit yurttaşlık temelinde olmağını gösteriyor.”

K3, “bu olaylar ta Kerbelâ'dan beri gelen kumpaslardan biri. Aleviler bir araya gelmesin, bir siyasi gücü olmasın diye bunu yaptılar. Üstelik hükümetinde bütün partilerinde bunlardan haberi var. Devlet insanları koruyamaz mıydı? Koruyabilirdi. Derin devlet yaptı bunu. Bu olaylardan sonra Aleviler siyasetten uzaklaştılar, çoğu gidip oy bile vermedi. Açık söyleyeyim verilmeyen oylarda CHP'nin oylarıydı. O dönem Aleviler küstüler, bize sahip çıkmadınız diye. Hâlâ küskün olan insanlar var.”

K4, “bu yaşananlar bir siyasi oyundu ve birileri bundan beslendi. Siyasal olarak değerlendirecek Aleviler sürekli ezildikleri için, bu olaylarda ezilmişlik durumları sürekli tazeleniyor. O nedenle de hep ezilmişlerin yanında taraf alıyor. Örneğin bugün Kürt hareketine yakın olan Alevilerin çoğu Kürt kimlikleri baskın olduğu için değil, Kürtlerin ezildiğini düşündüğü için onlara yakın duruyor. Bu ezilmişlerin yanında olma eğilimi dünde vardı bugün de var ama 1978 ve 1980’deki gibi olaylar Alevilerin bu eğilimlerinin sürekli taze kalmasına neden oluyor.”

K5, “bu olaylar CHP iktidardayken gerçekleşmiştir. Yani Alevilere CHP iktidardayken siz daha çok katlediliyorsunuz mesajı verildi. Böylece Aleviler ve CHP arasında bir bariyer konmak istendi. Hafife alınmayacak bir sosyalist hareket vardı ve CHP iktidar ortağıydı. Bir bütün olarak Türkiye’deki sol ciddi bir gelecek vaat ediyordu. Bu olaylarla sol görüşe Roma taktiği uyulandı, böl-parçala-yönet. Aleviler katledilince ve üzerlerindeki baskı artınca en güçlü gördükleri CHP’ye daha ciddi yöneldiler.”

K6, “ben o dönem Denizli’de öğretildim. TÖB-DER karar aldı dersleri boykot ettik ve bu yüzden Denizli’nin çok ücra bir köyüne sürüldüm. Alevi soy kırımlarıydı, belli gruplar tarafından tezgâhlandı ve suçsuz insanlar çoluk çocuk katledildi. Bu devletin bir ayıbı diye düşünüyorum. Vatandaş devletine güvenir, can güvenliğini devlet sağlar ama sağlayamadı. O insanlar sırf Alevi inancına sahip oldukları için katledildiler, insanlık suçu işlendi. Bu olaylarla Aleviler daha keskin bir hale geldi, birlik beraberlikleri arttı. Bugün her sene 20 Aralıkta her yerden binlerce insan Maraş’a gidip bu olayları lanetliyor, yürüyüş düzenliyor ve devlet buna bile hâlâ izin vermiyor.”

K7, “Aleviler bu olaylarla siyasi olarak yalnızlaştırıldı. O dönem sahip çıkılmadıkları için Aleviler siyasetten uzak durdular. Aleviler mücadelesinde iktidar tarafından, devlet tarafından susturuldu. Baskı altına alındı. İki şekilde bedel ödedik solcu olmanın bedelini ödedik üstüne ve daha ağır olarak Alevi olarak bedel ödedik. Solcu adı altında Alevilere daha çok baskı uygulandığı için Aleviler bir dönem siyasetten uzak durdular. Mesela ben dâhil, ailece o dönem siyasetten uzak durmak zorunda kaldık. O dönemin bedelini çok ağır ödedik. Abim olsun, babam olsun, amcalarım olsun hapiste yattılar, işkencelere maruz bırakıldılar. Toplum olarak siyasetten uzaklaştırıldık.”

K8, “o dönem bütün ileri sol örgütlerde Aleviler aktif olarak vardılar. 1970’li yıllarda gerçekleşen bu katliamlar ve 1980 darbesi ile hapishanelerde yaşanan travmalarla Aleviler

uç soldan merkeze gelmek zorunda kaldı. Yani açıkçası CHP'ye oy vermek mecburiyetinde kaldılar. Çünkü başka alternatifleri kalmadı. Şunu da belirtmem lazım tüm bunlar yaşanmamış olsaydı da önemli miktarda Alevi CHP'ye oy verirdi ama emin ki bugünkü kadar kitlesel olmazdı.”

K9, “Alevi felsefesi sola yakın olduğu için Aleviler sol hareketler içerisinde vücut bulmuştu. Bu solda vücut bulma nedeniyle askeri darbelerde genelde en ağır bedelleri Aleviler ödemiştir. Yani hem katliamlar yaşamak hem sol içerisinde ezilmek Alevileri merkez siyaset karşısında güvensizliğe itti ve bir kesiminin uç solda radikal bir şekilde yer almasına neden oldu.”

K10, “devleti yöneten siyasi partilerin devlet içinde oluşturdukları kadrolar milliyetçi cephe zihniyetindeydi. Devletin askeriyesinde, polisinde, emniyetinde bu düşünce yer aldığı için bunlar sokaktaki radikal sağcıların insanlara karşı yaptıkları suçları sürekli örtmüştür. Aleviler genelde sol kadrolar içinde yer aldıkları için 1978'deki ve 1980'deki olaylarla Alevilere biz sizi yok ederiz, sizin başınızı koparıyoruz denmiş oldu. Eylemlerin siyasi olarak Alevileri etkilemesi ise bu eylemleri yapanlar sağda oldukları için Aleviler sağın içerisinde yer alamamıştır ve alamamaktadır. Alevilerin bugünde 1978'deki, 1980'deki zulümkârlarının yanında olması söz konusu olamaz.”

Katılımcılar genel olarak bu olayların o dönem güçlü olan solun gücünü kırmak için yapıldığını, Alevilerinde sol içerisinde yer almalarından ötürü bu olaylarla bedel ödediklerini, Alevilerin toplum içinde yalnızlaştığını ve sol partilere oy vermeye devam ettiklerini ifade etmişlerdir.

Katılımcıların verdiği cevaplarda aile yakınlarını hapis yattılar ve işkenceler gördüler, bir gösteri yürüyüşüne katıldığım için ücra noktalara sürüldüm, devlet Alevileri koruyamadı gibi ifadeleri görmekteyiz. Bu ifadelerde Alevi toplumunun yaşadığı travmaların ve güvensizliğin izlerini görmek mümkün. Yakın tarihimizde 1978 Maraş ve 1993 Madımak katliamları doğrudan Alevi kimliği ile özdeşleşmiş durumda. Tarihi süreç içerisinde sürekli baskılar görmüş, yakın tarihimizde iki katliam yaşamış Alevi toplumunun içerisinde neden Alevi kimlikleri ile girişecekleri silahlı bir mücadele fikri doğmuyor? Dünyada ve ülkemizde benzer ya da başka sebeplerden başlatılan silahlı mücadele örnekleri bulunmakta. Yönetimsel ve siyasi açıdan Cumhuriyet rejiminin Alevileri yurttaşlığa taşıması, laiklik ile yönetimsel alanda bulunan Sünni hegemonyanın sonlandırılması,

Alevilerin yeni rejimin savucusu haline gelmelerine neden oldu. Rejimin savunucuları oldukları için rejim karşıtı silahlı bir mücadeleye girişme fikri Aleviler arasında doğmamaktadır. Teolojik olarak Alevi felsefesi içinde bulunan incinsen de incitme söylemi gibi şiddet karşıtı kimi söylemler girişilecek bir silahlı mücadelenin inanç içerisinden engellenmesine neden olmaktadır. Ayrıca Alevilerin sürekli baskı gören bir toplum olmaları onları pasif bir konuma itmektedir.

Bu dönem Aleviler aktif siyasetten uzaklaştılar ve genelde solu, özellikle CHP'yi, içinde buldukları olumsuz durumdan kurtulabilmek için desteklemeye devam ettiler. 1970-1980 arası dönemde sokağa yansıyan çatışmalarda temelde sol-sağ ayrımı söz konusu olsa da, Aleviliğin sol ile bütünleşmesi örtük bir şekilde Alevi-Sünni ayrımının oluşmasına neden oluyordu. Alevi kolektif hafızasında ağır travmalara neden olan 1978-1980 olaylarında Aleviler tarafında MHP kimlikli kişilere ağır eleştiriler getirilmektedir. Bu nedenle Alevilerin bu dönemden sonra MHP'ye bakışı hep tedirgin olmuştur. Katılımcılara yöneltilen “1978 Sivas-Maraş-Malatya, 1980 Çorum olayları sizce Alevilerin MHP'ye, CHP'ye ya da diğer partilere bakışında etkili oldu mu?” sorusuna alınan cevaplar Alevilerin bu dönem siyasetten uzaklaştıklarını ancak genelde CHP'ye oy verdiklerini, MHP kimlikli kişilere ise ciddi eleştiriler getirdiklerini göstermektedir.

K1, “Aleviler zaten MHP'ye hiçbir zaman iyi bakmadılar. Çünkü MHP devlet içinde hep bir gücü, bugünde bir güçleri var. 1980 öncesi olaylarda doğrudan onların sorumluluğu var, bugünde devlet içinde bir güç oldukları için Alevilerin yaşadıkları olumsuzluklarda bir şekilde payları var. O dönemin sol örgütleri süreç içinde yok olmaya mahkûm edildikleri için Alevilerin uç sol ilişkileri bu hareketlerde yer alan her kesim gibi yok oldu. Zaten o dönemin sol örgütleri de yok edildi.”

K2, “CHP'liler Alevilerin yanındaymış gibi bir tutum sergiledi ya da böyle bir hava yaratıldı. Böylece Alevilerin CHP'ye sempatisinin arttığını düşünüyorum. Ancak şöyle bir gerçeklikte var; mesela Maraş katliamında CHP iktidardı, Madımak katliamında SHP iktidar ortağıydı. Bu katliamlar yapılırken bunlar da gözetildi. Yani sağdaki bir partinin tek başına iktidarı döneminde bu katliamlar yaşanmış olsaydı, Aleviler çok daha büyük bir tepki gösterebilirlerdi.”

K3, “bu olaylar Alevileri tüm partilerden uzaklaştırdı. Ama özellikle değerlendirme yapılabilecek parti CHP'dir. Bu olaylardan sonra zaten büyük oranda CHP'nin içinde

olmaları nedeniyle, etkisiz kaldığı gerekçesiyle CHP'ye eleştirel yöneltilmeye başlandı. Bu dönem Aleviler siyasetten ama özellikle CHP'den uzaklaştı.”

K4, “bu olaylardan sonra belki biraz daha CHP eğilimleri artmıştır. CHP'yi biraz daha sosyal demokrat gördüler, orada bilinçli insanların olduklarına inandıkları için ve aslında kurtuluş yolu olduklarını düşündükleri için yöneldiler.”

K5, “MHP'yi otomatik olarak doğrudan etkiledi. Yani olaylarda MHP'nin ve ülkü ocaklarının baş aktör olduğu biliniyor, buralarda örgütlenerek bu hareketleri gerçekleştirdiler. Ayrıca o kötü gidiş altında ülkenin gidişini değiştirebilecek bir parti olmadığı için, yani buna mecbur oldukları için CHP'ye oy verdiler ya da oy vermeye devam ettiler.”

K6, “bu olaylar belli sağ partilerde kümelenmiş gruplar tarafından tezgâhlandı. CHP hükümetteydi ama bu olayları engelleyemedi. Bu acı olaylar yaşandı. Ben CHP'nin böyle bir şeyin içinde olduğuna inanmıyorum, önlemeye çalışmıştır ama gücü yetmemiştir. MHP bizzat bu olayların sorumlusudur. MHP'nin içindeki insanlar yaptı bu katliamları. Benzer olaylar daha sonra Madımak'ta yaşandı. Katillerin avukatları AK Parti'nin içinde milletvekili oldular.”

K7, “bu olaylar çok kanlı olaylardı. O çatışma hali içerisinde Aleviler karşı saflarda milliyetçi olmakla övünen insanlarla mücadele ettiler. Doğal olarak o ideolojiye sahip olan kişilerle olumlu ilişki kurulamadı. CHP ise yetersiz kaldı. Çünkü iktidardaydılar. Aleviler siyasetten ve sosyal yaşamdan uzaklaştı. Yaşanan acılardan sonra Aleviler kalamadılar o şehirlerde. Bir kısmı ise yurt dışına gitti.”

K8, “ben o dönemleri bizzat yaşamadım, hep büyüklerimden dinledim. Ancak ben bile o dönem MHP'lilerin hep kışkırtıcı olduklarını ve bu olayların yaşanmasına neden olan taraf olduklarını düşünüyorum.”

K9, “bu sol - sağ çatışmaları Alevilerin sol içerisinde daha radikalleşmesine, daha fazla solu sahiplenmesine ve komünist - sosyalist hareketlere yönelişinin artmasına neden olmuştur. Daha sonra bu taban bugüne değin gelen süreç içerisinde yaşadıklarıyla önemli ölçüde HDP'ye/Kürt hareketine savruldu ve bugün önemli ölçüde HDP'nin seçmeni haline geldi.”

K10, “bu olaylarda MHP zaten başroldeydi. Her şeye rağmen CHP’de bizi koruyamadı. Diğer taraftan İslamcı söylem zaten katillerin ağzından hiç eksik olmuyordu. Aleviler tüm siyasi partilere ve devlette olan inançlarını kaybettiler. Hâlâ birçok Alevi derinlerinde bir yerde kuşku duyuyor.”

Katılımcıların 5’i MHP kimlikli kişilerin doğrudan olayların içinde olduğunu ve bu kötü olaylarda sorumluluk paylarının olduğunu ifade etmektedir. Katılımcıların 3’ü genel olarak Alevilerin bu kötü olayların etkisinden çıkabilmek için CHP’yi daha yoğun desteklediğini ya da desteklemeye devam ettiklerini ifade etmektedir. K3, bu dönem Alevilerin siyaseten etkisiz kaldığını düşündüğü için CHP’den uzaklaştığını ifade etmektedir. K9, bu olaylardan sonra Aleviler içerisinde uç solda bulunanların daha radikalleştiğini ve süreç içerisinde yaşananlarla birlikte bugün önemli miktarlarda HDP’nin seçmeni haline geldiğini ifade etmektedir. K10 ise bu olaylardan sonra Alevilerin siyasetten ve devletten uzaklaştığını ifade etmektedir.

1970’lerdeki siyasal kutuplaşma, özellikle de milliyetçilerin sorumluluk paylarının olduğu açık olan Alevi katliamları, milliyetçiler ile Aleviler arasındaki ilişkiyi çok kötü etkilemiştir. Milliyetçiler o dönemde ve sonraki yıllarda bu olaylarla ilgili sorumluluklarını tamamen reddettiler ve yaşananları 1980 öncesinde anarşi ortamındaki polisiye olaylar olarak değerlendirdiler (Massicard, 2017: 135).

Katılımcılara yöneltilen “MHP’ye bugüne kadar hiç oy verdiniz mi, gelecekte MHP’ye oy vermeyi düşünüyor musunuz, neden?” sorularına verilen cevaplarda Alevilerin MHP’ye olan mesafeli duruşu açık olarak görülmektedir.

K1, “hayır bugüne kadar MHP’ye hiç oy vermedim bu zihniyete gelecekte de oy vermeyi düşünmüyorum. MHP’nin programında, söyleminde ya da yapısında solculara, demokratlara, Alevilere hiç taviz yoktur. Hatta bu grupları hep yok etmeye çalışmışlardır. Düşünceleri faşizan bir düşünce. Bazı bölgelerde yerel seçimlerde kişilere oy verildiği için MHP’ye Aleviler içinden oy vermeler oluyor ama genel bazda söylediklerim çok büyük bir kesim için geçerli olduğunu düşünüyorum.”

K2, “bugüne kadar MHP’ye oy vermek nasip olmadı, gelecekte bu partiye oy vermek gibi bir hayalim yok. Biz Aleviler ırkçılığa, milliyetçiliğe karşıyız. 72 millete tek nazardan bakan bir toplumuz. Böyle bir toplumun insanlar arasında ayrım yapan, ırkçılık yapan bir partiye oy vermesi düşünülemez.”

K3, “MHP Türkiye Cumhuriyeti’nin yasalarına uygun olan bir partidir ama ben MHP’yi bilmem, tanımam. Irkçılık, mezhepçilik yapan partiler benden uzak dursunlar.”

K4, “hiç oy vermedim ve vermeyi düşünmüyorum. Alevilik inanç gereği milliyetçilik yapamaz. Beni temsil etmediği için oy vermedim ve vermeyeceğim. Milliyetçilik fikri asimile etme eğilimlidir. Aslında hangi görüşte olursanız olun o görüşü fanatik bir şekilde savunuyorsanız başkasını asimile etmeye yöneliyorsunuz demektir. MHP bazı bölgelerde Alevilerden küçük oylar alabiliyor ama ülke çapında bakarsak Aleviler MHP’ye uzaktır.”

K5, “ben ulusalcıyım, milliyetçiyim ama kafatasçı bir partiye geçmişte de gelecekte de kesinlikle oy vermem. Dünyanın her yerinde bu tarz milliyetçi partiler, örgütler tehlikeli olarak kabul edilirler. Hep kavga, gürültü, kaos demektirler ve sonları hep hazin biter. Birde bunların Türk-İslam sentezi iddiaları var. Nerden tutsanız elinizde kalıyor yani. Üstüne Maraş’ı onlar yapmış, Çorum’u onlar yapmış, Sivas onların öncülüğünde gerçekleşmiş. Aleviler arasında sadece Ege’deki ve Toroslar’daki Tahtacı Türkmenler azımsanamayacak kadar oy veriyor.”

K6, “İslamcı partiler tek millet - tek inanç, yani Sünnilik, olsun istiyorlar. İlla Hanefi olacaksın, tarikatçı olacaksın. Olmuyor Sünni de değilim, Hanefi de değilim, tarikatçı da değilim. Alevilerden MHP’ye oy gidebileceğini hiç zannetmiyorum Bir kere Alevileri katledenler MHP’nin arka bahçesi olan ülkü ocaklarıydı zaten. Burada önemli bir nokta var yalnız, tüm bu acı olaylarda emperyalizmin parmağı vardı. Yoksa biz Erzincan’da Sünnilerle kardeş kardeş hep iç içe yaşadık. Arkadaşlarımız hep Sünni’ydi, hiçbir sorun yaşamadık. Erzincan’da genelde belediyeleri MHP alıyordu ve sorun çekmiyorduk ve MHP’li arkadaşlarımızla aynı sınıfları patlaşıyorduk. Birileri çomak soktu yani.“

K7, “MHP’ye hiç oy vermedim asla da vermem. Ben farklı ideolojideyim onlar farklı ideolojide. Ben geçmişini unutmadım. Benim bulunduğum yerde aşırı düzeyde MHP zihniyetinin olmasının bedelini ödedim, onlar yüzünden okul hayatımı devam ettiremedim. O dönem ilk olarak Alevi olduğumuz için dışlandık, sonra solcu olduğumuz için dışlandık. Sokakta kavga çıkardıklarında ilk olarak vurun Kızılbaşlara diyorlardı, vurun solculara demiyorlardı. İstedikleri kadar ılımlı görünsünler fark etmez. Almanya’daki Naziler gibi bir şeyler. Onlar yurt dışına çıktığında bir solcu gibi davranırlar, çünkü orada yabancı oldukları için Türkiye’de kendilerinin başkalarına uyguladığı muameleyi görürler. Geçmişte yaşananların tekrar yaşanmayacağını bir garantisi yok. MHP aşırı milliyetçiliğe sahip olan

bir parti, etnik köken ayırt eden bir ideolojiye sahip. Etnik köken ayırt eden bir zihniyetle aynı safta yer almam mümkün değil. Biz 72 millete aynı nazardan bakan anlayışa sahip bir inancın mensuplarıyız.”

K8, “Türk ırkının üstün bir ırk olduğunu savunan bir kafa yapıları var. Ben hiçbir ırkın diğerinden üstün olduğunu düşünmüyorum. Çok başka siyasi görüşlere sahibiz. Bu nedenle hiç oy vermedim hiçbir zaman vermeyeceğim. Ayrıca Maraş’taki acı olaylarda payları olduğu için oy vermeme durumum kesinleşiyor.”

K9, “Alevilerin MHP’ye bakışı tereddütlü ya da temkinlidir. Bunda MHP’deki İslam vurgusu da etkili. Ben geçmişte hiç MHP’ye oy vermedim, gelecekte de oy vermeyi hiç düşünmüyorum. Aleviler kendisinden başkasına yaşama şansı veremeyen, her şeyi sermaye üzerinden gören düşünce biçimine Alevi felsefesince zaten uzak duruyorlar. Ama kısmen şehir hayatı içerisinde, örneğin Azeri Alevileri, yaşam içerisinde başka ezilmelerin bir sonucu olarak, MHP’ye ciddi oy veriyor ya da Arap Alevileri Akdeniz’de, Hatay’da, Toroslar’da özellikle Mersinde, bu bölgelerde yaşadıkları dışlanma nedeniyle, MHP’ye önemli miktarlarda oy veriyor. Muhtemelen böylece Türk olduklarını kanıtlamaya çalışıyorlar.”

K10, “Alevilere karşı yapılan katliamların altlarına baktığın zaman mesela Ökkeş Şendiller ve daha başka Türkiye’de sağ partilerde, özellikle MHP’de, siyaset yapan kişiler bulunmaktadır. Katliamlarda görülmüştür bu insanlar, Ökkeş Şendiller Maraş katliamının arkasındaki kişilerden birisi, sonra bu adam Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde görevli oluyor. Böyle bir şey olabilir mi? Katliamların temelinde bu sağ ideolojik yapıdan nemalananlar var. Dolayısıyla Aleviler MHP’nin yanında yer alamazlar. MHP’ye oy veremezler ve gelecekte de vermemelidirler.”

Katılımcıların tamamı MHP’ye bugüne kadar hiç oy vermediklerini, gelecekte de oy vermeyi düşünmediklerini ifade etmektedir. Bunun nedeni olarak MHP’yi ırkçı bir parti olarak bulduklarını, Aleviliğin 72 millete bir bakan felsefesiyle MHP’nin ırkçı bakışının uyuşmadığını, MHP’de Sünni İslam vurgusu bulunmasını ve geçmişte MHP kimliğini taşıyan kişiler tarafından baskıya uğramalarını göstermektedirler. Ayrıca katılımcılar bazı bölgelerde az da olsa Alevilerin bir kısmının MHP’ye oy verdiğini, ancak MHP’yi destekleme halinin çok sınırlı kaldığını ifade etmektedir.

Çalışmanın ikinci savı Alevilerin MHP eğilimin son derece kısıtlı olduğu şeklindedir. Böylece saha verilerince çalışmanın ikinci savı doğrulanmaktadır.

5.5. Siyasal İslam ve Aleviler

Çalışmanın üçüncü savı, Alevi toplumu günümüzde çoğunlukla CHP etrafında kümeleşmiş bir oy verme davranışı sergilemekte olduğu, ancak bu yönelimin ideolojik bir içselleştirmeden çok siyasal İslam'ın yükselişi karşısında duyulan tedirginlik ve politizasyonun yarattığı pragmatik boyutlar taşıdığıdır. Alevilerin CHP etrafındaki konsolidasyonu 1990'larda "siyasal İslam"ın yükselmesiyle artmıştır. Siyasal İslam Aleviliği Sünni hegemonya içinde tanımlayıp bünyesinde eritmeyi hedeflemekte ya da Aleviliği tamamen reddetmektedir. Aleviler bu yüzden 1990'lardan sonra siyasal İslam karşısında kendilerini koruyabilmek için en geniş cephe olarak gördükleri sosyal demokratlara oy vermeye yönelmişlerdir. Şüphesiz bu gelişmede sosyalist solun siyasal iddiasını kaybetmiş olmasının yarattığı boşluk da önemli bir rol oynamıştır. Bu bakış açısından bakıldığında, bugün siyaset sahnesinde barajı aşabilecek solda CHP'den başka bir sosyal demokrat ya da sosyalist bir parti; sağda ise demokrat kimlikli, liberal, merkez sağ bir parti olsaydı bu partilere de bir yöneliş olması beklenebilirdi. Nitekim Alevi toplumunun bir kesiminin geçmişte sağda DP'ye, ANAP'a; solda ise TİP'e oy verdiği görülmüştü. Günümüzde de benzer bir durum HDP'ye yönelme eğiliminde gözlenmektedir.

Çalışmanın üçüncü savını sınamak amacıyla katılımcılara yöneltilen sorular şunlardır:

Soru 1: 1993 Sivas Madımak, 1995 Gazi olaylarının Alevilerin siyasal eğilimini etkilediğini düşünüyor musunuz? Nasıl?

Soru 2: Siyaset içerisinde Sünni İslam söyleminin kullanılması Alevilerin oy verme davranışını etkiliyor mu?

Soru 3: AK Parti sizce İslamcı bir parti mi?

Soru 4: Alevilerin CHP'ye tüm diğer partilerden daha fazla oy verdiğini düşünüyor musunuz? Neden?

Soru 5: Alevi sivil toplum kuruluşları (CEM Vakfı, PSAKD, Alevi Kültür Dernekleri, vb.) Alevi taleplerini yeterince temsil ediyor mu?

Soru 6: Bu STK'lar Alevilerin siyasal davranışlarında ne kadar etkili olabilir?

Katılımcılara yöneltilen 1-2-3. soruların amacı Alevilerin siyasal İslam söylemi karşısında aldığı konumu görebilmektir. 4. sorunun amacı Alevilerin CHP özelinde oy verme davranışının saptanmasıdır. 5. ve 6. soruların amacı Alevi STK'ların Aleviler üzerindeki etkisinin belirlenmesidir.

1970-1980 arası dönemde Aleviler sağ-sol ayrımının sokağa yansıyan çatışmalarında acı olaylar yaşadılar. 1980 darbesi sonrası ise genelde sol içerisinde yer aldıkları için sol kadrolarla beraber ağır bedeller ödediler. 1980 sonrası ulusu toparlayacağı düşünülen Türk İslam sentezi düşüncesi her alanda hâkim kılındı. Ancak bu düşünce Aleviliği kapsamıyordu. Türk İslam sentezi düşüncesine uygun şekilde Alevi köylerine camiler yapıldı, din dersleri zorunlu hale getirildi ve siyasal İslam'ın önü açıldı.

12 Eylül 1980 darbesinden sonra güçlenen siyasal İslam'ın Aleviliğe yaklaşımı ilk olarak Aleviliği kökten reddetmek ya da Sünni hegemonya içinde tanımlayıp, Aleviliği Sünniliğe yakınlaştırarak Aleviliğin özgün yanını işlevsiz kılma şeklindedir. 1980 darbesiyle TBP ve 1980 öncesi kurulan Alevi STK'ları kapatılmıştır, 1980'lerin sonlarında ise Alevi STK'ları tekrar açılmaya başlamıştır. Ancak Alevileri kimlikleri yönünde asıl harekete geçiren 1993 Sivas Madımak katliamı ve 1995 Gazi olaylarıdır.

1993'de Sivas Madımak otelinde Pir Sultan Abdal'ı anma şenlikleri şeraitçi grupların saldırısına uğradı. Otel bu gruplar tarafında ateşe verildi ve 37 kişi hayatı kaybetti. 1995'de İstanbul Gazi mahallesinde Alevilerin çoğunlukta olduğu bir kahvehanenin taranmasıyla olaylar başladı. Emniyet kuvvetlerinin yetersiz kaldığı gerekçesiyle karakola düzenlenen yürüyüşü polis ateş ederek bastırınca olaylar büyüdü. Daha sonra bu olaylar Gazi mahallesindeki cem evi ile özdeşleşti. Bu olaylarda toplam 22 kişi hayatını kaybetti. İki olayda da failler Alevi kamuoyunu tatmin edecek şekilde cezalandırılmadı.

Bu iki olay Alevileri çok hızlı bir şekilde kimliklerine yöneltti. Yurt dışında ve yurt içinde Alevi STK'ları kuruldu. STK'ların üye sayıları arttı. Alevi dergileri, yazılı basını oluşturuldu. Bu iki olayın etkisiyle Aleviler teyakkuza geçtiler ve "Alevi seferberliği" başlatıldı. Aleviler bu olaylarla siyasal olarak Alevi kimliği etrafında bütünleşirken, siyasal parti açısından sol partileri desteklemeye devam ettiler. Ancak bu dönem SHP'nin iktidarda olması nedeniyle Alevilerin bir kısmında SHP'nin Alevileri korumakta yetersiz kaldığı düşüncesi oluştu. Ayrıca STK hareketleri sonunda Alevi kimlikli BP kuruldu, ancak

Aleviler arasında bir karşılık bulamadı. Bu iki olayın Alevileri kimliklerine yöneltişini katılımcılara yöneltilen “1993 Sivas Madımak, 1995 Gazi olaylarının Alevilerin siyasal eğilimini etkilediğini düşünüyor musunuz, nasıl?” sorusuna verilen cevaplarda net olarak görmek mümkündür.

K1, “siyasi olarak etkilediğini çok düşünmüyorum. 1970’lerden sonra Aleviler zaten susturulmuştu, 1990’lardaki bu olaylarda yine susturulmak istendiler. Yani kafanızı biraz kaldırırsanız sizi sustururuz demiş oldular.”

K2, “siyasi parti düzeyinde bir şeyin değişmediğini kesin olarak söyleyebilirim. Ancak STK boyutunda özellikle Madımak çok etkili oldu. Avrupa’daki ve Türkiye’deki dernekleşmeler toplumun bir araya gelebilmesi için bir ihtiyaç haline geldi. Aleviler şehir hayatında bir araya gelmek zorunda kaldılar, çünkü Madımak gibi katliamlara uğramaya başladılar.”

K3, “bu olaylar Alevi-Sünni çatışmasını körüklemek için yapıldı. Madımdan sonra güya intikam almak için Başbağlar baskını gerçekleştirildi. Yani Madımak katliamının ikinci perdesiydi. Alevilerin intikam almak gibi bir derdi yoktur. Biz dostluk peşindeyiz, kardeşlik peşindeyiz, barış peşindeyiz. Gazi olaylarında öldürülen beyaz sakallı, beyaz saçlı amcamızın suçu neydi? O amca her sene Hacı Bektaş anma şenliklerine gelirdi, orda görüşürdüm ben o amcayla. Peki bunu kim yaptı? Böyle bir şeye kim müsaade etti? Devlet müsaade etti. Devleti kim yönetiyor? Hükümet. Hükümet kim? Bir siyasi parti. Zincirleme kaza bunlar. Birisi düğmeye basıyor öbürleri organize suçu işliyor. Bu olaylar Alevileri siyasetten, siyasi partilerden uzaklaştırıyor. Bizim gençliğimiz hâlâ tam anlamıyla sandık başına gitmiyor. Çünkü emin değil Türkiye’deki siyasetten.”

K4, “siyasal açıdan etkilediğini düşünmüyorum. CHP’ye oy vermeye devam ediyorlar. İşin aslına bakarsan etkilemesi lazımdı aslında. Hiç birinin CHP’ye oy vermemesi lazımdı. Aynı şeyleri yaparak farklı bir sonuç alamazsın. Ancak dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta var. Bu olaylar olduğunda hükümette SHP yani CHP vardı. Maraş oylarında da aynı şekilde hükümet CHP’deydi. Bu olayları yaptılar ki Alevileri siyasetten uzaklaştırsınlar ve sol iktidara son versinler. Tarih tekerrürden ibaret, yarın yine sol bir parti iktidara gelecek ve Alevilerin kötü bir olayla karşılaşmasının ihtimali artacak. Tekrar bir katliam ya da zulüm görmemizin ihtimali var.”

K5, “aslında Gazi olayları ile Madımak katliamını birbirinden ayırmalıyız. Gazi olayları uç sol üzerinden başladı. Madımak ise doğrudan Alevilere yönelik bir hareketti. Yani Gazi’de insanlar solcu olduğu için katledildi, Madımda Alevi oldukları için katledildiler. Sivas olayı Aleviler üzerinde birleştirici bir rol oynadı. Aleviler toplumsal olarak cem evlerine, derneklere daha çok gidip gelmeye başladı. Çünkü bizi katlediyorlardı en azında bir olalım iri olalım diye düşündüler. Cem evlerinin her ilçede kurulması da Madımak’a bir tepki olarak gelişti aslında.”

K6, “Aleviler daha da keskinleşti, birleşmeye başladılar, solda toparlandılar, siyasi partilerde yer alarak daha çok mücadele etmeye başladılar. Alevi kimliğine bir dönüş yaşanmaya başlandı.”

K7, “keşke bu olaylar yaşanmasaydı. Siyasal olarak Alevi hareketini pekiştirdi. Bedel ödediğimiz için Alevi hareketin önemini anladık. Birliktelik hali bu acı olaylarla sağlandı ve güçlendi.”

K8, “O dönem İstanbul’da yaşıyordum ve babam büyükşehir belediyesinde çalışıyordu. Ailem bizim dışarıda Alevi olduğumuzu söylememizi istemezdi. Babamı zorla namaza götürürlerdi. Yoksa işinden olacaktı. Eve geldiğinde morali çok bozuk olurdu. Gazi ve Madımda doğrudan bir ilişkimiz yok aslında ama aynı şeylerin seninde başına gelmesinden korkuyorsun. Her Alevi gibi psikolojik olarak çok olumsuz etkilendik.”

K9, “Alevilerin kentte örgütlü olmasını sağlayan ve Alevi kimliklerine yönelmesini sağlayan bu acı olaylardır. Bu olaylarla Aleviler önce kendi inanç kimliğini kabul etti sonra kent yaşamı içerisinde komşusuna Alevi olarak varlığını kabul ettirdi. Bununla beraber bu olayların Alevilerin oy vermesini etkilediğini sanmıyorum, çünkü geçmişte de CHP’ye oy verenler aynı ağırlıktaydı, aynı oranda oy veriyordu, bugün de aynı oranda oy veriyor. Geçmişte de ilerde sol hareketlerde yer alıp CHP’yi yetersiz görenler kendilerini farklı sol partilerde görüyordu, bugün de aynı durum devam ediyor.”

K10, “bu iki olayla Aleviler küllerinden doğdular. Aleviler bu olaylarla bir baktılar ki hep katlediliyoruz, hep yok sayılıyoruz, ne yaparsak yapalım. Sivas’ta da aynı Gazi’de de aynı. Bu olaylar Alevileri bir cephede bulunmalarını zorunlu hale getirdi aslında. Eğer bu olayların failleri adalet karşısına çıksaydı ve hak ettikleri cezası alsalardı, Alevilerde bana zulüm edenlere devlet gerekeni yaptı diyebilseydi, belki de İslamcı sağ partilere bu kadar karşı çıkmazlardı.”

Katımcılar genel olarak 1993 Madımak, 1995 Gazi olaylarının Alevileri siyasal parti açısından çok da etkilemediğini, geçmişte sol partilere –özellikle CHP’ye- oy verdiklerini, bu olaylardan sonrada aynı partilere oy vermeye devam ettiklerini ifade etmektedir. Ayrıca bu olaylardan sonra Alevi kimliğine dönüş yaşandığını, STK boyutunda örgütlenmelerinin ve cem evi açma faaliyetlerinin arttığını ifade etmektedirler.

Alevi kimliği ile özdeşleşen 1978 Maraş katliamında CHP, 1993 Madımak katliamında SHP iktidardır. Bu olayların ardından sorumlular Alevi kamuoyunu tatmin edecek şekilde cezalandırılmamıştır. Ancak katımcılar bu döneme ilişkin verdiği cevaplarda bu olayların güçlü olan solun önünü kesmek için yapıldığını, CHP’yi ve SHP’yi bu olaylarda doğrudan sorumlu olarak görmediklerini ve genel itibari ile sosyal demokrat partilere oy vermeye devam ettiklerini beyan etmektedirler. Özellikle sorumluların Alevi kamuoyunu tatmin edecek şekilde cezalandırılmamış olması nedeniyle CHP ve SHP’nin de Aleviler tarafından sorumlu görülmesi beklenebilirdi. Buna uyumlu olarak sadece K4, bu olayların Alevileri siyasal açıdan etkilemediğini, aslında hiçbir Alevinin CHP’ye oy vermemesi gerektiğini, gelecekte muhtemel bir sol iktidarda Alevilerin yine katliama uğrayabileceği ifade etmektedir. Diğer katımcıların cevaplarında doğrudan CHP ve SHP’yi sorumlu gören bir yaklaşım görülmemektedir. Alevilerin genel itibari ile bu partileri sorumlu görmemelerinin nedeni CHP ve SHP’ye yüksek aidiyet hissediyor olmaları olabilir.

Tarih içinde yaklaşık 400 yıl boyunca Aleviler kendilerinin de Müslüman olduğunu kanıtlamaya çalıştılar. 1990’lardan bu yana devlet ve Sünni ulema Alevilerin Müslüman olduğunu kanıtlamaya çalışırken, Alevi yazarların bir kısmı tam tersi yönde sav geliştirmeye başladı. Osmanlıda Aleviliğe yönelik kullanılan sapık bir öğreti, sapkın bir inanç söylemi “bilinçsiz inanç” söylemine yerini bıraktı. Yeni söylem Aleviler de Müslüman’dır ve hiçbir ayırım yoktur. Alevilik Ali ve onun soyunu sevmek ise hemen her Sünni de Alevidir. Kitap, peygamber, inanç birdir. Ancak küçük bir fark söz konusudur. Yürütülen yanlış politikalar nedeniyle Aleviler küstürülmüştür bu nedenle de namaz, oruç, hac gibi İslam inancının ana ilkelerini yerine getirmez olmuş ve zamanla bu ilkeleri unutmuşlardır. Şimdi Alevilere karşı uygulanan dışlama yapılmayacak ve Aleviler yeniden camiye çağırılacaktır. (Bozkurt, 1998: 120-121).

Sünni İslam söylemi Aleviliği ya tamamen reddetmekte ya da Sünni İslam içerisinde tanımlamaktadır. Ayrıca 1970’lerden itibaren yaşanan olaylarda Aleviler bir şekilde karşılarında Sünni İslam söylemine sahip bireyleri görmüşlerdir. Bu nedenlerle Aleviler

Sünni İslam söylemine sahip partilere oy verememektedir. Katılımcılara yöneltilen “Siyaset içerisinde Sünni İslam söyleminin kullanılması Alevilerin oy verme davranışını etkiliyor mu?” sorusuna verilen cevaplar Alevilerin bu söyleme sahip partilerden uzak durduklarını göstermektedir.

K1, “Sünni İslam söyleminin kullanılması siyaset içerisinde Sünni ve Sünni olmayanlar olmak üzere bir ayrımın olmasına neden oluyor. Alevilerde Sünni olmadıkları için bu söyleme sahip partilere oy veremiyorlar. Bu yüzden Aleviler Sünni İslam söylemini kullanmayan sol partilere kayıyor, kaymak zorunda kalıyor. Mesela bu yüzden Erdoğan’a oy veremezler, MHP için de aynı şey geçerli. Milliyetçilik anlayışlarının içerisinde Sünni İslam’da var hatta aslında AK Parti’ninkinden bile daha fazla.”

K2, “kendilerini bu söylemi kullananların içinde bulunduğu çemberin içerisine koymuyorlar ve bu dili kullanan insanlardan mümkün merteye uzak kalıyorlar ya da kaçıyorlar. Bu söyleme sahip olan partilere oy vermiyorlar, çünkü Sünni İslam söylemi kullanıldığı andan itibaren Aleviler dışlanmış, farklılaştırılmış, ötekileştirilmiş oluyor.”

K3, “bu söylemi niye kullandıklarına bağlı. İyi niyet mi, art niyet mi? Şimdi Alevilerin çoğu İslam kelimesini duyunca rahatsız oluyor. Çünkü yaşanan Müslümanlık, İslam değil. İslam Peygamberinin ve Ehlibeyt’in yaşadığı İslam’dır. Şuan yaşanan Sünni Müslümanlıktır. Kuran’da da yeri var. Ey Muhammed onlara inanma. Onlar Müslüman’ım dediler yarı yarıya inandılar. Aleviler gerçek İslam’ı yaşasaydılar, İslam’ı savunurdular. Yolları gerçektir ama çoğu bu yoldan hakkıyla yürüyemiyor. Sünni İslam söyleminden ben rahatsız olmam. Ama arada fark var. Sünni Müslümanlık, Alevi-İslam. İslam kucaklaşma demektir. Bugün bu söylemi kullananlara bakarsak yurtlarda olanlar ortada, Diyanette konuşma yapan insanlar bilmem kaç yaşında ki kızlarla evlenebilirsin diyor. Bunların İslam’la bir alakası yok. Ne diyor Bektaşî, kızlarınızı, kadınlarınızı okutun diyor. Şuan ki Müslümanlık kızlara bir hisse, erkeklere iki hisse diyor. Olur mu hiç öyle şey?”

K4, “biz insanları insan oldukları için seviyoruz. 72 millete bir gözle bakıyoruz. Yaratılanı sevmeme şansımız yok. Şimdi Madımakta 35 canımız öldü. Bu olayları yapanların Sünniler olduğunu söyleyebilir miyiz? Bunu yapanlar nerden geldiği belli olmayan gözü dönmüş katillerdi. Sünnilik de hayatın bir gerçeği ve ben yanlış bulsam da bu gerçeğe uygun partiler ve söylemler olabilir. Alevilerde genel anlamda bu söylemi yanlış bulduğu için bu tarz partilere oy vermezler ama bu söyleme sahip partilerin olması da

Alevileri siyasal açıdan etkilemez. Mesela birçok Sünni de bu söylemi ve partileri yanlış buluyor ve Sünni İslam söylemine sahip olduğu için o partilere oy vermiyor.”

K5, “oldukça etkiliyor. Doğrudan Sünni İslam söylemine ya da Türk-İslam sentezine sahip partiler, Emevi siyaseti ürettiği için Alevilerin bu partilere oy vermesi mümkün değildir. Bu söylem Alevileri tedirgin ediyor. Şimdi Suudi Arabistan’daki hesapta İslam hareketleri Türkiye’de olsa ilk hedefleri Alevileri yok etmek olacak. Sünniler içerisinde bizim gibi düşünen, yaşayan insanlar var ama onlar ikinci hedef olacak. Aleviler ise açık hedef haline gelecek.”

K6, “kısmen etkiliyor ve Alevileri daha da karamsarlığa itiyor. Bunun bir sonucu olarak, yani bu karamsarlıktan kurtulmak için, sol düşünceye yönelim artıyor. Belki baskılar kalksa, bu söylem zayıflasa Aleviler daha az politikayla ilgilenirdi. Bu söylem karşısında geçmişte bedel ödedikleri için mecburen bir mücadeleye girişiyorlar. Bu mücadelenin bir ayağı Alevi STK’ları, bir ayağı da doğrudan siyasi parti düzeyinde siyaset yapmak.”

K7, “Aleviler Sünni İslam söylemine sahip bir alanda olmaz, destek veremez. Tüm toplum olarak yanlış gördüğümüz zaman o yanlış düzeltmek yerine geri adım atmayı tercih ediyoruz. Sünni İslam söylemi Aleviler açısından çok yanlış bir söylem. Bu söylemi CHP sahiplense Aleviler CHP’den de uzaklaşır.”

K8, “sonuçta Alevilerde İslam inancına sahip, aynı peygambere aynı kitaba inanıyor. Bununla beraber Sünni İslam söylemine sahip partilere oy veremiyorsun. Bir kere şöyle düşünüyorsun, bu söyleme sahip parti iktidar olursa ben inancımı daha rahat yaşamak bir tarafa, taleplerimizi gerçekleştirmek bir tarafa, çok daha fazla baskı altına alınacağım ve belki inancımı özgürce yaşayamayacağım.”

K9, “siyasal olarak çok etkilediğini zannetmiyorum. Ama Diyanet İşleri Başkanlığının varlığını bile tam olarak kabul etmeyen bir kitle elbette siyasal İslam söyleminden olumsuz etkileniyor. Şehirlerde cem evlerinde bu kadar ısrarcı olması, semahı her yerde öne çıkarmasının nedenlerinden biri de siyasal İslam söyleminden olumsuz etkilenmeleri. Bir anlamda kendi varlığını, farklılığını öne çıkararak siyasal İslam söylemine itiraz ediyor.”

K10, “Sünni İslam yeni gelişen bir söylem aslında ve Alevileri Alevi olarak tanımamak, dinsel azınlıkları tanımamak için mevcut hükümetin Sünni İslam çatısı altında Türkleri, Kürtleri, yoğunluk oy potansiyeli olan grupları bir arada birleştirip, karşı tarafı yok

sayma politikasından ibaret bir şey. Bu nedenle Alevilerin bu söyleme sahip partilere oy verebileceğini sanmıyorum. Bu nedenle bu söylem karşısında Aleviler karşı cepheye oy veriyorlar. “

Bu soruya katılımcılar genel olarak Alevilerin bu söylemden olumsuz etkilendiğini ve Sünni İslam söylemine sahip partilere oy vermediklerini ifade etmektedirler. 3 katılımcı ayrı olarak bu söylem karşısında sol partilere yöneldiklerini ifade etmektedir.

Alevilerin Sünni İslam karşısındaki konumlarını görebilmek için katılımcılara yöneltilen diğer soru Sünni İslam söylemine sahip olduğu bilinen AK Parti ile ilgilidir. Bu doğrultuda katılımcılara “AK Parti sizce İslamcı bir parti mi?” şeklinde soru yöneltilmiştir.

K1, “elbette ki öyle, İslamcı bir parti. Benim görüşüm belki de şuan ki Cumhuriyeti yok etmeye çalışan bir parti. Belki de 2023’de ben halifeyim diyebilirler, bu kadar bir intiba var bende. Hâlâ bir çatışma ortamı olacak diye korkuyorum. Bu kadar imam hatipleri çoğaltmaları, eğitim sistemini 4+4+4 olarak değiştirmeleri, zorunlu insanların imam hatiplere kaydırılması hayra alamet değil. Devamlı imam hatip, kuran kursları açıyorlar. Bu İslam’a kayma değil de ne? İslam partisi gibi bir şeyler zaten. Bir anlamda da halife yani.”

K2, “AK Parti kapitalist düzenin ülkedeki temsilcisi ve kapitalizm sürdürülebilmesi için Sünni İslam’ı ve İslamiyet’i kullanan bir partidir. Ben AK Parti’nin bu ülkeye kesinlikle şeriat ve benzeri bir uygulama getireceğini zannetmiyorum. Alevilerle AK Parti ilişkisine bakarsak AK Parti’nin Sünni İslam söylemini kullanıyor olması ve kitleleri ayrıştıran bir siyaset uygulaması Alevilerle bağ kuramamasına neden oluyor. AK Parti İslam’ın yasakladığı bütün değerleri, para toplama adına, kapitalizmin kazanması için kullanıyor ama söylemleri İslam. Bu düzen uğruna İslam’ın yasaklarını yapıyor, faizden vazgeçmiyor, sömürüden vazgeçmiyor, talandan vazgeçmiyor. Ya İslam’da böyle ya da bu insanların İslam ile hiçbir bağları yok.”

K3, “İslam partisi değil, menfaatçi bir parti diyelim biz ona. İslam’la bir alakaları yok. Yezit’le Muaviye’nin yolundan gidiyorlar. Bunun dışında MHP ile HDP’de ırkçı partilerdir. Birisi Türk birisi Kürt ırkçısı. Siyasetin içerisine İslam konulamaz. Bu siyaset İmam Ali’yi şehit etti, İmam Hasan’ı şehit etti. Sadece AK Parti açısından değil, tüm siyasetimiz açısından, bizde uygulanan siyaset o yanlış siyasettir.”

K4, “İslamcı bir parti tabi ki açık değil mi, en azından öyle görünüyorlar. Bu konuda söyleyecek hiçbir şeyim yok.”

K5, “Ak Parti görünüş olarak İslamcı ama gerçekte daha çok çikara dayanan, bütün radikal örgütlerle iç içe olan bir parti. Tayyip Erdoğan’ın Karacaahmet’ten başlayan Alevilerle bir ilişkisi var. Bir gazeteci soruyor, geçmişten beri siyasettesiniz içinizde ukde kalan bir şey var mı diye. Karacaahmet’i yıkamadım o içimde ukde kaldı diyor. Bakış açısı bu, Alevilerle nasıl iyi ilişki kurabilir ki. Alevi çalıştayları düzenlendi mesela ama o da asimilasyon çalışmasıydı aslında, cami-cem evi projeleri gibi.”

K6, “Ak Parti her şeyden önce samimi değil. Aleviliği yok sayan, cem evlerine cümbüş evi diyen bir zihniyet. Ne diyebilirim ki? Alevilerle bir iletişim kurabileceklerini zannetmiyorum, bu yönde bir adım da atmazlar zaten. Düzenledikleri çalıştaylarda sadece göz boyamak içindi.”

K7, “Ak Parti’nin ne olduğu belli değil. İrkçimidir, İslamcı mıdır ne olduğuna bende karar verebilmiş değilim. Demokrat değil, çağdaş değil, laik değil, bunların dışında ne ararsanız AK Parti’nin içinde var. Seçim dönemi geldiği zaman Alevilerin oyunu alabilirim belki diye Alevilerle arasını iyi tutmaya çalışıyorlar. Bunun dışında Alevileri asla tanımazlar. Alevi ismini bile zikretmeden oldukça kaçınan bir parti, bir zihniyet.”

K8, “kesinlikle evet. Kaç yıldır iktidardalar. Aleviler AK Parti iktidarı altında taleplerinin gerçekleşebilmesi için bu kadar mücadele veriyor ama yinede bizim haklarımızı tanımıyorlar. En basit örneği AK Parti yerine başka bir parti iktidar olsaydı çok büyük bir olasılıkla cem evleri bugün resmi ibadethane olarak tanınıyordu.”

K9, “AK Parti siyaset yapan bir parti ve İslam siyasetleri için kullandıkları bir araç. Yoksa yaptıklarının İslam’la bir ilişkisi olmadığı ortada.”

K10, “elbette öyle. Söyledikleri beş şeyin dördü din ile ilgili. Bu şekilde siyaset yapılmaması gerektiğine inanıyorum ve tehlikeli buluyorum. Toplumunu kutuplaştırıyorlar. Aleviler de var oluşsal olarak bu kutuplaştırmada hep AK Parti’nin karşı kutbunda yer alıyor.”

Katılımcılardan 5’i AK Parti’yi İslamcı bir parti olarak görmektedir. Katılımcılar genel olarak AK Parti’nin İslami söylemi politikaları, çıkarları doğrultusunda araç olarak

kullandığını ifade etmektedir. Ayrıca Alevilerin AK Parti'ye İslami söylemi kullanıyor olması nedeniyle oy vermeyeceklerini belirtmektedirler.

Çalışmada Alevilerin kendilerini tamamen reddeden ya da Sünni İslam içerisinde tanımlayan Sünni İslam söyleminin 1990'lardan itibaren artması karşısında kendilerini koruyabilmek için en geniş cephe olarak gördükleri sosyal demokratlara (CHP-SHP-DSP) yönelttiği ileri sürülmektedir. Böylece 1990'lardan sonra Alevilerin CHP etrafındaki konsolidasyonunun arttığı ifade edilmektedir.

Alevilerin CHP yönelişini katılımcılara yöneltilen “Alevilerin CHP'yi diğer tüm partilerden fazla desteklediğini düşünüyor musunuz, neden?” sorusuna verilen cevaplarda görmek mümkündür.

K1, “evet düşünüyorum. Aleviler CHP'yi daha yakın buluyorlar kendilerine. CHP en azından Cumhuriyet'in ilkeleriyle oynamıyor. Alevilerin özünde Atatürkçülükte var. Açık söyleyeyim CHP'yi Aleviler ayakta tutuyor. Aslında bu şekilde ülkeyi de ayakta tutmuş oluyorlar. Çünkü CHP ayakta olmasaydı bunlar ülkeyi satardı.”

K2, “bu durum zaten sayısal olarak belli. Alevilerin yoğun yaşadığı yerlerdeki seçim sonuçlarında Cumhuriyet Halk Partisi'nin daha fazla oy aldığı istatistiksel olarak görüyoruz. Aleviler neden CHP'yi destekliyorlar bunun birkaç sebebi var. Öncelikle 1970'den itibaren solun tasfiye edilmesi sürecinde yaşadıkları olumsuzluk karşısında yanlarında hep CHP'lileri gördüler. İkinci olarak CHP'nin laikliği sahipleniyor olması, Atatürkçü çağdaş söylemi kullanıyor olması ve Alevi toplumunun zaten bu söylemlere sempati duyması, Alevileri doğrudan CHP'ye yöneltiyor ve çok büyük oranda oy veriyorlar. Bununla beraber mesela Cumhuriyet Halk Partisi'nin aldığı oyun %70'ini Aleviler oluşturuyorsa, milletvekili düzeyinde bunun çok altında Alevi milletvekili ile temsil ediliyorlar. Sadece 7 Haziran seçimlerinde Aleviler CHP'de çok iyi temsil edildiler, çünkü CHP o seçim öncesinde ön seçim yaptı. Böylece Alevi milletvekilleri ön seçimle geldi, atamayla gelmedi. Genel başkan Alevi bile olsa, atamayla milletvekilleri belirlendiğinde CHP'nin Alevileri oy oranları kadar parti içinde temsil ettiğini düşünmüyorum.”

K3, “Alevilerin CHP'ye yoğun olarak oy verdiği açık bir şekilde ortada zaten. Aleviler CHP'ye oy vermezse CHP yüzde kaç oy alabilir ki? Aleviler siyasi açıdan kendilerine en yakın olarak CHP'yi buluyorlar. Cumhuriyet'in değerleriyle alakalı bir durum bu, bazen parti içerisinde bulunan Alevi milletvekillerinin de etkisi oluyor. Mesela

Kemal Kılıçtaroğlu, dürüst bir adam, yalan söyleyemiyor. Ne yazık ki kendisini CHP'nin içerisinde bulmuş.”

K4, “kesinlikle öyle. Atatürk söyleminin etkisi var, genel başkanın Alevi olmasının etkisi var, parti içinde Alevilerin olması, ezilmişlere biraz daha yakın durmalarının etkisi var ve özellikle laiklik değeri var. Belki tüm bunların dışında tek alternatifleri sadece CHP olduğu için. Yani başka seçenekleri yok. Alternatif olsa ben başka partiye oy veririm, Aleviler içinde de böyle azımsanamayacak bir kitle olduğunu düşünüyorum.”

K5, “Alevilerin başka alternatifi olmadığı için blok halinde, en az %75'i, CHP'ye oy veriyor. Gerçekten güvenilir, topluma hizmet verebilecek, kadrolarına inanılan başka partiler olsa o partilere kayışlar olur. Hele o partinin barajı aşacağı görülürse çok kısa sürede Alevilerin %35'i o partiye oy verir. Bugün Aleviler gerçekten alternatifsiz durumda.”

K6, “CHP'ye çok daha fazla oy veriyorlar. Çünkü kendilerini orada çok daha rahat ifade edebiliyorlar, kimlikleriyle var olabiliyorlar, CHP Alevileri de kabul ediyor bağrına basabiliyor. Bu durum HDP içinde böyle. Alevilerin büyük bölümü Atatürkçüdür, demokrattır, laiktir ve CHP Alevi kimliğini kabul ettiği için genelde CHP'ye oy veriyorlar.”

K7, “CHP'nin aldığı oyun çoğu Alevilerin oyu. Kabul edelim ya da etmeyelim, diğer partilerle birlikte bir bütün olarak değerlendirdiğimizde, beklenen kadar olmasa bile, CHP Alevilere en yakın olan partidir. CHP en azından Alevileri ötekileştirmiyor diğer partiler gibi. Ayrıca Atatürk'ün kurduğu parti olması sebebiyle de destekleyen çok Alevi var.”

K8, “evet daha çok oy veriyorlar. Her şeyden önce laik değerler başat faktör. Aleviler Atatürk'e çok değer verir, çoğu Kemalist'tir. Ayrıca CHP'nin iktidar olabilme ihtimali var ve bu ihtimali taşıyan diğer partilerdense CHP'yi kendileri için daha doğru buluyorlar. Bu nedenlerle Aleviler en çok CHP'ye oy veriyorlar.”

K9, “Aleviler araştırma sonuçlarına göre de önemli miktarda CHP'ye oy veriyor. Sol hareketler içerisinde CHP'ye çok daha yakın. Bunun nedenlerinden bir tanesi Alevilerin CHP'de siyaset yapması, birden fazla milletvekilinin olması, birden fazla Alevi belediye başkanı olması ya da birden fazla Alevi belediye meclis üyesi olması. Merkezi hükümette değilse bile yerelde Alevi derneklerinin bir şekilde toplum yararı üzerine kurdukları çıkar ilişkisinin de bir etkisi var. Ancak asıl ana neden Cumhuriyet ilkeleridir. Cumhuriyetçiliktir, halkçılıktır, laikliktir, Atatürkçülüktür.”

K10, “tamda Sünni İslam söylemiyle alakalı. Aleviler bakıyorlar ki kendisine oy verebileceği en yakın parti CHP ve aslında bir anlamda CHP’ye Sünni İslam söylemi yüzünden mahkûm kalıyorlar, çünkü bu söylem karşısında oy verebilecekleri başka bir parti yok. Bununla birlikte bir kısım Alevi HDP’ye oy veriyor mu, evet ama kısıtlı miktarlarda. HDP’nin ve başka partilerin siyasal olarak ana muhalefet ve iktidar olabilme ihtimalini görmedikleri için CHP içerisinde örgütleniyorlar. Yoksa CHP’ye baktığımızda bir Hüseyin Aygün var, bir Sinan Aygün var. İki si birbirine siyah-beyaz gibi zıt. Bu CHP işte. Aleviler zorunlu oldukları için CHP’de siyaset yapıyorlar, oy veriyorlar. Birde CHP iktidara gelirse en azından bana katliam yapmayacağını biliyorsun, bu düşünce hâkim ama öteki parti düşüncelerinin iktidarlarında daha önce hep katledilmişsin.”

Çalışmanın kuramsal bölümünde “1.4. Din ve Oy verme” başlığı altında vurgulandığı gibi Türkiye sosyolojik açıdan cemaat tipi bir örgütlenmeye sahiptir. Cemaat tipi örgütlenme, sosyal hayatın durağan oluşu bireyin oy vereceği partiyi ailesinden, arkadaş ortamından öğrenmesine neden olmaktadır. Böylece sosyolojik oy verme modeline uygun olarak yakın çevresinden öğrendiği siyasal eğilimlerle daha muhafazakâr bir ortamda yetişen birey genelde sağ partilerin seçmeni haline gelirken, daha laik-seküler bir ortamda yetişen bir birey ile Cumhuriyet’in kazanımlarından en çok yararlanan Aleviler CHP’nin seçmeni haline gelmektedir. Buna uyumlu olarak “Alevilerin CHP’yi diğer tüm partilerden fazla desteklediğini düşünüyor musunuz, neden?” sorusuna, katılımcıların tamamı Alevilerin yoğun olarak CHP’yi desteklediğini ifade etmektedir. Bunun nedeni olarak Alevi kimliği ile CHP içerisinde var olabildiklerini, CHP içerisinde milletvekili-meclis üyesi-belediye başkanı seviyesinde temsil edilebilmelerini, CHP’nin genel başkanının Alevi olmasını göstermektedirler. Ayrıca CHP’ye yönelme eğilimlerindeki en büyük etkenin Atatürk ve Cumhuriyet değerleri (özellikle laiklik) olduğunu vurgulamaktadırlar. K4 ve K5, Alevilerin CHP’ye daha çok oy verdiğini çünkü başka alternatiflerinin olmadığını ifade etmektedir. K10, laikliğin CHP’ye oy vermede çok etkili olduğunu bununla beraber Sünni İslam söyleminin Alevileri CHP’ye oy vermeye mahkûm ettiğini ifade etmektedir.

Çalışmanın saha verilerinin ortaya koyduğu sonuçlara toplu halde bakıldığında şunların söylenebileceği görülmektedir:

1. Aleviler siyasal İslam söyleminin yükselişi karşısında Alevi kimliklerine yönelmektedirler.

2. Aleviler siyasal İslam söyleminin yükselişi karşısında siyasal parti boyutunda etkilenmemektedirler.
3. Alevilerin CHP etrafında kümeleşmiş bir oy verme davranışı bulunmaktadır.
4. Alevilerin CHP'ye oy verme nedenleri Alevi kimliği ile CHP içerisinde bulunabilmeleri, Alevi kimlikli kişilerin CHP içerisinde meclis üyesi-belediye başkanı-milletvekili olabilmeleri, CHP'nin Alevi bir genel başkana sahip olması ve özellikle Atatürk ve Cumhuriyet değerlerine duydukları büyük memnuniyet bulunmaktadır.

Çalışmanın ortaya koyduğu Alevilerin, Aleviliği tamamen reddeden ya da Sünni hegemonya içinde tanımlayan siyasal İslam'ın 1990'lardaki yükselişinin ardından CHP etrafındaki konsolidasyonlarının arttığı, CHP etrafındaki kümeleşme halinin daha homojen bir hale geldiği savı saha verilerince tam olarak doğrulanmamaktadır.

Saha çalışmasının sonuçlarına bakılarak bugün siyaset sahnesinde barajı aşabilecek sol veya liberal bir parti olsaydı, Alevilerin bu partiye yönelebileceği söylenebilirdi, çünkü 3 katılımcı Alevilerin başka alternatifi olmadığı için CHP'ye oy verdiğini ifade etmektedir. Ayrıca Aleviler genel olarak Alevi taleplerinin toplumun tüm kesimlerini kucaklayacak bir sol parti ile çözüme kavuşabileceğine inanmaktadırlar. Bu durumda rahatlıkla siyaset sahnemizde barajı aşabilecek sol kimlikli bir parti olsaydı Aleviler arasından bir miktar oyun bu partiye gideceği söylenebilirdi. Çalışmada Alevilerin siyasal İslam karşısında korunabilme istekleri nedeniyle CHP etrafındaki konsolidasyonlarının arttığı, CHP etrafındaki kümeleşme halinin daha homojen bir görünüm aldığı iddiası saha çalışmasının sonuçlarıyla tam olarak örtüşmemektedir. Katılımcılardan bu iddiayla uyumlu olarak Alevilerin siyasal İslam'dan korunabilmek için CHP'ye mahkûm olduğunu ifade eden sadece 1 katılımcı bulunmaktadır. Saha sonuçlarına göre Sünni İslam söyleminin siyaset içerisinde hâkim olması Alevileri daha çok kendi kimliklerine yöneltmektedir. Siyasal parti boyutunda siyasal İslam söyleminin yükselişinden etkilenmemektedirler. CHP yönelişinin yoğun oluşunda Cumhuriyet değerlerinden duydukları memnuniyet bulunmaktadır. Bilindiği gibi Cumhuriyet ile yurttaşlığa kavuşan Aleviler Cumhuriyet'in kazanımlarından en çok yararlanan kesimdir. 1990'dan sonra siyasal İslam yükselme yapmış ve siyasal İslam söylemi öncelikle RP, FP gibi partilerde daha sonra SP ve AK Parti gibi partilerde temsil edilmiştir. Ayrıca sağ blokta yer alan MHP Türk-İslam sentezi iddiası ile Sünni İslam söylemini taşımaktadır. Siyasal İslam'ın yükselmesi karşısında siyaset yelpazesinin merkezi

sağa kaymış ve merkez sağda olması gereken liberal/demokrat partiler erimiştir. Bu durum sağda İslami ve milliyetçi söylemin hâkim konuma gelmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla Aleviler siyasal İslam söylemine sahip partilere oy veremedikleri için siyaset sahnemizdeki sağ partilere oy verememektedirler. Sosyalist solun tasfiye edilmiş olmasının da etkisiyle Aleviler için neredeyse tek alternatif sosyal demokratlar yani parti düzeyinde CHP gibi durmaktadır. Bununla birlikte HDP’de Aleviler için bir alternatiftir ve bir miktar Alevi HDP’ye yönelmektedir, ancak büyük kitle CHP saflarında yer almaktadır. Bugün siyaset sahnesinde sol kimlikli bir parti olsaydı muhtemelen Aleviler arasında bu partiye bir yöneliş olacaktı; ancak geçmişte, 1970’lerde sosyalist solun güçlü olduğu dönemdeki gibi, Alevi nüfusunun büyük çoğunluğu CHP’yi desteklemeye devam edecekti. 1970’lerde sosyalist sol güçlüyken ve TİP parlamentoya girerken bile bu hareket Aleviler arasında daha çok gençler üzerinde etkiliydi. Çalışmada ileri sürüldüğü gibi bugün siyaset sahnesinin sağının Sünni İslam söylemine sahip olması, Alevilerin Sünni İslam söyleminden korunma istekleri ve solda yeterli alternatifin olmaması Alevilerin CHP konsadilasyonlarının artmasına, CHP etrafındaki kümleşme halinin daha homojen bir görünüm almasına neden olduğu söylenebilir. Ancak bu durum saha sonuçlarına göre daha çok ikinci bir etken konumundadır. Alevilerin CHP etrafında kümeleşmelerinin asıl nedeni Alevi kimliği ile CHP’de var olabilmeleri, bu doğrultuda CHP’de birçok Alevi siyasetçinin olması ve Atatürk’ten, Cumhuriyet değerlerinden duydukları memnuniyet yatmaktadır.

5.5.1. Alevi STK’larının Alevi Toplumundaki Siyasal Davranışlara Etkisi

Alevi STK’ları Alevi taleplerini dile getiren kurumlar konumundadır. Alevi kimlikli bir siyasi partinin olmaması nedeniyle Alevi taleplerinin temsilini Alevi STK’ları tek başına üstlenmiş durumdadır. Ancak Alevi STK’ları kendi aralarında Alevilik tanımları ve Alevi sorunun çözümü konusunda bazı noktalarda farklılaşmaktadırlar. Ancak genel anlamda Alevi kamuoyunda Alevi STK’larının taleplerini temsil edebilme yeterliliğine sahip olduğunu söylemek mümkündür. Katılımcılara yöneltilen “Alevi STK’ları Alevi taleplerini yeterince temsil edebiliyor mu?” soruna alınan cevaplarda Alevi STK’larının yeterli temsil gücüne sahip olduğunu görmek mümkündür.

K1, “aslında yeterince temsil ediyorlar ama devlet nazarında Alevi STK’ları aracılığıyla dile getirilen Alevi talepleri karşılanmıyor. En basit örneği her yerde cem evleri var, resmi ibadethane olması yönünde talep de var, Alevi STK’ları bu yönde çalışıyorlar da

ama devlet bu talebi karşılamıyor. Devlet Alevi çalıştayları düzenliyor yine taleplerimizi kabul etmiyor, hele diyanet hiç kabul etmiyor, Alevi gördüğü zaman kaçıyor.”

K2, “STK’ların yeterince mücadele ettiğini ve karşılık bulunduğunu düşünmüyorum. Benim içinde bulunduğum örgütlülüğünde, diğer örgütlenmelerimizin de yeterince örgütlü olduğunu ve yeterince Alevi taleplerini temsil edemediğini düşünüyorum.”

K3, “bu kuruluşlar Alevi talepleri konusunda 7-8 madde üzerinde anlaşmış durumdadır. Bizim taleplerimizi ne bu hükümet verebilir, ne gelecek olan hükümet verebilir, ne de ondan sonra gelecek olan verebilir. İzzettin Doğan, İnsan Hakları Mahkemesine gitti ve kazandı. Cem evleri bir ibadet yeridir diye karar verildi. Biz hala Yezit ve Muaviye’nin politikasını uyguluyoruz burada. Büyük oranda temsil ediyorlar ama taleplerimizi gerçekleştirebilmemiz için daha çok mücadele etmemiz lazım.”

K4, “olabildiğince temsil ediyorlar. Bu temsil etme durumu STK’lara verilen destekle alakalı bir durum. Yani biz ne kadar STK’lara destek verirsek o kadar temsil edebilirler.”

K5, “bunların başına CEM Vakfını koyalım, Alevi STK’ları gerçekten çok şeyler yaptılar. Bugün Alevilik daha rahat konuşulabiliyorsa, Aleviler daha rahat hareket edebiliyorsa bu STK’lar sayesinde. Ancak STK yöneticilerinin şahsi davrandıkları da oluyor. En basit örneği Doğan Demir’in Gelecek Parti’sinde yer alması. Sen şimdi Alevi Kültür Dernekleri’nin başından Gelecek Partisi’ne gidebiliyorsan geçmişte bu örgütü de böyle yönettin, kendi çıkarların için kullandın. Kötü örnekler var ama Alevi STK’larının Alevilerin taleplerini yeterince temsil ettiğini düşünüyorum.”

K6, “henüz bazı eksiklikler olmasına rağmen yeterince temsil edebiliyorlar. Kırılma noktaları var. Örneğin Doğan Demir’in, Alevi Kültür Dernekleri genel başkanının, Davutoğlu’nun Gelecek Partisi’nde kurucu olması Alevi camiada büyük bir nefretle karşılandı ve büyük bir tepki gördü. STK’lar zamanla daha güçlü hale gelecek ve demokrasinin olmazsa olmazları olacaklar ki demokrasi yeşersin. Biz Atatürkçü Düşünce Derneği, Cumhuriyetçi Kadınlar Derneği, EĞİTİMSEN gibi STK’larla hep hareket etmişizdir. STK’lar ne kadar güçlü olursa demokrasi o kadar güçlü olur.”

K7, “Alevi örgütleri bu taleplerin gerçekleşmesi için çok yoğun olarak çalışıyor. Bir takım haklar elde edilemediyse de Alevi örgütlerinin ağırlıklı olarak 1990’larda başlayan mücadelesinde önemli yolların kat edildiğini düşünüyorum. Bugün her yerde Aleviyim

diyebiliyorsak, cem evleri açabiliyorsak, kimliğimizi savunabiliyorsak bu STK'lar üzerinden gerçekleştirdiğimiz mücadele sayesinde. Evet, Alevi STK'ları Alevi taleplerini de Alevi toplumunu da yeterince temsil edebiliyor.”

K8, “temsil ettiklerini düşünüyorum, ancak kendi içimizde bölünmemizi yadırgıyorum. İnanç boyutunda bir oldukları için aslında bir arada olmaları gerektiğine inanıyorum. Tüm bunlara rağmen temsil noktasında bir sıkıntımız yok. Alevi taleplerinin temsil mercii vardır yani. Bu STK'lar her ne kadar farklı şekillerde örgütlenmişse de Alevi taleplerinin ne olduğu bellidir ve bu talepler STK'larımızda temsil edilmektedir.”

K9, “Alevi örgütlenmeleri dağınık bir durumda. Birçok vakıf-dernek mevcut. Ancak her biri Alevi taleplerini temsil edebilir, çünkü Alevilerin temel talepleri zaten belli. Üstelik bu talepler tabandan yükseliyor. STK yöneticileri talepleri belirlemede ya da hangisinin öncelikli olacağını tayin etme gücüne sahip değil. Yani herhangi bir Alevi örgütlenmesi Alevi tabanın taleplerinin dışında bir şey ifade etse bile Alevi taban buna müsaade etmez. Ayrıca bu örgütlenmelerin üst çatısı mevcut, bu üst çatı tartışma kabul etmeyecek şekilde Alevi taleplerini temsil etmeye muktedirdir. Bu nedenle Alevi talepleri yeterince temsil ediliyor diye düşünüyorum.”

K10, “Alevi STK'larının Alevi taleplerini temsil edebildiklerine inanıyorum. Ancak bu temsiliyet yeterli midir, bundan tam emin değilim. Şimdi bütün Aleviler bu taleplerin gerçekleşmesini can-ı gönülden ister. Ancak STK üye sayıları ne kadar artarsa bu STK'ların temsiliyet gücü o kadar artar. Taleplerin yeterli temsil edilebilmesi için Alevi STK'ların ellerinden geldikince çok aktif üye alması gerekir. Şuan da temsil edebiliyorlar ama tam yeterli olması için bu önemli bir adım olur.”

Şehir hayatıyla birlikte geleneksel Alevilik işlevsiz kalmış ve şehir hayatına uygun modern Alevilik doğmuştur. Şehir yaşamında dede-talip ilişkisi kopmuş, ibadet merkezli dinsel yaşam mekâna, cem evlerine yönelmiştir. Dede-talip arasındaki ilişki cem evi ve cem evinin bulunduğu yerdeki Aleviler arasındaki ilişkiye dönüşmüştür. Geleneksel Alevilikte dede olabilmek için Alevilikteki kutsal ocaklardan gelmek gerekmektedir. Aleviliğin dinsel lider olabilmede aradığı kalıtsal yeterlilik bugün modern Alevilikte hâlâ devam etmektedir. Ancak bir cem evinde görevli olacak dedeyi belirme yetkisi cem evinin yöneticilerine yani Alevi STK'larına aittir. Şehir hayatında cem evi açma, bakımlarını yapma, giderlerini karşılamadan ulusal ve uluslar arası anlamda Alevi taleplerini dile getirme ve takibini

yapmada Alevi STK'ları başat konumdadır. Dolayısıyla modern Alevilikte asıl söz sahibi olanın Alevi STK'ları olduğu açıktır. Ayrıca bu STK'lar Alevilerin siyasal davranışlarında da bir etki alanına sahiptir. Bu doğrultuda katılımcılara “Alevi STK'ları Alevilerin siyasal davranışlarında ne kadar etkili olabilir?” sorusu yöneltilmiştir. Alınan cevaplar şu şekildedir.

K1, “etkili olacağını düşünüyorum. Hele toplumun kabul edebileceği bir lideri varsa tüm Alevilerin %60-70'ini etkiler. Tabi yaşanacak olaylarda etkili. Mesela bugün birisi gelip cem evlerine hakarete bulursa Aleviler bu STK'lar aracılığıyla hemen toparlanacaklardır ve bir tepki vereceklerdir. STK'lar Alevileri yürüyüşlere yönlendirecek, mitinglerde toplayacaktır. Alevilerin siyasi partilerle ilişkisi bakımından da Alevi STK'larının etkili olacağını düşünüyorum. Alevilerin içinde siyasi parti boyutunda CHP'ye yönelim var. Bununla birlikte azda olsa HDP'ye yönelimde var. Bu partilerle ilişkilerde STK'larda etkili olabilirler.”

K2, “STK'ların buldukları yerlerde Alevilerin siyasal davranışlarında etkili olduğunu düşünüyorum. Ancak bu toplumu tamamen kurumlar yönetiyor, partilere bu kurumlar yönlendiriyor söylemi de doğru bir söylem değil. Mesela genel seçimlerde bu kurumlar Aleviler üzerinde çok etkili değildir ama yerel düzeyde, sağ bir parti olmamak koşuluyla, bu kurumlar Alevi oylarının en az %50'sini sol partiler arasında kaydırabilir. Ancak bunun olması için bazı ön koşulların gerçekleşmiş olması gerekiyor. Örnek üzerinden anlatırsak, yerel düzeyde Aleviler yoğun olarak CHP'ye oy veriyor diyelim. O yerel bölgedeki CHP yöneticileri hakikaten Alevileri yok sayıyorsa, Alevi taleplerini hiçe sayıyorsa ve o bölgede Alevi STK'sı Alevilerle iyi bir bağlantı kurabilmişse ve Alevi toplumuna bu kötü tutumu anlatabiliyorsa, Alevi oylarını en az %50 oranında başka bir sol partiye çok rahat kaydırır. Ancak yereldeki CHP yöneticileri Alevilerle iyi bir bağ kurmuşsa ve buna rağmen STK yöneticileri Alevileri başka bir partiye yönlendirmeye çalışıyorsa o zaman Alevi toplumu döner STK yöneticilerini cezalandırır, onları da yok sayar. Yani Alevler durumu iyi analiz eder ve gerekli cezayı gerekli kişilere verir.”

K3, “Aleviler bir siyasi partinin güdümünde olmak istemiyorlar. STK'ların da doğrudan siyasi olaylara katılmaları doğru değil. Her partinin üyeleri var o üyeler siyaset yapsınlar. Doğrudan sıcak siyaset içerisinde Alevi STK'larının olması doğru bir şey değil. Olmak isteseler bile başarılı olamazlar. Dolayısıyla STK'lar Alevi toplumun siyasal davranışlarında etkili değildir.”

K4, “etkisi var. Bu STK’lar sayesinde Aleviler arasında bir etkileşim oluyor, bir iletişim oluyor ve mücadele bu iletişimle başlıyor. Bir aile gibi düşünebiliriz. Birbirlerini tanıyan, seven, beraber mücadele eden insanlar siyasette de bakıyorlar aileleri nerdeyse oraya yöneliyorlar. STK’ların gücü açısından bakarsak aileleri ne kadar büyükse, yani o dernek ne kadar çok insanı bir araya getirebiliyorsa o kadar güçlüler ve üyeleri üzerinde o kadar etkili oluyorlar.”

K5, “güven ilişkisi burada çok önemli. Alevi toplumunun gözü kapalı güveneceği yöneticileri olursa ve STK’lar kendi aralarında tek sesliliği yakalayabilirlerse çok önemli bir Alevi nüfusun siyasal davranışlarında doğrudan etkili olurlar.”

K6, “olur tabi ki olmaz mı? En basit örneği geçen yerel seçimlerde Aleviler olarak CHP için toplu yürüyüş yaptık. Sahilde yürüdük ve CHP’ye desteğimizi açıkladık. Bu güzel bir şey, yani mutluluk verici. Bunun örgütlenmesini de STK’lar aracılığıyla gerçekleştirdik. Yani STK’ların Alevileri etkilemesinin reel hayatta birçok örneği var ve bu durum ileride daha da artacaktır.”

K7, “bu örgütlenmelerin Aleviler tarafından ne kadar desteklediğiyle ilgili. Ayrıca STK’lar kendi üyelerini ne kadar bilinçlendirebilirse etki alanları da o doğrultuda artar. Bugün STK’lar önemli miktarda Alevi’yi etkileyemez. Yeterli düzeyde destek alamıyoruz ve tam anlamıyla bilinçlendiremiyoruz. Ancak azımsanamayacakta bir başarıımız var. Gelecekte bu STK’lar çok önemli bir Alevi nüfusu yönlendirecektir, buna inancım tam.”

K8, “çok etkili olabilirler. Bu STK’ların başındaki insanlar yine Aleviler tarafından seçilmiş olan insanlar. Aralarında dedeler var, birikimli insanlar var. Siyasette Alevilerin kırmızı çizgilerine dokunmuyorsa, yani İslamcı ve milliyetçi partiler söz konusu değilse, Alevilerin çoğunluğunu götürebilir.”

K9, “hayır, bu oluşumlar Alevi oylarının bir partiye gitmesini sağlayamaz. Ancak özellikle PSKD HDP’ye yönlendirme de etkili, CEM vakfı da biraz daha liberal, diğer derneklerin Alevilerin siyasal eğiliminde etkili olduğu söylenemez. Kendisini Kürt Alevi olarak tanımlayan Aleviler dışındaki Alevileri kimse bir partiye toplama gücüne sahip değil. CHP’ye doğal, kendiliğinden bir toplanma var. Bu yönetimin biçiminden ya da Cumhuriyet’in ilkelerinden kaynaklanan bir sonuç. Bunun dışında kimse etkili olamaz. Çünkü Türkiye’deki en politik seçmen kitlesi Alevi kitesidir. Bu kadar tarafı belli olan düşünceleri net olan bir kitleyi kimse bir yerden bir yere kitlesel olarak yönlendiremez.”

K10, “temelde Aleviler sağ partilerde yok ediliyorlar bu nedenle sol partilere gitmek zorundalar. Bu nedenle Alevileri sen Őuraya oy ver, sen buraya oy ver Şeklinde y nlendiremezsin. Yani Alevi toplumunda cemaatlerdeki biat kültürü olmadığı için dernek baŐkanlarının yönlendirme yapması olacak Şey değildir. Derneklerdeki genel baŐkanlara baktığında aslında sağ partilerle inanılmaz ilişki içerisindedir. Gizli pazarlık içerisinde olanlar bile var, ama bu pazarlıklar bireysel kalır. Mesela Doğan Demir  ıktı Ahmet Davutoğlu’nun yanında yer alıyor. Davutoğlu’nun AK Parti’den farkı var mı, yok. Kendi aralarındaki çıkar çatışmalarının bir sonucu AK Parti ve Davutoğlu’nun ayrılması. Doğan Demir bu durumda Alevileri Davutoğlu’na taşıyabilir mi, hayır. Artık Doğan Demir Alevi bile değildir aslında. Ama bu durum tab  ki Doğan Demir’in Şahsıyla alakalı bir durum, yoksa AKD’yi kurumsal olarak bağlamaz.”

Katılımcılara Alevi STK’larının Alevi taleplerini yeterince temsil edip edemediği, Alevi STK’larının Alevilerin siyasal davranışlarında etkili olup olmadığı sorulmaktadır. Katılımcıların 9’u Alevi STK’larının Alevi taleplerini temsil ettiğini d Őunmektedir. Ayrıca katılımcıların 7’si Alevi STK’larının Alevilerin siyasal davranışlarında etkili olabileceğini ifade etmektedir. Bu sonuçlar ışığında gelecekte Alevi toplumunun siyasal davranışlarında Alevi STK’larının etki alanının olacağı görülmektedir.

SONUÇ

Aleviler azımsanamayacak nüfusları ve bir talep grubu olmaları nedeni ile toplumumuzun önemli bir unsurudur. Bu nedenle Alevilerin oy verme davranışına ilişkin bir çalışma araştırmaya değer bir konudur. Ayrıca Alevileri siyaset bilimi açısından inceleyen çok kısıtlı kaynak bulunmaktadır. Çalışma Alevilerin siyasal davranışlarını açıklamaya yönelmektedir ve bu amaca ulaşabilmiştir. Çalışmanın savlarının sınanması amacı ile Aydın'ın Kuşadası ilçesindeki Alevi STK'sı olan H.B.V.A.K.V.'de saha çalışması yapılmıştır. Alevi toplumu kadar geniş nüfusa sahip bir toplumun siyasal davranışlarını analiz etmek için bu sahanın imkânlarının sınırlı olduğu kabul edilebilir. Bu nedenle metropollerdeki Alevi STK'larında ayrı ayrı benzer çalışmaların yapılması oldukça faydalı olacaktır. Böylece saha verilerindeki sınırlılık ortadan kalkacaktır. Ancak muhtemelen böyle bir çalışmada da benzer verilere ulaşılabilecektir. Çünkü Alevi toplumunun oldukça oturmuş bir politik duruşu vardır.

Alevilik Orta Asya'dan Balkanlara uzanan bir alanda göçebe Türkmenlerin, yerleşik düzen karşısında, göçebe sosyo-ekonomisi ile paralel olacak şekilde eski göçebe Türkmen inançlarının İslam inancı ile harmanlanmasıyla oluşmuş bir İslam yorumudur. Yerleşiklik/göçebelik farklılaşması bu İslam yorumunun oluşumu üzerinde belirleyici olduğu için Aleviliğin göçebelikle ilişkili olan eşitlikçi, insan merkezli bir yapısı bulunmaktadır. Bu yapı Aleviliği kendine özgü kılmaktadır.

Bugün Alevilik ile sol düşüncenin özdeşleştirildiği görülebilmektedir. Bir inancı bir siyasal görüşle eşitlemek doğru olmamakla birlikte Alevi inancına sahip bireylerin inançlarının kendi özgünlüğünden ve tarihi süreç içerisinde kazandığı muhalif unsurları nedeniyle sol siyasal düşüncenin mesajına karşı daha duyarlı hale geldikleri de açıktır. Elbette Alevilerin sola eklenmesi her zaman aynı ölçüde gerçekleşmemektir. Bu eklenme hali dönemin konjonktürü ile ilişkilidir. Ancak politik açıdan Aleviler incelenecek olursa en belirgin özelliklerinden birisi sola eğilimli olma halleridir. Bu açıdan oldukça oturmuş bir geleneklerinin olduğunu söylemek mümkündür. Solun içerisinde farklı fraksiyonlar, hizipler, görüşler olduğu gibi Alevilerin de sol eğilimi farklılıklar göstermektedir. Bu açıdan Aleviler sosyalisttir ya da Aleviler Kemalist'tir gibi genellemeye gitmek yanlış olacaktır. Alevilerin arasında Kemalistler, sosyal demokratlar olduğu gibi (ki büyük kitle bu alandadır) sosyalist, komünist gibi uç solda yer alanlar da bulunmaktadır. Bununla beraber Alevi bir birey siyasal açıdan sağ bir partide yer alması durumunda

Aleviler arasında muhtemel bir “kınama” ile karşılaşacaktır. Bugün Gelecek Partisi’nin kurucuları arasında yer alan Alevi Kültür Dernekleri eski genel başkanı Doğan Demir’in Aleviler tarafından aldđđ olumsuz eleştiriler bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Alevilerin politik olarak bir diğer temel özelliği Alevi kimliği ile siyaset içinde bir özne olmak istememeleridir. Çalışmanın saha verilerine bu durum genel itibari ile Alevilerin din temelli siyasete, kendi inanç kimlikleri ile dahi olsa, karşı olmaları şeklinde yansımaktadır. Ancak kimlikleri ile siyaset içinde bir özne olmaya istekli olmama hali korunma isteklerinden kaynaklanıyor da olabilir. Tarih içinde sürekli baskılara uğramaları Alevilerin kolektif hafızalarında olumsuz izler bırakmıştır. 1978 Maraş, 1993 Madımak katliamının acıları ise h la tazedir. Dolayısıyla Alevi kimliği ile siyaset içinde olmak toplumsal olarak olumlu/olumsuz eleştirileri beraberinde getireceğinden Alevilerin “açık hedef” haline gelmekten çekindikleri söylenbilir.

Alevilerin belirgin bir oy verme davranışı sergiledikleri söylenbilir. Oy verme davranışı açısından çalışmanın verilerine de yansdığı gibi Alevilerin MHP eğilim çok sınırlıdır. Bu sınırlılığın MHP’nin tařıdđđ Türk-İslam sentezi nedeniyle Sünni İslam söylemini benimsiyor olması ve özellikle 1970-1980 arası dönemde Alevilere yönelik saldırılarda Aleviler tarafından MHP kimlikli kişilerin sorumlu tutulması yatmaktadır. Alevilerin MHP’yi algılama şekilleri bu kadar kısıtlıyken MHP’nin Alevi algısının nasıl olduğunun saptanması ilgi çekici bir çalışma konusu olacaktır. Böyle bir çalışma için belirlenecek bir sahada MHP’nin il-ilçe-belde teşkilatlarında ya da ayrı bir örgütlenme olan  lk  ocaklarında yönetimde yer alan katılımcılar ile yüzyüze mülakat yapılması yararlı olacaktır. Böylece Türk milliyetçisi kimliğini taşıyan bireylerin inanç olarak Aleviliği, politik olarak Alevileri ve toplumsal olarak Alevi taleplerini nasıl algıladıklarının erevesi çizilebilir.

Alevilerin CHP etrafında kümeleşmiş bir oy verme davranışına sahip oldukları bilinmektedir. Bu davranışlarının arkasında Atatürk ve Cumhuriyet değerlerinden duydukları memnuniyet yatmaktadır. Çalışmanın saha verilerine yansıyan Alevilerin CHP yönelimi arkasında yatan sebeplerden birisi de Alevilerin CHP içerisinde Alevi kimliği ile var olabilmeleridir. Alevilerin siyasal İslam söyleminin yükselmesi karşısında en geniş cephe olarak gördükleri CHP’ye yöneldiği de söylenbilir; ancak bu daha çok ikinci derece bir etmen konumundadır.

Alevilerin oy verme davranışı konusunda çalışmanın saha verilece elde edilen bir diğer özellik Sünni İslam söylemine sahip partilerin Aleviler arasında karşılıklarının neredeyse hiç bulunmamasıdır. Bu durum doğal bir sonuç olarak karşılanabilir. Çünkü Sünni İslam söylemi Aleviliği ya tamamen reddetmekte ya da bünyesinde eriterek Aleviliği işlevsiz bırakmaktadır. Bilindiği gibi siyasal İslam'ın yükselişi siyaset yelpazemizin merkezini sağa kaydırmış ve liberal, merkez sağ partiler erimiştir. Bu durum Alevilerin oy verebileceği parti alternatifini daraltmaktadır. Yakın bir tarihte Ali Babacan'ın liderliğinde kurulan DEVA partisinin başarılı olması durumunda Alevilerle kuracağı iletişim ayrı bir çalışma konusu olabilir. Çünkü DEVA partisinin liberal bir anlayışla boşalan merkez sağda konumlamaya çalıştığı gözlemlenmektedir. Partinin başarı sağlaması durumunda Aleviler arasında da bir karşılık bulması beklenebilir. Aleviler ve DEVA partisi arasında oluşabilecek bir yakınlık Ali Babacan'ın AK Parti'nin kurucuları arasında olması ve uzun dönemler AK Parti'de bakanlık yapmış olması nedeniyle de ilgi çekicidir.

Çalışmanın saha verilerince ulaşılan önemli bir veri ise Alevilerin oy verme davranışında Alevi taleplerinin etkili olmamasıdır. Aslında Aleviler toplumumuzda önemli bir talep grubu olarak ortaya çıkmaktadırlar. Bu açıdan taleplerinin oy verme davranışını etkilemesi beklenir. Ancak taleplerinin karşılanmaması durumunda varoluşsal bir kaygı yaşamamaları, verecekleri mücadelenin sonunda, sol ve/veya liberal bir partinin iktidarında taleplerinin karşılanacağını ummaları Alevi toplumunun oy verme davranışında Alevi taleplerini etkisini kırmaktadır. AK Parti hükümeti esnasında yürütülen Alevi çalışmaları bu nedenle Alevilerin AK Parti'ye yönelmesi ya da daha sempatik bakmasına neden olmamıştır. Genel itibari ile çalışmaları başarısız buldukları bilinmektedir. Bununla birlikte Alevilerin oy verme davranışı açısından Alevi taleplerinden etkilenmiyor oluşları bir sağ partinin Alevi taleplerini yerine getirmesini zorlaştıran bir etken konumundadır. Çünkü seçimler öncesinde bir sağ parti Alevi taleplerini yerine getirme ideali ve isteği ile Alevi taleplerini söylem ve programına alsın bile Alevilerden ciddi destek alamayacaktır. Bu durum Alevi taleplerinin bir sağ parti tarafından çözümlenmesinin bizzat Aleviler tarafından sınırlandırılması anlamını taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Aktay, Y. (2011). *Türk Dininin Sosyolojik İmkânı İslam Protestanlığı ve Alevilik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aktürk, Ş. (tarih yok-1.Baskı). Türkiye Siyasetinde Etnik Hareketler: 1920-2007. *Doğu Batı Üç Aylık Düşünce Dergisi*, s. 43-74.
- Alevî Çalıştayları Nihai Raporu. (2010). Ankara.
- Arpacı, I. (2019). Dini Milliyetçilik Bağlamında Alevi Siyasallaşması. *KSÜSBD*, s. 31-54.
- Ateş, S. (2018). *Türkiye’de Din Politikaları ve Din-Siyaset ve İlişkisi*. İstanbul: Ötüken.
- Aydoğan Ünal, B. (2016). Oy Verme Davranışı Modelleri. *Oüsobiad*, s. 95-119.
- Aydoğan Ünal, B. (2018). Stratejik Oy Verme Davranışı: Sistematik Literatür İncelemesi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17 (4), s. 1415-1424.
- Aydın, E. (2018). *Kimlik Mücadelesinde Alevilik*. İstanbul: Literatür.
- Aydın K. ve Özbek V. (2004). Ailenin Seçmen Davranışları Üzerindeki Etkisi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s. 144-167.
- Bardakçı, C. (1950). *Alevilik-Ahilik Bektaşilik*. Ankara: Türkiye Matbaacılık ve Gazetecilik A.O.-Yeni Matbaa.
- Barkan, Ö. L. (1974). Osmanlı İmparatorluğu'nda Kolanizatör Türk Dervişleri. *Vakıflar Dergisi*, s. 133-135.
- Bayrak, M. (2004). *Ortaçağ'dan Modern Çağ'a Alevilik*. Ankara: Öz-Ge Yayınları.
- Birdoğan, N. (2015). *Alevilik Anadolu'nun Gizli Kültürü*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Birdoğan, N. (1995). *İttihat-Terakki'nin Alevilik Bektaşilik Araştırması- Baha Sait Bey*. İstanbul: Berfin Yayınları.
- Borovalı M. ve Boyraz C. (2016). Türkiye’de Cemevleri Sorunu: Haklar ve Özgürlükler Bağlamında Eleştirel Bir Yaklaşım. *Mülkiye Dergisi*, s. 55-85.
- Bozkurt, F. (2010). Aleviliğin Yeniden Yapılandırma Sürecinde Toplum-Devlet İlişkisi, T. Olsson, E. Özdalga, C. Raudvere (Editörler), *Alevilik Kimliği* içinde (104-112). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Çakır, R. (2010). Politik "Alevilik" ile Politik "Sünnilik": Benzerlikler ve Zıtlıklar, T. Olsson, E. Özdalga, C. Raudvere (Editörler), *Alevilik Kimliği* içinde (86-90), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Çalışır, V. (2017). Kırdaki Siyasal Davranış: Çukurova Örneği. *Uluslararası Toplum Araştırma Dergisi*, 145-156.

- Çamuroğlu, R. (2008). *Değişen Koşullarda Alevilik*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Çamuroğlu, R. (2016). *Tarih, Heterodoksi ve Babailer*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Çarkoğlu, A. ve Toprak, B. (2006). *Değişen Türkiye’de Din, Toplum Ve Siyaset*, İstanbul: Tesev Yayınları.
- Çiçek, A. C., Aydın, S., & Baran, H. (2017). Gelenekle Sol Arasında Sıkışmış Bir Siyasal Hareket: (Türkiye) Birlik Partisi. *Siyasal: Journal of Political Sciences*, s. 27-52.
- Dilber, F. (2019). Siyasi Lider İmaji İle Seçmenlerin Oy Verme Davranışı Arasındaki İlişkinin Demografik Değişkenler Üzerinden Karşılaştırılması: Karaman İli Seçmenleri Üzerine Bir Araştırma. *Middle Black Sea Journal of Communication Studies*, s. 60-75.
- Duman, M. Z. (2011). Heterodoksi Bir İnanç Olarak Alevilik. *Zeitschrift für die Welt der Türken*, s. 191-209.
- Durkheim, E. (2018). *Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri*. İzmir: Cem Yayınevi.
- Ecevitöğlu, P. (2011). Aleviliği Tanımlamanın Dayanılmaz Siyasal Cazibesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, s. 137-156.
- Engels, F. (2018). *Alman Köylü Savaşı*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Ertan, M. (2017). *Aleviliğin Politikleşme Süreci Kimlik Siyasetinin Kısıtlılıkları ve İmkanları*, İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Gölbaşı, H. (2008). Modernleşmeyi Engelleyen Arkaik Bir Çatışma Sorunu: Alevi-Sünni Çatışmasının Arka Planı. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, s. 39-61.
- Gündüz, T. (2016). *Kızılbaşlar Osmanlılar Safeviler*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı. (2011). *Aleviler "Artık Burada" Oturmuyor*. Ankara:
- Hamurcu, İ. O. ve Üste, A. N. (2018). Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümetlerinin Alevi Açılımına Yönelik Olarak Alevilerin Görüşleri. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, s. 1-25.
- Hobbes, T. (2007). *Leviathan*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kaleli, L. (2000). *Alevi Kimliği ve Alevi Örgütlenmeleri*, İstanbul: Can Yayınları.
- Kışlalı, A. T. (1991). *Siyasal Sistemler Siyasal Uzlaşma ve Çatışma*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Kineşçi, E. (2017). Alevilik Kimliği. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, s. 243-264.
- Kocadağ, B. (2004). *Doğu’da Aşiretler, Kürtler, Aleviler*. İstanbul: Can Yayınları.

- Köktaş, M. E. (1997). *Din ve Siyaset Siyasal Davranış ve Dindarlık*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Köprülü, M. F. (2018). *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*. İstanbul: Alfa.
- Machiavelli, N. (2012). *Prens*. İstanbul: Can Yayınları.
- Mardin, Ş. (2017). *Türkiye'de Din ve Siyaset*. İstanbul: İletişim.
- Massicard, E. (2017). *Türkiye'den Avrupa'ya Alevi Hareketinin Siyasallaşması*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Melikoff, I. (2010). *Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Melikoff, I. (1993). *Uyur İdik Uyardılar Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Mutluer, N. (2015). Aleviler ve Yeni Merkezileştirme Politikaları. *Alternatif Politika*, s. 351-368.
- Nizamü'l-Mülk, (1941). *Siyasetname*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2016-a). *Ortaçağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri Selçuklu Dönemi Makaleler - Araştırmalar*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Ocak, A. Y. (2018-a). *Türk Sufiliğine Bakışlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2018-b). *Türkler, Türkiye ve İslam Yaklaşım, Yöntem ve Yorum Denemeleri*. İstanbul: İletişim.
- Ocak, A. Y. (2016-b). *Yeni Çağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri Osmanlı Dönemi*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Öz, B. (2014). *Alevilik İle İlgili Osmanlı Belgeleri*. İstanbul: Can Yayınları.
- Öz, B. (2004). *İttihat - Terakki ve Bektaşiler*. İstanbul: Can Yayınları.
- Öz, B. (2003). *Kurtuluş Savaşında Alevi-Bektaşiler*. İstanbul: Can Yayınları.
- Öz, B. (2017). *Osmanlı'da Alevi Ayaklanmaları*. İstanbul: Can Yayınları.
- Özmen, F. A. (2011). Alevi Gençliğinin Siyasi ve Sosyo-Kültürel Kimlik Mücadelesi I. *Alternatif Politika*, s. 31-54.
- Polat, F. (2010). *Din Siyaset Seçmen*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Saraç, N. (2013). *Alevilerin Siyasal Tarihi*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Schüler, H. (2002). *Türkiye'de Sosyal Demokrasi Particilik Hemşehrilik Alevilik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Subaşı, N. (tarih yok). Türk Modernleşmesi ve Alevilik. *Folklor/Edebiyat cilt:viii sayı:29*, s. 91-122.

- Sümer, F. (1976). *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişimsinde Anadolu Türklerinin Rolü*. Ankara: Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Yayınları.
- Şahhüseyinoğlu, H. N. (2001). *Alevi Örgütlenmelerinin Tarihsel Süreci*. Ankara: İtalik Kitapları.
- Turan, E. ve Temizel, M. (2015). Din ve Siyaset İlişkisi Bağlamında Oy Verme Davranışı: Niğde Bölgesinde Bir Araştırma, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, s. 86-99.
- Türkiye Birlik Partisi. *Türkiye Birlik Partisi Tüzük ve Programı*. Birlik Partisi Yayınları 1. Kitap, Zafer Matbaacılık Tesisleri
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2012). *Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.
- Uçanok, B. Sudagezer, E. ve Sefercioğlu, S. (2010). Türkiye'deki Seçmenin Oy Verme Davranışı Üzerinde Söylemin Etkisi. *İletişim*, s. 145-155.
- Ulusoy, A. C. (1986). *Hünkar Hacı Bektaş Veli ve Alevi-Bektaşî Yolu*. Hacıbektaş.
- Üzüm, İ. (1997). Modernizmin Alevi Toplumunu Üzerindeki Etkileri. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları*, s. 277-291.
- Vergin, N. (2000). *Din, Toplum ve Siyasal Sistem*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Weber, M. (1999). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. Ankara: Aytaç Yayınevi.
- Yalınzoğlu, Y. (2017). "Hepsini Yakala Partisi" Bağlamında Anavatan Partisine Yönelik Bir Analiz. *Pesa International Journal of Social Studies*, s. 67-77.
- Yaman, A. (2012-a). Alevilik ve Kızılbaşlığın Gizli Tarihi. İstanbul: Kalipso Lüks Yayınları.
- Yaman, A. (2012-b). Geçmişten Günümüze Alevi Ocaklarında Değişime Dair Sosyo-Antropolojik Gözlemler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, s. 17-38.
- Yıldırım, R. (2012). Geleneksel Alevilikten Modern Aleviliğe: Tarihsel Bir Dönüşümün Ana Eksenleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, s. 135-162.

EK-1

Soru 1: Kendinizi siyasal açıdan nasıl tanımlarsınız? (sağcı, solcu, sosyalist, Kemalist, milliyetçi... vb.)

Soru 2: Alevilik inancının Alevilerin siyasal eğiliminin oluşmasında (sağcı/solcu olma, oy verme, siyasi parti üyeliği) etkisi oluyor mu?

Soru 3: Türkiye Birlik Partisi'ne (1960'lı yıllar) hiç oy verdiniz mi?

Soru 4: Neden?

Soru 5: Barış Partisine (1990'lı yıllar) hiç oy verdiniz mi?

Soru 6: Neden?

Soru 7: Sizce bir Alevi partisi, Alevi taleplerini (cem evlerinin resmi ibadethane kabul edilmesi, DİB ve zorunlu din derslerinin kaldırılması ya da yapısal değişiklikler yapılması, vb.) karşılamakta başarılı olabilir mi?

Soru 8: Alevi taleplerini Aleviliğin var oluşu için ertelenemez, olmazsa olmaz olarak görüyor musunuz?

Soru 9: Alevi örgütlerinin dile getirdiği talepler karşılanmasa, sizce Alevilik ortadan kalkar mı?

Soru 10: Alevi taleplerinin yerine getirilmesi için nasıl bir yol izlenmelidir?

Soru 11: Bir partinin Alevi taleplerine programında ve siyasi söyleminde yer vermesi sizin oy vermenizi ne kadar etkiliyor?

Soru 12: 1978 Sivas-Maraş-Malatya, 1980 Çorum olayları sizce Alevilerin siyasal eğilimlerini ne yönde etkiledi?

Soru 13: 1978 Sivas-Maraş-Malatya, 1980 Çorum olayları sizce Alevilerin MHP'ye, CHP'ye ya da diğer partilere bakışında etkili oldu mu?

Soru 14: MHP'ye bugüne kadar hiç oy verdiniz mi?

Soru 15: Gelecekte MHP'ye oy vermeyi düşünür müsünüz?

Soru 16: Neden?

Soru 17: 1993 Sivas Madımak, 1995 Gazi olaylarının Alevilerin siyasal eğilimini etkilediğini düşünüyor musunuz? Nasıl?

Soru 18: Siyaset içerisinde Sünni İslam söyleminin kullanılması Alevilerin oy verme davranışını etkiliyor mu?

Soru 19: AK Parti sizce İslamcı bir parti mi?

Soru 20: Alevilerin CHP'ye tüm diğer partilerden daha fazla oy verdiğini düşünüyor musunuz?

Soru 21: Neden?

Soru 22: Alevi sivil toplum kuruluşları (CEM vakfı, PSAKD, Alevi Kültür Dernekleri, vb.) Alevi taleplerini yeterince temsil ediyor mu?

Soru 23: Bu STK'lar Alevilerin siyasal davranışlarında ne kadar etkili olabilir?